

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Marcel Proust

“Kalan Son Güzel Kâğıdım”

Hazırlayan: Jérôme Picon

Çeviren: Aysenaz Cengiz

Marcel Proust

MEKTUPLAR

“KALAN SON GÜZEL KÂĞIDIM”

Mektuplar

Marcel Proust 10 Temmuz 1871’de Auteuil’de doğdu. Bütün yaşamını etkileyecek astım krizlerinin ilkini 1881’de geçirdi. 1890’da Hukuk Fakültesi’ne ve Siyasal Bilgiler Okulu’na kaydoldu. Arkadaşlarıyla birlikte *Le Banquet* dergisini kurdu; burada edebiyat eleştirileri yayımladı. 1893’te, *Swann’ın Bir Aşkının* “taslağı” olabilecek nitelikte bir metin yazdı. 1894’te Dreyfus olayı başladı. Marcel Proust Dreyfus yanlılarını destekledi. 1895’te felsefe lisansı diplomasını aldı. 1898’de Dreyfus olayı büyüdü. Aynı yıl Zola’nın “J’accuse” (“Suçluyorum”) adlı açık mektubu *LAurore* gazetesinde yayımlandı. Proust 1908’de büyük yapıtını (*Kayıp Zamanın İzinde*) yazmaya koyuldu. 14 Kasım 1913’te *Swann’ların Tarafı* yayımlandı. 1914’te *Guermantes Tarafı’nı* Grasset Yayınevi’ne hazırlamaya başladı. 1918’de *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde* yayımlandı. 10 Aralık 1919’da bu kitap Goncourt ödülü aldı. 1921’de *Guermantes Tarafı II* ile *Sodom ve Gomorra I* yayımlandı. Aynı yıl Proust Gallimard Yayınevi’ne *Sodom ve Gomorra II*’yi verdi. 1922’de *Mahpus* ile *Albertine Kayıp* daktiloya çekilmeye başlandı. Proust, ekim ayı başında bir bronşit krizi geçirdi, bunu zatürree izledi. Yazar, 18 Kasım 1922’de öldü. *Mahpus* (1923), *Albertine Kayıp* (1925), *Yakalanın Zaman* (1927) ölümünden sonra basıldı.

Jérôme Picon Sanat tarihçisi ve Proust uzmanı. 20. yüzyıl edebiyatı üstüne pek çok yapıtı ve biyografi çalışması bulunan Picon, Proust’un mektupları dışında, sanat üzerine kaleme aldığı yazılarını da derlemiştir.

Ayşenaz Cengiz Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi’ni ve Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü’nü bitirdi. Aynı bölümde yüksek lisansını tamamladı. İspanya’da (Tarragona) Rovira i Virgili Üniversitesi’nde çeviribilim ve kültürlerarası incelemeler alanında doktorasını hazırlıyor. Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak çalışıyor. İngilizce ve Fransızcadan çevirileri var. Türkiye’de Sartre varoluşçuluğunun alınılması konusundaki çalışması yurtdışında İngilizce yayımlandı (*Migration of Theories. The Journey of Sartrean Existentialism into Turkey Through Translation*, 2010).

*Marcel Proust'un
YKY'deki kitapları:*

*Kayıp Zamanın İzinde:
Swann'ların Tarafı (1999)
Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde (1996)
Guermites Tarafı (1997)
Sodom ve Gomorra (1997)
Mahpus (2001)
Albertine Kayıp (2001)
Yakalanan Zaman (2001)*

Kayıp Zamanın İzinde (Delta, 2010)

*Hazlar ve Günler (2013)
Edebiyat ve Sanat Yazıları (2015)
Üst Kat Komşusuna Mektuplar (2015)
"Kalan Son Güzel Kâğıdım" - Mektuplar (2018)*

MARCEL PROUST

“Kalan Son Güzel Kâğıdım”

Mektuplar

Metni düzenleyen, notlayan ve sunuş
Jérôme Picon

Çeviren
Ayşenaz Cengiz

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yapı Kredi Yayınları - 5247
Edebiyat - 1501

“Kalan Son Güzel Kağıdım” - Mektuplar / Marcel Proust
Hazırlayan: Jérôme Picon
Özgün adı: Proust Correspondance
Fransızcadan çeviren: Aysenaz Cengiz

Kitap editörü: Korkut Erdur
Düzeltili: Korkut Tankuter

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: İlkur Efe

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16 Ümraniye-İstanbul
Tel: 444 44 03 • Fax: (0216) 365 99 07-08 • www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 31345

Çeviriye temel alınan baskı: GF Flammarion Paris, 2007
1. baskı: İstanbul, Kasım 2018
ISBN 978-975-08-4360-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2016
Sertifika No: 12334
© Editions Flammarion, Paris, 2007

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 34433 Beyoğlu / İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir

Sunuş

O İKİNCİ YÜZ

Kayıp Zamanın İzinde'de bolca mektuplaşılır. Romanın başından itibaren, Anlatıcı'nın çocukluk yıllarında, bu merasimi saçma bulan babasına rağmen, annesinin odasına gelip ona iyi geceler öpücüğü vermesini istemesi bir çırpıda melankolik dokuyu tamamlar ve romanın gerçek çıkış noktasını işaret eder. Bu esnada, -di'li geçmiş zaman kipindeki ilk ifadelerin belirsiz süresi ("tren düdüklüğü duyardım", "uyanırdım", "odamda olurdum")¹ de geçmiş zaman kipinin anlık zamanına ("içimde bir isyan hissi kabardı, bir idam mahkûmu hilesine başvurmak istedim. Anneme bir not yazdım")² dönüşür. Ergenlik döneminde Anlatıcı, âşık olduğunu söylediği Gilberte Swann'ın babasına Gilberte'e olan duygularını açıkladığı bir mektup yazmaya karar verir. Genç bir adamken de, bir akşam Rivebelle restoranında ressam Elstir'in ilgisini çekmek umuduyla bir mektup daha yazar. Daha sonra, romanın kahramanının Albertine ile ilişkisinin yolunu; içinde başka mesajların, başka mektupların yankılandığı, yazılan mesajlar ve gizemli, özgürleştirici veya baskıcı mektuplar çizer. Zira yazılan ve alınan mektuplara, dolaylı olarak atıfta bulunulan, atılmış, beklenmiş, yolu gözlenmiş mektuplar (Anlatıcı'nın büyükannesinin Saint-Loup'ya verdiği Proudhon'un mektupları; Anlatıcı'nın Gilberte'in kendisine yazdığını "hayal etmekten"³ zevk aldığı ve sonunda kendisinin oluşturduğu mektup; Swann'ın alıkoyduğu ve uzun uzun dikkatle okuduğu Odette de Crécy'nin Forcheville'e mektubu) eklenir. Kısaca toplamda düzinelerce notun, kartın, telgrafın⁴ bulunması,

1 Marcel Proust, *À la recherche du temps perdu*, Jean-Yves Tadié yönetiminde hazırlanan basım, 4 cilt, Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1987-1989 (brada RTP olarak kısaltılmıştır), I. cilt, s. 3-7.

Bu kitapta kullanılan kısaltmaların listesini kapsayan kaynakça için bkz. s. 310.

2 RTP, I. cilt, s. 28.

3 RTP, I. cilt, s. 402.

4 Nicole Deschamps, *Kayıp Zamanın İzinde*'de "iç içe geçmiş" üç yüzden fazla mek-

açıklanması veya hatırlanması yeni bir gelişmeye yol açar ve olay örgüsünde bir dönüm noktası oluşturur.

Kitapta olay akışının durduğu pek çok an vardır. Bir dünya kapanır; artık hiçbir şey, “kalemi elinde”¹ tutarken meydana gelmiş olabilecekle aynı değildir. Çözüm de yoktur: Yazılmış olan “yoluna tek başına devam eden bir kader”dir² yalnızca. Bir kere not hizmetkâra götürmesi için verildiğinde, oğlan çocuğunun yasaklanan şey karşısındaki sabırsızlığı ve kaygısı artık yerini dingin umutlara bırakır; bu umutlarda, çocuğun itaatsizliğinin sonuçları da esas hedeflerine ulaşma, yani annesinin gelip onu öpmesi, olasılıkları kadar az öngörülmüş gibidir; çocuk, kendini o notun yerine koyarak, bu andan itibaren “görünmez ve mutlu bir şekilde”³ annesinin odasına girme düşüncesine bırakır. Anlatıcı’nın Charles Swann’a gönderdiği mektup karşısında aldığı tepki ise Swann’ın “omuz silkmesi”dir;⁴ bu arada, Elstir kendisine gönderilen mektubu hemen okur, cebine koyar ve “yemeğine devam eder.”⁵ Odette de Crécy’nin Forcheville’e yazdığı mektup ise zarfın saydam kısmından içindeki metni okumaya çalışan Swann’ı şüphelendirir ve böylece metresinin sadakatsizliğini ortaya çıkarır. Mektup, hazırladığı ıstırap verici tecrübeye adeta bir evre gibi, yalnızca yazma ve okuma, gönderme ve alma arasındaki uyumsuzlıktan değil, aynı zamanda varlıklar arasındaki, zamandaki uyumsuzlıktan da yararlanarak bekleyiş oluşturur ve şüpheyi haklı çıkarır.

Uzaklık, hayal

Basit bir erteleme mi? El değmemiş başka bir yerin eskizi mi? Marcel Proust’un yazışmalarında bunlarla karşılaştırılabilir bir belirsizlik vardır; bu yazışmalarda, böyle bir mektubun alıcısının mektubu tam olarak ne zaman okuyacağını hesaplamasında, yazar açısından irkilme ve emin olma hisleri birbirini izler; yazar,

tup vakası ortaya çıkarır; “bu mektuplara ait açıklamaları ve mektup yazma sanatı üzerine daha genel düşünceleri de unutmamak” gerekir; “Lettre”, yay. haz. Annick Bouillaguet ve Brian Rogers, *Dictionnaire Marcel Proust*, Paris, Honoré Champion, 2004, s. 566.

1 RTP, II. cilt, s. 686.

2 RTP, II. cilt, s. 686.

3 RTP, I. cilt, s. 29-30.

4 RTP, I. cilt, s. 482.

5 RTP, II. cilt, s. 183.

“mektubu yatarak okuyorsanız, siz farkında olmasanız da, yatağınızın yanı başına oturmuş gerçek olmayan o yabancı”¹ olma his-sinden irkilir, öte yandan anlaşılmasının ne gerekli ne mümkün ol-duğundan da emindir; bu emin olma hali, gülünç tesadüflerle, çok defa absürt bir hal alır. – “Sana yemeğe gelmek isteyip istemediğini soracaktım?” diye sorar Proust, “ama zamanında dönmeyeceksin gördüğüm kadarıyla”;² “Bu mektubu yazmış olmayı istemezdim ve belki de göndermeyeceğim”;³ “Size bu iki satırı size yazama-yacağımı söylemek için yazıyorum [...] Size yarın yazacağım”;⁴ “Size söyleyeceğim önemli şeyler var. Maalesef bu akşam dışarı çıktığım için (size söyleyeceğim önemli şeyler de buradan çıktı zaten), yarın, Çarşamba günü (bugün sizin bu notu alacağınız zaman) ben sizinle görüşemeyecek bir halde buhran geçiriyor olacağım.”⁵ İster saatlerle veya takvimle ilgili çelişki olsun, ister arzular, şüphe, pişmanlık çatışması olsun, söylemde gerçekliğin kanıtı olan buluşmayı erteleyebilen veya tehlikeye atabilen hiçbir şey eksik değildir. Öyle ki burada tüm hareketlere kapalı ve Vin-cent Kaufmann’ın tabiriyle aslında “paylaşılamayan”⁶ yeni bir alan yapılır; Proust buraya ait hayal ürünü bir fizik kuralı kullanarak sonunda kendisinin de yabancı kalacağı birtakım betimlemeler yapar; yaklaşan bir felaket, sağlığı ya da mali durumuyla ilgili çiz-diği ve sürdürdüğü hayatta hiçbir şeyi değiştirmeme fikrine mun-tazaman bağlı panoramalardan her biri, anlattığı “afallamalar”la⁷ lekelenmiş anlattığı her “derin haz”, şahsına yapılmış bir ihanet veya sadakatsizlik konusunda ifade ettiği ve bir “bütün bunlara inanmıyorum”⁸ cümlesiyle ortadan kaldırılan her şüphe, iyi niyetli okura karşı anlaşılma konusunda benzer bir umursamama hali ortaya koyar; okur, neredeyse bir belirsizlik ifadesiyle, bir meydan okumayla karşı karşıyadır. Seslenilen kişi ve okur olarak Proust’a sıra gelince, o da bu arada anlam belirsizliğinin tadını çıkarır: Arkadaşı Léon Yeatman’dan gelen bir mektuba tekrar göz atarken,

1 Kolb, I. cilt, s. 197.

2 Kolb, I. cilt, s. 282.

3 Kolb, II. cilt, s. 147.

4 Kolb, X. cilt, s. 51.

5 Kolb, VII. cilt, s. 180.

6 Vincent Kaufmann, *L'Équivoque épistolaire*, Paris, Minuit, 1990, s. 33.

7 Kolb, VI. cilt, s. 76.

8 Kolb, II. cilt, s. 101.

mektubu ilk seferde ne kadar farklı yorumladığını fark eder ve şu sonuca varır: “Her iki biçimde de hoş!”¹

Mektup okumak hakikati bilmekten vazgeçmenin bir yoludur, tıpkı mektup yazmanın hakikati söylemekten vazgeçmenin bir yolu olması gibi. “Bir mektupta, onu yazan insana ait pek az şey bulunması”² karşısında Anlatıcı’nın vardığı sonuç, yazdıklarının tam sahibi olduğunu reddeden Proust’unkiyle bağdaşır. “Düşünceci bir mektupta dondurmak, onu biraz çarpıttığımı hissettiriyor bana”³ der Proust, Robert de Montesquiou’ya yazdığı uzun bir mektubun altına düştüğü notta. Ama, sonunda ancak kâğıdın görüntüsüyle acısı dinen roman kahramanının ıstırabına yazarda bambaşka bir duygu, dokunulmazlık ve kibir duygusu denk gelir. “Sadece susmak yüceliktir; geri kalan her şey zayıflıktır” der şair⁴ ve ömrü boyunca hep daha çelişkili bir anamotif gibi bu dizeyi aktaran Proust da ona katılır;⁵ geri çekiliyor gibi görünerek, bazı yerlerde de kibarlık yaparak, saygılı bir biçimde tetikte olarak, farklı biçimlerde başından savarak Proust kendi söyleminin dışında kalan yetkin bir yaratıcı edası takınır.

Anlatım gücü, kurmaca edebiyat

Dünyayı yeniden çizen, donduran böylesi bir mutlak kudretin tehlikeleri de yok değildir. Zira pek çok mektubun “güzelliğinin” başlangıç noktası olan “anlatım gücü (belagat)”, öncelikle “karakterin zayıflıklarını örtmeye” yarar: Proust “Anneme hak etmediği biçimde yazılmış bir mektup”u yazdıktan yıllar sonra hatırlar ve bu hatıra içini sızlatarak kendi aleyhine döner, öyle ki Proust “mektubu yazmış olmayı değil de almış olmayı” tercih eder.⁶ Yazışmalarının izlediği kurmacamsı yol da romancının *Kayıp Zamanın İzinde*’yi yayımlatmak için yaptığı başvurulardaki şaşırtıcı beceriksizliği anlamaya yardım eder; önce 1909’da tefrika edilmek üzere romanın bir bölümünü *Le Figaro*’ya gönderir, üç yıl sonra da tek,

1 Kolb, I. cilt, s. 319.

2 RTP, IV. cilt, s. 37.

3 Kolb, X. cilt, s. 225 – bkz. aşağıda s. 147.

4 Alfred de Vigny, “La mort du loup” (“Kurdun Ölümü”).

5 Bkz. örn. Kolb, IV. cilt, s. 32; Kolb, XI. cilt, s. 213; Kolb, XIV. cilt, s. 113; Kolb, XV. cilt, s. 63, 163; Kolb, XVII. cilt, s. 60, 75, 454; Kolb, XVIII. cilt, s. 550; Kolb, XIX. cilt, s. 166; Kolb, XXI. cilt, s. 276.

6 Kolb, X. cilt, s. 231 (Aralık 1910 [?])

iki, üç cilt halinde basılması için o zamanlar *Les Intermittences du cœur* (*Gönül Tutuklukları*) başlıklı eserini Fasquelle veya Nouvelle Revue Française'e gönderir. Proust Kasım 1912'de *La Nouvelle Revue française* dergisinin genç yazı işleri müdürü Jacques Copeau'ya kitabından bölümler ulaştırır ve bunların yayımlanmasını çok istediğinin altını çizer. “Ne olursa olsun” diye belirtir, “bütün dergiler arasında okunmaktan en çok hoşlanacağım dergi budur; ama, ister ilk yayımcımdan yayım haklarımı geri almak için gereken işlemleri yapamamış olmam nedeniyle (hâlâ hasta yatağındayım), ister, bunları yapmış olsam bile, Mösyö Gallimard'ın bana olumsuz cevap vermesi nedeniyle, bu kitap sizin yayınevinizce basılmazsa, derginizde romanımdan bölümler yayımlanması benim için çok daha değerli olur, adeta beni avutur.”¹ Başarısızlıkla ilgili bu acı verici ince eleyip sık dokuma halinin (zira içlerinde en temel olanı sağlığının kötü olmasına kadar olası bütün bahtsızlıklar burada izlenmektedir) ardında, bu başarısızlığı tam ve mantıklı bir biçimde resmetmek için gösterilen özen katıksız bir kalem oyunu gibi görünür. Noel arifesinde, Proust art arda Nouvelle Revue Française ve Fasquelle yayınevlerinin kitabını basmayı reddettiğini öğrenir. Proust sırasıyla, kitabının “eskiden olsa *yakışıksız* bir eser olarak adlandırılacağını”² ve “hali hazırda bir yayımcısı olduğunu”³ belirterek yayımcıları bizzat yaptığı ikazlarla yeterince usandırmamış mıdır? Proust, Louis de Robert'e yazdığı bir mektupta yine hayal ürünü bazı sonuçlar çıkarır: “ticari açıdan tamamen doğru olan Fasquelle'in bakış açısı edebi açıdan da aptalca değil [...]. Yanlış olduğunu düşünmüştüm, ama insan zeki bir biçimde yanılabiliyor. Bu durumda [...] bu cildi masrafları kendim karşılayarak bastırmaktan başka bir seçenek düşünmüyorum. Masrafları ödemekle kalmayacağım, aynı zamanda, buna rağmen, yayımcıya, eğer kâr edilirse, kârdan pay vermek istiyorum.”⁴

1914 savaşının ortasında, masrafları yazar tarafından karşılanmak üzere basılmasını sonunda kabul eden yayımcı Grassé'ten *Swann'ların Tarafı'nı* geri almak ve *Kayıp Zamanın İzinde'nin* kalan ciltlerini Nouvelle Revue Française yayınlarına bırakmak (bu arada

1 Kolb, XI. cilt, s. 289.

2 Kolb, XI. cilt, s. 255; Eugène Fasquelle'e hitaben.

3 Kolb, XI. cilt, s. 279; Gaston Gallimard'a hitaben.

4 Kolb, XI. cilt, s. 335.

Gallimard fikrini değiştirmişti) için yapılan manevranın daha hayırlı olduğu ortaya çıkar. O savaş zamanlarında, pek itiraf etmek istemese de, İsviçre’de bir klinikte bulunan Bernard Grasset ile temas kurma görevini üstlenen Ren Blum, aslında Proust’tan esinlenmiş ve Proust’un okuyup yorumladığı bir mektup yazar. “Mektubu nasıl yazdıysanız öyle gönderiyorum” diye yazar Proust, “ünkü kusurların sayısı her zaman akla yatkın bir biçimde beklenmesi gerekeni aşmıyor kanımca. Aslında size bunu hiç söylememeliydim, çünkü bu geçmişe ait bir şey artık (zira mektubum veya daha ziyade mektubunuz, bu mektup elinize geçtiğinde çoktan yola ıkmiş olacak).”¹ Kendine gerçekleri çarpıtan kişi ss vermek yetmezmiş gibi, Proust bir de öteki farkında olmadan onun düşüncesini anladığını ileri sürmekte ve “bir zamanlar iinizde [...] bir Marcel Proust vardı”² diyerek Blum’u pohpohlamaktadır; böylece kendisiyle olan bağın da kopuşu tamamlanmaktadır.

Ayrıca, onu bir “tahayyül konusu”³ gibi kullanan Anlatıcı için yeni “*cosa mentale*”, yani zihinsel bir şey olan mektup, yazar içinse sözcükler, anlatılar ve satırlar biçiminde kendisini gösterdiği sadece asılı duran bir ayna değil, aynı zamanda bu görüntünün bir aracıdır; böylece yazar, metnin ricacısı veya sırdaşı olan ve mektubun yazıldığı kişinin ötesinde, asıl okurlarını bekler. İşte burada, akıl ve saatlere dayanan yetenek ve deneyimden ortaya çıkan ve mektup yazarına ait söz, edebiyatın gerektirdiğı ve vaat ettiğı şeyi ilgilendirir. Söz konusu olan, mektubun hitap eder göründüğü kişiler dışındakiler okusun diye yazışmaktır; Proust’un yakın arkadaşı, şoförü ve sekreteri Alfred Agostinelli’ye hitaben, ayrılmasının ertesinde, Mayıs 1914’te yazdığı mektup buna mükemmel bir örnek oluşturur; mektup eline geçmeden yitip giden talihsiz geç adam tarafından hiçbir zaman aılmayacak bu mektup, göndericisine geri döner ve Proust’un kabalık derecesinde açıklama yapmayı reddettiğı tam bir kendi kendine konuşma olarak kalır: “size açıklama yapmıyorum.”⁴ Daha sonra *Albertine Kayıp*’ta geçiş bir biçimde ele alınır ve roman halini alarak okurlara sunulur.⁵

1 Kolb, XV. cilt, s. 225 – bkz. aşa. s. 247.

2 Kolb, XV. cilt, s. 224 – bkz. aşa. s. 246.

3 RTP, I. cilt, s. 491.

4 Kolb, XIII. cilt, s. 217.

5 Alfred Agostinelli’ye yazılan [30 Mayıs 1914] tarihli mektup, Proust ile şoförü ve

Yazma zamanı

O halde artık şüpheyi düşmek, ara vermek için değil, engellemek ve yasaklamak için haklı bir neden vardır. “Bir insanın yanımızda değilken gösterdiği ikinci yüzü”¹ olan mektup, boğulma krizleri, saatleri şaşmış uyku ve hastalık oyunlarına rağmen sadece dünyada var olma imkânı sunmaz, konuşmama da dahil olmak üzere, bu inzivayla ilgili düzeni ve gizemi aynı anda haklı kılmak için bir araç da olur. “Sağlık durumum maalesef size uzun uzadıya söz etmeme izin vermiyor (hatta bana yazmayı tamamen yasakladılar)”² diye ileri sürer Proust 1906’da, *Kayıp Zamanın İzinde*’sine dönüşecek ilk taslaklarını yazmasına birkaç ay kala. Yazmadığını yazmak, aslında başka işler için zaman ayırmaktır.

Zira rekabet söz konusudur. Proust kendisine gönderilen mektuplara hayran kalır ve bunlardan “en iyilerini seçerek”³ bir derleme, “üzerinde özenle çalışılmış bir yayım”⁴ yapmak ve böylece,

sekreteri arasındaki yazışmalardan geriye kalan yegâne mektuptur. 1966 yılında Philip Kolb tarafından bulunmuş ve yayımlanmış olup *Correspondance de Marcel Proust* (Kolb, XIII. cilt, s. 217-223) başlıklı yapıtta tekrar ele alınmıştır. Söz konusu mektup ve *Albertine Kayıp*’ta Anlatıcı ile Albertine arasındaki mektuplar arasında yapılacak diğer karşılaştırmalar için, örneğin bakınız: “Mektubunuz için çok teşekkür ederim (bir cümle hayranlık vericiydi (gün batımına işaret ediyordu vs.) [...])” (Kolb, XIII. cilt, s. 217) ile “emin olun, iki bakımdan gün batımı gezintisi olan o gezintiyi hiç unutmayacağım” (RTP, IV. cilt, s. 50-51) karşılaştırabilir; “Ama, bu satışlarda onun herhangi bir çıkarı olduğunu sanmayın” (Kolb, XIII. cilt, s. 217) ile “Satış yapmaktan başka bir şey düşünmeyen bu adamlar, sizi oyuna getirir” (RTP, IV. cilt, s. 50) karşılaştırılabilir; “Her halükârda, onu [Proust’un Alfred Agostinelli için sipariş ettiği uçak] geri vermezsem (ki bunu yapacağımı sanmıyorum) büyük olasılıkla garajda kalacağından, (parçanın adını bilmiyorum, bir havacı karşısında yanlış bir terim kullanıp günaha girmek istemem) üzerine Mallarmé’nin sizin de bildiğiniz şu dizelerini yazdıracağım: “Geçmişten bir kuğu hatırlar kendini / Muhteşemdi ama kurtuluşu yoktu”” (Kolb, XIII. cilt, s. 217-219) ile “Hayır, Rolls’u ve hatta yatı da geri vermemeyi tercih ediyorum. İkisini de kullanmayacağıma ve muhtemelen biri sürekli karaya çekilmiş halde limanda, öbürü de garajda duracağına göre, yatın ... kısmına (yanlış bir terim kullanıp günah işleyerek sizi dehşete düşürmeye cesaret edemedim), Mallarmé’nin çok sevdiğiniz şu dizelerini yazdıracağım: “Geçmişten bir kuğu hatırlar kendini / Muhteşemdi ama kurtuluşu yoktu...” Hatırlarsınız: “Bakir, canlı ve güzel bugün” dizesiyle başlayan şiir. Heyhat! Bugün ne bakir ne de güzel artık” (RTP, IV. cilt, s. 39) karşılaştırılabilir.

- 1 RTP, II. cilt, s. 224. Ayrıca bkz. Presses Dimitri Soutzo’ya yazılan [31 Temmuz 1918] tarihli mektup: “İşte mektubunuz geldi. Yazının hazzı (o sizin sevgili öteki yüzünüz [...])” (Kolb, XVII. cilt, s. 334; italikler bana ait).
- 2 Kolb, VI. cilt, s. 23, [Ocak 1906 ?].
- 3 Kolb, II. cilt, s. 243; Mlle Kiki Bartholoni’ye.
- 4 Kolb, IV. cilt, s. 34; kontes Mathieu de Noailles’a [9 Temmuz 1904].

mektuplar okumaları için onlara verildiği andan itibaren, daha geniş bir okur kitlesinden “kalıcı”¹ bir ilgi sağlamak için didinir. Bir arkadaşını edebiyata ilk adımlarında teşvik etmek mi istemektedir? Onu yazma sanatındaki henüz kullanılmamış zenginliklerine mi inandırmak istemektedir? Alınan mektuplar bunun için yeterli olabilir. “Mektupta bazı şeyler, mektup yazarının ileride daha yüksek düzeyde bir şeyler gerçekleştirebileceğinin ilk kanıtı olsun diye orada yazılır”² diye cevap verir 1919 yılında Proust, kocası da yolun başında bir romancı ve çok mektup yazan biri olan hayranı Violet Schiff’e. Étienne de Beaumont’u, iki sayfada tek bir sözcük üzerinden, bezginliğinden “silkinirse”³ açığa çıkacak olan yeteneğine inandırmaya çalışır, tıpkı Réjane’in oğlu hoş ve uçarı Porel’i, kendisine yazdığı mektubu “edebi bir çalışmanın en güzel meyvesi”⁴ olduğuna inandırmaya çalışması gibi. Ama bu kendinden geçercesine coşku halinin, rollerin ve sınırların unutulmasının bir sınırı vardır: 1905 yılında Maurice Duplay’e, eski dostuna kıyasla “daha çok mektup yazarı” ve “maalesef daha az yazar” olmaktan pişmanlık duyduğunu belirterek içini döker;⁵ Proust kendi yeteneklerinden adeta rahatsızlık duyar ve hayatının ortasına kadar gelip ve hiçbir yapıt ortaya çıkaramamış bir adamda saplantıya dönüşmüş olan bir kaygı taşır: Bütün yeteneğini özel yazışmalar, dünyevi şeyler uğruna feda etmiş olmanın kaygısıdır bu.

Ekonomik bir rekabet fikri, aslında üslup veya yetenek ayrılığı fikrine üstün gelir. Daha sonra Proust, Schiff’in yanında, kimilerinin “edebiyat tarihinde [...] kurmaca edebiyat veya eleştiriden daha çok başka biriyle olan mektuplarıyla dile getirildiğine”⁶ tanık olduğunda, geriye azıcık bir başarısızlık kanısı ve indirgenemeyecek bir aykırılığın en azından kabulü kalır. Ayrıca Proust, zamanının ve enerjisinin büyük bir kısmını mektupları için harcaııp çok azını işe yarayan tek çalışma alanı için ayırmış olmasının yerinde bir karar olup olmadığını ölümüne kadar kendi içinde sorgular. “Georges Sainte-Beuve’ü yazmaya başladığım için o kadar bitkinim ki”

1 Kolb, IV. cilt, s. 289; Lucien Daudet’ye.

2 Kolb, XVIII. cilt, s. 476.

3 Kolb, XVII. cilt, s. 187.

4 Kolb, XVIII. cilt, s. 426.

5 Kolb, V. cilt, s. 158.

6 Kolb, XIX. cilt, s. 602.

diye belirtir arkadaşı Lauris'e 1909 yılı yazının başında, "size ne yazdığımı bilmiyorum bile";¹ bu bitkinliğin somut bir tablosunu bundan birkaç ay sonra Max Daireaux için şöyle ayrıntılandırır: "nihayet başladığım roman bileğimi öyle yoruyor ki artık mektup yazamıyorum..."² İçinde sıradışı bir çelişki barındıran bu son sözler bir kopmaya işaret eder. Bahçede, kolejde, tatilde, hayallerle dolu lise yıllarında, dünyada, *Hazlar ve Günler*'in ortasında, *Santeuil* ve Ruskin çağında, ebeveynlerin ölümlerinden sonra olduğu gibi önce de, *Sainte-Beuve'e Karşı* ve *Kayıp Zamanın İzinde*'nin yaratılışı sırasında, Savaş'tan önce, Savaş sırasında, Savaş sonrasında, 1922 yılında ölümünden birkaç gün önce, hiçbir zaman veya nerdeyse hiç ara vermeden, Marcel Proust yakınlarına, ailesine, arkadaşlarına, yayımcılarına, kitaplarını destekleyen bazılarına, bu kitapların birtakım düşmanlarına ve ilgisiz kalan pek çok kişiye, sanat ve aşk, şıklık ve finans konularında uzman bir sürü kişiye mektup yazar. Ama bu çocuk, genç adam, sonunda münzevi; başka yerde, içinde yaşanan çağdan ve yükümlülüklerinden edinilen sessizlik içinde, (Proust'un) olmaya çağrıldığı yazar, romancı veya denemeciyle aynı kişi değildir, diye de altını çizer.

Sayısız mektup

19. yüzyılda yayıncılıkta sağlanan genel anlamdaki ilerleme neticesinde daha önce benzeri görülmemiş biçimde mektuplardan oluşan kitapların sayısındaki artış, ona yabancı değildir şüphesiz:³ Proust, bırakmış olacağı kâğıt tomarları içinde, özel yazışmalarına kadar ve bu yazışmalar da dahil olmak üzere, elinden çıkmış olan her şeyden başlayarak bir gün illaki yapılacak araştırma için hem kendisini hem eserini hazırlar. Gerçekten de, elyazması kitaplara yöntemli bir biçimde geri dönüş sayesinde, (Régnier'nin Mme de Sévigné üzerindeki çalışmalarını örnek alarak) 17. ve 18. yüzyıllardaki yazışmaların yakın zamandaki keşfi, en ünlü serilerin gözden geçirilmesi, daha düne kadar Sainte-Beuve, Barbey d'Aurevilly veya Goncourt Kardeşler gibi eleştiri ustalarının bir edebiyat türü

1 Kolb, IX. cilt, s. 116.

2 Kolb, IX. cilt, s. 235.

3 Karşılaştırın, José-Luis Diaz, "Le XIXe siècle devant les correspondances", *Romantisme, revue du dix-neuvième siècle*, no.90, "J'ai toujours aimé les correspondances", SEDES, 1995, s. 7-26.

olarak tanımadıkları ve benimsetmedikleri bu türün meşruiyetini oluşturmaya böylelikle katkıda bulunmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında, “mektup edebiyatı”¹ olarak adlandırılacak bu tür, ayrıca gittikçe çağdaş katkılarla, hatta güncel konuların da yakınından geçerek zenginleşti. Paul-Louis Courier’in mektupları bütün halinde yazarın ölümünden sadece yirmi yedi yıl sonra meraklı okurlara sunuldu; bu gecikme süresi, Stendhal için on üç yıla, Balzac için altı yıla, Lamennais içinse dört yıla kadar kısaldı.

Çağı yakalayan bir tarihin verdiği baş dönmesi, malzemenin kendisine getirilen yeni bakış açısıyla daha da derinleşerek çoğalır; bu malzemeyi oluşturan ise, zamana ve özel hayata dair daha önce ihmal edilmiş, ancak artık günlük tarih ve edebiyat başlığı altında incelenen ve kısa süre sonra içerisinde bireyin de ele alınacağı o kalıntılardır. Mektup edebiyatında değer verilen canlılık, doğallık, hele bir de Eski Rejim’in (mektupların altın çağıının) özelliği sayılan kıvrak bir zekânın beğenisiyle birleştiğinde, yazarın derin benliğine ulaşmayı sağladığı için romantik çağdan itibaren takdir edilmiştir. Bu yüzden, mektuplar Sainte-Beuve konusundaki *yöntem* için ayrıcalıklı bir uygulama alanı, eserin kişi tarafından açıklandığı ve hepsinin içinde Proust’un hiç sevmediği bir alan oluşturur.

O ise sevdiği yazarların bazılarının (Stendhal, Michelet, Ruskin) ve daha birçoğunun (Victor Hugo, Marceline Desbordes-Valmore, Fromentin), bazı ünlü ama edebiyata uzak kişilere (tıpkı Félix Mendelssohn² gibi) kadar, bu şekilde gün yüzüne çıkan gündelik yüzleri karşısında merakını gizlemediği takdirde hayal kırıklığının, hatta tiksinden kendisini ele geçirdiğini hisseder. Proust, Gobineau’ya yazdığı mektuplarını okuduğu Mérimée’nin “gözünde yükseldiğini”³ veya Lady de Grey’in yazdığı mektupların Proust’u ona “olağanüstü şekilde”⁴ hayran ettiğini ileri sürerken, eleştiri, yazar mektuplarını onların en önemli eserlerinin hizasına çıkartma yönüne doğru gittiğinde aynı hoşgörüyü göstermez. Özellikle,

1 Bu söz, 1892 yılında, Barbey d’Aurevilly tarafından mektuplardan oluşan yayınlara vakfedilmiş başlıca eleştiri yazılarının toplandığı cilde verilen başlık olarak kullanılmıştır.

2 Kolb, VIII. cilt, s. 326 (Stendhal); Kolb, X. cilt, s. 207 (Michelet); Kolb, XIII. cilt, s. 66 (Ruskin); Kolb, VI. cilt, s. 353 (Hugo); Kolb, V. cilt, s. 138 (Marceline Desbordes-Valmore); Kolb, VIII. cilt, s. 181 (Fromentin); Kolb, XVI. cilt, s. 57 (Mendelssohn).

3 Kolb, V. cilt, s. 143.

4 Kolb, VII. cilt, s. 267.

Nisan 1913 tarihli *Nouvelle Revue Française* dergisinde “kendilerinden daha ihtişamlı” bir yapıt olarak belirtilen Emerson ve Carlyle arasındaki mektuplarla ilgili olan tam da budur; Proust, Emerson’un kilerini “sıkıntı içinde” yazılmış ve “ondan hiçbir şey”¹ yansıtmayan mektuplar olarak değerlendirir; “ondan hiçbir şey” yansıtmıyor derken de bu mektuplarda onu şair yapan şeyden eser yoktur demek istediği anlaşılmalıdır. Yayıncı Conard’ın 1910 yılında beş dizi halinde ilk tam basımını yayımladığı ve savaş-sonrası dönemde tartışmaları ve hayranlıkları besleyen Flaubert’in mektupları konusundaki düşüncesi ise daha açıktır: “Böyle bir ustanın yazdıklarında insanı tek şaşırtan şey mektuplarındaki vasatlıktır” diye değerlendirir Proust *Madame Bovary*’nin yazarını, öyle ki insan bu mektuplarda “M. Thibaudet ile birlikte, ‘birinci sınıf bir zekâyâ ait fikirleri’ tanımak”ta zorluk çekecektir.² Sonunda, Marcel Proust’un annesini, Anlatıcı’nın annesi ve büyükannesini (markizin kişiliği konusunda kendi kendine sorular soran Mme de Villeparisis veya Legrandin gibi *Kayıp Zamanın İzinde*’ki karakterlerden ve Proust’un kısa pastişlerinde bolca bulunan Mme de Sévigné’nin biçimine yapılan göndermelerden ayrı olarak)³ ortak bir hayranlıkta birleştiren Mme de Sévigné’nin mektuplarına gelince, bu mektuplar gerçekten de yazar için olduğu gibi kahramanı için de anlaşılmasız olarak kalır. Zira, mektup yazarının kızı Mme de Grignan ile suç ortaklığı mektuplaşmalarının kurgusu ve ufkunu belirlemekte ve bu mektupların düzeyini önemli bir inceleme kaynağı ve edebiyat yapıtı olarak sınırlamaktadır. Bir anlatım biçimi buna işaret eder; Proust, Mme de Sévigné’nin Mayıs 1680 tarihli bir mektupta oğlu için yaptığı ve öfkeli bir güvensizlikten çok horgörmeye dönüşmüş soğuk bir nefretin açıkça görüldüğü alışılmamış bir yorumunu, o sözlerde annelerinin kendisi ve Anlatıcı hakkındaki kanısını görmek için, birçok kez yazılarında ve hatta kitabında alıntılarmaktan zevk duyar. Mme de Sévigné oğlu hakkında şöyle yazmaktadır:

1 Kolb, XII. cilt, s. 157, 158.

2 “À propos du style de Flaubert”, *Écrits sur l’art*, s. 321. Ayrıca bkz. “Kitapları üzerinde bu kadar emek harcamış olan Flaubert için kitaplarının mektuplarından üstün olmaması gerçekten de üzücü olurdu” (Kolb, XIX. cilt, s. 61).

Emerson’un Carlyle’a yazdığı mektupların eleştirel alınlanması konusunda da bkz. Kolb, XII. cilt, s. 159, s. 157’de 9. not; eleştirmen Paul Souday’ın Flaubert’in mektuplarını savunması konusunda bkz. Kolb, XIX. cilt, s. 594.

3 Örneğin Kolb, V. cilt, s. 246; Kolb, VI. cilt, s. 180.

“Kumar oynamadan kaybetmenin, dışarı çıkmadan her şeyi ziyan etmenin ve para harcamazmış gibi görünüp varını yoğunu yitirmenin yolunu bulur.”¹ Burada, çocukluk anıları, aile arasındaki sözler ve kadınlar arası bir kaynaşmanın kesin gizemi arasında, sanattan uzakta ve aile içindeki duygusallığın alanındayızdır.

Dedikodular

Proust'un imkânı olsa, yazdığı mektupları yok etmek istediği fikrini doğrulamak konusunda yine de tereddüt edilecektir. Proust, *Kayıp Zamanın İzinde*'den epey önce, *Jean Santeuil* kitabının bir pasajında, hayatın en samimi aldatmacasının, “bir France veya bir Daudet'i öven falan mektubun veya filan sözün, yani bu yazarların üstün zekâsını taşıyan bir övgünün, bir hükümdarın imzası ve silahlarıyla çekilmiş tefeci dükkânındaki fotoğrafının etkisini yaratmasını”² sağlayabileceği konusunda daha o zamanlar yakınıyordu. Ama ustaların bıraktığı izler karşısında, onları büyük yapan şeyin eşiğinde kalakalmanın üzüntüsü onların izinden gitmenin, aynı izleri kendi arkasında bırakmayı göze almanın ve tıpkı onlar gibi yanlış anlaşılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmanın örtük kararlılığını alaşağı etmeye yetmiyordu: “Flaubert'in bile açıkça görüldüğü gibi en samimileri olmayan (George Sand'a veya Renan üzerine yazdığı) mektuplarını okurken, ilerde bazı yazılarımıza rastlayacak veya mektuplarımız yayımlanırsa, bazı mektuplarımızı okuyacak okurların edebi fikirlerimiz hakkında ne düşüneceği konusunda kaygılanıp bağışlanmayı diliyoruz.”³ Mektuplarında “mezar”ı mektubun alıcısı açısından sırrın en mutlak gerekliliğiyle

1 Kolb, XV. cilt, s. 316. Buna benzer bir alıntı veya söz için bkz. Kolb, XI. cilt, s. 32, 58, 77 ve Kolb, XX. cilt, s. 396 (burada alıntudan önce şu sözler yer alır: “Zavallı Anneciğim benim için her zaman Mme de Sévigné'nin oğlu için söylediği sözleri kullanıyordu: [...]”). Ayrıca bkz.: “Annemin mektubunu okumaya koyuldum. [...] aşırı harcamalarıma kızdığını söylüyordu: ‘Bütün paran nereye gidiyor? Zaten, Charles de Sévigné gibi, ne istediğini bilmediğin ve ‘aynı anda iki ya da üç kişi birden’ olduğun için yeterince üzülüyorum; hiç değilse savurganlık konusunda ona benzememeye çalış ki, senin için, ‘Para harcamazmış gibi görünüp harcamanın, kumar oynamadan kaybetmenin ve borcundan kurtulmadan para ödemenin yolunu buldu’ diyemeyeyim.” (RTP, III. cilt, s. 647), veya aynı biçimde “Charles de Sévigné gibi olmamaya çalış, diye devam etti annem, annesi oğlu için, ‘Onun eli, içinde altının eridiği bir pota’ derdi” (RTP, III. cilt, s. 406).

2 *Jean Santeuil*, s. 488.

3 *Ibid.*

eşanlımlı tutmada,¹ hatta daha güvenli olsun diye mektuplarının geri verilmesini ısrarla istemekte, nihayetinde ona buna yazdığı- nın başkalarını ilgilendirmediğini üzümlerek belirtmekte eli çabuk olan Proust'un bütün bunlar asla yayılmasın diye önlem almadığı gün gibi ortadadır. Kendine ait hiçbir mektubun saklanmamasını ve daha ziyade yayımlanmamasını arzu ettiğini söylemiş olsa da,² hatta ölümünden birkaç ay önce bu konudaki yasaların durumu hakkında bir avukat arkadaşı veya oyun yazarı Henry Bernstein gibi farklı kişilerden akıl almaya kalkışmış olsa da, yasaklama konusuna pek girmemiştir.³

Hatta biraz da tam tersi söz konusudur. Lucien Daudet, 1890'lı yılların ortalarında Proust'la geçmişte kalmış ilk arkadaşlık dönem- lerinde, "bu tanınmamış genç adam"dan aldığı sayısız mektubu aile "otografları" içinde sınıflandırmak için daha o zamanlarda konuştuklarını hatırlar.⁴ Mektuplar, özellikle onunkiler, saklanmak için yazılmıştı: Proust'un kendisi de, 1914 yılında Maurice Barrès'e

1 Örneğin bkz. *Kolb*, III. cilt, s. 252 ve *Kolb*, III. cilt, s. 245 ("Bertrand'a bu mektupla ilgili tek kelime etmeyin [...]"); ayrıca bkz., aşa. s. 148.

2 *Kolb*, XX. cilt, s. 35.

3 Bu konuda kanıt olarak hayatının son sekiz yılında Proust'un hizmetkârı Céleste Albaret'nin söylediklerine bkz.: "Son zamanlarında onu en çok üzen şeylerden biri gereğinden fazla mektuplaşmanın endişesi ve pişmanlığıydı. Bunu bana sık sık dile getirirdi; bu onda adeta bir saplantı halini almıştı. – Céleste, göreceksiniz: ölmeyeceğim ve herkes mektuplarımı yayımlayacak. Hata ettim, gereğinden fazla yazdım, hem de çok fazla. Şimdiki gibi ve hep olduğum gibi hasta bir halde, insanlarla tek ilişkim yazmak yoluyla oldu. Bunu asla yapmamalıydım. Ama önlemler alacağım. Evet, bütün bu mektupları kimse yayımlamayasın diye tedbir alacağım." Bu konu Proust'un kafasını meşgul ediyordu; sürekli olarak aklına geliyordu; dışarda da insanlara bu konudan söz ediyordu. Bir gece, akşamı oyun yazarı Henry Bernstein ile geçirdikten ve ona bu meseleden bahsedip ondan bu konuda pek yapabileceği bir şey olmadığı cevabını aldıktan sonra, çökmüş bir vaziyette eve döndü. Bankacı arkadaşı Horace Finaly'nin de fikrini almaya gitti ve o da pek umut verici konuşmadı. Nihayetinde, son çare olarak arkadaşlarından biri olan avukatına danıştı. Bu defa ise, yıkılmış olarak döndü. "– Sevgili Céleste, bu adam bana şöyle dedi: 'Zavallı Marcel'ciğim, bu yayınları yasaklamak istemekle zamanını kaybediyorsun. Gönderilenin eline ulaşmış olan senin yazdığın her mektup artık onun malıdır. Onunla ne isterse yapabilir.'" (Céleste Albaret, *Monsieur Proust*, Georges Belmont tarafından derlenmiş anılar, Paris, Robert Laffont/Opera Mundi, 1973, s. 245-246). Hukuki bir bakış açısından, mektupların metinlerinin mülkiyetiyle ilgili burada ortaya konulan çözümlemenin yanlış olduğuna dikkat edilecektir; mektup maddi olarak kimin elinde olursa olsun, bir mektubun yazarı, tıpkı mektubun alıcısı gibi, yayımlanmasına karşı çıkabilir.

4 Lucien Daudet, *Auteur de soixante lettres de Marcel Proust*, Paris, Gallimard, "Les Cahiers Marcel Proust", V. cilt, 1928, s. 12-13.

üç yıl önceki bir mektubu hatırlattığı zaman¹ veya Jacques-Émile Blanche'in *Propos de peintre* başlıklı kitabının önsözü üzerinde çalışmak durumunda kaldığında sanatçıdan ona yazmış olduğu bazı mektupları “onun izlenimlerine ait bir işaret noktası”² olacağından geri istediği zaman, bu konunun üstünde duruyordu. Mektuplar saklanır hatta yayımlanır: Robert de Montesquiou 1908 ve 1919'da, Jacques-Émile Blanche ise 1921'de kitaplarında Proust'un onlara “özel yaşamda”³ yazmış olduğu sayfalara yer verirler ve Proust buna kesinlikle itiraz etmez. Dahası mektuplar konusunda ağzını sıkı tutma ve gizliliği koruma yönündeki tavsiyeler, Proust'a ait bir şeyleri elinde tutan o veya bu kişi onun adına konuşmayı kendine hak görmeye meylettiği durumda Proust açısından bu kişilere karşı basit bir kendini koruma tedbiri olarak yorumlanmalıdır; bu tavsiyeler ayrıca, daha genel anlamda, *Swann*'ın yazarını, André Gide gibi 1914 yılına kadar, hâlâ “Mme X'in ve Z'nin evini sık sık ziyaret eden biri, *Le Figaro*'da yazan biri”⁴ olarak görenlerin dikkatine sunulmuş bir ağırbaşlılık ve haysiyet protestosu gibi ele alınmalıdır.

Bununla birlikte, Proust'un ölümünü takiben eserlerinin yayımlanması konusunda gelişen beklenmedik olaylar, bu kaygıyı haklı çıkarmıştır: Marcel Proust'un mektupları, eseri söz konusu olduğunda hep araya girecekti, öyle ki mektupları hem ödenecek basit bir toplumsal bedele hem de roman için bir deneme tahtasına indirgenemez kılan bu devasa ve eşi benzeri görülmemiş eser bilinmeyecekti. “Burada [...] mektubun yazıldığı kibar dula ait dedikodularla ilgili hiçbir ima bulunmayacaktır”⁵ diye kesip atar Samuel Beckett 1930 yılında yazar üzerine yaptığı çalışmanın kısa önsözünde. Proust daha genç yaşında öldüğünde, hayatının bir döneminde onu tanımış veya onun yakınında olmuş kişiler, Proust'un bu geniş çaptaki ve birdenbire oluşan tanınırlığının şaşkınlığı içinde yaşamlarını sürdürdüler ve Proust'tan aldıkları mektuplarla kişisel hatıraların hepsini birden açıklamaktan kendilerini alamadılar. 1926'dan itibaren, Robert Dreyfus kendi payına düşenleri, bazılarını

1 *Kolb*, XIII. cilt, s. 328.

2 *Kolb*, XVI. cilt, s. 102.

3 *Kolb*, XX. cilt, s. 67.

4 *Kolb*, XIII. cilt, s. 50; André Gide'in Marcel Proust'a yazdığı mektup [10 veya 11 Ocak 1914].

5 Samuel Beckett, *Proust*, Paris, Minuit, 1990, s. 19.

gizlilik ve terbiye gereği ayıklamaya ve kesmeye gerek görmeden, sergilemekteydi; onu Lucien Daudet ve diğerleri izledi. Mektuplar elden ele dolaşıyordu; bazıları aileye geri geliyordu, bazıları üçüncü şahıslara satılıyordu, bazen de adamın umulmadık sırlarının kanıtları olarak ortaya atılıyordu (örneğin Louisa de Mornand'a âşğını iştmesini sağlıyordu), bazıları ise birbirlerini Proust'un eserindeki karakterlerin *canlı örnekleri* gibi gören uzak tanıkların tahminlerine dayanarak yorumlanıyordu, nasıl değerlendirileceği ve anlaşılacağı bilinmeyen yöntemlerin gözle görülür özentisi altında yapış yapış olmuşlardı. Bazı kişilerin, ciddiyyetten uzak ve taşkın bir biçimde içindekini boşaltmayı andıran bu durum karşısında sessiz kalmalarının nedeni ise, bundan başka daha önce yayımlanmamış bazı metinlerin, yani *Kayıp Zaman*'ın Proust öldükten sonra yayımlanan ciltlerini oluşturan ve sadece kitabın boyutunu ve gidişatını değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda okurların yazarın kişiliği hakkında çıkarabileceği sonuçları da etkileyecek olan metinlerin o sıralarda zaten ortaya çıkmış olması olabilir. Böylece, Robert Proust'un 1927 yılında *Kayıp Zaman*'ın ve *Chroniques*'in yayımlanmasından itibaren, kardeşine ait çok sayıdaki mektup bütününe neden yayımlama kararı aldığı da açıklığa kavuşur.

1930 ve 1936 yılları arasında altı cilt halinde yayımlanmış (ve Marcel Proust'un halihazırda bilinen ve ortaya çıkarılmış mektuplarının arasında, ününe yararı dokunmayacağına hükmedilen belli bir sayıdaki mektubu dışında tutmuş) bu *Correspondance générale*'in yayımlanmasından itibaren, Fransız devletinden burs alan Amerikalı araştırmacı Philip Kolb tezi için Proust'un mektuplarını gözden geçirme, mektuplara açıklama notları ekleme ve zenginleştirme işini üstlenir ve bu çalışma daha sonra dev boyutta, bütün mektupları içeren bir yayın halini alır. 1970 yılında yayımı başlayan *Correspondance de Marcel Proust* 1993 yılında, Kolb'un ölümünden birkaç hafta sonra tamamlanır ve yirmi bir cilt içinde on binden fazla sayfadan oluşur. Olmazsa olmaz bir yapıt olsa da yine de nihai olmayan bu derlemede bir araya getirilmiş beş bin küsur mektup, Kolb'un kendisinin de itiraf ettiğı gibi, gerçekten de Proust tarafından yazılmış bütün mektupların belki yirmi tanesinden fazlasını temsil etmez; bu mektupların arasında kaybolmuş veya yitirilmiş o kadar çok not; talihin gün yüzüne henüz çıkarmadığı o kadar çok unutulmuş sayfa; o veya bu kişiye,

hısım akrabaya, Robert d’Humières veya Bertrand de F  nelon gibi bir dönemin tutkusu olmuş kişilere, Louis d’Albufera gibi düzenli görüşülen bir arkada  a, Reynaldo Hahn gibi bütün hayatı boyunca sırdaşı olmuş birine yazılmış ve gerçekliği bilinen ama mektubun alıcısı tarafından veya mektup üzerinde hak sahibi olanlar tarafından bir kenara konulmuş veya ya kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılmış o kadar çok başka mektup vardır ki! Muhabere usulleri, kamu kuruluşlarında tutulan koleksiyonlar için, mirasçılar tarafından getirilen çeşitli s  relele (Fransa Milli Kütüphanesi’nde Marcel Proust’un Robert Dreyfus’a yazdık   mektuplara ve Reynaldo Hahn’ın yazılarının önemli bir bölümüne hâlâ erişilemez) saygı gösterse de, Fransa’da ve Fransa dışında, yeni mektupların ortaya   ıkmadık  ı büyük bir otograf satışı nerdeyse gerçekleşmez;¹ bunlar, mevcut mektuplara sadece eklenmekle kalmaz, aynı zamanda çoğu kez bunların tarihinin, yorumunun değişmesine yol açar. Urbana (Illinois) Üniversitesi’ndeki Kolb Enstitüsü, kesinlikle devasa ve sürekli değişen bir malzemeye ait işte bu tablo karşısında, konu hakkında mukayese edilemez bir dokümantasyondan gücünü alarak, bundan böyle elektronik ortam ve internet imk  nlarından da yararlanmaya karar vermiştir. Böylece, kurucularının eseri aydınlıkta tutulacak² ve doygunluk riski bir defa a  ıldık  ında ve bilim her yeni bulguyu sistematik olarak alıp işleyecek duruma geldiğinde, “istenen tüm kitaplar”, bir zamanlar Loic Chotard’ın bildirdik  i gibi, mektup antolojilerinin bir savunmasında, gün yüzüne çıkmaya el-veri  li olacak: burada niyetimiz mektuplara “yeniden metin olmak” imkânı sağlamaktır.³

Maden filizi

On yedi ya  ına girecek   ilkbaharda, Proust arkadaşı Daniel Hal  vy’ye, “Kâğıt üstünde her şey geçip gider”⁴ der; bu sözde, korku ve arzu arasından, elde tutulan her şeyin aslında olmayışı

1 *Bulletin d’informations proustiennes* (Paris,   ditions rue d’Ulm) yayımının her sayısında, önceki yıl için piyasada olan Marcel Proust’a ait mektupların hareketlerinin hatırlatıldığı “Satışlar” bölümü yer alır.

2 Philip Kolb’un veraseti konusunda, bkz. “L’avenir de la collection Kolb    l’universit   de l’Illinois”, Katherine Reeve-Kolb, *Bulletin Marcel Proust*, no. 43, 1993.

3 Loic Chotard, “Correspondances: une histoire illisible”, *Romantisme, revue de dix-neuvi  me si  cle*, no. 90, SEDES, 1995, s. 36.

4 Kolb, XXI. cilt, s. 553.

düşüncesi ve genç bir adamın sabitleştirmeye, yazıya dökmeye başladığı şeyin samimiyeti ve özgünlüğü bilinsin diye ısrarlı duası kendini gösterir. Tıpkı Proust'un ilk edebi ve eleştirel yazılarının taslağı gibi, zaten belirsiz olan ve uygunsuz itirafları almaya özgü olan kâğıt, bu itirafları etraftakilere ödül olarak dağıtır. 1893 yılında Louis de La Salle, Fernand Gregh ve, eksiksiz olarak, Halévy ile birlikte mektup biçiminde bir romanın taslağını yazmaya başlarlar;¹ bir astsubaya âşık olan kibarlar dünyasından Pauline de Gouvres-Dives adında bir kadının rolünü üstlenen Proust'un durumunda öyle bir anlam belirsizliğine tanık olunur ki bu, metin türlerinin ve rollerin birbirine karışmasından cinsiyetlerin birbirine karışmasına kadar uzanır. Mektup biçiminde kurgu metin o zamanın modasıydı. Dört arkadaş, 1846 yılında Delphine de Girardin, Théophile Gautier, Jules Sandeau ve Joseph Méry tarafından yazılmış *Croix de Berny* başlıklı kitaptan esinlenmişlerdi; daha yakınlarında Paul Hervieu'nün *Peints par eux-mêmes* kitabı da vardı ve kısa bir süre önce bu kitap hakkında Anatole France *Le Temps* dergisinde açıklamalar yapmıştı. “Elbette önce bir mektubu, sonra da cevabını koymayacağız”;² böylece araya başka şeyler katarak, karakterlerin çapraz sırlarıyla oynayarak, orada kadın kahramanın gerçekliğini bulmak mümkün olabilecek midir? Birkaç yağmur damlasıyla, “küçük bir kızken saatlerce pencere kenarında durup hizmetçisinin onu Champs-Élysées’ye gezmeye götürmesi için havanın güzel olup olmayacağına bakmasını anımsaması”³ bu hassas kişiliğin gözyaşlarına boğulmasına yetiyordu. Kendilerini hazırladıkları bir görüş olan, kitabı küçük bölümler halinde yayımlama zorunluluğu konusundaki görüşün dışında, dergi müdavimleri olan bu tecrübesiz yazarlar, Brunetiére tarafından ortaya konulmuş ve seçtikleri yapıya uygulanacak tüm olanakları bekleyebilirlerdi ve bu yapı özellikle “dilediğince soru ve şahıs biçimleri kullanmayı” ve “şimdiki zamanın hikâyesine geçmiş zamanın hatırasını katmayı” sağlayacaktı.⁴

1 Bkz. *Écrits de jeunesse*, Anne Borrel tarafından derlenmiş, hazırlanmış, sunulmuş ve notlarla açıklanmıştır, Illiers-Combray, Institut Marcel Proust international, 1991, s. 225-271.

2 Kolb, IV. cilt, s. 418.

3 *Écrits de jeunesse*, s. 251.

4 Ferdinand Brunetiére, “Le naturalisme français” [1880], *Le Roman naturaliste*’de yeniden ele alınmıştır, Paris, Calmann-Lévy, 1896, s. 161, 164.

İlk girişim olumlu bir sonuç vermemiş olmalıydı, tıpkı 1890'lı yılların sonlarında Robert de Flers ile oluşturulan *Lettres de Perse et d'ailleurs* projesinde olduğu gibi. Bu arada, Proust üçüncü şahıslı bir anlatımla yazdığı *Jean Santeuil* başlıklı romanı da yarıda bırakmıştı. Az da olsa yazarı gizleyecek “maske”nin nedeni olan ve ana karaktere dışardan bakış açılarını genişletme gibi anlatıdaki seslerin ve kaynakların çoğulluğu, büyük Proust eserinin odak noktasını oluşturan “edebi yüz”ü¹ yaratmak için hiç de uygun değildi. Ama yazar gerekli bir yaşantının anısını saklamış olmalıydı. Proust, 1922 yılında Pierrebouurg Baronesi'ne hitaben Hervieu'nün hatırasına geç kalmış bir saygı ifadesinde, sanatta ustalığın art arda gelen derecelerini ayırt eder; buna göre, mektup biçiminde roman, “kısa öyküler” tarzından sonra, ikinci basamak bir tarz oluşturacaktı, bunu “kısaca roman” tarzı izleyecekti.²

Kendisi de *kısaca* romancı olmak üzereyken, Proust o diğer, kısa zaman öncesine kadar en beğendiği şairde aramış ve bulmuş olduğu, “belâgatın boşluğu”nda³ yıpranmış olarak yakaladığı şeyi de hatırlamış olmalıydı; Proust o sırada, *Kayıp Zaman*'a dönüşen *Contre Sainte-Beuve*'ün değeri eksik bilinmiş malzemesiyle uğraşıyordu ve 1910'da şöyle yazıyordu: “Musset. Hayatında, mektuplarında, tıpkı bir maden filizinde olduğu gibi ayırdetmesi zor olsa da eserinden çizgiler hissedilir [...]. Eserinin sahne arkası gibi olan mektuplarında, Caprice'deki küçük para kesesinin yer aldığını ve bir köşede Fantasio sahnesinden geçmesi gereken bir oltanın ucundaki perüğü da hazır beklediğini görürüm.”⁴ Aynı biçimde, Anlatıcı'nın ilk defa Bergotte'un zekâsı ve *Kayıp Zaman*'ın büyük yazarıyla karşı karşıya kalması, “Martinville'in Çan Kuleleri” hakkında sanatsal bir biçimde oluşturulmuş herhangi bir sayfayla değil, rasgele ya-

1 Jean-Yves Tadié, *Proust et le roman*, Paris, Gallimard, 1971 (“Tel” koleksiyonunda düzenlenerek yeniden basım, 1986), s. 22.

2 Kolb, XXI. cilt, s. 244.

3 “Sur la lecture”, *La Renaissance latine*, 15 Haziran 1905; karşılaştırım *Écrits sur l'art*, s. 217.

4 Metinden alınan bu kısmın tam ve eksiksiz kopyası şöyledir: “Musset Hayatında, mektuplarında, tıpkı bir maden filizinde olduğu gibi ayırdetmesi zor olsa da, eserinden çizgiler görülür hissedilir; hayatı ve aşkları o eserden geri kalanlardır, eserinin malzemeleri olduğu ölçüde varlardır, o esere doğru yönelir ve yalnızca orada kalırlar. Eserinin sahne arkası gibi olan mektuplarında, Caprice'deki küçük para kesesinin yer aldığını ve bir köşede Fantasio sahnesinden geçmesi gereken bir oltanın ucundaki perüğü görürüm”. (*Carnets*, s. 109).

kınlarına yazdığı bir şeyle gerçekleşir: “Uyuyamadığım gecelerde büyükannemle anneme yazdığım şeylerin aynısına, Bergotte’un bir sayfasında rastlardım bazen; öyle ki, bu sayfa, mektuplarımın başında yer alabilecek bir önsöz niteliği taşırdı.”¹

Sözcükler, modeller, motifler

Yazarın bir mektubunun eserinin dengi olduğu hipotezi Proust’un yukarıda belirtilmiş olan düşünceleriyle açık bir biçimde çatışsa da, Balzac’ın kız kardeşine yazdığı ve Mme Hanska ile evlenme olasılığından bahsettiği mektuplarında “yalnızca her şey adeta bir roman gibi kurulmuş değil, aynı zamanda, tıpkı kitaplarında olduğu gibi olayın akışını açık kılacak etkenler olarak bütün karakterler yerleştirilmiş, çözümlenmiş, ayrıntılarıyla anlatılmış”² diye desteklerken bunu ileri süren yine Proust’un kendisidir. Böyle bir benzerlik Proust’un durumunda elbette yoktur: mektuplarında bir biçim özelliğine rastlamak zordur.³ Mektuplar ve roman arasındaki bağlantı daha çok yazarın gündelik işlerini belgelediği ölçüde ortaya çıkar; bu işleri, gerek yazarın verdiği referansların doğruluğuna gösterdiği özen (bir tablonun saklandığı yer, bir kıyafetin tarzı, bir akşam etkinliğinin kuralları vb.) yoluyla gerekse yazarın, temas kurduğu gazetecilerin, yayıncıların, yayıncılık alanında çalışanların dikkatini varlığının merkezi olan romana çektiği deneme yazılarının geliş-gidişi yoluyla görebiliriz. Kazuyoshi Yoshikawa yönetiminde yayımlanan devasa *Index*, böylece Proust kültürünün çeşitliliğini ve genişliğini kendi ağlarından ölçmemizi sağlar.⁴

Ancak yine de, *Jean Santeuil*’deki ve *Kayıp Zaman*’daki maden filizini, burada, anlatılan bir sesin bu “çatlaklar”⁵ içinde, kuşatılmış Paris’in “gereksiz”⁶ güzelliğinde, havada uçan uçakların yapıp

1 RTP, I. cilt, s. 94-95.

2 *Contre Sainte-Beuve*, s. 266.

3 Bununla birlikte bkz. Luc Fraisse, *La Correspondance de Proust*, Besançon, Annales littéraires de l’université de Franche-Comté, 1998, s. 61-62. Kolb, XVIII. cilt, s. 290; Kolb, XIX. cilt, s. 68; Kolb, XIX. cilt, s. 99.

4 Kazuyoshi Yoshikawa (yönetiminde, ortak çalışma), *Index général de la correspondance de Marcel Proust*, Kyoto, Kyoto Üniversitesi Yayınları, 1998. Mektuplara biyografik bir yaklaşım için ayrıca bkz. Luc Fraisse, *Proust au miroir de sa correspondance*, SEDES, 1996.

5 Kolb, III. cilt, s. 182; *Kayıp Zaman*’daki Anlatıcı’nın büyükannesinin sesini daha yakından incelemek için, “çatlatmış” (RTP; II. cilt, s. 433) – bkz. aşağıda s. 80, 4. dipnot.

6 Kolb, XIV. cilt, s. 71; *Kayıp Zaman*’da, kuşatılmış Paris tablosunu daha yakından incelemek için (RTP; IV. cilt, s. 380).

bozduğu “takımyıldızları”nda,¹ yirmi iki yaşındaki bir Proust’un babasına belirttiği gibi edebiyat ve felsefeden başka kendini adayacağı her şey olan o “kayıp zaman”² gibi halihazırda çizilmiş ve nerdeyse uyarlanmış bazı çözüm yollarında bulmazsak nerede bulacağız? Yazar Fontainebleau’da kalırken, “duvara tutturulduğu için yerinden oynatması imkânsız”³ yatak perdeleri zihnini meşgul eder; aynı perdeler Trouville’de bir otel odasındaki “kocaman yatak”ın önünde de ortaya çıkar ve Jean Santeuil “her bir köşesi aşağıya kadar inen ve adeta insanı boğan bir karyola sayvanının altında (perdeleri kaldırmak mümkün değildi çünkü duvara ve tavana tutturulmuştu)”⁴ uyuyamayacağını biliyordur. Ayrıca Proust’un sekreteri Albert Ben Nahmias’ı suçlayarak onu andırıldığını söylediği “bayağı, elle tutulamaz, renksiz, akışkan, bitmez tükenmez biçimde kıvamsız, geldiği gibi akıp giden su”,⁵ kıskançlık yüzünden çıkan bir tartışmada Swann’ın Odette’le karşılaştırdığı “önüne konulan eğime göre akan şekilsiz”⁶ suyla oldukça benzerlik göstermektedir.

Romani besleyen ve yönlendiren olaylar, düşünce ve duygular, bakış açıları, hepsini burada da bulmaya çalışabilirsiniz, ama onlar artık sadece birer anı değil aynı zamanda birer olay, sadece birer fikir değil aynı zamanda birer yönelim, oluşturulmuş birer hipotezdir; örneğin Bertrand de Fénelon’un parçalanmış ve gizemli duran şapkası⁷ daha sonra *Guermantes*’in sonunda karşımıza çıkan Charlus’nün şapkası gibidir; annenin düşüncelerine karşı gelme⁸ de Anlatıcı ile Albertine arasındaki ilişkinin çarklarını andırır. Hatta Proust’un hayatı boyunca karşılaştığı kişilerin birbiri ardına gelen örneklerinde olduğundan daha iyisi, genel görünüme indirgediği tasvirlerle yarattığı karakterlerde karşımıza çıkacaktır; bunlar arasında, tamamen Verdurin zevklerine sahip o Mme de

1 Kolb, XVI. cilt, s. 196; *Kayıp Zaman*’da, Baron de Charlus’un savaş hakkındaki izlenimlerini daha yakından incelemek için (RTP; IV. cilt, s. 337) –bkz. a.ş. s. 222, 1. dipnot.

2 Kolb, I. cilt, s. 238 – bkz. a.ş. s. 46.

3 Kolb, II. cilt, s. 137 – bkz. a.ş. s. 63.

4 Jean Santeuil, s. 358. Alıntı çarpıcı olduğu için, Proust romanının taslağında, “kaldırılması” gerekebilecek ve “duvara ve tavana tutturulmuş” perdelerden söz etmez.

5 Kolb, XI. cilt, s. 188 – bkz. a.ş. s. 166-167.

6 RTP, I. cilt, s. 285.

7 Kolb, III. cilt, s. 190 – bkz. a.ş. s. 84.

8 Kolb, III. cilt, s. 265 – bkz. a.ş. s. 88-89.

Saint-Paul,¹ o kadar yılın sonunda hayal edilen ve Gilberte kadar değişmeksizin baş döndürücü ve umutsuzluk verici olan o küçük Benardaky² sayılabilir.

Ancak bazı yazma unsurları deneme yoluyla keşfedilirse bunlara fiilen ulaşılabilir. Bunlar, romanda, bariz bir neden olmadan art arda gelen, mektuplarda olduğu gibi bir karşılıklı konuşmanın birbirinden kopuk öğeleri olabilecek şeylere benzeyen ve üstelik herhangi belli bir mantığa bağlı olmaksızın bir araya getirilmiş o motiflerdir. Bu şekilde, Mme Straus'a yazılmış bir mektupta olduğu gibi *Kayıp Zamanın İzinde*'de de yan yana konmuş savaş ve hipnotizma motifleri ve bunları tamamlayacak biçimde Napoléon ve 1870 yılı askeri doktrini üzerine benzer düşünceler karşımıza çıkar.³ Bir başka yerde, Fortuny kıyafetleriyle ilgili motife, onun yakınında da parayla ve uzanmış vaziyette bir müzik parçasının dinlenmesiyle ilgili iki diğer motife rastlarız.⁴ Başka örnekler de vardır: Bir mektupla romanın bir parçasının aynı zamanda yazılmasının basit ifadesi veya gerçek deneyim, yankı gerçek bir sesin önüne geçer.⁵

An'ı yazmak

Marcel Proust'un romanının taslakları ve birbirini izleyen düzeltmeleri, temeli kendilerinin ötesinde bir yere taşır; mektupları ise aslında bunun tam tersine, içindeki düşüncelerin ve savların çatışmasının, hatta tutarsızlıkların veya orantısızlıkların birincil zenginlik olarak değerlendirilmesi gereken, birbirini izleyen metinler topluluğu olarak karşımıza çıkar; mektuplarda, yazar tarafından gönderilmiş olduklarına göre, yazarın tamamlandığını düşündüğü çok sayıda sentez vardır. Bunların en sık rastlananları ise uzun bir mektubun başında yer alan “size sadece bir kelime yazıyorum”, “size yazamıyorum” ifadeleridir; bunlara sonuç olarak da bir “daha

1 Kolb, V. cilt, s. 119-120 – bkz. aşağı. s. 112.

2 Kolb, XVI. cilt, s. 163; Kolb, XVII. cilt, s. 194 – bkz. aşağı. s. 219-220 ve 237.

3 Kolb, XVI. cilt, s. 196-197 – bkz. aşağı. s. 221-224.

4 Kolb, XV. cilt, s. 49, 50 – bkz. aşağı. s. 207-208.

5 Motiflerin bir araya getirilmesi konusunda, mektupların romandan önce yazılmış olması sorusu sorulabilir. Bu düşünce, Agostinelli'nin ölümünden altı ay sonra 1914 yılında Proust'un belirttiği ve o sıralarda *Albertine disparue*'deki gelişmelerden etkilenmiş olabilecek bir “kederimden uzaklaşmanın ilk evresi” (Kolb, XIII. cilt, s. 311) için de geçerlidir; bkz. yukarıda Kazuyoshi Yoshikawa, “Correspondance”, Annick Bouillaguet ve Brian Rogers (yönetiminde, ortak çalışma), *Dictionnaire Marcel Proust*, a.g.y., s. 245.

başlayamadan yorgunluk beni durdurdu” ifadesi karşılık verir:¹ Proust’un mektubu her şeyi yazıldığı anda tutar ve her biri tek bir ruh halini yansıtır. Yazar mektuplarda öncelikle yazım yanlışları yapmaktan, noktalama işaretlerini kullanmamaktan, baştan savma yazmaktan da geri kalmaz;² oysa bütün bu özensizlik mektuplardaki mesajın asıl, benzersiz ve kendi başına duran değeri olarak değerlendirilir.

Mektup, Proust’un mektuba eklemekte özen gösterdiği o özel anın belirtilmesi yoluyla, kuşkusuz zamanın ifadesidir; o “sabahın dördünde”³ yazılan mektup özel ulaktır veya, yazılması sırasında bile, yazar ona önemli gibi görünen o ya da şu konuyu ele almak üzereyken “yine bunalmaya başlar”;⁴ bir sayfa, on sayfa, üç satır, birçoğu kısacık. Sayıları az da olsa günlük biçiminde ve annesine yazdığı bazı mektupları, yazarın birbirini izleyen eklemeleri toparlayıp sunmak için kullandığı bir izlenim, nihai bir karar vasıtasıyla adeta zamanda donup kalmıştır. Sahne yeniden kapatılmalıdır, çünkü yapısı ve mantığı kendi içindedir: “Eğer bir saat içinde iyiysem sızlanmış olduğum için bayağı canım sıkılacak! Sen de kendine dersin ki bu mektup sen bu mektubu okuduğunda artık gerçek olmayacak geçici bir gerçekliğin ifadesi.”⁵

Bu sınırlı tanımlamaya kullanma talimatları uygun düşer. Mme Adolphe Dreyfus’ten gelen bir mektup karşısında, Mme Dreyfus’un kendisiyle “konuştuğunu” “duyduğunu” inanan Proust⁶ kendince sahne talimatlarına başvurur: “*sauf* (sof diye telaffuz edilecek)”⁷ diye tavsiye eder Porel’e yazdığı uzun bir mektubun bir yerinde. Bu düşünce, Reynaldo Hahn’a, aralarındaki aşkı yansıtan ve büyük bir bölümü “ş” sesleri katarak uydurdukları sözcüklerin fonetik yazımına dayanan matrak bir dilde⁸ yazdığı bütün mektuplar veya bu mektuplara bazen eklediği ve adeta gerçek anlatı biçimleri olan

1 Kolb, XVIII. cilt, s. 290; Kolb, XIX. cilt, s. 68; Kolb, XIX. cilt, s. 99.

2 Proust, Robert de Montesquiou’nun yazısı için söylediği “çirkinlik ve okunmazlık”ın buluşması sözünü dalga geçerek aktarır (Kolb, XIII. cilt, s. 340).

3 Kolb, X. cilt, s. 309.

4 Kolb, X. cilt, s. 338.

5 Kolb, IV. cilt, s. 280.

6 Kolb, X. cilt, s. 220. Ayrıca bkz.: “yazdığınız zaman sanki konuşuyor gibi oluyorsunuz. Mektuplarınız ne kadar da güzel bir sohbet!” (Kolb, XVII. cilt, s. 334; Prenses Dimitri Soutzo’ya hitaben).

7 Kolb, XVIII. cilt, s. 240.

8 Örneğin bkz. aşa. s. 62 ve s. 123-124.

çizimler için de geçerlidir. Öyle ki mektuptaki mesaj, o mesajı oluşturmak, yazmak için ortaya konan bir dizi girişimin gölgesinde kalır: “Böylelikle sözlerinizi ve önsözünüzü okudum ve yorgun ellerimle size teşekkür etmek istiyorum ve daha sonra size yazacağım” diye yazar Proust 1911 yılında Maurice Barrès’e hitaben. Sonra da uzun mektubuna devam eder: “Ve daha önce kendime şunu diyordum: [...]”¹

Proust böylece anın içinde her şeyi tutmaya çalışır: mektuplarında, hatta borsa talimatlarında bile, belli bir düzene bağlı sınırlar veya herhangi bir model yoktur; “Monsieur Léon Neuburger yola çıkarken La Maison R[othschild]’a benim mektup yazmaktan aciz bir “*minus habens*” olduğumu söylemiş olmalı ki bana çok nazik bir biçimde hazır mektuplar gönderiyorlar”² diye belirtir Proust, kendisiyle hayatı, çalışmaları ve sıkıntılarıyla ilgili konuları da paylaştığı mali danışmanı Lionel Hauser’e hitaben. Yazarın sürekli olarak tamamlamaya çabaladığı şey, canlı tuttuğu ve şimdi olduğu gibi geçmişte de olduğu her şeyden almaya çalıştığı bilincidir. Kendini, 1896 yılında basılan *Hazlar ve Günler* adlı kitabında yer verdiği metinler olduğunu söylediği “on beşli yaşlar”ında olduğundan çok mu uzakta hissedecektir;³ bundan yirmi yıl sonra, mektuplaştığı kimselere bu yapıtından daha az söz etmez; oysa ki o sıralarda çok daha üstün olduğunu düşündüğü *Swann’ların Tarafı* yayımlanmıştır ve romanının devamının provalarını düzeltmekle meşguldür. 1908 ve 1909 yıllarında *Le Figaro*’nun *Supplément littéraire* ekinde Lemoine olayı üzerine yayımlanan bir dizi pastiş de Proust’un sık sık alıntı yaptığı metinleri arasındadır; böylece Proust yalnızca edebiyat hayatının bir dönemini hatırlatmakla kalmaz, aynı zamanda da bir tür gerçek yankı gibi bu eserin ses getireceğine inanır. Örneğin 1917 yılında, kendisine *Nourritures terrestres* (Dünya Nimetleri) yapıtının bir nüshasını gönderdiği için André Gide’e teşekkür etmek üzere yazdığı bir mektupta⁴ bu metne gönderme yaparak belki de sürekli yüzüne vurulmuş olan gazeteci geçmişini üstükapalı bir biçimde temize çıkarmaktadır.

1 Kolb, X. cilt, s. 340 – bkz. a.ş. s. 156.

2 Kolb, XV. cilt, s. 251.

3 Kolb, XVII. cilt, s. 113.

4 Kolb, XVI. cilt, s. 237-242 – bkz. a.ş. s. 228.

Yine örneğin 1918 yılında Rahip Mugnier'ye yazdığı bir mektuba¹ Ruskin üstüne yazdığı denemeleri de eklemiştir; bu otoportre ve geçmişini anma çeşitlemelerinin kesinlikle dışında kalan bir tek *Santeuil* vardır.

Sonuçta, etrafına bolca dağıttığı samimiyet, güven, hatta yeğ tutma laflarına tamamen aykırı olarak, Proust'ta mektuplarının hızlı bir biçimde yankılanmasına karşı bir çeşit aldırma baş gösterir. Bazen, yazarın başvurmuş olacağı “taktik” bilgisine ve “manipülasyon” sanatına işaret edilir; bu şekilde düşünenlere göre de Proust “usta bir stratejist” veya “değersiz bir dalavereci”dir.² Sırf onu beceriksiz, anlaşılmaz ve şaşkın (tek kelimeyle budala) biri gibi göstermek için, görüşlerinin anlaşılabilirliğini, maksatlarının uyusmazlığı, ifade etmeyi istediği şeyin anlaşılabilirliğini sık sık bozan kendi kendine söylediği sözler, ara sözler, konu dışı sözlerin tümü karşısında daha az şaşırmış kalınmaz. Aynı şekilde, hayatı, bazen de eserinin geleceği konusundaki ayrıntılardan hayatında hiçbir rolü olmayan veya hiçbir açıklama, hiçbir karşılık beklemediği kimselere fazlasıyla bahsetmiştir; Proust'un da söylediği gibi, “yazdıklarımın bir satırını bile okumamış”³ biri yazı projelerini ele almış, borsa yatırımları konusunda danıştığı biri bakış açısındaki sorunlara değinmiş, hatta çocukluğuna kadar giden erotik bir anıyı savaşta erkek kardeşini yeni kaybeden biri öğrenmiştir.⁴ Ancak ne mektup alışverişinin düzenliliği ne de mektubun yazıldığı kişiyle olan özel yakınlık derecesi Proust'un karşılıklı bir konuşma oluşturmaya yeterli olmaz; bu durumu, yazıda *sen* diye hitap ettiği nadir arkadaşları arasında olan Antoine Bibesco'ya itiraf eder: “Sürekli seni düşünüyorum ve sana kendimden başka bir şeyden bahsetmemek için yazıyorum.”⁵ Böylelikle, soru cümleleri bile –sorduğu sorular veya ifade ettiği kararsızlıklar– herhangi bir cevap beklemez, çünkü yazarın en büyük korkusu kendisinininkiler gibi uzun mektupları okumak ve o kişilere açıklama yapıp sırlarını

1 Kolb, XVII. cilt, s. 112-114.

2 Françoise Leriche, *Lettres de Marcel Proust* basımının giriş yazısı, Paris, Plon, 2004, s. 15.

3 Kolb, XV. cilt, s. 140 (söz konusu olan kişi Louis d'Albufera'dır).

4 Louisa de Mornand'a hitaben yazılmış mektup, [yaklaşık olarak Haziran 1917] (Kolb, XVI. cilt, s. 162-164 – bkz. a.ş. s. 219-220).

5 Kolb, III. cilt, s. 196.

paylaşmak zorunda kalmaktır; bu, “devamı gelen bir mektuplaşmanın, korkunç bir şeyin başlangıcı”nda¹ hapsolmaktır.

Açık biçim

Proust’un mektubunun alıcısı olan kişiye gösterdiği önemin azlığı, mektubun uygun bir muhatap örtüsü altında belirsiz bir okur topluluğuna hitap etmediği zaman bile, basit bir mesajın ötesinde bir yayılma alanı taşıdığı fikrini açık bir biçimde güçlendirir. Proust’un, eserinin oluşturulmasında ve yaratılmasında yol alırken, bazı bakımlardan söz konusu esere bağlı olan veya eserde açıklanan farklı konulardaki görüşlerini ortaya koymak için çoğunlukla mektup biçimini kullanması dikkat çeker. Proust, 1894 yazının sonundan itibaren, kısa süre içinde *Hazlar ve Günler* adlı kitabında toplanacak metinler üzerinde çalıştığı sırada, “Mélomanie de Bouvard et Pécuchet” (“Bouvard ve Pécuchet’nin Müzikseverliği”)² başlıklı, bunlardan birine ait bir versiyonu, Reynaldo Hahn’a yazdığı uzun bir mektupta, “La Mort de Baldassare Silvande” (“Baldassare Silvande’in Ölümü”) başlıklı başka bir metinden birkaç satır alarak süslemişti; bu, tekrarladığı ve yenilediği bir yöntemdi. Bu sefer de, eklediği metinleri belirtmeden hepsini ilk olarak Suzette Lemaire’e hitaben yazmıştı.³ Bir başka anlamda, pastişler veya pastişlerden alınan parçalarla bezenmiş çok sayıda mektup, Proust’un tasarılarının yeniden canlandığı 1908 yılının sonlarına doğru, muhtemelen yazarın yaratmış olduğu bir edebi biçimin haberini veriyordu.

Kayıp Zamanın İzinde’yi kaleme almaya başladıktan sonra, yazar birilerine ithaf edilmiş birçok mektupta, örneğin Mme Scheikévitch’e yazdığı mektupta⁴ olduğu gibi, yazmakta olduğu metnin devamında bazen doğrudan alıntılar, özet ve açıklama kullanır, bazen de *Swann’ların Tarafında*’da Jacques de Lacretelle’i örnek aldığı kişiye ithaf edilmiş mektupta⁵ olduğu gibi, okunacak belli bir şey önerir. *Kayıp Zamanın İzinde*’deki karakterlerin ve sanat yapıtlarının modelleri ve “anahtarları”na adanmış olan bu son ör-

1 Kolb, XVII. cilt, s. 295.

2 Kolb, I. cilt, s. 320-322 (parçalar). Ayrıca bkz. *Les plaisirs et les Jours*, Marcel Proust, Jean Santeuil, s. 62-65.

3 Kolb, I. cilt, s. 338; özellikle bkz. 4. not, s. 339.

4 Kolb, XIV. cilt, s. 280-286 – bkz. aşağı. s. 198-203.

5 Kolb, XVII. cilt, s. 193-197 – bkz. aşağı. s. 236-238.

nek, mektubun alıcısının merakını hızlıca aşır bu durumda onu da hayal kırıklığına uğratarak eserle ilgili bir ölçekleme ve yorumlama sorusuna takılır kalır.

Diğerleri Proust'un gittikçe artan ününe dayanır ve derhal yayımlanır; bunlar arasında, Kontes Maugny'nin *Royaume du bistouri* (Bisturi Krallığı) adlı kitabına önsöz olan kontese yazdığı mektubu,¹ Louvre Müzesi'nde bir Fransız galerisi oluşturma konusunda *L'Opinion* gazetesine,² zanaatlar ve okuma odaları üzerine *L'Intransigeant* gazetesine,³ klasisizm ve romantizm üzerine *La Renaissance politique, littéraire et artistique* dergisine⁴ ve özellikle de Jacques Rivière'e "Baudelaire'e dair"⁵ yazdığı mektubu Haziran 1921'de yayımlayan *La Nouvelle Revue française* dergisine gönderdiği cevaplar vardır. Proust, bir buçuk yıl sonra, yine *La Nouvelle Revue française* dergisine, "Flaubert'in 'üslubuna' dair"⁶ olan makalesini doğrudan özverili yazı işleri müdürüne hitaben yazarak gönderir; yazı işleri müdürünün tek istediği ise "yeterli biçimde bir makale yapısına sahip" bu çalışmanın bir mektup olarak sunulmamasıdır,⁷ ancak Proust buna karşı çıkar. Bu defa yazar çok karardır ve müdürü uyarır: "Vaktinden önce yetişen Flaubert'in başına sevgili Rivière'in adını yazmak istediğimde bana söylediğiniz gibi, yine bu sizin hoşunuza gitmezse bu defa sevgili Gide'in adını koyacağım [...] ama bana kalırsa en iyisi size hitaben yazılmasıdır."⁸ Bu iki metnin üstlendiği ve o dönemin edebiyat ve eleştiri gerçekleri karşısındaki tutumun önemi böylece ortaya çıkar; Proust orada teorik olarak bir üslup tarzı vasiyet eder. Özel yazışma geleneği, tarafsız olmayı kendine görev bilen gazeteci veya usta eleştirmenlere göre basit bir "görüşün"⁹ bayağılığını belirtirse, sınırları aşan bir boyuttaki bu sayfaları daha az süslemez; o sayfalarda konuşan yalnızca bir zekâ değildir; ünlü yazar, yaratıcı ve insan, hepsi birlikte konuşur.

1 *Contre Sainte-Beuve*, s. 566-568.

2 *Contre Sainte-Beuve*, s. 601.

3 *Contre Sainte-Beuve*, s. 604-605; 605-606.

4 *Écrits sur l'art*, s. 342-343.

5 *Écrits sur l'art*, s. 344-365.

6 *Écrits sur l'art*, s. 314-329.

7 Kolb, XVIII. cilt, s. 552; Jacques Rivière'in Marcel Proust'a yazdığı mektup, [22 Aralık 1919].

8 Kolb, XX. cilt, s. 207.

9 Kolb, XX. cilt, s. 192.

Ben'in tutuklukları

Son çözümlemede, birinci tekil şahsın kullanımı, yaşamöyküsü veya felsefeyle ilintili varsayımsal bir nesneden ziyade, o veya bu kişiye hitap etmekten ziyade, sözün veya ortaya koyduğu niyetin varsayılan işlevinden ziyade, mektupların birbiriyle uyuşmayan sınırsızlığını gruplandırmaya yarar. Zaten bu *ben* apaçık ve değişmez bir varlığı kapsamaz. Kararsız, dengesi şaşmış, kaçak veya ortada görünmeyen, başka yerde dogmatik ve kuralcı, çoğu zaman sözü gereksiz uzatan ve hiç kuşkusuz değişken olan özne, durumdan kaçıp kurtulur ve söylev kategorilerine geçer; “ben nötr bir cisimden başka bir şey değilim”¹ diye uyarır Proust. Daha da iyisi, bu özne ifade ettiği görüntü karşısında ve yazarın kendi bakışında yön değiştirerek kırılır. İddiaları hafifletiverecek yancümlelerden başka, aynı cümle veya paragrafın içinde ilerleyen bir düşünceyi sergileyen küçük farklar ve fikir değiştirmelerden başka, birçok mektup bir parantezle başlar – “(Gördüğün gibi sana kızgın bir tonda yazmıyorum [...])”;² “(Rica ederim bana cevap yazmayın, ilkbahar biz onu sevdiğimiz için teşekkür etmiyor)”³ – sanki ilk öznenin yanında birden ikinci bir özne var olmuş gibidir ve bu ikinci özne ilkinin açıkladıklarını gözlemleyen ve yargılayan bir tanrı konumundadır: görüldüğü gibi Proust kendisinden *kopmaktadır*.

İşte böylelikle, mektuplardaki *ben* bir yaratının özelliklerini sergiler, romanda yer alan bir karakterdir. Ayrıca onu Marcel Proust’tan ayırmak mümkündür, tıpkı *Kayıp Zamanın İzinde*’deki kahramandan mektuplarda *öyküyü dile getiren ve ‘Ben’ diyen beyefendiyi*⁴ ayırmak mümkün olduğu gibi. Bu kişilerin dikkate değer bir noktada birbirine benzediğini belirtmek gerekir: Louis d’Albufera’ya yönelik açık saçık sözlerde olduğu gibi Laure Hayman’a, Louisa de Mornand’a veya Prenses Soutzo’ya⁵ yapılan açıklamalarda ve itiraflarda gizli olan eşcinselliğin inkârı, Anlatıcı’nın ortaya koyduğu mesafe ile karşılaştırılabilir. Ayrıca, daha çok değişkenlik gösterse de, bir ikinci noktada da birbirlerine benzerler: Bu eğilimin bastırılması. Proust

1 Kolb, I. cilt, s. 116 – bkz. aşağıda s. 42.

2 Kolb, III. cilt, s. 280.

3 Kolb, V. cilt, s. 307.

4 “Bu kitabın bir roman olduğunu size söyledim mi bilmiyorum. En azından, yine de bu, romana en az uzak olan şey. Öyküyü dile getiren ve ‘ben’ diyen bir beyefendi var.” (Kolb, XII. cilt, s. 91, 92; René Blum’a hitaben, [23 Şubat 1913]).

5 Bkz. aşağıda s. 50-51, 254-256 ve 271-273.

düzenli olarak arkadaşlarının projelerinde yer almayı hep kabul etse de, onların metinlerini kontrol edip düzeltmeler yapsa da, yayımlanan birçok cildi aldığını bildirip onları yorumlasa da ileri bir zamana kadar mektuplarında kendi eserinin önemi hakkında bilgi vermekten kaçınmıştır. Bir yeteneği olduğunu kabul edecekse, bu, gençliğine ait, ancak üstüne “çok büyük bir tembellik” çöktüğünden itibaren kesinlikle kaybolmuş bir yetenek olacaktır; bu tembelliğin onu tam da bir zamanlar uzaklaşmış olduğu bir dünyayla yeniden bağlarını kurduğu, Akademi’yi düşündüğü, her gün neredeyse bir mektup yazdığı ve *Guermantes Tarafı*’nın provalarının düzeltmelerini bitirdiği bir anda, “mesleğin tüm ustalığından” da yoksun bıraktığını Mayıs 1920’de üzülererek belirtir.¹ Gelecek olan eserin umuduyla, *Yakalanan Zaman* tamamlanır; bu gelecek esere, yazarın çok da açıklama yapmadan Émile Mâle’e 1907 yılının yazında gönderdiği henüz belirsiz olan “hayaller”² de eşlik eder; henüz “başlamış olan” o “bir şey”den³ Lucien Daudet’ye de 1909 yılının Ekim ayında söz eder; bu tarihte, bir önceki yıl kaleme alınmış olan *Contre Sainte-Beuve* bir romana dönüşür ve birinci cildinde yer alacak “Combray” bölümünün taslağı çoktan belirmiştir.

Mektubun öznesinin, bununla birlikte tek bir yazgısı vardır. “[...] deneysel bir benden kurtulmuş” Anlatıcı’nın *beninin*, kaç kez zamana bağlı olmayan bir şimdiki zamanda kendini ifade ettiğinin ve aslında “tam olarak bir ben şahsı” da olmadığını, hatta “insanlığın temel birliği”nin⁴ ifade edildiği bir *bize* doğru yöneldiğinin altı çizilebildi. Marcel Proust’un son mektupları tam tersi bir eğilim gösterir: her bir saati ölümün elinden almak için savaşıldığı bir girişimin ayrıntıları üzerinde gerilen, en somut aciliyete teslim olan bu mektuplar, “adeta kendi kendisinin dışına atılmış”⁵ bir adama aittir ve *Kayıp Zamanın İzinde*’de eksik olan ve yüreğe dokunan bir figür oluştururlar. Proust artık ikinci yüz değildir, çünkü karşılıklı yazışmalar bitmiştir.

Jérôme PICON

1 Kolb, XIX. cilt, s. 266.

2 Kolb, VII. cilt, s. 249 – bkz. aşağıda s. 128.

3 Kolb, IX. cilt, s. 200.

4 Jean-Yves Tadié, *Proust et le roman*, a.g.e., s. 32. Ayrıca bkz. Brian G. Rogers, *Proust’s Narrative Techniques*, Cenevre, Droz, 1965, aynı şekilde bu çalışmanın yeniden basımı, *The Narrative Techniques of À la recherche du temps perdu*, Paris, Honoré Champion, 2004.

5 Kolb, XXI. cilt, s. 494 [Ekim ayının başları 1922]; Gaston Gallimard’a hitaben – bkz. aşağıda s. 301.

ÖNSÖZ

Bu antolojide yer alan yaklaşık yüz yirmi mektup, günümüze kadar Marcel Proust'un yazdığı bilinen mektupların ancak yüzde ikisini oluşturur. Bu hatırı sayılır miktardan da anlaşılacağı üzere, söz konusu basımda yer alan mektuplar, belli bir dönemi, mektupların uzunluğunu ve ifade tarzını veya gönderildiği kişiyi temel alarak seçilmemiştir; mektuplar, varsayılan tarih sırasına göre sınıflandırılmıştır.

Daha önce yayımlanmış metinler referans olarak kullanılmıştır; Philip Kolb'un *Correspondance de Marcel Proust* (Paris, Plon, 1970-1993, 21 cilt) basımıyla önemli farkların olduğu nadir durumlarda, farklar veya eksikler dipnotlarda belirtilmiştir. İlk basımda çok fazla şüpheye düşüren veya eksik olan tarihler söz konusu olduğunda, tarihlerde elden geldiğince düzeltmelere gidilmiştir.

Noktalama işaretleri çoğunlukla değiştirilmemiştir. Okumada rahatlık sağlaması için, yazım yanlışlarını ve eskimiş kullanımları düzeltmek ve bazı sözcük veya ifade kısaltmalarını düzelterip uzun biçimde yazmak gerekmiştir. Eser başlıkları ve Latince ifadeler, italik ve büyük harf yazılarak düzeltilmiştir. Son olarak, bazı cins isimlerin, ay veya günlerin ilk harflerinin tutarsız bir biçimde büyük harfle kullanımı olduğu gibi bırakılmıştır; bazı istisnalar dışında, rakam olarak yazılmış sayılar harf ile yazılarak değiştirilmiştir.

Yaptığımız değişiklikler, tarih koyma ve eksik sözcüklerin kaldırılması, köşeli parantezlere alınmıştır. “[...]” işareti metinde bir parçanın eksik olduğuna işaret etmektedir.

Okur, dipnotlarda kısaltılmış olarak belirtilen eserlerin tam referanslarını Kaynakça'da, mektupların yazıldığı kişiler ile adı geçen kişilerle ilgili daha ayrıntılı bilgiyi de Dizin'de bulabilir.

Mektuplar

Madam Nathé Weil'e¹

Hôtel de la Paix [Eylül 1886]²

Sevgili Büyükanneceğim

Bu mektup yüzünden lütfen bana küsme. Zaten geçen gün işittiğim azardan beri, bir kez daha cezalandırılmaktan korkuyorum. Ama Mme Catusse,³ onun bir portresini çizmeye başlarsam bana küçük bir şarkı söyleyeceğine, bitirirsem daha büyük bir şarkı söyleyeceğine ve tamamı için de istediğim her şarkıyı söyleyeceğine dair söz verdi. Bu sana bir şey ifade etmiyor, değil mi? Ama sen de o öylesi hoş bir şekilde saf ve fevkalade etkileyici sesi dün dinlemiş olsaydın, şanın bende uyandırdığı tüm duyguları bilen sen, şimdi arkadaşlarımla kroket oynamak için acele etmem gerekirken neden ev sahibemiz Mlle Biraben'in masasında oturup sana Mme Catusse'ü⁴ anlattığımı anlardın.

Çok utanıyorum. Madam Catusse bu portreyi görmeli ve beyaz tanrıça Artemis ile gözlerinden ateşler fışkıran Pluton üzerine sana yemin ederim ki göstereceğim de, ama yine de o portreyi hiçbir zaman görmemesi gerekirmiş gibi geliyor bana, onu çok alımlı bulduğumu söylemekten çekiniyorum. Yine de acı gerçek bu. Madam Catusse yirmi iki ila yirmi beş yaşında olmalı. Büyüleyici bir yüz, iki yumuşak bakışlı ve pırlıl pırlıl göz, beyaz ince bir cilt, mükemmel güzelliğe âşık bir ressamın hayalini kuracağı, güzel siyah saçlarla çerçevelenmiş bir yüz (Ah! Yapılması gereken şey, Musset'ye meydan okumak ve samimiyetle, Hanımefendi, çok güzelsiniz, çok çok güzelsiniz, demek. Ama Massenet ve Gounod'nun ilahi melodileri sıkıntılarımı yatıştırarak). Ufak tefek, vücut hatları orantılı. Ama

1 Adèle Berncastel veya Berncastell, Mme Nathé Weil, Marcel Proust'un anneannesidir. Mektupta adı geçen kişiler için Dizin'e bkz.

2 Bu mektup daha önce *Catusse* (s.13-14) ve *Kolb'de* (1. cilt, s. 96-98) yayımlanmıştır. Marcel Proust'un daha önce yayımlanmış mektuplarının basımları için kullanılan kısaltmaların listesi için Kaynakça'ya bkz.

3 Proust'un Mme Catusse'e yazdığı mektupların ilk olarak yayımlandığı ve Proust'un büyükkannesi Weil'e yazdığı bu mektubun da yer aldığı eserin başlığı *Lettres à Mme C.*'dir (Paris, Janin, 1946). Mme Catusse, yazarın annesinin en iyi arkadaşlarından biri olup daha sonra Proust'un ölümüne kadar muhtemelen yakınında olmuştur.

4 Mme J. Biraben, Salies-de-Béarn'daki Hôtel de la Paix otelinin sahibesi.

hiçbir şey, seyretmekten yorulmayacağınız yüzünden daha güzel olamaz. İtiraf etmeliyim ki onu ilk gördüğüm gün sadece güzel bulmuştum, ancak her geçen gün o alımlı yüz ifadesi beni daha da cezbetti ve dilsiz bir hayranlığın eşiğine getirdi.

Bu kadar yeter, Madam Catusse bir budala olduğumu düşünecek ve ben cazibesine yaptığım övgüleri onun görmeyeceği bir mektupta saklayacağım.

Madam Catusse'ün sohbeti sayısız kederimi avuttu ve Tartarin'in söylediği gibi, varlığımız için gereken ve ne yazık ki varlığımızı geçirdiğimiz gevezelikler ve tütün dumanıyla dolu olan terasta hiç olmayan şiir tohumlarını yakınımızdaki kırların serinliğinde bulmayı sağlayacak “iki misli büyük kasları” olmayan biri için Salies'de bolca olan sıkıntıyı azalttı. Böylesi akıllı, aynı zamanda şaşırtıcı derecede bilgili, o kadar çok şey öğreten ve insanın içine işleyen cazibesi olan bir kadını, “*mens pulcher in corpore pulchro*”, buraya getiren ölümsüz tanrılara dua ediyorum. Ama insanın huzurunu kaçırın, bana da o kadar sevdiğim, bana karşı o kadar iyi, o kadar hoş biri karşısında saçma sapan laflar ettiren cinleri lanetliyorum. Bu bir işkence. Onun burada oluşunun beni ne kadar mutlu ettiğini, gidişinin beni ne kadar üzeceğini sana söylemeliydim, onun özelliklerini güçlü bir biçimde tasvir etmeye çalışmalı ve sana onun iç güzelliğini hissettirmeli, zarafetini göstermeli ve onunla olan arkadaşılığımdan bahsetmeliydim, ama neyse! Yeterince aptal durumuna düştüm.

Seni öpüyorum, öfkeliyim ta ki o “ahenkli sesi kulağımı büyülerken acılarımı yatıştırana” kadar.

Selam, Büyükanne, sen nasılsın?

Marcel.

Madam Adrien Proust'a

Pazar
[5 Eylül 1888]¹

sevgili Anneciğime

kalan son güzel kâğıdım.
Ağzımdan çıkacaklar saf gerçeklerdir.

Dün akşamki gezinti pek güzeldi. Georges'u² tramvaya kadar götürdüm. Tramvayın önünü kesmesin diye on dakika boyunca onu uzaktan sürükledim. Kaçırmadık. Maalesef, son dakikalarda, yola çıkacağını fark ettiğimde, öylesine mutlu oldum ki, kendimi biraz ele verdim. Peşinden koşmaya başladı! Onu öyle görmek ne güzel.

Akşam aksilikleri. Gece uzun ama *daha ziyade* tatsız. Ayrıca o zamana dek her zaman gözlerim pek kuru değildi. Dahası sizin gidişinizin etkisiyle bir de dayımdan³ nasihat işittim, üzüntümün “bencillik” olduğunu söyledi. Bu küçük psikolojik keşif ona öyle bir kibir ve memnuniyet sağladı ki merhametsizce bana ahlak dersi verdi. Büyükbaba⁴ çok daha yumuşak bir biçimde ve çok daha sükûnetle, sadece benim aptal olduğumu söyledi, büyükanne⁵ de gülerek, bunun “annemi” sevdiğimi kesinlikle kanıtlamadığını söyleyerek başını salladı. Sanırım Auguste, Marguerite ve Mme Gaillard'dan⁶ başka mutsuzluğumu anlayan kimse yok. Victoire ve Angélique'e⁷ gelince, hiç kuşku yok ki gözyaşlarıma son verecek bir “küçük sevgilim” olduğunu düşünüyorlar! Ama bu sabah erkenden

1 Bu mektup *Mère* (s. 4-6) ve *Kolb'de* (I. cilt, s. 110-112) yayımlanmıştır.

2 Georges Weil, Mme Adrien Proust'un erkek kardeşi ve Marcel'in dayısı.

3 Buradaki kişi Proust'un dayısı Georges (önceki nota bkz.) veya annesinin amcası Louis olabilir.

4 Nathé Weil, Mme Adrien Proust'un babası.

5 Mme Nathé Weil.

6 Auguste, Marguerite ve Mme Gaillard hizmetkârlardır; ilki Mme Adrien Proust'un amcası Louis Weil'in evinde, diğer ikisi Proust ailesinin evinde çalışmıştır (bkz. *Index général de la correspondance de Marcel Proust*, Kazuyoshi Yoshikawa editörlüğünde, Kyoto, Presses de l'université de Kyoto, 1998).

7 Victoire ve Angélique, Proust ailesinin hizmetkârlarıdır.

kalkıp Loti ile ormana gittim. Ah! Anneciğim, bunu tekrarlamakla ne kadar hata etmişim; sık sık da yapacağım artık. Girişten itibaren hava çok güzeldi; güneş, temiz hava, öyle ki kendi kendime mutluluktan gülüyordum; nefes almaktan, hissetmekten, kolumu bacağımı oynatmaktan zevk duyuyordum, tıpkı eskiden Tréport'da veya Augustin Thierry yılında¹ Illiers'de olduğu gibi, hem de Robert² ile yaptığımız gezintilerden bin kez daha mutluydum. Ayrıca *Le Mariage de Loti* romanı³ duyduğum huzuru daha da arttırdı, tıpkı bir bardak çay içmiş gibi oldum; kırların üstünde yarı gölgede mora bürünmüş gölün kenarında, sonra da güneşin kendini göstererek suyu ve ağaçları pırıl pırıl yaptığı yerlerde kitap okudum.

“Saatin pırlıltısı ve güzelliğinde.”⁴ Bu güzel dizede Leconte de Lisle'in ne kadar çok duyguyu ifade ettiğini işte o zaman anladım, daha doğrusu hissettim! Daima o!

Büyükbaba çayı tamamıyla bıraktı. Portakal çiçeği. Ballet büyük adam oldu, çünkü büyükbabanın sümkürmemekte çok haklı olduğunu söyledi. Hem de doğaüstü bir rastlantı sayesinde –hem de nasıl doğaüstü–: kesin *hoşunuza giderdi!* Masada çok düzgün davrandım ve büyükbabanın öfkeli tek bir bakışına bile denk gelmedim.⁵ Sadece bir kez, gözlerimi mendilimle *ovuştururken*, ne yaptığıma baktı. Acıdan geriye kalanlar.

Robert'e, Majesteleri'nin işçilerinin önemli Devlet işlerinde kullanılacak olan aleti tamamladıklarını söyle; ancak kendileri –böyle uygun olur: (bakınız Dumas'ın romanları)– yaptıkları şeyin önemini ve özelliğini tahmin etmiyorlar. Bana bin kat fazla büyükmüş ve kıyamet günü borusuna benziyormuş gibi geldi. Victoire bana bunun çok komik bir şey olduğunu söyledi ve aslında ne işe yarayacağını da hiç bilmiyor!⁶ Robert'i ve seni binlerce kez öpüyorum. Seni az da olsa kızdırdıysam pişmanım. Özür dilerim. Seni çok öpüyorum.

Marcel.

1 1886.

2 Robert Proust, Marcel'in erkek kardeşi.

3 [Pierre Loti], *Le Mariage de Loti*, par l'auteur d'*Aziyadé*, Calmann-Lévy, 1880.

4 Leconte de Lisle, *Poèmes tragiques*, “Épiphanie”.

5 Olay, Marcel Proust'un büyük amcası Louis Weil'in Auteuil'deki evinde geçer.

6 Söz konusu olan bir tuvalet klozetidir.

Not: Bana Palais de Crystal pantolonunu getirdiler. Çok dar. Bu akşam düzeltip yeniden getirecekler, ayarlandı. Robert'inkiler geri verildi.

Robert Dreyfus'a

[7 Eylül 1888]¹

(Monogram Isle-Adam'da birlikte kaldığım
Joyant'a² ait, ama yarın akşam Auteuil'e dönüyorum,
mektubunu oraya gönderirsin).

Sevgili arkadaşım,
Kibarca bana Halévy'nin beni kafadan çatlak bulduğunu mu söylemeye çalıştın? Sana söylemeliyim ki pek iyi anlamadım.

Genel görünümün karakter olduğuna inanmıyorum. Benim *inandığım*, bir karakterden anladığımızı sandığımız şey sadece düşünceler dizisinin bir sonucu. Teorim tamamen kişisel olduğu için belki de yanlış olduğunu da belirterek kendimi ifade edeyim.

Şimdi hayatta veya bir edebiyat eserinde bir başkasının mutsuzluğu için ağlayan bir Beyefendi gördüğünü farz et. Her seferinde başka biri için merhamet duyan birinin iyi, yumuşak huylu ve duyarlı biri olduğunu gördüğün için, bu Beyefendi'nin de duyarlı, yumuşak huylu ve iyi olduğu sonucuna varacaksın. Zira zihnimizde bir karakteri oluştururken gördüğümüz birkaç özelliğe, olduğunu varsaydığımız başka özellikleri de ekleriz. Ancak bu, daha ziyade varsayımlara dayanır. *Quare* eğer Alceste insanlardan kaçarsa, Coquelin bunu onun gülünç huysuzluğuna yoracaktır, Worms ise ba-yağı ihtiraslara karşı asilce bir küçümseme olarak yorumlayacaktır. *Item* hayatta da. Böylece Halévy, bunu kasten yaptığını anlamamı sağlayarak beni yüzüstü bıraktı, bir ay sonra da gelip bana selam veriyor. Oysa beni oluşturan farklı Beyefendiler arasında sesine

1 Bu mektup *Dreyfus* (s. 37-40) ve *Kolb*'de (I. cilt, s. 114-116) yayımlanmıştır.

2 Édouard Joyant, retorik dersinden Proust'un arkadaşı.

en az kulak verdiğim duygusal Beyefendi bana şöyle diyor: “Bunu seni sinirlendirmek, eğlenmek ve seni denemek için yaptı, sonra da pişman oldu ve senden tamamen ayrılmak istemedi.” Ve bu Beyefendi, Halévy’yi bana canının istediği gibi davranan ve beni gerçekten tanımak isteyen bir arkadaş olarak gösteriyor.

Ama benim tercih ettiğim kuşkucu Beyefendi bunun çok daha basit bir şey olduğunu söylüyor: Halévy’nin sinirine dokundum ve benim şevkim onun gibi ağırbaşlı birine en başta gülünç, sonra da can sıkıcı geldi; bana bunu hissettirmek istedi, yani baş belasıymışım gibi hissetmemi, sonra da benden kurtulmayı istedi. Sonunda varlığımla başını ağrıtmayacağımı kesinlikle anladıktan sonra benimle konuştu. Bu Beyefendi, Halévy’nin hareketinin nedeni acıma mı, aldırma mı veya soğukkanlılık mı bilmiyor, ama hiçbir önemi olmadığını biliyor ve hiç merak etmiyor. Olsa olsa, bununla sadece psikolojik bir sorun olarak ilgileniyor.

Ancak ortada sembol sorusu var: x mi y mi? Sorunun en önemli noktası bu. Eğer x (arkadaşlık olgularının toplamı) ise, bu dargınlık bir kapristen, bir sınamadan veya bir can sıkıntısından daha öteye geçmez ve her şey barışmadadır.

Eğer y –hoşlanmama– ise, barışmak işe yaramaz, dargınlık her şeydir.

Beni affet! Mektubun tamamını teorimi açıklamak için kullandım, şimdi de Joyant beni çağırıyor. Mektubumu bir dahaki sefere yazarım. Ama bu soru üzerindeki psikolojik sorgulamalarımı sağlamlaştırabilirsin. Zira Halévy’nin sana, “Şu Proust, ne baş belası!” deyip demediğini (demiş olsa da ona kızmam) sen biliyorsun.

Ya da: “Şu Proust oldukça nazik” demiştir belki.

Daha olası olan bir üçüncü çözüm de var tabii ki:

Seninle benim hakkımda hiç konuşmamış olması.

Ben yalnızca etkisiz bir elemanım.

Bu küçük sorun konusunda beni aydınlat. Sormak isteyeceğin her şeye cevap vereceğim.

Üç öbür:

1) Sana daha önce cevap vermediğim için: ama annem yola çıkıyordu, daha sonra erkek kardeşim. Sonra da benim Joyant’a yolculuğum.

2) Her anlamda çok kötü ve hızlı yazılmış bir mektup: Joyant beni bekliyor.

3) Bununla kafanı şişirmiş olmam... Bu beni ilgilendiriyor!...
Hoşça kal.

Marcel Proust.

Laure Hayman'a

Bu Çarşamba sabahı
[Kasım başı 1892]¹

Sevgili arkadaşım, sevgili neşe kaynağı,
İşte on beş Kasımpatı, on iki tanesi sizdeki on ikisi solduğunda kullanmak için, üç tanesi de sizdeki on ikiyi tamamlamak için; umarım sapları talep ettiğim gibi fazlasıyla uzundur. Ve sizin gibi mağrur ve hüzünlü olan –güzelliğinden ötürü mağrur, her şeyin bu kadar aptalca oluşundan dolayı hüzünlü– bu çiçekler hoşunuza gider. Benim hakkımdaki nazik düşüncenizden ötürü size tekrar teşekkür ederim (sınavım Cumartesi günü olmasaydı, bunu size gelip kendim söyleyecektim). O on sekizinci yüzyıl eğlencesine gitmek, size olan aşklarıyla bir araya gelmiş, zeki ve hoş olduğunu söylediğiniz o genç insanlarla tanışmak beni çok eğlendirirdi. Onları ne kadar iyi anlıyorum! Sadece cinsel istek uyandıran, şehvet nesnesi bir kadının âşıklarını birbirine düşürmesinden ve birbirine karşı öfkeli olmasından daha doğal bir şey olamaz.² Ancak sizin gibi bir sanat eseri olan kadın, cazibede en zarif olanı, zarafette en incelikli olanı, güzellikte en ilahi olanı, zekâda en şehvetli olanı ortaya çıkardığında, ona duyulan ortak hayranlık etrafındakileri birleştirir, dostluk kurdurur. Laure Hayman'ın adı altında din kardeşi olunur. Ve bu tapınılan kimse çok özel olduğu için, cazibesi kolay ulaşılabilir olmadığı için, bir duygu ve akıl gelişiminin başlaması

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (V. cilt, s. 209-210) ve *Kolb'de* (I. cilt, s. 190-191) yayımlanmıştır.

2 Mektubun yazıldığı kişi, Proust'un, büyük amcası Louis Weil'in evinde 1888 yılında karşılaştığı ve Paul Bourget, Orléans Dükü, Yunan Kralı, hatta Marcel'in kendi babası Adrien Proust gibi yüzyılın sonunda seçkin Fransızlarla ve yabancılarla yakın ilişkisi olan bir kibar fahişeydi.

gibi, bu cazibeyi anlamak oldukça incelikli beğeniler gerektirdiği için, sadık olanların birbirini sevmesi, yeni üyelerin de birbirini anlaması oldukça yerindedir. Ayrıca Saksonya porselenleri¹ dolabınız (adeta bir sunak!) bana göre görülebilecek en güzel şeylerden biri – ve Kleopatra ile Aspasia zamanından bu yana çok nadir bulundukları kesin. Ayrıca, içinde bulunduğumuz yüzyılı Laure Hayman çağı ve baştaki hanedanı da Saksonya hanedanı olarak adlandırmayı öneriyorum. Bütün bu saçmalıklarım için beni affedin ve sınavım bittiğinde size en içten saygılarımı iletmeme müsaade edin.

Marcel.

Not: Tekrar düşününce, Saksonya porseleni koleksiyonunuzun bir parçası olmak fikri beni oldukça rahatsız etti. Eğer sizin için de uygunsa, sizi ziyaret ettiğimde en çok görmek istediğim kişiyi görmem daha iyi olacak. Böylece, beni sıkıcı bulsalar da, gereksiz bulmayacaklar. Ayrıca koleksiyonu rahatsız ettiğim için düklerin ve kontların intikamlarından korkmam gerekmeyecek.

Robert de Montesquiou'ya

Bu Pazartesi akşamı
[Temmuz 1893]²

Beyefendi,
Gönderiniz³ için sonsuz teşekkürler. Ama ithaf fazlasıyla mütevazı, öyle ki özetlediği parçadan ayrılrsa, sizi tanımlıyormuş gibi gelir. Sizin aynı zamanda sonsuz şeylerin de hükümdarı olduğunuza inanıyorum.⁴ Ne demek istediğimi şöyle açıklayayım:

-
- 1 Bu mektupta söz konusu olan Saksonya porselenlerinin ardında, hem Alman porseleni bibloları hem de Laure Hayman'a düşkün hayranları görmek uygun düşer.
 - 2 Bu mektup *Corr. Gén.* (I. cilt, s. 3-5) ve *Kolb'de* (I. cilt, s. 220-222) yayımlanmıştır.
 - 3 Mektubun yazıldığı kişiye ait ve 1893'te yayımlanan *Les Chauves-Souris* başlıklı bir şiir derlemesi nüshasının gönderisi.
 - 4 Robert de Montesquiou'nun Proust'a hitaben bir fotoğrafının altına yazdığı "Ben kalıcı

Nitelikleri (hiçbir zaman sizinkiler kadar mükemmel olmasa da yine de bu zamanlar için yeterince alelaide olan) sizi tanımlamak için kullanılan eşsiz dekadın tipinin büyük ölçüde dışına çıktığının uzun zamandır farkındayım. Düşünceden ve iradeden yoksun, yani aslında dehanın olmadığı bu dönemde, siz tek başınıza düşüncenizin ve enerjinizin iki kat gücüyle sıvrılıyorsunuz. Ve bana göre bu daha önce hiç görülmemiş bir şey, böylesi üstün bir inceliğin geçmişe ait böylesi bir yaratıcı enerji ve güçle ve neredeyse on yedinci yüzyıl düşünselliğiyle buluşması, o zamandan beri çok az karşılaştığımız bir şey. (Zaten, bence Baudelaire’de de, sizde de –bunu bir tezatla eğlenmek için ifade etmiyorum– on yedinci yüzyıla ait bir özellik olduğu ortaya konulabilir; bu, özdeyiş beğenisi ve artık kaybedilmiş olan dizeyle düşünme alışkanlığıdır). Corneille bundan daha iyi bir dize yazmış mıdır ki:

Daha iyi görür kendini orada, aydınlık son bulduğunda,
bundan daha Corneille’vari bir dize:

Soylu bir edep yüzünden kuru gözlere mahkûm olanlar.¹

Ve sanıyorum ki sizde, günümüzde az rastlanır cinsten olan gönül yüceliğini korumuş olan şey de bu, – aslında, sanatçıların en ustasının, oldukça ince bir Fransız felsefi şiir antolojisinde yerini bulacak olan üzerinde çok iyi düşünülmüş dizeler yazmasını sağlayacak olan şey de bu, – kalıcı olmayan şeylerin hükümdarını sonsuz şeylerin hükümdarı yapan da bu ve sonunda, eserinizi devamının ne olacağını tahmin etmemizi engelleyen de bu, çünkü kendiliğinden doğan bir fışkırmamanın, bir kaynağın, gerçek bir düşünce hayatının olduğu her yerde özgürlük vardır. Bütün bunlardan mutluluk duyan ve size büyük bir saygıyla minnettar olan

Marcel Proust.

olmayan şeylerin hükümdarıyım” sözüne gönderme. Bu ithaf, Montesquiou’nun *Les Chauves-Souris* başlıklı derlemesinde yer alan “Maestro” şiirinin ilk dizesinde yinelenir.

1 Bu iki dize Montesquiou’nun “Laus noctis” şiirinden alınmıştır.

Adrien Proust'a

Perşembe saat on 9,
Malesherbes Bulvarı
[Eylül sonu 1893]¹

Sevgili Babacığım,

Kendim için uygun gördüğüm edebiyat ve felsefe öğrenimine devam etmeyi başarabilmeyi yine de umuyordum.² Ancak geçen her senenin daha da pratiğe dayalı bir bilim dalını karşıma çıkardığını gördüğüme göre, ben de senin önerdiğin pratiğe dayalı kariyerlerden birini hemen seçmeyi tercih ederim. Senin tercihin göre, ya Dışişleri Bakanlığı'nın ya da École des Chartes'in sınavına ciddi ciddi hazırlanmaya koyulacağım. – Hukuk tahsilime gelince, bir borsa simsarının yanında çalışmayı çok çok isterim. Ancak emin ol ki en fazla üç gün sürer! – Bu, edebiyat ve felsefe dışında yapacağım her şeyin benim için hep bir zaman kaybı olduğuna dair inancımı bıraktığım anlamına gelmiyor. Ama birçok kötü şeyin arasında daha iyiler ve daha kötüler vardır. En bedbaht günlerimde, hukuk tahsilinden daha korkunç bir şey olabileceğini düşünemezdim. Elçilikte çalışmak, bunu unutmamı sağlayarak, bir iş gibi değil de ilaç gibi gelecektir bana.

Umarım burada M. Roux ve M. Fitch'i görürsün. Sanırım Delpit, M. Fitch'in evinde kalıyor. (Pot kırmayasın diye) onun Mme Guyon'un erkek kardeşi olduğunu hatırlatayım sana.

Hoşluğu bana Normandiya'yı ve (Baudelaire'in, senin de tüm etkisini hissedeceğini umduğum bir dizesinde söylediği gibi) ... *denizde ışıldayan güneşi*³ artık görmemeyi unutturan bu eve geri dönmek beni keyiflendirdi.

Bütün kalbimle çok çok öpüyorum.

Oğlun

Marcel.

1 Bu mektup *Mère* (s. 52-54) ve *Kolb'de* (I. cilt, s. 238-239) yayımlanmıştır.

2 Bu mektup, Marcel Proust'un hukuk lisansını elde ettiği zamana denk gelir.

3 *Les Fleurs du Mal*, "Chant d'automne", II.

Not: Rica etsem, subaylık sınavımla ilgili olarak, Brouardel'lerde kaldığından bu yana şu Kopff'u¹ görüp görmediğini Anneme yazar mısın?

Charles Grandjean'a

Bu Pazar [12 ? Kasım 1893]²

Sevgili Beyefendi,

Size hemen teşekkür etmediysem, bunun sebebi, bugün Louveciennes'de komşularınız Beer'lere öğle yemeğine gitmek zorunda oluşumdu; size önceden haber vermedim, çünkü sizi görmeye, minnettarlığımı sunmaya –ve sizi daha da rahatsız etmeye– geleceğimi planladığım için benim yüzümden evinizde beklemenizi istemedim. Ancak bir şey Louveciennes'e gitmemi engelledi. Paris'te zaman zaman Monceau sokağına giderim. Ama bana hep dediklerine göre siz gelmiyormuşsunuz ve üzülerek öğrendiğime göre nedeni biraz da sağlığınızın iyi olmamasıymış.

École des Chartes'a karşı bana korkunç, yani müthiş fikirler verdiniz. Ama düşünün, Sayıştay için hazırlanmam kesinlikle iki yılı bulacak, muhtemelen sınavda bir kez de başarısız olacağım. Yine de sonunda başarılı olursam, bu, École des Chartes'ı nerdeyse bitirmiş olacağım zamana denk gelecek. En azından kişisel bir çalışma olan tezden başka bir işim kalmamış olacak. École de Rome içinse, bana oraya her halükârda bir şey yapmama gerek kalmadan gidebileceğimi söylemiştiniz. Ama École de Rome olmasa bile Roma hakkında bana söyledikleriniz aslında daha çekici.

Şimdi, şu uğursuz Sayıştay konusunda karara varmadan önce, bu konuda ne dersiniz? Louvre'daki yöneticilerden birine (sanırım

1 Paris'teki Kara Kuvvetleri Karargâhı'nda başhekim.

2 Bu mektup *Bulletin* (6, s. 147-148) ve *Kolb'de* (I. cilt, s. 252-254) yayımlanmıştır. Bu mektup, bir sonraki gibi, 1893 yılının son aylarında ve 1894'te, Proust'un kariyeri hakkında tavsiyeler almak için École des Chartes mezunu ve École française de Rome üyesi, Senato kütüphane memuru olan üstat Charles Grandjean'a yazdığı yaklaşık on mektuptan oluşan bir diziye aittir.

sadece M. Heuzey'yi tanıyorum) gitsem mi ya da M. Reinach (Saint-Germain) veya M. Saglio (Cluny) veya M...¹ (Versailles) ile temasa geçsem mi? Beni müzelerine gönüllü olarak almalarını istesem mi? Bu esnada, hoşuma giderse, sizin seçiminize göre, École des Chartes, edebiyat lisansı, École du Louvre için hazırlanabilir veya sadece kendi işlerime yoğunlaşabilirim; böylece, etrafını çevreleyen güzel şeylerin tahsilini görerek ilham almaya ve iyileştirmeye çalışacağım bir hayatın asil ve saygın ortamını bekleyerek, bunlardan birinde gelecekte kariyer yapabilirim. Düşünce ve edebiyat bakış açısından, Versailles ve Saint-Germain bana daha uygun gibi geliyor, ama belki Louvre veya Cluny daha mı ilginç olur ve (müze yöneticileri için) daha mı çok gelecek vaat eder, yani sanırım geçmiş birikimleri daha çok olduğu için.

Ama ne yazık, sizin o müthiş eleştirel zihniniz bu yeni balonu da patlatacak – ve aslında bundan memnun olurum, çünkü en tehlikeli şey olan boş hayalleri benim için yok ediyorsunuz ve böylece beni dayanılmaz hayal kırıklıklarından kurtarıyorsunuz. Eninde sonunda hayatını hayal etmek yetmediğine ve yaşamak gerektiğine göre, sizin tecrübeniz ve sezgileriniz benim fazlasıyla hayalperest ve eksik bilgilendirilmiş iyi niyetimi ikaz etmeseydi, büyük düş kırıklıkları yaşardım ve bunların en büyüğü de hayatı yakalayamamak olurdu.

Madame Grandjean'a saygılarımı iletin lütfen.

Minnettar saygılarımla,

Charles Grandjean'a

Bu Pazar [19 ? Kasım 1893]²

Sevgili Beyefendi,

Ailem beni seçimimde *özgür* bırakıyor, ama benim planımı da pek bir kariyer planı olarak görmüyor, benden daha somut şeyler istiyorlar, gerçekten bir müzeye bağlı çalışılır mı, gerçekten doktora derecesi École de Rome'a kabul edilmeyi, École de Rome da müzede maaşlı

1 Belki Pierre de Nolhac.

2 Bu mektup *Bulletin* (6, s. 150-151); *Kolb'de* (I. cilt, s. 258-260) yayımlanmıştır.

bir iş edinmeyi sağlar mı bilmek istiyorlar, çünkü Güzel Sanatlar Müfettişliği olasılıklardan sadece biri ve bu sırada elimde sağlam bir şey olsun istiyorlar. École du Louvre doktora derecesiyle aynı hakları veriyor mu ve hangi yolu (lisans derecesi ve doktora derecesi veya École du Louvre) izlemek daha iyi olacak. Nihayetinde Sayıştay'da olduğu kadar bir müzede de yazmaya zaman olur mu; işte, beni dinlerken gösterdiğiniz kibarlık ve sabıra güvenerek sıkıntı duymadan size sorduğum sorular bunlar. Size rahatsızlık vermekten çekinmesem bunları size bizzat sorardım.

Şimdi, bütün bu açık ve seçik bilgiler konusunda, M. Poincaré'ye¹ danışmamı ister misiniz, bilin ki bu benim için zor olmaz. Yoksa M. Roujon'u veya M. Benoit'yi görme fırsatınız olacaksa, bizzat siz mi sormak istersiniz? Sizce hangisi daha iyi olacaksa öyle yaparız. Ama sanırım işin alacağı zamanla ilgili sorunun cevabını en iyi müzede olan biri verebilir.

Madam Lemaire'e gelince, benim uğraşlarımla ilgili olarak,

tüm doğaya yayılır iyiliğiniz²

diye düşündüğüme göre, çizimlere³ başlamak için Paris'e dönmeden önce zamanı olmadığını, çizimleri daha az masraflı bir yöntemle kolayca çoğaltılabilecek biçimde yapacağımı (aslında ben ondan böyle bir şey istememiştim; bu, yalnızca başkalarını düşünen ve en ufak bir sanatçı kibri taşımayan bu kadının zarif sadeliğini kanıtıyor), yayıncısının olmadığını, kendi çizimlerini yalnız M. Boussod'nun çoğalttığını ancak onun da yayıncı olmadığını, dolayısıyla nasıl istiyorsam öyle yapmamı yazmış bana. Ne istemeliyim?

Umarım Madam Grandjean'ın migreni geçmiştir ve siz de benim saygı ve minnet dolu hislerime inanmaya devam edersiniz.

Size yürekten bağlı

Marcel Proust.

1 Raymond Poincaré o dönemde Eğitim, Kültür ve Güzel Sanatlar Bakanı idi.

2 Racine, *Athalie*, II, s. 7 (dizenin aslı şöyledir: "Ve tüm doğaya yayılır iyiliği [Tanrı'nın]").

3 Madeleine Lemaire'in ciddi bir gecikmeyle teslim edeceği söz konusu çizimler Proust'un *Hazlar ve Günler* kitabının ilk baskısında kullanılacaktır.

Reynaldo Hahn'a

Bu Pazar sabah [16 Eylül 1894]¹
Trouville Roches Noires,² Calvados

My little Master,

Cuma akşamı tarihli notunuz ancak bu sabah geldi, halbuki akşam yollanan bir mektup sabah geliyor. – ? – Hava çok güzel, sizin deyişinizle yorumunu okuyacağınız mehtaplı geceler var.³ Madam Straus'a sizin “güzel niteliklerinizden” bahsettim ve daha da iyisi sizi kabul etmekten mutluluk duyacak. Dolayısıyla sizi böyle bir yolculuğa zorlamak istemesem de deniz kıyısında iki gün geçirmek isterseniz, sanırım şimdi en iyi zaman –ve Trouville'de– olacaktır. Gelemezseniz –Annem yakında gideceğine göre–, o gittikten sonra beni avutmak için de gelebilirsiniz. Ama bana haber verin, çünkü o durumda, en iyi otel bu olduğuna göre sizin de muhtemelen burada kalacağımızı düşünerek Annem gittikten sonra otelde kalacağım. Gelemezseniz veya daha önce gelerseniz, Annem gittikten sonra Straus'ların evinde ya da muhtemelen Étretat'da bir arkadaşta kalacağım. Neden “Midilli Marcel”?⁴ Bu yeni şeyi sevmedim mi? Bu, Karındaşen Jack ve Kavgacı Louis'ye benziyor. Unutmayın ki bu sadece bir takma isim ve ben, Reynaldo, gerçekten de Midilliniz

Marcel.

M. Carvalho'yu gördünüz mü? *Lohengrin*'e⁵ haksızlık ettiğinizi düşünüyorum. Baştan sona haberci ve kral rolleri, Elsa'nın düşü, Kuğu'nun gelişi, hüküm korusu, iki kadın arasında geçen sahne, refalado, Kutsal Kâse, ayrılma, boynuz borazan, kılıç ve yüzük he-diyesi, uvertür, hepsi güzel değil miydi?

1 Bu mektup Hahn (s. 24-25); *Kolb*'de (I. cilt, s. 326-327) yayımlanmıştır.

2 Bu mektup, Trouville'deki Les Roches Noires Oteli'nde bulunmaktadır.

3 Muhtemelen, *Hazlar ve Günler* kitabında “Ay Işığı Sanatı” ve “Mehtaptaki Gibi” başlıklarıyla yer alacak Proust'un iki metnine gönderme yapılmaktadır.

4 Marcel Proust “midilli” terimini, erkekler arasındaki bir ilişkide ve özellikle Reynaldo ile müşfik arkadaş figürünü belirtmek için kullanmaya devam edecektir.

5 Richard Wagner'in operası.

Reynaldo Hahn'a

[Kasım ortası 1895]¹

Dün akşam Daudet'lerin evinde sevdiceğim, M. de Goncourt, Coppée, M. Philippe, M. Vacquer² ile akşam yemeği. Üzülerek şunlar saptandı: 1)³ “zeki” insanlarda öylesine şaşırtıcı olan korkunç materyalizm. Karakter ve deha, soya ait fiziksel alışkanlıklarla izah ediliyor. Musset, Baudelaire, Verlaine arasındaki farklar, içtikleri içkinin özelliğine göre, o veya bu kişinin karakteri soyuna göre (antisemitizm)⁴ açıklanıyor. Bunu, damarlarının karanlıklarında ve çalkantılarında bile katıksız ve parlak bir zekâ, denizde küçük bir yıldız olan Daudet'de görmek daha da şaşırtıcı. Bütün bunlar hiç akıllıca değil. Bu, zihnin en kısıtlı biçimde kavranması (her şey aslında zihnin kavranmasına dayanıyor) ve bu anlayışa göre henüz kendi bilincine varmamış zihin bedenden çıktığına inanıyor. 2) İçlerinde hiçbiri (zekâsında, gökyüzünün denizdeki tüm nüansları kadar tam ve belirgin olan hakikat nüanslarını hayranlıkla izlemeyi bırakmayacağım sizi her zaman bunların dışında tutuyorum Reynaldo) şiirden anlamıyor. Daudet'nin Musset ve Baudelaire kıyaslaması, ne Mme Straus'u ne de kapıcımı tanıyan birine şu söylendiğinde: Mme Straus'un siyah saçları ve siyah gözleri, biraz büyük bir burnu, kırmızı dudakları, hoş bir fiziği var – kapıcım için de aynı şeyler söz konusu ve birinin – o zaman benziyorlar, demesi durumunda doğrudur nerdeyse. Aslında, üzerinde fazla çalışılmış bir retorik, yazma sanatı bakımından Musset'yi Baudelaire'e yakınlılaştırabilir, her ne kadar ikisinin de nerdeyse aynı şekilde Bossuet ve Murger'le benzerlikleri olsa da. Denizi hiç görmemiş birine, denizle

1 Bu mektup *Hahn* (s. 41-43); *Kolb'de* (I. cilt, s. 443-445) yayımlanmıştır. Bir defter sayfasına yazılmış olan mektup, alıcısına doğrudan bir adres belirtilmeden verilmiştir; ayrıca nasıl gönderildiği bilinmemekte ve imza içermemektedir.

2 Büyük olasılıkla, söz konusu olan yazar Charles Louis Philippe ve doktor Henri Vaquez'dir.

3 Belirli öznenin olmaması, Goncourt Kardeşler'in günlüklerinde kullandıkları biçimi hatırlatır; mektup bu kullanımın bir nevi pastişidir.

4 Burada 1890-1900 yılları arasında Sainte-Beuve'e karşı denemesini besleyecek bir fikir bulunmaktadır; Proust, yazarların hayatlarından alınan olaylardan yola çıkarak edebi eserlerin açıklanmasını ve değerlendirilmesini eleştirmektedir.

ilgili izlenimlerinizi anlatırsanız denizin dağlarla aynı şey olduğunu farz edebilir. Şiiri hissetmemiş biri ve hakikatten etkilenmemiş biri hiç Baudelaire okumamıştır. Nitekim Coppée ve Goncourt'un ileri sürdükleri o iddialar da bundan. 3) Daudet'nin (yöneticinin bahçesinde ettiği) son derece Daudet lafları, küf kokulu olsa da gözlemlene zekâsı, hafif bayağı ve keskinliğine rağmen fazlasıyla iddialı. Adeta romanın Céline Chaumont'u.¹ 4) Mme Daudet ise hoş, ama bir o kadar da burjuva. Zavallı genç bir adamcağız geldi, orada olmayan oğlundan başka kimseyi tanıımıyordu. Mme Daudet, şüphesiz kendine rağmen, onu dışlamak için elinden geleni yaptı ve beş dakikanın sonunda adam "davetsiz misafir" olmuştu; arada sırada da, Beyefendi'yi tanıımıyorum, ilk defa görüyorum, diyordu. Bana da aynı şey oldu, onu ilk defa gördüğümde beni kabul ettiği için teşekkür ettim, bana şöyle cevap verdi: "M. Hann benden rica etmişti", ne korkunç bir laf! Aristokrasinin kusurları olduğu kesin, ama burada, gerçek üstünlüğünü gösteriyor, nezaketteki ustalık ve letafetteki rahatlık sayesinde beş dakika en hoş nezaketi gösterip bir saat anlayış ve dostluk numarası yapabiliyorlar. Yahudilerde de (nedense burada kendilerinden nefret ediliyor ve çarmıha gerdikleri adam da buradan sürüldü zaten, oğlunun evliliği² yüzünden vb.), bir başka biçimde de olsa, aynı özellik var, çok değerli olan bir çeşit yardımsever bir özsaygı, kibirsiz bir samimiyet. Mme Daudet'nin zavallı M. Philippe'e davranışı, samimiyetle aynı grupta olduğunu düşündüğüm Mme de Brantes veya Mme Lyon'un³ yanında nasıl da acınası görünüyor. Sanat penceresinden bakarsak, kendine bu kadar az hâkim olmak, rol yapmayı bu kadar az bilmek felaket bir şey, hele bir de o bodurluk eklenince. Don Juan'ın M. Dimanche'a karşı iğrenç kibarlığı, M. de Florian'ın budalaca kibarlığı ya da X'in⁴ itici kibarlığına tanık oldukça sizi özlemle arıyorum. Ama zekâ ve hassasiyet (biraz fazla rahatsız edici ve bazen sahte olmakla birlikte) hepsi burada fazlasıyla mevcut ve oldukça ilginç. Özetle hoş insanlar. Daudet nefis, bir Avignon prensesiyle evlenebilecek bir Mağribi

1 Burada Proust, Daudet'yi 19. yüzyılın son otuz yılında Paris'te ünlü olan bir varyete sanatçısına benzetir.

2 Léon Daudet'nin 1891 yılında Jeanne Victor-Hugo ile tamamiyle medeni törenle evliliği ima ediliyor.

3 Louise Marguerite May, Mme Charles Lyon-Caen.

4 Gramont Dükü.

kralın oğlu gibi, ama fazlasıyla basit bir zekâsı var. Mallarmé'nin halkı kandırdığını düşünüyor. Şairin zekâsıyla hassasiyeti arasında bir sözleşme yapıldığını her zaman varsaymak gerekir, bundan şair de haberdar değildir ve bunun oyuncağıdır. Bu daha ilginç ve daha derindir. Dar kafalılığı müritlerle (şarlatanlıkla) yapılan somut bir sözleşme ile açıklama tembelliği. Böyle olsaydı bizi ilgilendirmezdi. Ama böyle olamaz.

Reynaldo Hahn'a

[Temmuz başı 1896]¹

Benim tatlı Reynaldo'cuğum,
Size cevabımı telgrafla gönderdim. Yeni bir seyahatin yorgunluğunu yaşamayıp, *Ruy Blas*'da Kraliçe'nin dediği gibi, "güzel Almanya"nın biraz daha tadını çıkarmaya devam edebilirsiniz çok memnun olurum. Ben Lemaire'ler gibi değilim ki birlikte olamadığımız tüm mekânlara düşman olayım. Huzur içinde olduğunuzu bilmekten çok memnunum ve orada olabildiğince uzun kalmanızı arzu ediyorum. Sizi bir an önce görmek için trene atlayıp gelmeyi arzu ettiğim nadir zamanlar sıklaşırsa ve dayanılmaz bir hal alırsa, sizi temin ederim ki gelmenizi veya geri dönmenizi isteyeceğim. Ama bu hipotez hiç muhtemel değil. Orada iyi olduğunuz müddetçe kalın.² Ve ben orada kalmanızdan *–fedakârlıkta bulunmadan–* mutlu olurum. Ama, ah sevgili kücüğüm, size sarılacağım zaman çok hem de pek çok daha mutlu olacağım, siz ki gerçekten Annemle

1 Bu mektup *Hahn* (s. 57-60); *Kolb*'de (II. cilt, s. 88-92) yayımlanmıştır.

2 Philip Kolb'e bağlı olarak, tekrar yayımladığımız bu mektubun ilk basımında burada, daha sonra Philip Kolb'ün kendisi tarafından doldurulacak bir boşluk vardır: "Sadece arada sırada mektuplarınızda benden bahsedin, *mosch*'dan olmasın, *mosch* görmedim, bunu siz ima etseniz de arada bir söylemenizden daha memnun olacağım" (*Kolb*, II. cilt, s. 88). 1890'lı yılların ortalarından itibaren, Marcel Proust mektuplarında bazen biçimi bozuk, yanılmalı bir dile başvurur, özellikle de Reynaldo Hahn'a hitap ederken bunu yapar (ayrıca bkz. örneğin aşa. s. 106-107). "Mosch" terimi şüphesiz "eşcinsel" anlamına gelmektedir.

birlikte benim dünyada en çok sevdiğim insansınız. Planlarımdan bahsederek mektubu çabucak bitirmek adına (zira sizi sinirlendirecek veya sıkacak bir şey yazmamaya özen gösteriyorum);¹ geri dönerseniz ben Annemle muhtemelen Paris'te veya daha muhtemelen Versailles'da olacağım, yani sizin minik Saint-Cloud'nuza çok yakın olacağım. Sonra Ağustos sonunda Annemle deniz kenarında, sizin Villers'nizin² yakınında, mesela Cabourg'da, bir ay veya biraz daha fazla zaman geçireceğim. Bex'i daha çok seviyorsanız, Annemle veya onsuz Bex'e giderim, ama sanırım deniz kenarına yine de onunla gitmem gerekecek, sanırım deniz Anneme iyi gelecek. Belki dağ havası da bunun yerine geçebilir. Zaten benimle sadece bir ay geçirmek istiyor, geri kalan zamanda "eğleneyim" istiyor. Ama siz İsviçre'de bir yer yerine Bex'i mi tercih edersiniz? Cevabınız evetse uygundur, ancak oranın çok sıcak, çok yakıcı olduğunu duydum. Yine de birbirimizi hiç göremezsek, birbirimizi düşünürüz. Lemaire'lere gelince, sanırım yakında Dieppe'e gidecekler. Sonra da Mme Lemaire, Versailles yakınlarında bir şey kiralamayı planlıyor (ama bütün bunlar fazlasıyla belirsiz ve "size söylememi isterseniz" ben Réveillon'a gideceğini sanıyorum) ("zavallı yaşlı teyzesini"³ yalnız başına bırakamayan Mlle Suzette her halükârda oraya gitmeye kararlı) (burada şunu da unutmamak lazım, Réveillon'da kendini iyi hissetmeyen ve orada çalışamayan Mme Lemaire, kızının canını sıkmamak için son derece tereddüt ediyor, öte yandan kızı Réveillon'dan vazgeçmeyi bir an bile aklından geçirmiyor. Ben sadece saptama yapıyorum, annesinin kızından daha iyi olduğunu düşündüğüm sonucuna varmamak lazım, çünkü ikisi de iyi insanlar ve kız yine de daha sevecen). Ama bu yaz bizi görmemeyi tam olarak kabullenmiş durumdalar. Ancak Ekim ayında ya Réveillon'a ya da Mme Lemaire'in kır evine gidersek sanırım bu onları memnun edecek.⁴ Dün akşam Clairin'in (zavallı adamın çehresi bayağı değişmiş) (küçük bir yalancı gibi

1 Aynı şey burada da vardır: "dönüşünüz için sakladığım binlerce tatlı midilli sözleriyle sizi uzaktan yatıştıramam" (Kolb, II. cilt, s. 88). "Midilli" sözcüğünün anlamı için, bkz. s. 50, dipnot 4.

2 Villers-sur-Mer, Calvados'da.

3 Muhtemelen Madeleine Lemaire'in teyzesi ve Suzette'in büyük teyzesi Mme Herbelin.

4 Kesilen bölüm: "ve itiraf edeyim ki sevgili küçüğüm bunun aşk dolu olacağını düşünüyorum (Reynaldo, burada: 'Ne dedin: aşk dolu mu? Doğru mu duydum?')"

(Kolb, II. cilt, s. 89).

davranarak son mektubunda bana ondan haber alıp almadığımı sorduğunu söyledim) dönüşünde sen de olsaydın deliye dönerdin. Bizim Édouard¹ Mme Lemaire'e Clairin ile ilgili dalga geçti; Mme Lemaire de ona acıdı ve zavallı adam Mısır'la ilgili coşku dolu anılarının, karşısında yalandan gülen bir göl gibi duran Mme Lemaire'in kıyısında bir bir söndüğünü görerek hayal kırıklığına uğradı. Buna rağmen bir süre sonra, adamın sanatla ilgili hikâyelerini büyük bir düşüncesizliğin verdiği o büyük ciddiyet havasıyla dinlemeye başladı. Ya da daha ziyade dinlediğini sanıyorum, ama sonuç yaklaşık şöyledi:

Clairin: "Zira bilirsiniz ki Yunanlar onların her şeyini aldılar, İyonya Yunanlarından bahsediyorum.

Mme Lemaire: "Evet, evet."

Clairin: "Her biri, Siena müzesinde bulunan dördüncü hane-danlığa ait o çok ince başlara benzeyen başlar çıkıyor öyle olunca."

Mme Lemaire: "Aaa, evet, bu çok ilginç!"

Clairin: "Ve bir de adını Terörün Babası koydukları Sfenksleri."

Mme Lemaire: "Evet, evet."

Clairin: "Çok uygun bir ad gerçekten ve Mısır çatısı altındayken insanın nasıl bir hisse kapıldığını çok iyi biliyorlar."

Mme Lemaire, *Mısır adını duyduğunda lafını keserek*: "Evet, evet."

Clairin, *lafına devam ederek*: "Mısır çatısı altında, Mısır gecele-rinde, sanırsınız ki yıldızlar gökyüzünden düşecek, resimlerinde de yıldızları bir ipe bağlı çizerler."

Mme Lemaire: "Evet, bu çok ilginç, bu gerçekten (*vurgulayarak*) çok ilginç... (*Sessizlik, gülerek*:)... Jotte'umuz²... daha da gülerek vs. vs."

Castellane'lerin verdiği davet Mme Lemaire'in çok hoşuna git-miş. Aslında nasıl geçtiğini pek bilmiyorum. Mme Lemaire bana şöyle dedi: "Tıpkı o muhteşem yüzyılda, bilirsiniz, XIV. Louis ça-ğında olduğu gibiydi."

Mme de Framboisie'nin bana söylediğine göre, "Kendinizi Atina'da zannederdiniz" ve Tur'ümüzün³ *Le Gaulois*'da dediğine göre "Lohengrin zamanında yaşadığınızı zannederdiniz." Gördüğünüz

1 Édouard Risler, piyano virtüozu.

2 Georges Clairin'in kısa adı.

3 Arthur Meyer'in kısa adı.

gibi, “genç Kont”un oluşturmaya çalıştığı çağ konusunda¹ çok net bir fikrim yok. *Le Gaulois* bu konuyla ilgili epeyce inci döktürmüş. Mesela siz de bilirsiniz ki ordunun hukukun kurallarına boyun eğmesi gerektiğini söylemek için Latinler “*cedant arma togae*” derler, *toga* bu tür görevlerde bulunan adamların kıyafetidir; Meyer, Castellane davetinde sahnelenen balede korkunç savaşçıların belirdiğini ama hemen sonra genç güzel kadınların onlara katıldığını ve silahlarını aldığını yazıyor ve Tur’ümüz şöyle haykırıyor: *Cedant arma togae!* Size her şeyi anlatmak için yerim kalmadı, sadece bunu ekliyorum. Biliyorsunuz, bu davete üç bin kişi katıldı. *Le Figaro* büyük bir ciddiyetle ekliyor: “Bütün yüksek Paris sosyetesı oradaydı. İsim vermeyeceğiz. Zira Nemours Dükü’nün ölümü nedeniyle yüksek sosyete kimliğini gizleyerek oradaydı.” Yüzlerinde maske olmadığına göre, kimliklerini nasıl gizlediklerini kestiremiyorum. Matemdeyken davete gitmek için güzel bir numara. Size söylemek istediğim binlerce şey daha var ama geç oldu. Sizi bütün kalbimle öpüyorum, siz de benim için kız kardeşiniz Maria’yı öpün.

Marcel.

Annemin durumu çok kötü değil. Beklediğimden daha güçlü bir biçimde, büyük kederinin² üstesinden gelmişe benziyor.

Reynaldo Hahn’a

[Yaz 1896]³

Dostluğumuzun burada hiçbir şey söylemeye hakkı yok, artık bunun için yeterince güçlü değil. Ama dostluğumuzun geçmiş, vic-

1 Burada bahsi geçen davet, Boni de Castellane ve karısının 2 Temmuz 1896’da Boulogne Ormanı’nda yaptıkları ve dönemin basınında ayrıntılı bir biçimde yer almış bir davettir.

2 Mme Proust’un babasının 30 Haziran 1896’daki ölümü ima ediliyor.

3 Bu mektup *Hahn* (s. 55-56); *Kolb*’de (II. cilt, s. 100-102) yayımlanmıştır.

danınızı uyandırmaya ve itiraf etmenizi –gururunuz buna müsaade etmez– değilse bile, en azından hissetmenizi (ki bu sizin iyiliğiniz için gerekli) sağlamaya çabalamadan, bu kadar aptalca, bu kadar kötücül ve bu kadar alçakça hareketlerde bulunmanızı engellemek zorunluluğu yaratıyor bende. Bana akşam yemeğine kalacağını- zı söylediğinizde, bu bana karşı ilgisizliğinizin ilk kanıtı değildi. Ama iki saat sonra, bizimle kibarca konuşulduktan sonra, müzik zevklerinle oyalandıktan sonra, kızmadan, soğuk bir biçimde, benimle geri dönmeyeceğinizi söylediğiniz zaman, bu bana yaptığınız kötülüğün ilk kanıtıydı. Başka birçok kez olduğu gibi, beni mutlu etme isteğini, akşam yemeğine kalmak olan kendi zevkiniz uğruna kolayca harcıyorsunuz. Ama bu isteği, akşam yemeğine kalmak istiyormuş gibi görünmemek olan gururunuz uğruna harcadınız. Ve nedeni de ben olduğum zorlayıcı bir fedakârlık söz konusu olduğu için, bunu bana pahalıya ödetmek istediniz. Kesinlikle başarılı olduğunuzu söylemeliyim. Ama bütün bu süreçte sağduyudan yoksun davranıyorsunuz. Bana bu akşam, sizden istemiş olduğum şey için bir gün pişmanlık duyacağımı söylüyorsunuz.¹ Ben size aynı şeyi söylemekten hayli uzaktayım. Hiçbir şeyden pişmanlık duymanızı istemem, çünkü özellikle benim yüzümden güçlük yaşamanızı istemem. Ama istemiyorsam, bundan nerdeyse eminimdir. Mutsuz bir biçimde, bütün o günlerdeki ve bütün o gecelerdeki kavgalarda beni durduran tek şeyin sizi üzme korkusu olduğunu anlamıyorsunuz o halde. Belli bir süreden beri, hatta bu akşam bizi terk ederek, beni üzmemekten artık hiç çekinmeyen bir Reynaldo imgesi oluşacağı zaman, hatırlanacak imge bu olacağı zaman, kendime rağmen, artık arzularıma karşı çıkacak bir engel olmayacağını ve hiçbir şeyin beni durduramayacağını da anlamıyorsunuz. Bütün bunların bir süredir aldığı korkutucu yolda benim sizin için ne kadar az şey ifade eder hale geldiğimi hissettiğimi hissetmiyorsunuz, bunu intikam almak için veya kinle değil, öyle düşünmüyorsunuz, değil mi ve bunu size söylememe gerek yok, ama farkında olmadan yapıyorsunuz, çünkü beni harekete geçiren neden artık yavaş yavaş yok olmakta. O kadar kötü fikirlerin, o kadar kötü ve sonuçlanmamış projelerin pişmanlığı içinde,

1 Philip Kolb'e göre, Marcel Proust, bu mektuptan birkaç gün önce, Hahn'dan kendisine "her şeyi" anlatacağına dair söz almıştır; bkz. *Kolb*, II. cilt, s. 102, dipnot 3.

sizden daha değerli olduğumu söylemekten hayli uzağım. Lakin en azından şu anda bile, sizden uzakta olmadığım zamanlarda da ve herhangi bir telkinin etkisiyle size üzüntü verebilecek ile vermeyecek şey arasında hiçbir zaman tereddüt etmedim. Ayrıca Reviers gibi, benim için üzüntü kaynağı herhangi bir şey sizin için ciddi bir sevinçse, hiçbir zaman tereddüt etmedim. Geri kalanlar içinse yaptığım hiçbir şeyden pişman değilim. Beni memnun etme arzusunun sizin için boş, değersiz olmasını isteyecek duruma geldim. Yoksa sizin tahmin etmediğiniz kadar bağlı olduğunuz benzer mutsuzlukların çok sık üstün gelebilmesi için, bunların üzerinizde benim kestiremediğim bir etkisi olması lazım. Bütün bunlar güç için yapılan zayıflık, gurur ve çalımdan başka bir şey değil. Ayrıca bütün bunlara inanmıyorum, tek inandığım nasıl ki ben sizi çok daha az seviyorum, siz beni hiç sevmiyorsunuz, dahası bunu, sevgili Reynaldo'cuğum, sizden isteyemem.

Ve bu şimdilik hiçbir şeyi değiştirmiyor ve sizi yine de çok sevdiğimi söylememe engel olmuyor. Marcel'ciğiniz her şeye rağmen sizi böyle görmekten şaşkın –

Ne kadar az zaman her şeyi değiştirmeye yetiyor¹

ve bu gitgide ne kadar da hızlı oluyor. Bütün bunlar hakkında düşünün Blaise'ciğim² ve bu, şair düşüncenizi ve müzisyen dehanızı beslerse, ben de en azından sizin için işe yaramaz olmadığımı düşünerek huzur bulurum.³

Marcel.

1 Victor Hugo, *Les Rayons et les Ombres*, “Tristesse d'Olympio”.

2 Comtesse de Ségur'un romanı *Pauvre Blaise*'e gönderme.

3 Burada şu cümle yoktur: “Bu çifteden sonra ahıra üzgün üzgün tek başına dönen ve bir zamanlar size ‘efendim’ demesini sevdiğiniz midillicğiniz” (*Kolb*, II. cilt, s. 101). “Midilli” sözcüğünün anlamı için, bkz. s. 50, dipnot 4.

Reynaldo Hahn'a

Établissements Thermal & Casino
Mont-Dore (Puy-de-Dôme),
... [Ağustos] 189[6]¹

Sevgili Reynaldo'cuğum

Size telgraf çekmememin sebebi, eğer ayrılmış olursanız telgraf başkasının eline geçmesin istemem. Yine de bunu hemen bilin istedim. Sizi kızdırdıysam özür dilerim, ama ben size kızgın değilim. Sizi üzüyorsam özür dilerim, bu sizi rahatsız ettiği için ilerde de bana bir şey demeyin. Daha şefkatli, daha anlayışlı (yazık!) ve karşısındakini daha az utandıran bir sırdaş asla bulamayacaksınız, zira sizden itiraf etmenizi istediğinde siz ondan bu sırrı kimseye söylememesini istemiş olsanız bile, itirafçı sizin kalbiniz, günahkâr ise o oluyordu, öylesine kırılıgandır, sizden daha kırılıgandır. Neyse önemsemeyin ve sizin dediğiniz gibi bencillikten ötürü hayatın dertlerine bir şey daha eklediğim için beni affedin. Peki bu nasıl olmayacaktı? Günümüzde Tolstoy'un istediği gibi yaşamak belki ihtişamlı olurdu, ama doğal olmazdı. Ancak burada yapılması gereken yer değiştirme, sonunda tekrar hayatın kendisine dönmek için yoldan azıcık sapma konusunda sizinle konuşamam, çünkü bundan hoşlanmıyorsunuz ve sözlerim yanlış anlaşılacak. Beni üzmüş olmaktan hiçbir şekilde endişe duymayın. Hayatlarımızın her anında kendimizin soyundan geliyoruz ve üstümüzdeki bu soyaçekim alışkanlıklarımızla korunmuş olan bizim geçmişimiz. Dahası iyi tohumların arasına kötülerini de katıldıysa hasat tamamen iyi olmaz. “Babalar koruk yedi ve çocukların dişleri kamaştı” der İncil.² Ama zaten hiçbir şekilde kızgın değilim. Hayır, bu doğru değil. Chicot'un³ başına gelecek olan şeyden dolayı biraz sinirliyim ve ölmesi gerekiyorsa, en azından kral için yaptıklarını kral bilsin istiyorum. Dertlerim varsa, Bussy'nin şu anda duyduğu mutlulukla siliniverir. Mutluluklar da acılar da, kabullendiğim bu kitaptakilerden daha çok gerçek görünmeyecektir bana. Dolayısıyla

1 Bu mektup Hahn (s. 60-63); Kolb'de (II. cilt, s. 104-108) yayımlanmıştır.

2 Eski Ahit, *Ezekiel*, 18, 2.

3 Alexandre Dumas'ın *La Dame de Monsoreau* romanındaki karakter, ilerdeki satırlarda adı geçecek Bussy gibi.

artık bir sıkıntım yok, sadece, küçükken hizmetçim için dediğim gibi, yalnızca bütün kalbimle değil bütün benliğimle düşündüğüm sevdiceğim için sonsuz bir şefkat var içimde. Geçen gün nazik Mlle Suzette¹ bana hoş ve sıkça dendiği gibi ilginç bir mektup yazmış. Kendini acındırmayı ne kadar seviyor. Size, acısını görmeme izin vermediğini söylüyordu, bana ise üzüntüsünü sizden sakladığını yazıyor. Bütün bunlarda çok fazla yapaylık var. Vigny'nin *La Mort du loup*'sunu yeniden okusun istiyor insan.

İnlemek, ağlamak, yalvarmak hepsi korkaklıktır
... Sessizce acı çek ve öl

(Tam aynısının alıntısı değil).² Bunun aslında kimsenin işine yaramayan Stoacı bir mantık olduğunun ve bir Corneille trajedisi hariç bir genç kızdan beklenmeyeceğinin farkındayım. Ama gerçekten size benden üzüntüsünü sakladığını, bana da tam tersini söylemesine ne dersiniz. Bende uyandırdığı intiba, aynadan görüleceğinden emin olduktan sonra, ağladığı görünmesin diye sırtını dönen bir insan olduğu. Bu öyle ustaca yapılmış bir plan ki kederinden dolayı insanlar ona acıyacak, kahramanlığından dolayı da hayran olacak. Bu kadar kötü bir ruhu yok ve bütün bunlar herhalde hesaplanmadan, umarım, doğal bir biçimde olmuştur. Ama itiraf etmek gerekir ki onda doğal olan bazen oldukça yapmacık oluyor. Her şey bir tiyatro oynanırmışçasına gelişiyor: “Neyiniz var, anne?” “Bir şeyim yok, bir zayıflık anı... fazla sıcak... bu güller, ama oğlum görüyorsunuz ki hiç bu kadar iyi olmamıştım, hiçbir şeyim yok, hiçbir şeyim, hiçbir şeyim” ve kadın ölür, en azından... veya “hiç bu kadar neşeli olmamıştım, böylesine neşeli, böylesine neşeli” ve kadın hıçkırıklara boğulur. Bize en sevimli görünen ve böylece bizi en az rahatsız eden biçimlerinde olmadıkça acılarımıza hayıflanmaktan sakınalım sevdiceğim, ama çoğu zaman hayali olan üzüntülerin tiyatrosunu ve yapmacık gösterilerini yapmayalım hiçbir zaman. Yarın geri döneceğimi size telgrafla bildirmedim, çünkü Villers’e gidişinizi engellerim diye çekindim. İyi ki öyle yapmışım, beni buradan götürmek isteyen Annemin ısrarlarına rağmen belki

1 Suzette, Madeleine Lemaire'in kızı.

2 Vigny'nin “La Mort du loup” şiiri şöyle biter: “İnlemek, ağlamak, yalvarmak hepsi korkaklıktır, [...] Sonra da, benim gibi, sessizce acı çek ve öl.”

biraz daha kalacağım. Bu tutumu haksız yere kınardık. Nedeni burada her yerde saman yapıyor. Ot kurutmanın ne olduğunu bilmemek için Mme de Sévigné'yi fazla iyi tanıyorsunuz.¹ Çok güzel bir şey ama bana dokunuyor. Mme Conneau buradaydı ve Hillemacher'in² kendisine bir melodi ithaf ettiği ve armoni öğrenmiş bir Dr Shlemmer'a³ beraber yemeğe davetliydik. Kendisine pek güvenmedim ama çok zeki biri. Kendisi benim doktorum değil. *La Dame de Monsoreau*'nun (Monsoreau'lu Kadın) ikinci cildinin yarısına geldim, Rousseau'nun *İtiraflar*'ında daha yavaş ilerliyorum. Bugün müzikle doluyum ve bana

Azizlerin görünmez eli

ve daha birçok şarkıyı söylemenizi isterdim.

Hazlar ve Günler'in üç nüshası elinize geçmiş olmalı, bir tanesi sizin (ama hediye değil), Calmann'a masraflar size ait olarak göndermesini söyledim, biri kız kardeşiniz Élısa için, bir tanesi de kuzininiz⁴ için. Şu son iki günde biraz çalıştım. Yirmi sekiz günüm için henüz karar vermedim. Gelecek mektubunuzda, size söylediklerimden sonra, verdiğiniz küçük sözlerden kurtulmayı kabul edip etmediğinizi ve Eylül ayında İsviçre'ye veya başka bir yere gitmek isteyip istemediğinizi bana söyleyin. Aksi takdirde, yirmi sekiz günün haricinde, Eylül ayını Versailles'da geçirebilirim, ama bunun sizinle ilgisi yok ve sizi hiçbir şekilde bağlamıyor. Ne çok sayfa oldu! Ve hâlâ size küçük Baudelaire'den bahsetmedim. Bir sonraki sefere olacak artık. Ve Mme de Sévigné eki, kopyalarıyla elinize ulaştı mı?

Sizi ve kocası kıskanç olanı hariç kız kardeşlerinizi⁵ sevgiyle öpüyorum. Artık kıskanç olmayan, ama bir zamanlar olmuş ben, kıskanç insanlara saygı duyuyorum ve onlara bir sıkıntının gölgesini veya bir sırrın şüphesini yaşatmak istemem.

Marcel.

1 Mme de Sévigné'nin Coulanges'a samanlar üzerine yazdığı 22 Temmuz 1671 tarihli mektubuna gönderme.

2 Kompozitör Lucien ve Paul Hillemacher kardeşlerden biri söz konusudur.

3 Büyük olasılıkla, Mont-Dore'da bir villası olan doktor Georges Schlemmer.

4 Kim olduğu bilinmiyor.

5 Élısa Hahn, Isabel Hahn –Mme Emil Seligman–, Maria Hahn –Mme Raymond de Madrazo; Reynaldo Hahn'ın kız kardeşleri.

Madam Adrien Proust'a

Çarşamba sabah saat dokuz buçuk

[2 Eylül 1896 ?]¹

Sevgili Anneciğim

Dieppe'de olduğunu öğrenmek beni mutlu etti. Seni daha iyi “görüyorum”. Mme Lemaire'e güven mektuplarını vermekle çok iyi edeceğini düşünüyorum, çünkü bu olmadan Mme Lemaire gerçek olmayan şeylere inanacaktı. Her durumda, Mlle Suzette'e² mektubunda benden beklediği acele cevap için senin vereceğin fikri bekliyorum, gelecek mektubunda ona ne demem gerektiğini söyle bana. M. de Saint Maurice'e de yazmak istiyorum, sana evini ziyaret ettirsin diye. Bu konuda da bana fikir vereceksin. Benim için bir küvet getirdiler, ama daha çok şekli böyle

ve yeterince böyle değil

Sanırım en iyisi senin dönüşünü beklemek. (Félicie aslında hayatı anlamasına rağmen enayice parayı ödemiş “ama bu tip evlerde” vb.) Bir de bana yemek tepsimde bir tıp dergisi, haber ajansından bir not (bir taşra gazetesinde babama övgü yazısı) verdiler, bütün bunların Vichy'ye gitmesi gerekmiyor mu? Sen talimatları ver, hatta bana ver, ben de sözlü olarak bu talimatları iletelyim, bu daha ikna edici olur. Mesela yine Babam için önemli olduğunu düşündüğüm bazı broşürler geldi.

Sana bu geceki bakış açımdan şunu diyebilirim: “Senden sonra tufan.” Ama övgülerini hak ediyorum. Tam saat on birde döndüm.

1 Bu mektup *Mère* (s. 70-72); *Kolb*'de (II. cilt, s. 115-117) yayımlanmıştır.

2 Suzette Lemaire, Madeleine'in kızı.

Sigara içmekten göğsüm sıkıştı (gün içinde o kadar Espic¹ içmeme rağmen). Sadece ilk seferde çok uzun geldi. Gece on ikiyi çeyrek geçe yattım, kalktım, yarımda (senin tuvalet masandaki saat) yenden yattım, sigara içmeme rağmen göğsüm rahatsızdı. 2 damla amil. Hemen uyudum. Beş buçukta göğsümün sıkışması yüzünden veya en azından göğsümün sıkışmasıyla ve aynı zamanda yeterince güçlü hırıltılarla uyandım. Kalktım ve güçlü Escoufflaire ve Legras² dumanı bana tam anlamıyla³

Madam Adrien Proust'a

Çarşamba sabah saat dokuz buçuk
[21 Ekim 1896]⁴

Sevgili Anneciğim

Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor. Bu gece nefesim tıkanmadı. Sadece biraz önce bayağı hapsirdikten sonra biraz sigara içmem gerekti. O andan beri huzursuzum çünkü yatakta rahat değilim. Aslında benim rahat ettiğim taraf duvardan taraf. Üstelik (duvara tutturulduğu için yerinden oynatması imkânsız) sayısız karyola sayvanı, perdeleri vs. yüzünden sürekli duvar tarafına itilmek de beni rahatsız ediyor, ihtiyacım olan her şey, kahvem, bitki çayım, mum, kalemim, kibritlerim vs. vs. sağ tarafımda, yani her seferinde ters tarafıma yatmam gerekiyor vs. Dün sabahtan, gün içinde, akşam (her zamanki gibi yatma zamanım hariç) ve gece ciğerlerim açıldı. (Şu anda ise en rahatsız halimdeyim.) Paris'te olduğum gibi ya da en azından bu günlerde Paris'teki gibi harika geceler geçirmiyorum. Ve bir kere uyandım mı yatağımda kendimi iyi hissetmek yerine yataktan kalkmaya can atıyorum ve sen ne düşünürsen düşün bu

1 Astuma iyi geldiği sanılan "Espic" sigarası.

2 Escoufflaire ve Legras tozları yakıldığında çıkan dumanın astuma iyi geldiği sanılıyordu.

3 Mektubun sonu, ilk basımında olduğu gibi *Kolb*'de de eksiktir.

4 Bu mektup *Mère* (s. 87-91); *Kolb*'de (II. cilt, s. 137-140) yayımlanmıştır.

iyiye işaret değil. Dün yağmur saat dörde kadar yağmadı, böylece ben de yürüyüş yapabildim. Gördüğüm şey hoşuma gitmedi. Gördüğüm ormanın sınırı yemyeşildi. Şehrin¹ hiç kendine has bir karakteri yok. Dün saat dörtten altıya kadar geçirdiğim saatlerin (sana gönderdiğim ve romanımda yer alacağı için *saklamamı* ve nerede sakladığımı unutmamanı rica ettiğim hikâyedeki² telefon görüşmesinden öncesine geri gittiğim saatler) ne kadar berbat olduğunu anlatamam. Daha önceki iç sıkıntılarımın hiçbiri bu raddeye varmamıştı. Sana anlatmayı bile deneyemem. Biriyle konuşayım diye saat on birde, Paris'ten gelecek olan Léon Daudet'yi karşılamaya gara gittim. Mutlak surette benimle yemek yemek istedi. Bu da yemeği Jean'la³ yemek anlamına geliyordu. Otel gerçekten çok kayda değerdi. Ama orada kimse benimle konuşmak istemedi. Muhtemelen hizmetçiler herhangi bir Doudeauville'in evinden başka bir yerde çalışmamış olduğundan ötürü. "Ben iyiyim." Zaten onlara "İyi değilim" deyip açıklamalar yapacak ve Mme Renvoyzé⁴ ile Fermont'da⁵ vs. vs. vs. olduğu gibi onlarla sıcak sohbetler kuracak halde değildim. Fiyatı gördün. Sanırım yaktırmam gereken odunlar ve lambalarla bu fiyat daha da şişecek, çünkü bu mevsimde gidebileceğim aydınlatılmış salonlar yok, sana sadece kendi odan kalıyor. Okuyacak hiçbir şeyim kalmadı ve Reynaldo'nun kitaplarını unutmuş olduğundan kuşkulaniyorum. Oda değiştirmek böylesine büyük bir iş olmasaydı, yatağı diğer tarafa dönük bir odaya geçerdim. Sevgiyle öpüyorum. Bu sabah Reynaldo'dan bir mektup daha aldım, senin için saklıyorum çünkü seni eğlendirecek.

Marcel'ciğin.

1 Fontainebleau.

2 Pierre Clarac'ın belirttiği gibi bahsi geçen hikâye *Jean Santeuil*'deki "[Jean'ın annesinin telefondaki sesi]" bölümüdür (*Jean Santeuil*, 1026, s. 358'deki 4. not). Ayrıca bkz. bu mektuptaki, "(duvara tutturulduğu için yerinden oynatması imkânsız) sayısız karyola sayvanı, perdeleri vs." tasviri ile romandaki "Ama sonra gözleri daha önce görmedikleri yatağa rastladılar, her bir köşesi aşağıya kadar inen ve adeta insanı boğan bir karyola sayvanının altında (perdeleri kaldırmak mümkün değildi çünkü duvara ve tavana tutturulmuştu) ve pembe kuş tüyü örtüsü sandık kokan kocaman bir yatak" (*Jean Santeuil*, s. 358) pasajı arasındaki benzerlik.

3 Jean Lazard, aynı isimdeki bankanın kurucusu Simon'un oğlu.

4 Mme Renvoyzé, Marcel Proust Orléans'da askerliğini yaparken Proust'un ev sahibesi.

5 Fermont Oteli, Marcel Proust ile Reynaldo Hahn'ın 1895'te Beg-Meil'de yaptıkları tatilde kaldıkları otel.

Not: Biraz önce oda hizmetçisiyle konuştum, yatağı, başı duvara gelecek şekilde, diğer tarafa çevirecek (çünkü karyola sayvanını çıkaramıyorlarmış), bu sefer de yatak, odanın ortasında kalacak. Sanırım bu benim için daha rahat olacak. Yağmur iki kat hızlandı. Ne hava ama! Otelin fiyatından bahsetmemene şaşırdım. Eğer çok yüksekse, eve dönmem daha iyi olmaz mı? Böylece her gün Paris'ten Versailles'a çalışmak için gidebilirim.

Not 2: Léon Daudet, Marlotte'ta daha uygun fiyatlı bir otele gitmemizi istiyor, oranın havasının iyi geldiği bir astım hastası tanıyormuş. Ama orası Paris'ten epey uzak, sanırım daha az tren vardır vs., sen ne dersin? O zaman da Jean Lazard'dan kurtulmuş olacağım, sanırım... Babama, sinirden gülmeme engel olacak bir şey var mı diye sorar mısın? Léon Daudet'yi kızdırmaktan öyle korkuyorum ki.

Not 3: Trional¹ yok.

Not 4: Bu ülkeyi çok iyi bilen Brissaud, Nemours, Marlotte gibi yerlerin de iyi taraflarından bize bahsedebilirdi.

Madam Adrien Proust'a

Splendide Hôtel & Grand Hôtel des Bains

Évian-les-Bains

Salı [12 Eylül 1899]² saat iki

Sevgili Anneciğim

Biraz önce *L'Union morale*³ dergisine on buçuk frank ödedim, bana hırsızmışım gibi zarfın içine bile koymadan bir ödeme talimatı göndermişler. Bu Dergi'ye aboneliğimi iptal ettiğimi belirten iki satır yazar mısın? Aksi takdirde bu işi bitirmek için başka sebebimiz

1 Annesinden gelen 20 Ekim 1896 tarihli bir mektupta, annesinin Marcel Proust'a sorduğu “sinsi trional ilacıyla tüm bağlarını koparabildin mi?” sorusuna cevap (*Kolb*, II. cilt, s. 136).

2 Bu mektup *Mère* (s. 111-115); *Kolb*'de (II. cilt, s. 310-314) yayımlanmıştır.

3 *L'Union pour l'action morale*, 1892 yılında Paul Desjardins tarafından kurulmuş dergi.

yok. [(]Bu, ele almakta gayet iyi oldukları dava içinmiş ve karar¹ yüzündenmiş gibi görünmesin, neyse sen bir düşün.) –.

Dün peş peşe Dr. Cottet, M. de Polignac, sonra da Mme de Polignac'a rastlamam (çünkü Mme de Polignac yolda kaybolmuştu vb.) aşırı derece yürümeme neden oldu. Ve her şey harika giderken ve göğsümde bir sıkışma yokken o kadar az uyudum ki, bir önceki gece de az uyumuştum ve bu nedenle Prens Brancovan'ın karşısında yaşadığım gülme krizi de çok canımı sıktı, bu sabah çok fazla sigara içmemek vs. için biraz trional alıp uyudum, aslında her zaman olmaz ama bu uyku beni kendime getirdi. Bunun bir istisna olduğunu ve “ilaç batağına sapanmadığımızı” söylemeliyim. Zaten sen de biliyorsun ki on iki gündür kullanmıyorum. Ve bu sabah saat altı buçukta otobüsün gürültüsü de istisnai bir şeydi. Dün Brancovan'lara gitmedim (o gülme krizi yoldayken yaşandı, aslında Prens Brancovan'ın acayip davranışları karşısındakine kim olsa böyle bir gülme krizi yaşatabilirdi. Çok iyi ve erdemli bir ruhu var, ama Mme Tirman onun yanında sakın bir kişi kalıyor, o da dürtüsellik ve oryantal ölçsüzlüğün bir bileşimi gibi görünüyor, bu da M. de Noailles'ın onları alaya almasına ve “ne bekleyebilirsiniz, asabi işte” demesine neden oluyor[)]. Akşam da yemekten sonra Casino'ya (içeri adım atmadım) kadar tek başıma yürümeyi ve geri dönmeyi tercih ettim. Şimdi biliyorum ki Chimay Prensi² villada değilse, özellikle Dava yüzündendir, oldukça ılımlı olmasına rağmen ailenin diğer fertleriyle aynı şekilde düşünmüyor, orada olsa ailesi ona hayatı çekilmez kılardı. Bir diğer nedeni de av meselesi ama karısı³ kadar değerli bir av hayvanı bulacağını sanmıyorum. – M. de Polignac, vekil olabilmek için bir zamanlar (Polignac'ın kendisi) Barrès ve Paul Adam ile bulanjist bir kampanya yürüttüğünü bana anlattı. Halka açık toplantılarda konuşmalar yapıyormuş ve o zamanlar takındığı tavırdaki samimiyetsizlikle inceden inceye kendi bile dalga geçiyor. “Bir işçi sosyalist olup olmadığımı sormuştu, ben de, nasıl bundan bir an bile şüpheye düşersin! diye cevap vermiştim.” – .

1 Dreyfus davasını incelemeye başlayan Rennes Savaş Konseyi, 9 Eylül 1899'da sanığın suçlu olduğunu beyan eden bir karar verdi, ama yine de hafifletici nedenleri tanıdı.

2 Alexandre de Caraman-Chimay.

3 Hélène Bassaraba de Brancovan, Prens Alexandre de Caraman-Chimay.

– Sanırım pek yerimden kıpırdamayacağım. Hava hâlâ yağmurlu. Birkaç adım atarım ama daha fazla değil. Akşam ise, Maugny gönderdiği telgrafta benimle yemek yemeye geleceğini bildirdi. Onu ne reddedebilirim ne de onu bu durumda ağrılayabilirim. Ona, illaki gelirse öğle yemeğini tercih ettiğimi söyleyeceğim (4 ve 4 = 8 – 7 ve 7 = 14).

Poupetière'den gelen o mektubu ekledim. İnsan Hakları Birliği için Robert¹ ile konuş *ve bana cevabını, Abel'le ilgili olanı bildir*. Bu çok acil. Aksi takdirde belki Maugny'nin Thonon'daki arkadaşı M. de Kertanguy'nin orada oluşundan yararlanıp sigorta şirketiyle ilgilenebilirim. Öte yandan (aylardır ona hiçbir şey vermedim) durum bana vahimmiş gibi geliyor ve sanırım Renaison'da benden mektup beklemesini söyleyip (Renaison Loire M. Pierre Poupetière) *senin adına* ona yirmi beş frank göndermelisin. Mlle Bailby ile ilgili bana bir şey söylemedin. Ne zaman evleneceğini bilmediğim için yazmaya cesaret edemedim. Senden rica ediyorum öğrenmeye çalış, böylece mektuplarımız belirsizlikte kesişmektense birbirini *cevaplar*. Seninkiler beni sonsuz derecede mutlu ediyor; kendini yormak için kısaltabilirsin. Her saniye beni böylesine düşündüğün ve hayatımı böylesine kolaylaştırdığın için sana zihnimde teşekkür ediyorum, tamamen sağlıklı olsaydım her şey harika olurdu. Bugün biraz öyleyim. Benim için Babamı ve Robert'i öp. Eugénie ve Gustave'larla² da konuş ve onlara, Dava ile ilgili onları yanıltmadığımı söyle ve de ki Dreyfus bir vatan haini olsaydı ona düşmanca davranan bu hâkimler 94 hükmünü değiştirerek o kadar yıllık tutukluluğunu kısaltıp tutukluluk şartlarını daha iyi ve daha az sıkı hale getirmezdi ve iki hâkim iadei itibarına karşı çıkmazdı. M. de Polignac'ın bana söylediğine göre, *Petit Bleu*³ Brüksel'de etrafında siyah bir çerçeveye çıkmış. Chevilly'nin de bana yazdığına göre, onun bulunduğu Lyon yakınlarında bir şatoda da, verilen cezayı kutlamak için şampanya içmek ve etrafı ışıklarla donatmak istemişler, ama daha sonra cezanın çok sevinmek için biraz fazla ağır

1 Robert Proust, Marcel'in erkek kardeşi.

2 "Gustave"ların kim olduğunu tespit edemedik.

3 1896'da bulunmuş olan "petit bleu" –mavi renkte bir telgraf kartı– daha önce Dreyfus'un mahkûmiyetiyle sonuçlanan Almanya yararına casusluk davasında Bin-başı Estherazy'nin suçunun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

olduğunun farkına varmışlar. Forain'i gördün mü? Aynı *Écho*'da¹ endişe verici bir Lemaître var, bir de sana daha önce vermiş olduğum yazı gibi vasat olan Barrès'in yazısı var karar hakkında,² aslında iyi, ama görünüşte bir samimiyetle, ümidimi kıran bir kanıyla yazılmış. Ayrıntıları öğrenirsen bana bildir. Görünüşe göre Chauvelot en şiddet yanlısı Dreyfusçulardan bile daha şiddet yanlısı. M. Pina bana sizi sordu. Sana haberi verdiğinde Antoine'ın³ karşısında nasıl kendini açık etmiş olduğunu düşünmek içimi titretti. Jaurès'nin kendisiyle hüküm hakkında konuşmak isteyen arkadaşlarından birine, dışarda tek kelime etmek yok, eve gidince konuşacağız, dediğini görmek hoşuma gitti. M. Cottet'nin evinde gördüğüm *La Petite République*'in harika manşeti yaklaşık şöyle bir şeydi: Korkakça Karar, neden hafifletici sebepler.

Mme Deslandes çok hastalandı ve bunu ona daha uzun yazmam için bahane olarak kullanıyor.

Mektubumun ikinci sayfasına git. Bir satır arayla üç kere Polignac yazmış olduğumu ve farklı iki *P* kullandığımı göreceksin (grafologların ve Bertillon'un dikkatine sunulmuştur, bir gazetenin⁴ dediği gibi). Yine de mektubum sahte bir evrak değil. Bertillon'a dair, Brancovan'larda oynanan bir oyunda Bertillon'la ilgili bütün ayrıntıları sordular (ben orada değildim ama Constantin bana anlattı). Mme de Noailles cevap vermiş, "bilmiyorum, onunla hiç yatmadım". Kocasını görmüş, erkek kardeşi anlatıyor. Hiç kuşku yok ki böyle şeyler ne Gomel'lerde ne de Waru babanın evinde olurdu. Kararın burada gözyaşlarıyla karşılanmayacağı gerçek.

Binlerce kez sevgiyle öpüyorum.

Marcel.

-
- 1 İçinde Forain'in Joseph Reinach'ı suçladığı bir çizimin ve Jules Lemaitre'in Rennes Savaş Konseyi'nin mahkûmiyet kararını destekleyen bir yazısının bulunduğu 12 Eylül 1899 tarihli *L'Écho de Paris* gazetesi kastediliyor.
 - 2 Barrès'in 11 Eylül 1899'da *Le Journal* gazetesinde çıkan ve vatan hainini "cezalandıranları sevmeye" çağıran makalesi kastediliyor.
 - 3 Belki Antoine Bertholhomme, kapıcı.
 - 4 Paris Emniyet Müdürlüğü kimlik saptama bölümünün başında bulunan Alphonse Bertillon'un Dreyfus'u ilk davadan itibaren suçlamak için müdahale etmesi kastediliyor.

Marie Nordlinger'a

[Mart 1900]¹

Bana karşı nezaketinizden anlatamayacağım kadar duyulandım. Ama artık bana *tek bir* gazete makalesi daha göndermenize izin veremem.² Bana verdiğiniz referans bilgileri ve bu sayede onları edinebilmem de benim için ne kadar değerliyse, bunları edinmenin külfeti sizde değil de bende olsaydı beni daha mutlu edecek olan bütün bu şeylerin elime geçmesinden o kadar sıkıntı duydum.³ O halde bana bundan sonra referans bilgileri dışında bir şey gönderirseniz, bu itaatsizlik sayılacaktır, bunu bir hak iddiasında bulunarak söylemiyorum inanın, ama birbirine yakın iki insanın karşılıklı yetki haklarına inandığım için söylüyorum.

Yazdığınız dizeler büyüleyici ve bir zamanlar yapmış olduğunuz ve saman ateşim yüzünden size uyup yapamadığım bir gezintiden dönüşte getirdiğiniz o güzel ilkbahar çiçekleri buketini hatırlattı bana. Ama siz şairsiniz ve kırlara gidip çiçek toplamaya ihtiyacınız yok. Bunu öğrenmemiş olduğunuz için dertlenmeyin. *Bilecek hiçbir şey yok.* Teknik beceri denilen şey bile, doğrusunu söylemek gerekirse, bir bilgi değildir, çünkü yaratıcılığımızın sözcüklere başvururken edindiği sezginin ve belleğimizin gizemli çağrışımlarının dışında bir yerde var olmaz. Bizim dışımızda hazır durumda ve bilimde olduğu gibi öğrenilebilecek olan bir şey anlamında bilgi, sanatta anlamsızdır. Bilakis, sözcükler arasındaki bilimsel bağlar, zihnimizden kaybolduğunda ve kimyasal elementlerin yeni bir

1 Bu mektup Nordlinger (s. 16-19); Kolb'de (II. cilt, s. 390-392) yayımlanmıştır.

2 Bu mektubun yazıldığı kişi Reynaldo Hahn'ın İngiliz kuzinidir ve Ruskin üzerine çevirileri ve denemeleri konusunda Proust'un annesiyle birlikte en önemli çalışma arkadaşlarından biri olacaktır.

3 Birkaç gün önce, 1900 yılı Şubat ayının başlarında, Proust Marie Nordlinger'e şunları yazar: "(Olur da bana böyle Ruskin'e ait mektuplardan parçalar veya pasajlar gönderirseniz, özellikle şu anda beni en çok ilgilendiren şey, onun Amiens Katedrali hariç Fransız katedralleri hakkında yazdıkları – *Sept Lampes de l'architecture, Bible d'Amiens, Val d'Arno, Lectures d'architecture et de peinture, Praeterita* kitaplarını ezbere biliyorum, bunların dışındakiler. Ama olur da sizin üniversitelerinizde, Şiir veya mimarlık veya bilemediğim başka bir konuda –Chartres, Abbeville Reims, Rouen vs. vs. üzerine– başka eserlerde veya yazılarda onunla ilgili bir şey okursanız bu benim çok ilgimi çekecektir.[)]" (Kolb, II. cilt, s. 387).

bireysellikte unutulduğu bir hayata geçtiğinde, onların arasındaki zıtlığı tanıyan, arzularını okşayan, güzelliklerini bilen, biçimlerine dokunan, yakınlıklarını birleştiren bu teknik, bu sezgi başlayabilir ancak. Ve bu ancak insan insan olduğunda ve artık bu kadar karbon, şu kadar fosfor vs. olmadığında var olur. *Shakespeare*'ini sevmemekten korktuğum Victor Hugo şöyle diyor

Zira bilin ki sözcük yaşayan bir varlıktır.¹

Siz de bilirsiniz. Ayrıca siz de sözcükleri seversiniz, onlara kötülük etmezsiniz, onlarla oynarsınız, onlarla sırlarınızı paylaşırsınız, onlara resim yapmayı, şarkı söylemeyi öğretirsiniz. Ve *sarıyı sevmemeniz* aslında nefis olan *sarı bir senfoni*; kırdaki çiçekten gökkubbenin ışığına kadar, elinde sarı olan her şeyden size bir örnek vermek isteyen Tanrı aslında. Bu, resimde yazılamaz ve siz bunu yazarak resmettiniz.

Bana Ruskin'in *Poésie de l'architecture*² kitabından bahsettiniz, o kitapta katedraller hakkında herhangi bir şey var mı? Hangileri hakkında? Ve bana sözünü ettiğiniz eserlerde de tesadüfen bazı katedrallerden bahsediliyor mu?

Somme nehrinin kıyısındaki şaşıla mimariyle ilgili Ruskin'in yazısı³ hakkında bir şey biliyor musunuz? Bir sonraki mektubumda size bir ay önce gördüğüm Julien Édouard'dan söz edeceğim. Ama sadece Saint-Ouen'ı gösterdi, katedrali değil. Size Ruskin hakkında ne dedi?⁴ Ruskin'in ona Saint-Ouen'ın dünyadaki en güzel gotik yapı olduğunu söylediğini ileri sürüyor ve *Seven Lamps*'de Ruskin bunun çok çirkin bir yapı olduğunu söylüyor!

Saygınıza ithafen arkadaşınız,

Marcel Proust.

1 *Les Contemplations*, I, viii.

2 *The Poetry of Architecture*; Giotto and his Work in Padua.

3 Ruskin'in *The Flamboyant Architecture of the Valley of the Somme* eserinden bahsediyor.

4 Julien Édouard, Proust'un Ocak 1900'de bulunduğu Rouen'daki Saint-Ouen kilisesinin ayın görevlilerindendir ve Ruskin'le tanışmıştır.

Madam Adrien Proust'a

Cumartesi [31 Ağustos 1901]¹

Sevgili Anneciğim

“Perişanlıkların perişanı mı veya gizemlerin gizemi mi?” Bu, benim şu andaki durumuma uyabilecek Dumas’ının bir bölümünün başlığı. Dün sana yazdıktan sonra, aralıksız olarak astımım tuttu ve burnum aktı, iki büklüm yürümek ve her sigara satıcısında durup sigara yakmak vs. zorunda kaldım. Ve en kötüsü de uzun uzun duman soluduktan sonra gece yarısı yattım ve üç veya dört saat sonra gerçek yaz krizi geldi, daha önce yaşamadığım bir şeydi. Bu, krizlerim dışında başıma gelmemiştir. – Bugün gündüz astım açısından daha iyi geçti. Hafif hafif akşam (saat şu anda yedi buçuk) yine başlıyor ama çok az, sigara içmesem bile olur. Bu önümüzdeki gecelerde tekrar ederse, bir süreliğine saat programımı yarıda bırakmak zorunda kalacağım, çünkü krizim tam gecenin ortasında, şamdanımı yakacak ve sonrasında bana sıcak bir şey hazırlayacak kimse olmadığı bir zamanda tutuyor. Artık burası Pekin değil Fachoda, Marchand da kazandığı mevzii terk etmek zorunda.² Ama bence bu varsayım gerçekleşmeyecek ve ben yine güzel geceler geçireceğim. Elbette bu anlaşılmaz nöbetleri yeni hayatıma bağlamıyorum. Bunların benim bilmediğim belli bir nedeni olmalı. Bois olamaz çünkü sekiz gündür gitmiyorum ve Roche’la sadece arabada geziyorum. Arabasında herhangi bir koku olabilir mi diye merak ettim, ama zaten yarından sonra onu görmeyeceğim, bakalım ne olacak. Marie, senin yakaların vs. için kullandığı safrandan olabilir mi diye düşünüyor, ama ben sanmıyorum. Brissaud’yu³ okurken tıpkı M. Homais⁴ gibi bende de kurt

1 Bu mektup *Mère* (s. 174-178); *Kolb*’de (II. cilt, s. 443-447) yayımlanmıştır.

2 Çin ve Afrika’da o günlerde olmuş iki olay ima edilmektedir: Batılıların 1900 yılında yerli halkın isyanına ve yabancı valiliklerin kuşatılmasına rağmen Pekin’i ellerinde tutması; 1898’de İngilizlerin baskısıyla komutan Marchand’ın ve Fransız askerlerinin Fachoda’dan çekilmesi.

3 Édouard Brissaud, doktor ve Adrien Proust’un yönetimindeki Masson’un “Bibliothèque d’hygiène thérapeutique” koleksiyonunda 1896’da yayımlanmış *L’Hygiène des asthmatiques* kitabının yazarı.

4 Gustave Flaubert’in *Madame Bovary* romanındaki eczacıya gönderme yapılıyor.

olabilir mi diye merak ettim. Ve Bize'den tavsiye almak istedim. Ama telefona cevap vermedi. Zaten bu akşam iyiyim. Bütün bunlar, saat iki buçuğa doğru hepsini silip süpürdüğüm iki parça biftekten, bir kızarmış patates *yemeğinden* (Félicie'nin yaklaşık yirmi kere yapmış olduğundan), bir parça krem peynirden, bir parça gravyer peynirinden, iki kruvasandan, bir şişe Pousset birasından (biranın albümin üreteceğini sanmıyorum?) oluşan bir yemek hazırlamama engel olmadı.

Sonra dinlenmek için evde kalmak istiyordum. Ama Polignac Prensesi onu saat altı buçukta görmem için haber göndermiş, tıraş olmadığım için çok koşuşturmayayım diye saat beşe doğru dışarı çıktım. Prenses, sabahın üçünde Mark Twain üzerine konduğu kocasıyla¹ geçirdikleri geceleri bana anlatırken benim de geçmişe dönüp Auteuil'de geceleyin yanımda oturarak, benim zavallı Anneciğim, senin nasıl yorulduğunu düşünmeme neden oldu. Kadın, kocasına baksın diye bir İngiliz hemşire getirtmek istemiş, ama hemşire adamı o kadar sinir ediyormuş ki sürekli kadını kovuyormuş, öyle ki sonunda Prenses hemşirenin yerini almak zorunda kalmış. Kocasına bütün İngiliz kadınları aynı gördüğü için, adam hemşireyi beyaz yakasıyla vs. gördüğünde ona şöyle diyor: “Sabahın üçünde Galler Prensesine söyleyecek bir şeyim yok.” Prenses onunla evlendiğinde, adamın “kırmızı suratlı şişkolar” dediği ailesinden herkes, onu anlayamayan herkes, tahammül edilemez bir manyakla evlendiğini söylemiş kadına, ama tam tersine birlikte yaşaması bu kadar kolay olan bir insan daha görmemiş Prenses, çünkü adam insanlara rahatsızlık vermekten çok çekinirmiş. Dahası kadının Amerikanvari rahat tavırları kocasını tedirgin edermiş. Hastalığı sırasında, daha önce Amsterdam'da oda ayırtmış olduğu için (çünkü bir otelde kaldığında, bir sonrakinde aynı odaları aldığından emin olmak için oda numaralarını ve konumlarını not edermiş), Prenses ona şöyle demiş: Amsterdam'a telgraf çekip odaları iptal ettiğimizi bildirmem gerekiyor. Bunun üzerine adam şöyle cevap vermiş: “öyle mi, benim bir sersem olduğumu mu düşünmelerini istiyorsun. Odaları almak niyetinde olmadığımı düşünecekler” ve otelin müdürüne sekiz sayfalık bir

1 Prens Edmond de Polignac 8 Ağustos 1901'de ölmüştür.

mektup yazmaktan canı çıkmış.¹ – Göğsümdeki hafif sıkışma seninle bu sohbetimiz sırasında tamamen geçti sevgili Anneciğim, sevecenliğine nasıl da ihtiyacım varmış. Güzel bir gece geçireceğim ve belki haftanın ilk günlerini orada burada bir sayfide geçireceğim. Oteldeki doluluk ve boşluk oranları hakkında bana bilgi ver. Birkaç günlüğüne Évian'a gelecek misin (Mme de Polignac'ın bana söylediğine göre Mme de Chimay² gelecekmiş). Maugny'nin mektubunu aptalca buldum, tam da yazılmaması gereken mektup örneği. Sanırım M. Richelot, şöhretimden çok Mme Paraf sayesinde benim adımı bildi. André Michel ikinci bir Amiens³ yaptıysa bana söyle. M. Barrère'i geçerken gördüm ve Aziz Assisili Françesko'ya benzemiyor. Dick'e⁴ ilgisinden dolayı teşekkür et, peşinen kendisine iade edilmiştir.

Binlerce kez sevgiyle öpüyorum

Marcel.

Buradan ayrılırsam diye bana para gönderecektin (gerçi hâlâ param var). Üç haftada yaklaşık iki yüz frank harcamış olacağım. Bana üç yüz bırakmış olduğunu biliyorum, ama kırk frank önceden ayrılmıştı, sonra kırk frank Félicie'ye ve yirmi frank da sana sonra açıklayacağım çeşitli tiyatrolara gitti.

Kabızlığı bu saman ateşinden bilme, çünkü göğüs sıkışması veya herhangi başka bir nedenden ötürü birkaç gündür bilakis bağırsaklarım bozuldu. Süte gelirsek, nerdeyse çok az içiyorum ve artık sütlü kahve ve çorba içmediğim için zaten eskiye göre her halükârda daha az içiyordum. Biraz daha soğuk içiyorum.

1 Proust, Polignac ailesine, 6 Eylül 1903 tarihinde *Le Figaro*'da çıkan bir metninde "Polignac Prensesi'nin salonu, bugünün Müzikleri, geçmişin yankıları" diyerek değinme fırsatı bulacaktır (Marcel Proust, *Écrits sur l'art*, s. 154-160).

2 Prenses Alexandre de Caraman-Chimay.

3 André Michel'in Ağustos 1901'de *Le Journal des Débats*'da yayımladığı, Amiens Katedralı hakkında sanatsal bir söyleşiden bahsediliyor – ikincisinin de Eylül ayında çıkması bekleniyordu.

4 Robert Proust'un takma adı.

Madam Adrien Proust'a

Pazartesi akşam [18 Ağustos 1902]¹
akşam yemeği sonrası saat dokuz
salon, 45, Courcelles sokağı

Sevgili Anneciğim,

Sana dün yazmadığım için, kaldığım yerden devam edeceğim. Dün akşamdan önce sıkıntılarım bir süreliğine dindi. Bundan istifade edip trional almamak için ben de saat üçe doğru (gece), hatta daha erken yattım. Yarım yamalak ama sonradan güzel uyudum (sadece astımım kalmıştı) ve içimde keder hissetmeden uyanmama şaşırdım. Bundan istifade edip on iki saat yataktan çıkmadım, nabzım 120'den 76'ya düştü, ben de dün Brancovan'la Durand'a² akşam yemeğine gidebildim, günlük akşam çıkmalarımın bu yana bir değişiklik olarak ne yemekte, ne daha sonra ne de bu gece kriz geldi. Dahası, (astımım tuttuğu için) bu son günlerde bolca toz yakan ben, sabahın beşine doğru yatağa girerken nerdeyse hiç sigara içmedim ve akşam saat sekize kadar bir tane daha içtim, yani yataktan çıkmadığım zamana göre son derece az içtim. Yine on iki saat yatakta kaldım ve saat sekize doğru akşam yemeği için kalktım, ama sıkıntılarım yine biraz baş gösterdi, ne yazık ki. – Artık lavman yapmıyorum, bu da çok gerekli olmadığını kanıtlıyor. – Burada olmayışın, hem de hayatımın çok kötü dönemine denk gelen bir zamanda, meyvelerini vermeye başladı (bu konuda Mme Roussel gibi alınganlık yapma!). Mesela dün akşam ve bu akşam giyinirken iç donumu giymedim, bu gece ve sonrasında yataktayken ikinci yün kazağımı çıkardım ki bu benim için çok daha zor bir şey. Öğleden sonra o kadar üşüdüm ki bu akşam da aynı şeyi yapabilir miyim bilmiyorum, ama her halükârda bunu yapabildim ve yapabileceğimi sanmıyordum. Restoranda yediğim sayısız akşam yemekleri midemi yeniledi. Gerçi dışarda çok daha fazla yiyorum. Ama çok daha yavaş. Ayrıca dışarda yemek, benim Évian'ım, benim mekân değişikliğim, benim (olmayan) sayfiye evim.³ Hem zaten herkes

1 Bu mektup *Mère* (s. 191-194) ve *Kolb'de* (III. cilt, s. 108-111) yayımlanmıştır.

2 Paris'te Durand Restoranı.

3 Marcel Proust'un ailesi 12 Ağustos 1902'de Évian'a gitmek için Paris'ten ayrılmıştı.

çok iyi göründüğümü söylüyor. Astım durmuş gibi görünürken, sıkıntılarım da hafifleseydi... ama ne yazık. – Bu konuda bana, en az benim kadar sıkıntıları olup çalışmak ve ailelerine bakmak zorunda olan insanlar var diyorsun. Biliyorum. Eşit derecede sıkıntılar, daha büyük sıkıntılar, alabildiğine daha büyük sıkıntılar, zorunlu olarak aynı derecede acı çekme anlamına gelmez. Zira bütün bunlarda iki şey vardır: Acı çekmene neden olan şeyin özü. Ve kişinin –doğasına bağlı olan– acı çekme kapasitesi. Ama nihayetinde birçok kişinin benim kadar, hatta daha fazla acı çektiğine ve buna rağmen çalıştığına eminim. Sonra şu ya da bu hastalığa yakalandıklarını ve çalışmayı bırakmak zorunda kaldıklarını duyuyoruz. Çok geç, bense bunu daha öncesinden yapıyorum. Ve haklıyım. Zira iş var, iş var. Edebi çalışma acı çekmeye bağlı olan duygulara sürekli çağrı yapıyor (“Birçok başka bağla acıya bağlı olduğunda”).¹ Bu aslında hareketsiz tutmak gereken yaralı bir organı etkileyen bir harekete benziyor. Oysa asıl gereken şey eğlence, oyalanma. Ama Ağustos ayındayız. Ve her şeye rağmen, iyiyim, en azından şimdilik. Bugün bile kendimi mutlu hissediyorum! – Eleştirilerine gelince, hepsi olağandışı. Yemeğimi bir akşam saat dokuzda yememin, ertesi gün de öğleden sonra saat birde yememin düzensiz olduğundan yakınıyorsun. Doğrudur. Ama bugün erken kalkıp bütün günü dışarda geçirme düzensizliğini yaptığımı göre, (özellikle yatağıma neredeyse *dokunmadan*) saat dokuza kadar bir şey yemeden durabilirim – . Halsiz düştüğüm için saat birde yemek yemem, ertesi gece de uyumamayı riske atarak yine saat dokuzda mı yememi gerektiriyor. Gerçek şu ki sana hiçbir şey anlatmamak lazım, çünkü her şeye gereğinden fazla “*ab uno*” bakıyorsun. Vaquez’i görmeye gitmeme şaşıırıyorsun ve bununla ilgili bütün doktorların aynı şeyi söylediğini söylüyorsun. Hepsi bana tam tersini söylediği için, seninle aynı fikirde değilim. Ama daha önce başıma gelmemiş bir şey olması ve bana iyi gelen tedaviyi bırakmama yol açması nede-niyle, hem kalbim için hem de mide-bağırsaklarım için (yanlış bir biçimde bunlara biraz keyifsizliğimin neden olduğunu sanıyordum) bir doktora gitmem gerekiyordu. Faisans yoktu, Babam şehir dışındaydı, Bize meşguldü, benim de aklıma zeki ve ciddi bir çocuk

1 Alfred de Musset, *Premières Poésies*, “Don Paez”, s. ii. (“Aşk, dünyanın felaketi, tik-sindiren çılgınlık, / Sen ki öylesi ince bir bağla keyif almaya bağlanmışsın / Birçok başka bağla acıya bağlı olduğunda [...]”).

olan Vaquez geldi. Ona, kalbimde bir şey varsa bana söyleyecektir diye emin olarak gitmedim. Ama en azından belli endikasyonların olmadığını ve midem için endişelenmemem gerektiğini öğrenmek bayağı iyi bir şey oldu. Doktor konusunu sonlandırmadan önce, Babama sorar mısın çiş yaparken on beş dakikada beş veya altı kez durup tekrar devam etmeye neden olan yanma hissi neden olur. Son zamanlarda tonlarca bira içmem nedeniyle de olabilir belki. – .

Dost canlısı davranan Baya'dan¹ *Le Figaro* ile ilgili bir şey rica etmiştim (kendim için değil, Fénelon için). Fénelon'un bu konudaki isteklerini tahmin etmekte galiba biraz aceleci davranmışım (gördüğün gibi kendimi eleştirmekten korkmuyorum), zira bu *Le Figaro* şeyini istemiyormuş. Zaten sonu ne olacak bilmiyorum. – . Gecelerim hakkında anlatacaklarımı bitirmedim. Yine sakın bir biçimde, trional almamaya devam ettim, her yarım saatte bir yeterli derecede güzel bir gece geçirdim ve gerçekten son derece iyiydim. Bu konuda Arthur² bana diyor ki³

Antoine Bibesco'ya

Pazartesi [3 Kasım 1902]⁴

Antoine'ciğim,
Seninle, ne olduğunu bilmediğim endişelerin hakkında konuşmama bile izin vermediğini düşününce, şu anda benden gelen bir mektubu öfkeyle fırlatıp atmandan korkuyorum.⁵ Anneni yakından tanımamış, sana onunla ilgili bir şey hatırlatmayan birçokları gibi senin için bir yabancı haline geldiğimi biliyorum. Ama yine

1 E. Rabaya, *Le Figaro*'nun yazarlarından.

2 Proust'ların hizmetçisi.

3 Mektubun sonu *Mère* ve *Kolb*'de yoktur.

4 Bu mektup *Bibesco* (s. 60-62); *Kolb*'de (III. cilt, s. 168-169) yayımlanmıştır. Mektubun gönderildiği kişi tarafından 1903 olarak tarihlendirilen mektup (*Bibesco*, s. 60), mektubun alıcısının annesi olan Prenses Alexandre Bibesco'nun ölüm ilanının 3 Kasım 1902 Pazartesi günü *Le Figaro*'da yayımlanmasının hemen ardından yazılmıştır.

5 Bkz. daha önceki dipnot.

de, bir an bile üzüntünü tazelemeden, sana ne kadar allak bullak olduğumu söylememe izin ver. Bu sabahtan itibaren kim bilir kaç kere, yolculuğunu, her şeyi öğrendiğin anı, çok geç gelişini ve bunu takip edebilecek her şeyi zihnimde canlandırdığımı bir bilseydin, zavallı arkadaşım. Kederinin şiddeti beni korkutuyor, sen farkında olmadan senin yanında olabilmeyi isterdim; seni bu durumda görmek beni çok mutsuz edecekti, ama hiçbir şey bilmemekten, her an ürpermekten, her dakika kendi kendime şu anda bile hıçkırıklara boğulduğunu söylemekten daha az mutsuz olacaktım. Anneme olan sevgim, annene duyduğum hayranlık, sana olan sevgim, bütün bunlar senin acını bana hissettirmek için öyle bir noktada birleşiyor ki bir başkasının kederinden, bu başkası sizin bir parçanız olmuş olsa bile, bu kadar üzüntü duyulabileceğine inanmazdım, mutluluğunuzun büyük bir kısmını ona borçlu olmanız öyle bir alışkanlık haline gelmiş ki onunki yıkıldığı anda siz de yıkılmış buluyorsunuz mutluluğunuzu. Düşüncelerinin ve duygularının yer aldığı, kendini ifade ettiği, hiç durmadan gidip geldiği için çok sevdiğim zavallı gözlerinin, zavallı yanaklarının, bütün her şeyinin, şu an değil ama uzun bir süre hep acıyla dolu olacağını, şimdi ise gözyaşlarıyla dolu olduğunu düşündüğüm zaman. Seni bu şekilde düşünmek bana fiziksel olarak acı veriyor. Sana yazacağım, yazmayacağım. Acın hakkında seninle konuşacağım, konuşmayacağım, sen ne istersen onu yapacağım. Senden bana merhamet göstermeni istemiyorum. Diğer bütün duygular paramparça olmuş olmalı. Ama senin için hissettiğim gibi hiç hissetmemiştim. Çok üzgünüm.

Marcel Proust.

Antoine Bibesco'ya

Pazartesi [Kasım 1902]¹

Antoine'cığım,

Senin hakkında hiçbir şey bilmiyorum, buna rağmen çok şey biliyorum, çünkü seni düşünürken, yani her zaman, kıskançlıkta insan ne hissederse, bununla ilgisi olmasa da, onu hissediyorum. Söylemek istediğim şu: net olarak hiçbir şey bilemesem de, benim için bir işkence halini alacak şekilde durmadan seni hayal ediyorum, yani her dakika seni görüyorum, ya ağlıyorsun ve seni böyle görmek beni çaresizliğe sürüklüyor ya da korkutucu derecede sakınsın ve senin artık ağlamadığını görmek sana üzüntü veriyor², oysa ağlayarak acılarını biraz yatıştırabilirsin. Ve sadece senin üzgün yüzünü, uykusuzluğunu, eğer uyuyabiliyorsan uykunu, korkunç rüyalarını, güzel rüyalar görüyorsan en korkunçlarını, uyanışlarını değil, ama tüm düşüncelerini hayal ediyorum ve bana en çok acı veren de bu; yine de kendime şöyle diyorum: Prenses Bibesco oğluna hiç görülmemiş bir derecede hayranlık duyuyordu. Her şeye karşın, annesinin hâlâ kendisiyle beraber olduğunu, bu kadar kederle oğlunun kendisini harap ettiğini gördükçe çok üzüldüğünü ve acı çektiğini düşünmek Antoine'ı rahatlatacaktır, insan daha az acı çekmeye ya da unutmaya –bunu hiçbir zaman yapamazsın– değil de acısını entelektüel hayatın enerjisiyle uyumlu hale getirmeye çalışmalı –sana şimdiden cesaret sözcükleri söylediğim için beni mazur gör Antoine'cığım–, ancak bu şekilde annenin olmanı istediği kişi haline gelirsın ve sahip olmanı istediği başarılarla sahip olursun. Şüphesiz bu başarıların artık bir anlamı kalmamıştır, zira onu mutlu etme düşüncesi senin en büyük motivasyon kaynağındı ve artık onu gülerken göremeyeceksin ve aldığın mükâfatları ona götürüp ayaklarına seremeyeceksin. Ama bunları onun mezarına bırakacaksın. Antoine'cığım, mutsuz olduğum günlerde, Ruskin'in

1 Bu mektup *Bibesco* (s. 62-64); *Kolb*'de (III. cilt, s. 172-174) yayımlanmıştır. Bu mektubun alıcısı tarafından yanlış tarihlendirilmesiyle (1903) ilgili bkz. s. 76, not 4.

2 Cümle burada anlamını kaybediyor: muhtemelen bunu “sana üzüntü veriyor” yerine “bana üzüntü veriyor” şeklinde okumak gerekir.

şu sözleri karşısında hâlâ içimde taşıdığım büyük bir sevecenlik duymuştum; bu sözlerin doğru ve güvenilir olduğuna inanmak için, bizden çok daha üstün ve itirazları bizden çok daha hızlı algılamış ve hatta onları aşmış olan Ruskin gibi bir zekânın bu sözleri doğru ve güvenilir bulduğunu düşünmem yeterli: “Size dünyada en büyük mutluluğu yaşatmış dostlarınızdan ayrılırsanız, gözlerinizin artık karanlık olmayacağı, ellerinizin boş kalmayacağı bir yere gitmeyi isteyin; artık mutlu olduğunuzu hissetmiyorsanız, Tanrı’nın ışığını yeniden gördüğünüz ve bilmeyi arzu ettiğim şeyleri bildiğim ve sonsuz aşkın huzuruyla yürüdüğüm bir zamanın size yapılmış vaadini düşünün”,¹ vs. Erkek kardeşinizin² bu yabancı sözleri şu anda dinleyebileceğini ve seveceğini düşünüyorsanız, bu pasajı ona aktarın. İki gün önce ona yazdım, ama bu sözleri alıntılanmaya cesaret edemedim. Yine de bana ne kadar iyi geldiklerini hatırlıyorum. Ve rahatlatıcı güçlerinin tükeneyeceğini hiç düşünmüyorum. Artık, bana sadece annenden veya senden bahsedebilecek insanlar önemli benim için. Sonsuz sevgime inan, Antoine’cığım.

Marcel Proust.

Yakında dönecek misin? Sanırım bu kış Paris’ten ayrılmak zorunda kalacağım, ama seni yeniden görene kadar beklemeyi istiyorum.

1 Tam olmayan veya hatalı olan bu alıntı, *The Bible of Amiens* kitabının dördüncü bölümündeki bir pasajdan yapılmıştır ve Proust’un iki yıl sonra yayımlanacak çevirisinde şöyledir: “Eğer, size dünyada en büyük mutluluğu yaşatmış dostlarınızdan ayrılırken, [yeniden onların bakışlarına rastlamak ve ellerini sıkmak] isteğini bakışların artık karanlık olmayacağı, ellerinizin boş kalmayacağı bir yerde saklarsanız; eğer, [sessizlik ve yalnızlık içinde, artık güzellikleri görmemek üzere] bir daha mutlu olmamak üzere [otların altına yatmaya hazırlanırken] Tanrı’nın ışığını yeniden gördüğünüz ve bilmeyi [arzu ettiğiniz] şeyleri bildiğiniz ve sonsuz Aşkın huzuruyla yürüdüğünüz bir zamanın size yapılmış vaadini düşünürseniz [– o halde sizin için bu şeylerin Umut’u dindir; hayattaki özleri ise İnanç’tır.]” (*La Bible d’Amiens*, Mercure de France, 1904, s. 340).

2 Emmanuel Bibesco.

Antoine Bibesco'ya

Perşembe [1902 sonu]¹

Antoine'cığım

Zavallı mektubun elime geçtiğinde, ağlamaktan küçücük kalmış gözler misali ufalmış, daralmış harfleriyle küçük yazı biçiminin tamamen değişmiş, nerdeyse tanınmaz hale gelmiş olduğunu gördüğümde, her an senin acını düşünüp kafamda acımasızca canlandıırıp duruyordum; bu benim için, sanki ilk kez üzüntünü net bir biçimde hissediyormuşum gibi yeni bir darbe oldu.² Hatırlıyorum da annem ebeveynlerini kaybettiğinde³ (bu, annem için o kadar büyük bir acıydı ki sonrasında nasıl yaşayabildi, hâlâ merak ederim) onu her gün, günün her saati görüyordum. Fontainebleau'ya gittiğim bir seferde ona telefon etmişim, birden telefonda kırılmış, yaralanmış, o her zaman bildiğim sestem tamamen apayrı, çatlak ve kopuklarla dolu zavallı sesi geldi kulağıma ve işte o anda ahizede kanayan ve kırılmış parçaları bir araya getirirken annemin içinde sonsuza dek kırılmış olan şeyi ilk defa dayanılmaz bir biçimde hissettim.⁴ Senin mektubunla da aynı şey oldu, acıdan bahsetsen de bahsetmesen de, yazmaktan nasıl yorgun düştüğün hissediliyor. Tabiri caizse mektubun beni mutlu etti, ama çok üzdü. Benim seni

1 Bu mektup *Bibesco* (s. 64-69); *Kolb'de* (III. cilt, s. 182-186) yayımlanmıştır.

2 Mektubun yazıldığı kişi annesi Prens Alexandre Bibesco'yu 31 Ekim 1902 tarihinde kaybetmiştir.

3 Jeanne Proust, annesini 1890'da, babasını da 1896'da kaybetmiştir.

4 Bu ünlü konuyla ilgili bkz. *Jean Santeuil* ("Sonra birden –sanki herkes odadan çıkıp gitmiş gibi, annesinin kollarına düştü– orada tam ona doğru geliyor, öylesine yumuşak, öylesine tatlı, öylesine duru, öylesine erimiş –kırılmış küçük bir buz parçası– annesinin sesi. "Sen misin, hayatım?" Sanki annesi [onunla] ilk defa konuşuyordu, sanki annesini ölümden sonra cennette yeniden buluyordu. Zira ilk defa annesinin sesini duydu." *Jean Santeuil*, s. 360) ve *Guermentes Tarafı* ("[...] büyükannem aramıştı bile; kabine girdim [...] oysa sesin kendisini o gün ilk kez duyuyordum [...] ne kadar tatlı bir ses olduğunu keşfettim [...] Sesi tatlıydı, ama aynı zamanda üzgündü de; en başta tatlılığı yüzünden, herhalde pek az insan sesinin olabildiği kadar, her türlü sertlikten, başkalarına karşı her türlü dirençten, her türlü bencillikten süzülüp artırılmıştı neredeyse. İncelikten öyle hassas bir hale gelmişti ki, her an çatlamaya, bir gözyaşı seline boğulmaya hazırmış gibiydi; bu ses karşımda tek başımayken, yüz maskesi olmadan gördüğümde, hayatı boyunca onu çatlatmış olan kederleri ilk kez fark ediyordum", *RTP*, II. cilt, s. 432-433).

ziyaret etmeme gelince, teklifimi anlamamışsın. Bir yandan Paris'ten ayrılmam *gerekiyor*, öte yandan hemen ayrılmam fiziksel olarak neredeyse mümkün değil. Ve nedeni hâlâ mutlak bir sır olsa da istersen sana anlatacağım, böylece sen de fikrini söylersin. Senin için ne kadar büyük bir gayret olduğunu hissettiğim için artık bana yazmanı istemiyorum. Ama birini ayarlayıp bana planların konusunda ve Mart, Nisan, Mayıs, istersen (ve etrafta çiçekler yoksa) Haziran aylarını Corcova'da geçirme teklifim senin için uygunsa haber gönderebilir misin? Benim Paris'ten ayrılacağı zamanlarda sen de Paris'e dönecekmişsin gibi bir his var içimde ve bu beni üzüyor, daha doğrusu üzmüyor, çünkü zavallı Antoine'cığım gelirse ben de Paris'ten ayrılmam ve onun yanında güzel bir ay geçirmeyi bir şekilde ayarlarım, yanında ağlarım, daha doğrusu ağlamam, onu tekrar hayata bağlamaya çalışırım, kibar davranırım, olabildiğince kibar davranırım. Ne yazık, mektuplarımda sana sadece üzüntünden bahsettiğim için kendime kızıyordum, aslında başka şeylerden bahsederek başlamak istemiştin, acını en az hatırlatacak olanlarla ve akılla veya alışkanlıklarla ilgili olup “kalbine giden yolu”¹ en kolayca ve seni en az zorlayarak bulacak olanlarla. Ama zavallı mektubun, seni ilgilendirmese de en azından dikkatini dağıtacak ufak tefek haberlerimle tırmanmış olduğum yolun dibine fırlattı beni. Ve senin öylesine tükenmiş, öylesine kopuk –öylesine kendi içine kapanmış– olduğunu hissediyorum ki sana artık başka bir şey demeye ve istediğim şeyleri anlatmaya cesaret edemiyorum. Benim hemen buradan ayrılmamı engelleyen şeyi (senin yanında olmamın elzem olduğunu düşünüyorsan, yine de yola çıkarım) söyleyeyim sana (kimseye söylememeye söz ver), erkek kardeşim evlenecek muhtemelen, benim de henüz tanışmadığım genç kızı görmeye gitmem gerekecek vs. Ancak bunu kimse bilmiyor ve bilmemeli. Eğer, Kasım ayında ben olmadan yine de bir şey yapmak istersen, Mısır'a gitmektense İstanbul'a² git. Senden bahseden herkes büyük üzüntünü paylaşıyor. Mme Le Bargy ve Mme Tristan Bernard gibi

1 Racine, *Phèdre*, IV, s. 6.

2 Bu mektubun yazıldığı kişi ve sonra da editörü olan Bibesco, burada kısa bir pasajı çıkarmıştır, Kolb bu pasajı yeniden eklemiştir. Bu pasajda, Proust, Bibesco'nun İstanbul'a gitmesi önerisinin gerekçesini açıklar; Bertrand de Fénelon'un da İstanbul'da olduğunu söyler ve “onunla olan eski arkadaşlığın sonuçta onunla geçirdiğin zamanı hoş kılacak, zaten o, yanında insanın acısını saklama gereği duyduğu, katlanılmaz insanlardan değil” (Kolb, III. cilt, s. 183).

kısa zaman önce benim de tanıştığım senin birçok arkadaşın bana senden bahsederken çok duygulandım. Ama bana en çok dokunanı anlatacağım sana. Bir vazoya bir şey ayarlamak için Gallé'ye gitmiştim. Bana, baba M. Gallé o gün öldüğü için işçilerin çalışmadığı cevabını verdiler. Oradaki çalışana, M. Gallé için bu çok büyük bir acı olmalı dedim. – “Monsieur Gallé henüz bilmiyor.” – “Bu nasıl olur?” – “Kendisi şu anda sağlığını tehlikeye atan öyle büyük bir üzüntü içinde ki onun için ölümcül olabilecek bir haber vermeye cesaret edemiyoruz.” – “Bu üzüntünün nedeni babasının hastalığı mı?” – “Hayır, babasının hasta olduğunu bilmiyordu. Ama M. Gallé bir ay önce dünyada en çok hayran olduğu insanı, Prenses Bibesco'yu kaybetti ve o günden beri öyle bir ruhsal çöküntü içinde ki onu insanlardan uzak tutmak ve her türlü meşguliyeti yasaklamak gerekti. Ve Beyefendi, hepimiz bunu anlıyoruz, o kadar iyi bir kadındı ki”... vs. ve bu çalışanın benim seni tanıdığımdan haberi bile yoktu. Ve bu lafları belki yüz kere işittim.

Özür dilerim, Antoine'cığım, seni üzebilecek şeyler söylüyorum. Şimdi bitti. Sana daha yazmayacağım ve seni göreceğim zaman şundan bundan bahsedeceğim. Yazdıklarımı okuyacak gücün yoksa, okumayacaksın, dinlemek istemiyorsan beni bırakıp gideceksin. Ama mutsuzluğunla yaptığın suç ortaklığı hiç doğru değil ve ben buna artık göz yummayacağım. Annen, oğlunun gözyaşlarını, zevk aldığı için değil de zayıflık ve perişanlıktan dolayı besleyen suçlu arkadaşını sert sözlerle ayıplayacak. Eminim, seni görmüş olsaydım, ciddi ve önemli meşguliyetlerin içinde, reddedeceğin tesellilerle senin ilgini çekmeyecek oyalanmalar arasında bir orta yol ve yine de kendini kaptırmak zorunda olmadığın bir acı bulacaktık ve bu acı, gözyaşlarının en sonunda bulanıklaştırıp koyulaştıracağı bir geçmişe ait anıların ve hayalin gücünü ve bütünlüğünü ve saflığını saklamak için gerekecekti sadece. Bu evlilik de nasıl yanlış bir zamanda ortaya çıktı. Ama bunu kesin olarak bilmeden önce de sana söylemiş olduğum gibi teklifim ancak Şubat sonu, Mart, Nisan ve senin istediğin daha ileri bir tarihi kapsıyor. Bu konuda senden kesinlikle bir cevap bekliyorum, yine de bu şey gerçekleşmezse, hemen atlar gelirim. Bütün kışı Paris'te geçirmek konusuna gelince, bunu ne fiziksel ne de psikolojik olarak yapabilirim. Ama buna rağmen sen Ocak ayında gelirsene ya da ne zaman gelirsene, biraz senin yanında kalmak için ayrılış tarihimi ertelerim, sen de beni gerçekten

biraz görmek istediğini düşünüyorsan ve talihsizliğin karşısında duyduğum üzüntünün, senin hayata ve entelektüel hayatın değişik biçimlerine ve farklı faaliyetlerine olan ilginin yeniden canlanmasını benim çabalarımınla daha dayanılır kılacağına inanıyorsan. Mme Le Bargy hiç de düşündüğüm gibi biri değilmiş, tıpkı senin anlattığın gibi çok çok zeki. Onunla *Joujou*'nun¹ prova akşamında tanıştım. Sée sabahın ikisinde fiyaskoyu haber vermek için beni onun yanına götürdü. Ve birini gördüğünüzde, daha sonraki günlerde onu görmeye devam edersiniz. Bu hafta içinde Mme de Pierrebours'un evinde ve Mme Straus'un evinde iki defa yanında yemek yedim ve gerçekten ondan çok hoşlandım. Bu akşam Noailles'larda çok sevdiğini bildiğim kuzinin Marghiloman² ile yemek yedim, ama onunla konuşma fırsatım olmadı. Çok zarif kuzinlerinin evlerinde zaten çok kereler yemek yemiştım.

Ama şu anda gerçekten görmek istediğim tek kişi sensin. Ve seni sevdiğim gibi öpüyorum, tüm kalbimle.

Marcel Proust.

Madam Adrien Proust'a

[Aralık başı 1902]³

Sevgili Anneciğim,
Seninle konuşamadığıma göre seni anlayamadığımı söylemek için yazıyorum sana. Bildiğin ya da tahmin ettiğin gibi, döndüğümden beri tüm gecelerimi ağlayarak, hem de nedensiz değil, geçiriyorum; sen de bana bütün gün “dün gece uyuyamadım çünkü hizmetçiler saat on birde yattılar” gibi şeyler söylüyorsun. Keşke benim de uyuyamama sebebim bu olsaydı! Bugün boğulacak gibi olduğum

1 Genel provası 24 Kasım 1902'de Gymnase Tiyatrosu'nda yapılan Henry Bernstein'in komedisi.

2 Mme Alexandre Marghiloman.

3 Bu mektup *Mère* (s. 202-205); *Kolb*'de (III. cilt, s. 190-192) yayımlanmıştır.

için (bana astım tozlarımı getirsin diye) Marie'yi zille çağırmak hatasını yaptım, yanıma gelip öğle yemeğini bitirdiğini ve trional içtiğim andan itibaren bütün gün olduğum yerde kalıp bağırmamı sağlayarak senin beni anında cezalandırdığını söyledi. Senin yüzünden öylesine sinirlenmişim ki zavallı Fénelon'un beraberinde Lauris'le geldiğinde bana ettiği, söylemeliyim ki, oldukça tatsız bir laf yüzünden yumruklarımın üstüne (Fénelon'un, Lauris'in değil) atladım, ne yaptığının farkında olmadığım için yeni aldığı şapkayı alıp üzerine bastım, parçaladım, sonra içindeki astarı çıkardım.¹ Abarttığımı düşünebileceğin için mektuba kumaştan bir parça ekliyorum, böylece anlattıklarımın doğru olduğunu anlarsın. Ama Fénelon'un işine hâlâ yarayabileceği için o parçayı atmamanı ve bana geri vermeni rica ediyorum. Elbette onu görürsen, ona bundan tek kelime etmemek şartıyla. Neyse ki olayın kurbanı bir arkadaşım. Zira muhtemelen o anda Babam veya sen bana hoş olmayan bir laf etseydiniz, tabii ki bir şey yapmazdım, ama ne derdim bilmiyorum. Ondan sonra bana öyle bir sıcak bastı ki üstüme bir şey giyemedim ve sana akşam yemeğimi burada yiyip yiyemeyeceğimi sordurttum. Bu konuda hem hizmetçileri memnun ettiğini hem de odamdan çıkmamı yasaklayıp çağırdığımda gelmemelerini, masada bana hizmet etmemelerini vs. söyleyerek beni cezalandırdığını sanıyorsun. Ama çok yanılıyorsun. Uşağın bu akşam bana hizmet edemediği için ne kadar rahatsız oldu bilmiyorsun. Her şeyi benim yakınımaya koyup özür diledi: "Hanımefendi böyle yapmamı emrediyor. Başka türlü yapamam." – Beni tatlıdan mahrum eder gibi elimden aldığı "mobilya"ya gelince, ondan vazgeçemem. Eğer senin bu mobilyaya ihtiyacın varsa, bana başka bir tane ver ya da ben bir tane alayım. Sandalyelerden vazgeçmeyi tercih ederim. – Hizmetçilere gelince, bildiğin gibi iyi bir psikoloğumdur ve önsezi-lerim güçlüdür ancak seni temin ederim ki tamamıyla yanılıyorsun. Ama bu beni ilgilendirmez ve bu konudaki görüşlerine uymaktan, beni önceden haberdar ettiğin sürece, hep memnun olurum, zira Marie'nin öğle yemeğini bitirdiğinde, ondan Fénelon ve Lauris'in üstlerinde paltolarıyla bile duramadıkları bir odada ateş yakmasını

1 Bu olay, *Guermantes Tarafı*'nın sonunda Anlatıcı tarafından parçalanan Monsieur de Charlus'nun şapkası olayıyla (RTP, II. cilt, s. 847) açık bir benzerlik göstermektedir. Romanda sahneyi dikkatle izleyen üniformalı uşakların yerini, burada Mme Proust'la ilgili hiç konuşmayan ve biraz onu suçlayan oda hizmetçisi Marie'nin aldığı belirtilir.

ve bana astım tozlarımı getirmesini istediğim zaman onun işini yarım bırakmasına neden olup olmayacağını nasıl tahmin edeyim. Ama gerçekten çaresizlik içinde geçirdiğim bu saatlerde senden gelebileceğini düşündüğüm teselli bulamamaktan ötürü –içinde bulunduğum sıkıntıda bütün bu küçük kavgalar kayıtsız kalmama izin verseydi¹– ıstırap çekiyorum. Gerçek şu ki ne zaman iyileşmeye başlasam, bana kendimi iyi hissettiren hayat seni çileden çıkarıyor, sen de kendimi yeniden kötü hissedene kadar her şeyi yıkıp yok ediyorsun. Bu ilk defa olmuyor. Bu akşam soğuk aldım; bu, işin gidişatına göre, gelmekte gecikmeyecek olan astıma dönüşürse, hiç şüphem yok ki yeniden bana iyi davranmaya başlayacaksın, tıpkı geçen sene bu zamanlarda olduğu gibi. Ama aynı anda hem şefkate, hem sağlığa sahip olamamak üzücü. Şu anda her ikisine de sahip olsaydım, özellikle dün geceden beri (ama seni o zamandan beri görmedim) gittikçe yoğunlaşan ve artık mücadele edemediğim üzüntüyle mücadele etmek için bana gerekenden çok daha fazlası olmazdı elimde. Bir de M. Vallette² için yazdığım mektubu, çok geç oldu ama, geri almak istedim. Zaten ona fikrimi değiştirip yeniden yazabilirim. Bunu tekrar konuşuruz.

Binlerce kez sevgiyle öpüyorum.

Marcel.

1 Proust burada yazdığının tam tersini söylemek istiyor gibidir.

2 Söz konusu olan 6 Ekim tarihli bir mektuptur; bu mektupta Proust, *Mercur de France* yayınevinin yöneticisi Alfred Vallette'e *Bible d'Amiens*'i bitirmeye hazırlandığını ve Ruskin'den bir *Pages Choiesies* antolojisi hazırlamayı tasarladığını bildirir (Kolb, III. cilt, s. 187).

Pierre Lavallée'ye

Cumartesi akşam [Mart 1903]¹

Pierre'ciğim,

Başına gelen korkunç felaketin haberini alır almaz eskiden sana olan bütün sevgisinin yeniden canlandığını hisseden –şimdiden eski diyebileceğin– sıkı ve yakın bir arkadaşlığın, acını bulandırmak için değil, ama sana bütün kalbiyle acını nasıl paylaştığını söylemek için bu kısa not vasıtasıyla gelmesine izin ver.² Seni seven, sana hayran olan, öylesine akıllı, öylesine hoş, öylesine iyi kardeşini artık bir daha göremeyeceğiz! Bu dayanılmaz şey beni umutsuzluğa sürüklüyor ve isyan ettiriyor. Kardeşini uzun zamandır görmemiştım. Ama, hastalığının beni düşürdüğü inzivada, cana yakınlık ve dostluk hissettiğim kişileri sık sık ve belli bir neden olmadan düşünme alışkanlığı edindim ve onları o denli yoğun düşünüyorum ki ruhsal olarak yanımda olsalar da bu bana gerçekten yanımdalarmış gibi geliyor. Kardeşin o kişiler arasında az tanıdıklarımдан, ama hoş görünümüyle, mükemmel kibarlığıyla, tatlılığıyla aklımda yer eden biriydi, onu sık sık düşünür ve mutlu olmasını, hayatının güzel ve uzun geçmesini arzu ederdim. Yazık! Ama hepinizin üstüne çöken kederi ve şimdiye kadar tanıdığım en kusursuz insanlardan biri olan hoş ve zarif genç karısını düşündüğümde, acımın ve onun için hiç kaybetmeyeceğim üzüntünün nasıl dayanılmaz bir hal aldığını düşün. Ama özellikle senin duyduğun üzüntü, Pierre'ciğim, bana acı veriyor ve fiziksel olarak bunu tasavvur etmem nerdeyse imkânsız. Sana yattığım yataktan yazıyorum ve bu korkunç felaketi öğrendiğimden beri sende, kardeşinde, hepinizde olan ve uzun süre de yanınızdan ayrılmayacak olan daimi düşüncelerimin sadece bir parçasını oluşturan bu birkaç satır, dışarı çıkmam mümkün olmadığı için sana ortak hislerimden ve dostluğumdan getirebileceklerimin tamamıdır. Eğer yine de, bu ilk günleri atlattıktan sonra, seninle birlikte ağlamaktan başka bir talebi olmayan biriyle sohbet etmek sana iyi gelecekse, istediğin her akşam, bazı zamanlar her akşam

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (IV. cilt, s. 25-26); *Kolb'de* (III. cilt, s. 256-258) yayımlanmıştır.

2 Proust'un Condorcet Lisesi'nden, sonra da hukuk eğitimi aldığı dönemden arkadaşı olan Pierre Lavallée, 27 Şubat 1902'de erkek kardeşi Robert'i kaybetmiştir.

gelebilirim, istersen. Tamamen müsaitim ve isteyeceğin her şey için emrine amadeyim. Ama bana haber ver. Zira saygısızlık yapmak istemiyorum ve biliyorum ki öyle zamanlar olur ki acımızdan en çok etkilenmiş olanlar bile sevdiğimiz kişiyi bize çok az hatırlatıyor diye bize bir şey ifade etmeyebilir ve onları görmeye katlanamayız. Bu konuda ne hissettiğini ve seninle ortak samimi duygularımın ve üzüntümün sana iyi mi kötü mü geldiğini kendin göreceksin.

Bu korkunç günlerde emrine amade,

Marcel Proust.

Madam Adrien Proust'a

[9 Mart 1903]¹

Sevgili Anneciğim,

Annelere özgü ters önseziyle, şehirdeki son akşam yemeğimden (geçen Perşembe günü, Pierrebours) sonra gerçekleşecek ve soğuk algınlığımdan dolayı gecikmiş olan üç aşamalı düzeltmeyi en başından engellemek için mektubundan başka daha zamansız bir şey bulamazdın. Yazık, zira sonra çok geç olacak. Daha öncele-ri sabahın beşinden evvel kalkmış olsaydım bile, Mayıs ayından itibaren Temmuz ayının sonuna kadar, hiçbir durumda akşamın yedisinden evvel kalkamazdım, çünkü o mevsimde astımımın nasıl sonuçlandığını çok iyi biliyorum. Ama değiştirmeye niyetim varsa bunu bana söylemenin yeterli olacağını akıl etmeliydin: “değiştir, yoksa akşam yemeği veremezsin” lafı değiştirmekten vazgeçirir beni –bu da benim akıllı havada ve kaprisli biri değil, ciddi ve mantıklı biri olduğumu gösterir–, değiştirmeye niyetim olmasaydı bir tehdit ya da verilmiş bir söz işe yaramazdı, yarasaydı kendi gözlerimde ve senin gözlerinde nasıl görünecektim?² Bütün zarafetinle hafif-

1 Bu mektup *Mère* (s. 206-210); *Kolb'de* (III. cilt, s. 265-269) yayımlanmıştır.

2 *Sodom ve Gomorra*'da, annesinin Albertine'den uzaklaşsın diye Anlatıcı'ya verdiği öğütler, genç kızı daha az görmeyi planlayan Anlatıcı'nın kararını ertelemesiyle

meşrep kadınların katılacağı bir yemek dediğin akşam yemeğinin kendisine dönersek, ne zaman olacağı henüz kararlaştırılmadı, ama büyük bir olasılıkla 30 Mart'ta ya da belki 25'inde olacak, çünkü başka türlü yapmam mümkün değil, Paskalyadan önce olması, beni sürükleyeceği iflas durumunun vereceği zarardan daha önemli benim için. Zira burada vermemi kabul etmediğine göre bu yemeği kaçınılmaz olarak bir restoranda vereceğim. Ve kendimi ya-nıltmıyorum: Bunu beni cezalandırmak için yapmadığını söylesen de restorana vermem için bana vereceğin meblağ, burada olsaydı sana mal olacak meblağla aynı olmayacak. Bütün bunları daha da tuhaf kılan, burada bahsetmemem gereken belki daha önemli diğer nedenleri bir yana koyarsak, sadece Calmette'i ele alsam bile ya da Hervieu'yü, Lyon-Caen Babam için neyse ya da Robert için şefleri neyse, onlar da benim için o derecede önemlidir. Ve şikâyet ettiğin dağınıklık onların istedikleri yemekleri vermeni engellemiyor. Ve içinde bulanabildiğim durum, ne kadar hasta olsam da, o gün oraya gelmemi engellemiyor. Dolayısıyla bunun bir cezalandırma olmadığına beni zor inandırırısın, onlar söz konusu olduğunda mümkün olan şey, söz konusu ben olduğumda imkânsız oluveriyor. Gerçek şu ki dört veya beş akşam yemeği vermeliyim, her halükârda bir tane Cardane için, bir Vallette için. Ama onları Calmette'in istediği gibi seçkin kişilerle bir arada ağırlayamam, aynı şekilde Hervieu ile Mme Lemaire'i birlikte alamam ve ikisinden biriyle başlamalıyım ki sonra da ötekini ağırlayayım. Peki Babam veya Robert için faydalı olduğunda mümkün olan ve benim sağlık durumumda sizinkine göre verilmesi daha zor olan katkımı hiç eksik etmediğim bu akşam yemekleri, benim için faydalı olan yemekler söz konusu olduğunda neden imkânsız oluveriyor anlamıyorum. Daha doğrusu anlıyorum, ama benim yorumum seninkinden farklı. – Bu gece çok ateşim varken Ruskin üzerine çalıştım ve çok yorgunum, aslında bu, hayatın ben ona yeniden sarılmaya çabalarken sırayla önüme koyduğu engeller karşısındaki ruh halim ve sana daha uzun yazamıyorum. 1 Aralık'a doğru, entelektüel olarak bir şey yapmadı-

sonuçlanır: “Anneme sözlerinin gerektirdikleri kararı belki de iki ay geciktireceğini, oysa bu sözler sarf edilmemiş olsa, bu kararın hafta sonundan önce verilmiş olacağını söyledim.” (RTP, III. cilt, s. 407). Romanın bu pasajında, bu mektupta da geliştirilmiş olan oğlunun savurganlığıyla ilgili motif de görülür (“Onun eli, içinde altının eridiği bir pota”; RTP, III. cilt, s. 406).

ğımdan yakındığında, sana gerçekten çekilmez olduğunu ve gerçek dirilişim karşısında, onu hayranlıkla seyretmek ve onu mümkün kılmış olan şeyi sevmek yerine, senin için hemen gerekli olan şeyin çalışmaya koyulmam olduğunu söylemiştim. Öyle yaptım yine de ve istediğin şeyi çalışıyorum.¹ Daha sağlıklı ve sıcak hava üfleyen fanlarla ısınmayan bir yerde çalışabilseydim, daha mı az yorulurdum, bilemedim, gerçeği söylemek gerekirse sanmıyorum da. Bununla birlikte, yine de hâlâ aşağı yukarı hayattayım ve yaptığım çalışmanın yoğunluğuna rağmen, beni çok iyi gördükleri için şaşırان ve mutlu olan kişilerin buna tanık olmasını sağlıyorsun günbegün ve benim için mahvedici olmuş olsa da Robert'in evliliğine katılmak için bir yol buldum.² Bütün bunlar senin için yeterli değil veya daha ziyade bunların senin için hiçbir değeri yok ve iki yıl önceki gibi hastalanacağım güne kadar hiçbir şeyi beğenmeyeceksin. Şu acınası *Renaissance latine* dergisini bile! Derginin çıktığı günleri³ bana zehir etmeyi çok güzel başarıyorsun. Ve dergi elime geçtiğinde olacağım ruh halindeyken, birinci sayıda senin yüzünden sevinemediğim gibi, ikinci sayıdan da daha fazla memnuniyet duymayacağım.⁴ – Ve zaten üçüncüsü de olmayacak. – Ama sevinmekte gözüm yok. Uzun zaman önce bundan vazgeçtim zaten. Ve bu gerçekten fazla boş bir sevinçti. – Sadece anlamadığım, benden hesap tutmamı vs. istediğin bir zamanda beni restoranda akşam yemeği verdirmek durumunda bırakarak yeniden borca batırıyorsun. Bu yemek aslında *Robert'in nişanından* önce olacaktı, çünkü sen 3 Şubat'tan sonraya almamı rica etmiştin. Çok bekledim, hepsi bu. Şimdiye kadar uyumak yerine sana cevap yazdım ve kırgınım. Yemek salonunda yemek yiyebilir miyim hâlâ bilmiyorum. Odanın sıcak olmasına çalış. Dünden önceki gün o kadar soğuktu ki, şimdiki gibi yorgundum da, soğuk aldım. Hatırlarsan orada daha fazla duramayarak sise rağmen ısın-

1 Ruskin üzerine çalışması için Mme Proust'un tercihinin belirtilmesi, oğlunun o dönemde başka bir çalışma yürütmeyi tasarladığı varsayımına götürür. Romanının (*Jean Santeuil*) devamı mı yoksa 25 Şubat 1903'te *Le Figaro*'da çıkan Prenses Mathilde'in salonu üzerine yazdığı yazıdan sonra cemiyet haberleri veren yeni bir gazete mi söz konusudur?

2 Marcel'in erkek kardeşi Robert Proust 31 Ocak 1903'te Marthe Dubois-Amiot ile evlenir. Mme Proust rahatsız olduğu için Belediye Başkanlığı'ndaki törene katılamaz.

3 Proust'un çevirdiği *La Bible d'Amiens*'den ilk seçme bölüm *La Renaissance latine* dergisinin 15 Şubat 1903 tarihli sayısında yayımlanır.

4 *La Renaissance latine* dergisi 15 Mart 1903 tarihinde *La Bible d'Amiens* çevirisinden ikinci bir seçme bölüm yayımlayacaktı.

mak için dışarı çıktım ve şimdiki ateşimin sebebi de bu. Benim için olumlu bir şey yapamazsın, bunu yapabilme yolunda bile değilsin. Ama çok sık soğuk algınlığına yakalanmamamı sağlayarak bana olumsuz çok şey yapabilirsin. Bu, birçok nedenden ötürü ayrı bir evde sürdürmek istediğim hayatımdan bir karmaşıklığı eksiltecek. Ama tozlarımın parasını kendim ödediğime göre (herkes bunu inanılmaz buluyor, benim içinse doğal bir şey), belki kiramı da ödemem gerekecek. O halde hayata olduğu gibi boyun eğiyorum. İçinde yaşadığım mutsuzluk felsefeyle de epey uğraşmamı sağladı değil. Felsefenin sakıncası, başkalarının mutsuzluğunu nerdeyse kendi mutsuzluğunuz kadar doğal bir şekilde size kabul ettirmesi. Ama en azından mutsuz oluyorsam da bana bağlı olmayan şeyler yüzünden oluyorum. Diğer her şeyde hep seni memnun etmek için uğraşıyorum. Ama senin için aynı şeyi söyleyemem. Kendimi senin yerine koyuyorum ve sadece bir değil yüz akşam yemeği reddetmek durumunda kalıyorum! Ama sana kızgın değilim, tek istediğim bana cevap isteyen mektuplar yazmaman zira kırgınım ve bütün bu yorgunluklardan olabildiğince uzaklaşmak istiyorum.

Binlerce kez sevgiyle öpüyorum,

Marcel.

Madam Adrien Proust'a

[Temmuz ortası 1903]¹

Sevgili Anneciğim

Notun için sonsuz teşekkürler. Beni çok sevindirdi, çünkü dışarı çıkmıştım ve o güzel akşam yemeği² için sana teşekkür etmemiş ol-

1 Bu mektup *Mère* (s. 214-216); *Kolb*'de (III. cilt, s. 373-375) yayımlanmıştır.

2 Bu mektup büyük bir olasılıkla 16 Temmuz 1903'te Proust'un ebeveynlerinin evinde ve onların ev sahipliğinde verdiği akşam yemeğini takiben yazılmıştır. Gaston Calmette, Antoine Bibesco, Léon Yeatman, Bertrand de Fénélon, Georges de Lauris, Francis de Croisset, René Blum bu yemeğin davetlileri arasındaydı.

manın pişmanlığıyla eve dönüyordum ve mektubunu minnettarlıkla okurken sanki seninle kısa bir sohbet ediyormuşuz gibi geldi. Senin zarif öngörülülüğün ve organizasyon yeteneğin sayesinde, gerçekten de dediğin gibi “Bu davet çok iyi geçti”. Ama yemekten sonra çok ağladım, Bibesco’nun anlamsız çıkışının yol açtığı tatsızlık –ve Babamın haksız yere yapıştırdığı cevap– beni daha az etkiledi, kimseye güvenilemeyeceğini, görünürde en iyi arkadaşların inanılmaz kusurları olduğunu ve her şey göz önüne alındığında ötekilerden bile daha az değerde olacaklarını gördüğüm için ağladım aslında. Yaşama biçimim hakkında yanlış değerlendirmenizin hayatı benim için nasıl zehir ettiğini ve bu değerlendirmenizin yanlış olduğunu size kanıtlayamayacağımı kabul etsem de size karşı duyduğum haklı kaygının bana duyduğunuz gereksiz kaygıdan daha fazla olduğunu Bibesco’ya yüz kere söyledim. Daha da tedbirli olmak adına yemekten önce onu uyardım: “Bahşış konusunda şaka yapma, bir de Babama ‘Beyefendi, Marcel böyle kat kat giyinmeseydi daha iyi olmaz mıydı’ vb. gibisinden tuhaf sorular sorma.” – Birazcık vahşi bir doğası olduğu için, kilisede *En revenant de la Revue*’yü çaldığını anlatmama kızmıştı ve benden öcünü almak istedi, porteyi anlamadığını ileri sürdü ve tam da ona söylemesini yasakladığım şeyleri (yani o türdeki şeyleri, zira elbette ona altmış frank verdiğimi söylemesini yasaklamamıştım, çünkü elli santim vermiştim) söyle-yiverdi. Sanırım ne kadar üzüldüğümü görünce söylediklerinden pişmanlık duydu. Ama artık bunun benim için önemi yok ve onu affetmeyi kabul etmedim. O bir çocuk değil, ne de aptal ve bir kez uyarıldığı halde, Babamla benim aramdaki anlaşmazlıkları çok fazla büyütebiliyorsa ve bunları gidermek artık benim kontrolüm-den çıkıyorsa, dolayısıyla benim için arkadaşlarımla ilişkilerimden daha önemli olan aile içi ilişkilerimde beni yaralıyorsa, o artık iyi kalpli ve harika niteliklere sahip, ama bazı zamanlarda alkolün ya da başka bir şeyin etkisiyle sizi bıçaklayacak bir insan değil, güvenilmemesi gereken biridir. Arzu ettiği gibi, yaptığı o korkunç şeyleri unutmuyarak –belki de pişmanlığındaki samimiyet bunu hak ediyordur– ona çok acı çektirdiğimi biliyorum. Ama yapamam. Ve eve arkadaşlarımı çağırmak ve onları en iyi şekilde ağırlamak benim için ne kadar büyük bir zevk olursa olsun, eğer en yakın arkadaşlarınızı çağırdığınız ve en samimi geçmesi gereken toplan-tılar bunun gibi bozulup münakaşalara dönüşecekse ve sonrasında

Babamın zihninde derin izler bırakarak bütün dünyanın kanıtı gelse karşısında duramayacağı önyargıları güçlendirecekse, bir daha bu davetleri hiç vermemeyi tercih ederim.

İyi akşamlar sevgili Anneciğim, bu hoş ve güzel akşam yemeği için size tekrar teşekkür ederim, çok üşüdüğüm için burada bitiriyorum. Bu akşamlık düşündüğümden daha uzun yazdığım için, bir başka sefer bütçe sorununu ele alacağım. Yarın akşam yemeğini sizinle aynı zamanda yemeyeceğim. Zira soğuk alırsam bugün olduğundan biraz daha geç kalkacağım ve siz daha erken yiyorsunuz. Öte yandan da tüm akşamı odamda geçirmemek için üstümü giyinmeden yemek yiyeceğimi sanmıyorum. Zira Vallette'in bu akşam bana yazdığı notta belirttiği gibi, *Mercure*'ün provaları¹ daha elime geçmeyecekmiş.

Binlerce kez sevgiyle öpüyorum,

Marcel.

Georges de Lauris'e

[Temmuz sonu 1903]²

Albu³ ayrıldıktan sonra, sizin rezil yasalar⁴ konusunda düşünmeye koyuldum, belki de savunduğum tarafın ayrılmaz bir özelliği olan, bir depresyon ve görülmemiş bir sersemlik halinde, Yves Guyot'nun ve söyleyebilirim ki bu konu üzerine tartışmalarımızın çıktığı yüksek seviyenin çok altında olan benim ufak düşüncelerimi, en fazla

1 Proust'un bir önceki Haziran ayının başından beri beklediği Ruskin'in *La Bible d'Amiens* çevirisinin provaları söz konusudur.

2 Bu mektup *Lauris* (s. 61-71); *Kolb*'de (III. cilt, s. 381-389) yayımlanmıştır.

3 Louis d'Albufera.

4 Konsey Başkanı ve İçişleri ve Din İşleri Bakanı olan Émile Combes'un 7 Haziran 1902'den itibaren katı bir şekilde uygulamaya giriştiği, cemaatler konusunda 1 Temmuz 1901 tarihli yasa. Yayımlanmış anıları doğrultusunda (Marcel Proust, *À un ami*, Paris, Amiot-Dumont, 1948, G. de Lauris'in önsözüyle) Georges de Lauris, Marcel Proust karşısında Combes'un yaptıklarını savunmaya kalkışmıştır.

sağduyu ürünü olan düşüncelerimi not ediyorum. Ayrıca bu mektubu hemen yok edin, birisi okuyacak olursa yüzüm fazlasıyla kızarır! Şimdiye kadar Hristiyanlığın erdemleri ve tehlikeleri ile var olma ve özgürlüğümüzdeki hakkı konusunda hiç düşünmemiştim, ama şimdi sizin kendi yasalarınızın oluşumu ve bunların sizin için ne ifade edebildiği konularına adım atmayı deniyorum. Sizin tam olarak ne istediğinizi anlamadım. *Tek bir* Fransa mı (benim onları tartışabilmem için fazlasıyla özelleşmiş olan Saint-Cyr konusundaki ikincil düşünceleriniz bunu öneriyor gibi)? Bütün Fransızların aynı olmasını istediğinizi sanmıyorum, bu çok şükür gerçekleşmesi zor ve aptalca bir hayal, ama sanırım arzu ettiğiniz şey bütün Fransızların birbirinden nefret etmek için sahip olabilecekleri özel ve bireysel nedenler hariç dost olmaları veya en azından olabilmeleri ve böylece önceden mevcut olan hiçbir düşmanlığın hiçbir durumda, birkaç yıl önce olduğu gibi¹, adaletin yönünü çarpıtmaması. Ve devlet kontrolünde olmayan okulların öğrencilerine masonlardan ve Yahudilerden nefret etmeyi aşıladığını (gerçekten de özellikle eğitim, Albu'nun da orada olmasıyla birleşince, bu akşam öfkenizi uyandıran konu oldu galiba ve Cochin, vs.'ye değindiğimde iyi niyetimden bile şüpheye düşürdü sizi) düşünüyorsunuz ve son birkaç yıldır bu okullardan çıkmış olanların dünyasına Yahudilerin alınmadığı doğru; bu bizi kendi içinde pek rahatsız etmiyor, ama bu, Dava'nın büyüttüğü tehlikeli bir kafa yapısının işareti. Ama size şunu da söyleyebilirim ki geçen gün ödül törenine babamın başkanlık ettiği küçük bir kasaba olan Illiers'de, Ferry yasalarından bu yana ödül törenine papaz davet edilmiyor. Öğrencilere, papazla sık sık görüşenlere kaçınılması gereken kişiler olarak bakması öğretiliyor ve bu taraf da tıpkı diğeri gibi iki ayrı Fransa yaratmaya çalışıyor. Ve genellikle öbek öbek bulutlarla kaplı ama genellikle olağanüstü bir mavilikte ve her akşam Beauce'da gün batarken şekli değişen gökyüzüne doğru tek hamlenin, gökyüzüne doğru tek hamlenin yine kilisenin güzel çan kulesinininki olan, verimsizliğin anası verimsiz toprağa eğilmiş bu küçük kasabayı hatırlayan bana, bana Latince ve bahçesindeki çiçeklerin adını öğretmiş papazı² hatırlayan bana, özellikle de baba-

1 Dreyfus davası nedeniyle.

2 Belki 1872'den itibaren Illiers papazı olan Joseph Marquis – bkz. A. Bouillaguet ve B. Rogers yönetiminde yayımlanmış *Dictionnaire Marcel Proust* (Honoré Champion, 2004), “Marquis, Joseph” maddesi.

mın eniştesi¹ olan ve oranın kilise karşıtı ve kararnamelerden² bu yana papaza selam vermeyen, *L'Intransigeant* okuyan ama Dava'dan beri buna *La Libre Parole*'u da ekleyen vali yardımcısının zihniyetini tanıyan bana, bana öyle geliyor ki kasabada, eczacının, sigara fabrikasından emekli mühendisin ve gözlükçünün simgelediği toplumsal işlevden, tanımlaması daha zor bir şeyi temsil eden ama yine de oldukça saygıdeğer biri olan yaşlı papazın ödül törenine artık davet edilmiyor olması iyi bir şey değil; bunun nedeni sadece, günbatımına doğru sivrilen öylesi bir aşkla pembe bulutlarda eriyen ve yine de kasabaya ilk defa ayak basan bir yabancı ilk gördüğünde, son yasalarla yaptırılanlar dahil herhangi bir başka yapıdan daha hoş görünen, daha asil, daha tarafsız, daha anlaşılabilir ve, hepimizin istediği gibi, daha sevgi dolu olan güzel yüce çan kulesini anlayabilmemiz değil midir. Her halükârda iki ayrı Fransa'nız arasındaki uçurum, kilise karşıtı politikaların her yeni adımında daha da açılıyor ve bu doğal bir durum. Yalnız burada şöyle cevap verebilirsiniz: Bir tümörünüz varsa ve bununla beraber yaşıyorsanız, o tümörü almak için sizi çok hasta etmek zorundayım, ateşinizi artıracam, bir nekahet dönemi yaşayacaksınız ama en azından sonrasında sağlığınız düzelecek. Bu benim Dava sırasındaki düşünme tarzımdı.³ Dolayısıyla, bir kez eğitim veren dini dernekler yok edildiğinde Fransızlar arasındaki nefretin nedeninin de yok olacağına inansaydım, bunu mutlaka yapılması gereken bir şey olarak değerlendirdim, ama tam tersini düşünüyorum. Öncelikle kilise yandaşlığında nefret edebileceğimiz şeyin en başta antisemitizm olduğu çok açık ve ona gelince kilise yandaşlığı tamamıyla Katolik dogmalarından ve inancından kendini kurtarmış durumda. Alphonse Humbert, Cavaignac gibi radikal antisemitleri temel alarak genelleme yapmamamız gerekir gibi geliyor bana. Ve yine bana öyle geliyor ki Dreyfusçu olmasalar da hoşgörülü olan rahipler tam da hoşgörülü insanların ölçüsünde hoşgörülüler. Bugün (ve onların desteğini kabul etmek Katolikliğin ayıbıdır, ama unutmayalım Gohier ve ne kadar çok kötü insanı ve esasında antisemiti kabul ettik)

1 Jules Amiot.

2 Söz konusu olan aslında gayri resmi eğitim veren dini derneklerin kapatılması konusundaki Jules Ferry yasalarıdır.

3 Bu, Dreyfus davası sırasında ordunun yaptığı haksız yönlendirmeleri ve hataları hasıraltı etmekten ibaret olan tartışmaya Proust'un karşı olduğunu göstermektedir.

Katolikliğin büyük seçmenleri inançlı değil ve kilise yandaşları buna aldırış etmiyor, çünkü biliyorlar ki bir köy papazı, bir keşiş, bir piskopos, bir papa hükümetle birlikte hareket edebilir, ama *La Libre Parole*'da bir makale yazarı bunu yapamaz. Ve kiliseye gitmeyenlerin, papadan başlayarak bütün papaz sınıfına hakaret edenlerin günahlarını tamamen bağışlarlar. Dini dernekler gidince Fransa'da Katoliklik biter (bitebilirse, ama fikirler ve inançlar yasalarla yok edilmez, toplumsal gerçeklik ve yararlılıkları bozulduğunda veya azaldığında yok olurlar), şiddetli bir biçimde antisemit, antidreyfusçu, antiliberal inançsız kilise yandaşlarının sayısı artacaktır ve öncesinden yüz kere daha kötü olacaklardır. Hocalar (okullardaki öğretmenler) kötü olsalar, hocaların etkisiyle genç insanların fikirleri şekillenmez (Stanislas veya Condorcet'den çıkıp yükseköğrenime kadar ilerleyip bir Boutroux'nun, hatta bir Lavissey'in ateşli yandaşları olanlar hariç), bunu yapan basındır. Öğrenim özgürlüğünü kısıtlamak yerine, basının özgürlüğü kısıtlanabilseydi belki de bölünmenin ve kinin tohumları biraz azaltılırdı, ama "düşünsel korumacılık" (yürürlükteki yasalar Méline'den¹ yüz kere daha iğrenç melinist bir biçimde) konusunda da sorunlar olacaktı ve buraya kadar sadece ötekilerden, bizden nefret edenlerden konuştuk, peki ama bizim nefret etmeye hakkımız var mı? Ve tek Fransa bütün Fransızların birleşmesi anlamına gelmiyor, ama egemenliğin vs. (daha fazla devam edemeyeceğim). İçinde hiçbir nefret olmayan, aksine sizin ve Bertrand'ın² minik bir kibar muzipliğinizin olduğu bir örnek vermek istiyorum. Bertrand seyahat etmek zorunda olan "rahibelere" düşünerek dalga geçtiğinde, siz *La Libre Parole* okuyan bir kilise yandaşı görerek sinirlendiğinizde, haletiruhiyeniz acımasız olmasa da, trende *L'Aurore* okuyan bir Yahudiye görüp sinirlenen ve kendisi de *La Libre Parole* okuyan bir memurunkinden çok da farklı değil. İnanın bana açılmayacak olan zihinler için hoca *L'Écho*'dur, *L'Éclair*'dir, sohbetleri, fikirleri besleyen ve şekillendiren de gazete veya topluluktur, söz konusu toplulukta bunları böyle adlandırabiliyorsak eğer. Açılan zihin içinse bu Sorbonne'da bir profesördür veya "modern görüşlü" bir

1 Cumhuriyetçi ve Dreyfus davasının yeniden ele alınmasına karşı çıkan Jules Méline korumacı bir doktrini desteklemişti.

2 Bertrand de Fénelon.

başpazdır ve zihin ister Fénelon, Radziwill, Lauris, Gabriel de La Rochefoucauld veya sadece Marcel Proust olsun fikirler (veya en ileri tarikat mensuplarının fikirleri bile) aynı olacaktır. Sizi temin ederim askerlik görevi için edebiyat diploması istenmesi de, keşişlerin kovulmasından daha fazla, ileri liberal Cumhuriyet'in davasının işine yaradı. Diğerleri, yani "ders çalışmamış" olanlar, içinde bulundukları topluluğun, diğer bir deyişle gazetelerinin siyasi fikirlerine takılıp kalırlar. Elbette bütün bunlar sorunun yakınından bile geçmiyor. Ve bu soru sandığınız kadar basit değil. Mesela, ilk önce ben sonra da Albu, Cizvit rahiplerden önemsemeden konuşuyoruz. Halbuki eğer bu konuda daha iyi eğitim almış olsaydık, Cizvitler hakkında bileceğimiz bazı şeyler düşünmeye yol açardı, özellikle de General André'nin hayran olduğu ancak muhtemelen hakkında pek az şey bildiği Auguste Comte konusunda; Comte'un Cizvit tarikatına karşı öyle bir hayranlığı vardı ve Fransa'da hiçbir şeyin onların yardımı olmadan yapılmayacağına öylesine inanmıştı ki Ordu'nun Generali ile, pozitivist okulu Cizvitlerin tarikatıyla birleştirerek tek bir örgüt oluşturma fikrini tartışmıştı. Generalin bu konuda bazı şüpheleri olduğu için görüşmeler başarıyla sonuçlanmadı. Bize hep mutlak monarşilerin Cizvitlere müsamaha etmeyeceği söylenir, ama bu, Cizvitlerin aleyhinde bir şey değil mi? Yine de, sonunda sanırım Cizvitlerin tarafında olmam, ama kilise karşıtlarının en azından bazı ayırımları yapmalarını ve yıkmak istedikleri büyük toplumsal yapılara kazmayı vurmadan önce en azından oraları ziyaret etmelerini isterdim. Cizvit kafa yapısını sevmiyorum, ama yine de bir Cizvit felsefesi, bir Cizvit sanatı, bir Cizvit pedagojisi var, peki bir kilise karşıtı sanatı da olacak mı, bütün bunlar görüldüğü kadar basit değil. Katolikliğin Fransa'da ve dünyada geleceği nedir, demek istediğim etkisi daha ne kadar zaman ve hangi biçimlerde sürecektir, bu hiç kimsenin sormadığı bir soru, çünkü Katoliklik dönüşerek büyüyor ve cahillerin sığındıkları yer olduğu on sekizinci yüzyıldan bu yana ona karşı savaşanlar ve onu inkâr edenler üzerinde bile geçen yüzyılda tahmin edilemeyecek bir etki bırakmıştır. Anti-Hristiyanlık bakış açısından bile, Voltaire'den Renan'a katedilen (Katoliklik anlamında katedilen) yol çok büyüktür. Renan yine de bir anti-Hristiyan'dır, lakin Hristiyanlaştırılmıştır: "*Græcia capta*," daha doğrusu "*Christianis-*

mus captus ferum victorem cepit."¹ Carlyle, Ruskin, Tolstoy çağı, Hugo'nun çağı bile, hatta Renan'ın çağı da (ve bu çağa Lamartine'in veya Chateaubriand'ın çağı olarak da bakılmalı demiyorum bile) din karşıtı bir çağ değildi. Baudelaire'in kendisi en azından kutsal şeylere saygısızlık etmeyerek kiliseye önem verirdi, ama her halükârda bu meselenin Hristiyan okulları meselesiyle bir ilgisi yok. Öncelikle, Hristiyan okullarını kapatarak Hristiyanlık ruhunu öldüremezsiniz ve eğer ölecekse teokraside bile ölecektir. Sonra, Hristiyanlık ruhunun ve hatta Katolik dogmanın, yıkmak (ve taklit etmek) istediğimiz Parti ruhuyla ilgisi yoktur. Çok yorulduğum ve sizden bu aptal mektubu hemen yakmanızı istirham ederek elinizi sıkıyorum.

En derin saygılarımla,

Marcel Proust.

Denys Cochin'e gelince (hayran olunacak, zeki bir adam olan Aynard'dan² söz etmiyorum), sanırım muhafazakârlık, gericilik ve kilise yandaşlığı ona fena halde bulaşmış. Hayran olunası bir biçimde konuştuğu ve fikirlerini hoşuma giden bir biçimde ifade ettiği ve şu zamanda öylesine liberal olup özgürlükten başka bir şey istemediği için (bir adalet ve sevgi eyleminden başka bir şey istemediğimiz zaman sadece adalet ve sevgiden konuştuğumuz için) konuşmaları çok hoşuma gidiyor. Ona kabinede bir görev önermeye kadar ileri gitmeyeceğim, ama onun desteklediği bir kabine beni, hayli ileri fikirli olmama rağmen, 1898'de Monsieur de Witt'in kral taraftarı olduğu halde kolektivistlerin desteklediği bir kabineden korkmamasından³ daha fazla korkutmuyor; çünkü o zamanlarda Genelkurmaylığın yaptığı adaletsizlikleri düzeltmek gerekiyordu, bugün ise, korkunç bir partinin Adaletin şişirdiği partilerde olan o büyüme gücüyle (mesela Dreyfusçu sosyalizm) karşımıza dikilmesini istemiyorsak, Hükümetin yaptığı adaletsizlikleri düzeltmek söz konusudur. 1897'de Dreyfus karşıtı olarak kilise yandaşlarının

1 Horatius, *Epistulae*, II. cilt, s. 1: "*Græcia capta ferum victorem cepit*" ("Fethedilmiş Yunanistan acımasız galibini fethetti") sözüne gönderme yapılmıştır.

2 Bankacı ve liberal görüşlü politikacı.

3 Sağ görüşlü vekil Conrad de Witt buna rağmen Dreyfus davasının bir kez daha incelenmesi için oy vermişti.

yaptığı hatayı, günümüzde kilise karşıtı olarak sosyalistler yapıyor. Onlar bunun cezasını bugün çekiyorlar, biz de yarın çekeceğiz.

Madam Mathieu de Noailles'a

Pazartesi [Ekim 1903]¹

Hanımefendi,

Son derece kibarsınız. Çarşamba akşamı beraber yemek yemekten çok memnun olurdum. Ama Perşembe dışarı çıkmam gerekiyor (ve başka türlü yapmam imkânsız, zaten dört kez ertelenmiş bir şeydi çünkü hep hastaydım). Ve her dışarı çıkmamdan sonra günlerce hasta yattığım için iki gün üst üste dışarı çıkamıyorum. Her zevkin, daha tatmadan bile, bedelinin ödendiği şu hayattan zaman zaman, salonundaki yerleri değiştirilmiş mobilyaları ve yerleri süpüren hizmetçisini gördüğünde zavallı, sevgili ve yüce Sabine'in duyduğu o bir çeşit "yürek karartıcı tikslenme, zavallı ve umutsuz olma hissi"ni² duyuyorum. Sizin, beyazlar içinde, hayran olunası başrahibesi olacağınız büyük bir manastırda, en azından inzivaya çekilip çok çalışmayı ve verimli olmayı isterdim. (Gerçi kilise yanlılığım –geçici olarak– zayıflamış durumda, çünkü kentlerin özgürleştirilmesi tarihini yeniden okudum ve o zavallı ve pek içten burjuvalarla köylülerin bütün bu rezil adamlardan neler çekmiş olduğunu gördüm. Beni en çok çarpan şey ise, en acıklı hikâyesinin ve sizin söyleyeceğiniz gibi "şehirlerle ilgili" insanın tüylerini en çok ürperten şeyin –astım krizleri pahasına!– bir ay önce, kin duymadan ve samimi duygularla harika manastırı görmek için, başpapaz Pons de Monboissier'nin zulmünden şüphe duymadan, gittiğim o zavallı Vézelay şehrinin hikâyesi.) Ama bütün bunları

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (II. cilt, s. 53-55) ve *Kolb'de* (III. cilt, s. 432-434) yayımlanmıştır.

2 Mektubun alıcısı olan kişinin yazdığı *La Nouvelle Espérance* (1903) adlı romandan yaklaşık bir alıntıdır.

“tıpkı yabancılarının çiçek açmış zambaklara uçması gibi”¹ hep geri döndüğüm kiliselere duyduğum aşk nedeniyle ve ayrıca mümkün olsaydı bu burjuvaların daha da acımasız olacaklarını düşündüğüm için unutacağım. Ve ayrıca tarih hakkında tek kelime bilmiyorum. Ve Lenôtre’un *Vieux papiers, vieilles maisons* (Eski Kâğıtlar, Eski Evler) ve *Batz* kitaplarını okudum. Ve yine de Clemenceau’nun kendini Terör’le özdeşleştirmesi ve her halükârda Blok’tan ayrılmayı reddetmesi biraz fazla. Hanımefendi, siz benim günah çıkardığım rahip değilsiniz, size neden saçma sapan düşüncelerimin her birinden söz ediyorum bilmiyorum ve haddimi aşarak size içimi döktüm, bunu size en derin saygılarımı sunarak gidermeye çalışacağım.

Marcel Proust.

Régnier’ye ona ne kadar hayran olduğumu, Beaunier’ye de ondan ne kadar hoşlandığımı iletin lütfen.

Madam Mathieu de Noailles’a

Perşembe [Aralık 1903]²

Hanımefendi,
Gerçekten çok incesiniz. İnsanların inanmaya başladığı yaşlarda neden Kutsal Meryem’i sevdiklerini anlıyorum, sakatların, körlerin, cüzamlıların, kötürümlerin, bütün bahtsızların elbisesinin eteğine dokunmasına izin veriyordu. Ama siz daha da iyisiniz ve sonsuz büyüklükteki kalbinizin her yeni açılışında ruhunuzun sarsılmaz temelini ve sonsuz dayanağını daha iyi anlıyorum. Ve eğer daha

1 Verlaine, *Sagesse*, II, iv, s. 7 (“ – Elbette hak etmek istiyorsan, oğlum, evet / Ve işte. Bırak gitsin kararsız cehalet / Senin kalbinden benim Kilisemin açılmış kollarına / Tıpkı yabancılarının çiçek açmış zambaklara uçması gibi”).

2 Bu mektup *Corr. Gén.* (II. cilt, s. 47-52) ve *Kolb*’de (III. cilt, s. 446-448) yayımlanmıştır. Proust burada babası profesör Adrien Proust’un 26 Kasım 1903’te vefatı nedeniyle aldığı bir başsağlığı mesajına cevap vermektedir.

iyi bir Kutsal Meryem olmak sizi kızdırıyorsa, sizin herkeste şehvet düşünceleri, bazılarında da Tanrı sevgisi uyandıran o Kartaca Tanrıçası'na benzediğinizi söylerim. Hanımefendi, ne kadar mutsuz olsam da benim için üzülmemelisiniz. Ama zavallı Annemin, uğruna hayatını devam ettirdiği tek kişi olan (anne ve babasını¹ kaybettikten sonra sevdiği tek kişi olduğunu söylemeye gerek bile yok, zira diğer her türlü sevgi ondan çok uzaktaydı) babamı bir daha hiç göremeyeceği aklıma geldikçe Annem için hayatın nasıl olabileceğini yürekten düşünmeye cesaret bile edemiyorum. Buna tanıklık etmeyen kişinin inanamayacağı kadar, hayatının her saniyesini kocasına adamıştı. Şimdi bütün bu saniyelerin içleri bomboş, varlıklarının nedeni ve tatlılıkları yok artık ve her biri farklı bir biçimde ve tıpkı acı çektirmekte usta kötü periler gibi onu bir daha hiç terk etmeyecek olan mutsuzluğunu hatırlatıyorlar Anneme. Bu kimsenin anlayacağı bir şey değil. Annemde öyle bir yaşam enerjisi (hiç enerjik bir havası olmayan bu enerji onun kendine hâkimiyetinden de şüphelendirmezdi kimseyi) vardır ki onun şimdiki haliyle sekiz gün önceki hali arasında görünürde hiç fark olmaz. Ama bu trajedinin derinliklerini, şiddetini ve süresini bildiğim için korkmaktan kendimi alamıyorum. Hem de kendi derdime düşemiyorum bile. Buna rağmen çok üzgünüm. Babamı iki veya üç kere görmüş olan siz, onun ne kadar nazik ve sade biri olduğunun farkına varmamış olabilirsiniz. Ben onu memnun etmeye çalışmazdım –zira hayatında hep bir kara leke olduğumun farkındaydım– ama ona sevgimi göstermeye çalışırdım. Ve yine de öyle günler olurdu ki onun fazlasıyla kesin, fazlasıyla sağlam görüşleri karşısında tepem atardı ve geçen Pazar siyaset konusundaki bir tartışmada söylememem gereken şeyler söylediğimi hatırlıyorum. Bunun benim şu anda nasıl canımı acıttığını size anlatamam bile. Artık kendini savunamayacak durumda olan birine karşı çok sert davranmışım gibi geliyor. O akşam tatlılıkla ve sevgiyle davranmış olmak için neler verirdim bilmiyorum. Ama yine de çoğu zaman öyle davranırdım. Babamın benimkinden çok daha asil bir tabiatı vardı. Ben sürekli yakınırdım. Babam ise hasta olduğunda, hastalığımı bilmememiz onun tek düşüncesi olurdu. Bununla birlikte, bunlar hâlâ düşünemediğim şeyler. Bu bana çok fazla acı veriyor.

1 M. ve Mme Nathé Weil.

Hayat yeniden başladı. Herhangi bir amacım, bir tutkum olmuş olsaydı, bu belki hayata katlanmam için yardımcı olurdu. Ama durum böyle değil. Benim belli belirsiz mutluluğum aslında yanı başımda annem ve babamın arasında gördüğüm mutluluğun bir yansımasından başka bir şey değildi ve bu mutluluğun tek bulutu olduğumu hissetmekten –şimdi daha da şiddetli bir biçimde duyduğum gibi– vicdan azabı duyardım. Benim için hayatın tatlılıkları olan bütün o küçük şeyler şimdi bana acı veriyor. Ama nihayetinde bunlar yeniden başlayan hayatın bir parçası ve aniden gelip çarpan, sonra da biten bir keder değil. Ayrıca sizi yakında tekrar görebileceğim ve size söz veriyorum daha önce hiç kimseye anlatmadığım için size açıklamayı bile beceremediğim şeylerden bencilce bahsetmeyeceğim. Nerdeyse diyebilirim ki bunları daha önce hiç düşünmemiştim. Hayatım bunlardan oluşmuş. Ama ben onları fark etmemişim. Lütfen Prens Chimay'e, benim için eşi görülmemiş bir yorgunluk olacak mektuplara cevap verme işine başlamadan önce, bugünlerde ona yazmayı istediğimi söyleyin. Ama meğer annem de Ruskin'i¹ bıraktığını öğrenince, bunun babamın istediği tek şey olduğu ve her geçen gün yayımlanmasını beklediği fikrini kafasına koymuş. Böylece ben de verdiğim talimatları iptal etmek zorunda kaldım ve işte bütün provalara vs. yeniden başlıyorum. Ayrıca Prens Chimay'e belki birkaç gün ona yazamayacağımı söyleyin, ama bilsin ki eşi görülmemiş nazik sözlerini, bana şimdiye kadar yazılmış en zarif sözleri bir merhem, hatta bildiğim tek merhem gibi kullanmadığım bir dakika bile yok. Size saygılarımı sunuyorum Hanımefendi, lütfen kabul edin.

Müteşekkiri hayranınız,

Marcel Proust.

1 Yani *The Bible of Amiens*'in çeviri projesini.

Madam Adrien Proust'a

[Aralık civarı 1903]¹

Sevgili Anneciğim uyuyamadım ve seni düşündüğümü söylemek için sana bu notu yazıyorum. Birazdan seninle aynı saatte kalkıp sütlü kahvemi senin yanında içmek öyle hoşuma giderdi ki, bunu gerçekten çok istiyorum. Uykularımızın ve uyanmalarımızın aynı zamana yayılması benim için öylesi bir mutluluk olurdu ki, olacak ki. Bu amaçla saat bir buçukta yattım ama tekrar kalkmam gerektiğinde² (iç donumu tutturduğum) firkete iğnemi bulamadım. Doğal olarak gece benim için bitti.³ Senin şifonyerinde vs. vs. başka bir iğne bulur muyum diye aradım ama bu gezintilerim sırasında iğne yerine kötü bir soğuk algınlığı kaptım (kötü bir şaka). Tekrar yattım ama uyumak mümkün olmadı. Yine de en azından, senin istediğin gibi bir yaşam tarzını, yani aynı saatlerde, aynı odalarda, aynı sıcaklıkta, aynı ilkeler doğrultusunda, karşılıklı mutabakatla sürdürülen sana maddi olarak daha yaklaştığım bir hayatı düşünerek geceyi hoş bir hale getirdim, artık bu hoşnutluk bile bize yasak.⁴ Sigara odasını dağınık bıraktığım için özür dilerim, son ana kadar çok çalıştım. Ve o güzel zarfa gelince, şu anda elimin altında sadece bu var. Marie Antoine'ı sustur ve mutfağın kapısını kapalı tutmasını sağla, sesleri kapıdan duyuluyor.

Binlerce kez sevgiyle öpüyorum.

Marcel.

Artık çok iyi uyuyacağımı hissediyorum.

1 Bu mektup *Mère* (s. 231-232); *Kolb*'de (III. cilt, s. 445-446) yayımlanmıştır.

2 Philip Kolb burada, bu mektubun ikinci basımında düzeltip eski durumuna getirdiği şu sözcükleri ilk basımında yazmamış gibi görünüyor: "ikinci kere tuvalete gitmek için" (*Mère*, s. 231; *Kolb*, III. cilt, s. 445).

3 Burada da aynı şey söz konusudur: "karnımı örtecek bir şey yoktu".

4 Adrien Proust 26 Kasım 1903'te ölmüştür.

Henry Bordeaux'ya

45 Courcelles sokağı Pazartesi

[Nisan başı civarı 1904]¹

Sevgili Beyefendi,

La Voie sans retour (Dönüşü Olmayan Yol)² kitabınızın bende uyardığı hayranlık ve bana bir nüsha gönderme inceliğiniz karşısında duyduğum minnettarlık konusunda size yazmakta bu kadar geciktğim için beni affedin. *Mémoires d'outre-tombe* (Mezar Ötesinden Hatıralar) kitabında Chateaubriand ile genç Kanadalı kadın³ arasında geçen konuşmayı bilir misiniz? Fransız edebiyatında, aynı zamanda hem sarsılmaz hem de kırılğan zarafetiyle, öylesi az vurgulanmış buna rağmen belirgin anlatım biçimleriyle, böylesine nefis bir tablo olabileceğine inanmazdım. Menekşe buketleri atarak Flora'nın ardından gitmeniz ve onu takip eden karşılıklı konuşma bu ölümsüz sayfayla karşılaştırılmayı hak ediyor. Ve Flora'nın son ayrılışı ve geminin ön tarafında hareketsiz durması. Kendileri de aslında roman karakterleri olan kişiler arasında parçalar halinde okunan bir günlüğün böylesi özgün ve böylesi başarılı bu biçimi, bu romanı, bir romanın romanı, bir yansımanın ve bir düşün gölgesi haline getiriyor. Bunlar, şeylerin güzelliği karşısında inanılmaz duyarlı ve bu güzelliği aktarma konusunda muhteşem yetenekli bir sanatçı tarafından yazılmış bu felsefi öyküye canlılık kazandırmayı sağlıyor. Bizi keyifle gezdirdiğiniz o güzel yerler, bana sizinle tanıştığım o güzel gezintiyi ve uygarlıkla yenilenmiş gezimciliği (peripatetizm) anımsattı. Manzaralardan bir ruh çıkarmak zaten sizin yeteneğiniz, nerdeyse sizin “uzmanlığınız”. *Le Figaro*'da anlattığınız o güzel hac yolculuklarını⁴ çok kez okudum. Ruskin'in izlerini takip ederek Notre-Dame d'Amiens'e yaptığım hac yolculuğuna ait inanılmaz

1 Bu mektup Bordeaux (II. cilt, s. 143-144); Koll'de (IV. cilt, s. 97-99) yayımlanmıştır.

2 Henry Bordeaux, *La Voie sans retour*, Paris, Plon-Nourrit, 1902.

3 Chateaubriand'ın, güneşin doğuşunu seyretmek için, Saint-Pierre adasından Cap-à-l'Aigle'e yolculuğu sırasında karşılaştığı genç kadın denizciden bahsedilmektedir (*Mémoires d'outre-tombe*, I. kısım, VI. kitap, V. bölüm).

4 Mektubun alıcısının, *Pèlerinages romanesques* başlığı altında *Le Figaro*'ya verdiği, Haziran 1903 tarihinden itibaren günlük olarak tutulmuş kayıtlardan söz edilmektedir.

derecede daha acemice yazılmış ve daha az esin verici olan kısa hikâyem¹ elinize geçti mi?

La Voie sans retour'a geri dönersek, sonunun yine derin ve bir-birine karşıt gerçeklerle olmasını tercih ederdim. “Aynı yoldan iki kere geçilmez diyen kimdi?”² sorusundan daha derin bir hayat felsefesi zaten söz konusu olan. Geçmişin yeniden ele geçirilmesi konusu çok yeni ve çok güzel. Ancak bu derin felsefeye, Pascal'ın dediği gibi, lakin “sadece belli bir noktaya kadar”, daha derin bir tanesi cevap verir: “Hayır, yolun dönüşü yoktur, Zaman'dan biraz gençlik geri almak isteyen kişi mutsuz olacaktır. Zaman, geçip giderken size bırakmış olduğu hatıraları da sizden geri alacaktır.” Ve kıskançlık uyandıran itirafa ait eski mutluluğun etrafında oluşan bütün bu iki kat mutluluk, sonra da en mutlu günlerde Hervé'nin³ aklında canlandıramadığı aşktan bile daha büyük bir aşkın kanıtları. Ve buna rağmen, geçmiş bir şekilde yeniden ele geçirme imkânı vardır. İşte bu, büyüleyici anıların akıntısına ters yönde geriye doğru giderken ve güzel bir kitap yazarken girilen şeydir. Siz romanınızda bunu başarmışsınız. *La Voie sans retour*'un gerçeklikte geri dönüşü yoktur. Ama sanatta vardır. Ve bu açıdan da sanat teselli ismini hak ediyor. İşte böylelikle de kitabınız, sırf onu yazmayı başarmış olmanız gerçeğinden hareketle, anlattığı felsefeden daha iyimser bir felsefe içeriyor. Anlamlar dünyasında hakikat. Ötesinde hata.

Size en içten duygularımı sunuyorum sevgili Beyefendi.

Marcel Proust.

1 Marcel Proust, *Pèlerinages ruskiniens en France*, *Le Figaro*, 13 Şubat 1900.

2 Henry Bordeaux'nun romanında, bir deniz subayı olan Hervé d'Erlouan Sudan'da iki sene geçirdikten sonra dönüp sevdiği kadını bulduğunda ona bu soruyu sorar.

3 Henry Bordeaux'nun *La Voie sans retour* romanındaki başkarakterin adıdır (bkz. bir önceki dipnot).

Marie Nordlinger'e

[?]¹

Sevgili arkadaşım,

Hayatımda şimdiye kadar görmüş olduğum en güzel şey, bir zamanlar, sayfiyedeiken, pencereye asılmış bir aynada gördüğüm bir parça gökyüzü ve ağaçlıklı bir kır manzarasıydı. Ve şimdiden uzaklarda kalmış bir saatin oldukça geçici bu coşkusu, bana ebediyen armağan ettiğiniz coşkunun ta kendisi gibime geliyor. Ve aynanın camı gizemli ve parlak korumasıyla, birlikte yaşamaktan memnun oldukları ve görkemli bir topluluk oluşturdıkları için orada yaşamayı seçmiş gibi görünen ağaçların ve kederli gökyüzünün gelip geçici saatinin de üstünü örtüyor. Bu harika hediyeden, doğada bir yere, zamanda bir saate, doğaya karşı hassas ve kendisine has sırlarla da dolu olan ruhunuzun bir dakikasına ait bu armağandan dolayı size nasıl teşekkür edeceğimi bilmiyorum. Size gerçekten bütün kalbimle teşekkür ederim.²

Saygılarımla,

Marcel Proust.

1 Bu mektup Nordlinger (s. 28-29); Kolb'de (IV. cilt, s. 205-206) yayımlanmıştır.

2 Philip Kolb bu mektupla, *La Renaissance latine*'de 15 Haziran 1905'te yayımlanan *Sur la lecture* metnindeki şu pasaj arasında benzerlik olduğunu ileri sürer: "biz çalışırken XVII. yüzyıl ezgileri kanalın masum suyunun öylesine sevgiyle başını döndürüyor ki azıcık cılız bir güneş bile, kıyının iki tarafındaki kalkan duvarlı evlere asılmış aynalara hafif hafif değen ve yazın sonundan itibaren yapraklarını dökmüş ağaçların ikili sırası arasından insanın gözünü kamaştırmaya yetiyor." Proust şöyle not eder: "[...] bütün bu parçanın salt hayal ürünü olduğunu söylememe gerek yok." (Marcel Proust, *Écrits sur l'art*, s. 210).

Reynaldo Hahn'a

[9 Eylül 1904]¹

Sevgili Mösyö de Binibuls,

Bana dediğiniz gibi bu akşam gelmedim. Sonra çıktım, daha sonrası kriz. Beni *Pazar akşam* isteyip istemediğinizi söyleyin (çok hastalanırsam sadece Pazartesi günü gelme seçeneğini de bırakın). Ama Pazar gündüz mektup getirmedikleri için, kısa bir telgraf gönderin de bileyim. Buncht'umun çektiği acıları okurken ağladım. Size eziyet edenlere bunu ödetmek isterdim. İsa'nın çilesinin öyküsünü dinleyince Clovis ayağa kalktı, baltasını kaptı ve şöyle haykırdı: “Eğer ben yiğit Franklarımla orada olsaydım, bu hiçbir zaman gerçekleşmezdi veya çektiklerinin intikamını alırdım².” Ama ben bunu bile diyemem zira bunu engelleyemezdim ve kimi cezalandıracağımı bilemezdim, “cenaze arabasına daha çok yakışacak tüyleri, hatta muhafız birliklerinin nişanı ile Meryem'in Çocuklarının mavi kurdelesini arasında bulunan süslemeleri kafasında taşıyan” (R. de Montesquiou) yaşlı P'yi³ bile. Biliyorsunuz, Montesquiou iki bölüme ayırdığı bir kitap yazmış; I. asil yaşlılığını göstermeyen güzellik: Kontes Castiglione. II. çöküklüğünü ortaya seren çirkinlik: Yaşlı P; geçen gün eser hakkında *Le Siècle*'e yazdığı mektupta⁴ ipuçları vermiş. – Saint-Moritz'de biri harika bir cep dürbünü kaybetmiş gibi, bunun Mme de Rothschild'a – veya Mme Lambert'e – veya Mme Ephrussi'ye – veya Mme Fould'a ait olabileceğini söylemiş. Ve ertesi gün de şöyle demiş: fazla yukarıya bakmışım, M. Untermayer'a aitmiş, Mayer'ın altında, M. Mayer'dan daha aşağıda, düşünün bu ne diye.” Sevgili Binibuls,

1 Bu mektup Hahn (s. 71-77); Kolb'de (IV. cilt, s. 245-248) yayımlanmıştır.

2 Burada şu cümle eksiktir: “Bu da bilmem kim çok kötü kral açısından oldukça midilli bir şey” (Kolb, VI. cilt, s. 245). “Midilli” sözcüğünün anlamı için bkz. s. 50, dipnot 4.

3 Kontes Potocka.

4 Robert de Montesquiou'nun, 22 Ağustos 1904 tarihli *Le Siècle* gazetesinde yayımlanan bir mektubuyla tanınan ve en sonunda 1913'te yayımlanacak olan *La Divine Comtesse: étude d'après Mme de Castiglione* eseriyle sonuçlanacak bir kitap projesinden bahsedilmektedir.

[sizi] eğlendirmek¹ için keşke hafızamın çekmecesini daha zengin olsaydı. Ama hiç bir şey bilmiyorum. Yine de şu var. Meyer sarhoş gibiymiş. Evliliğini yüksek mevkideki herkese veya en azından düklere “bildirmiş”. Şahitleri Lynes ve Uzès düklere olacakmış. Barrès’e rastlamış ve ona şöyle demiş: Versailles’a yola çıkıyorum, kuzenim XIV. Louis’e saygılarınızı iletmemi ister misiniz? Yaşlı Bayan Brancovan’a, bütün Fitz-James’lerin yaşamasına izin vereceğini ve *Le Gaulois*’yı nişanlısının² erkek kardeşine bırakacağını ve ona sağ teslim edeceğini yazmış. Daha bu tip başka ipe sapa gelmez şeyler. Eskiden daha acınacak halde olan Meyer, kendi savunmasını mazur göstererek düellosunu da anlattı: “Ne bekliyorsunuz, karşımda bir centilmen bulacağımı sanıyordum, lakin beni öldürebilecek bir çeşit deliyle karşı karşıya gelmişim”!³ (Diğer centilmen burjuva olan ve canı da pek tatlı olan M. Jourdain’e yaraşacak laf) – Yine aynı düelloyla ilgili şöyle diyordu: “Bunun unutulması için en az on yıl –ya da bir savaş– gerekir.” Ama siz bütün bunları biliyorsunuz.⁴ Larsuède⁵ öyle eğlenceli müzikeş çalındı ki herkes, hem de herkes eşlik ediyordu:

Şu ölümlü dünyada her bir ruh.⁶

Ve Antoine Bourbescio⁷ bunun Mozart’ın triolarına (?) benzediğini söyledi.

1 Proust, “[sizi]” yerine bir anlamı olmayan “küçük *maladch chersi*” sözünü kullanmıştır (Kolb, IV. cilt, s. 246).

2 Arthur Meyer, 7 Ekim 1904 tarihinde Marguerite de Turenne ile evlenecekti.

3 24 Nisan 1886 tarihinde Arthur Meyer ile Édouard Drumont arasında gerçekleşen düellodan söz ediliyor.

4 Burada da bir eksik vardır: “bu ve birnuls’ün minik gınyadın ipiciği” (Kolb, IV. cilt, s. 246).

5 Paris’teki Larue kafe restoran (?).

6 *Voix intérieures*’den alınan Victor Hugo’nun bu dizesini (“Şu ölümlü dünyada her bir ruh / Müziğini, ateşini / Veya kokusunu / Verecekse birine”) Reynaldo Hahn yeniyetmelik çağlarında bestelemiştir.

7 Antoine Bibesco.

Madam Adrien Proust'a

Cumartesi akşamı [24 Eylül 1904]¹

Sevgili Anneciğim,

Bugün 24 Eylül'de² bu mümkünse (ve yine de bu mümkün değil) sanırım seni daha da sevecenlikle düşünüyorum. Her seferinde o gün geri geldiğinde, ilk günden itibaren saatbe saat biriken tüm düşünceler geçen zamanı bize çok uzunmuş gibi gösterirken, yine de o güne ve o günden önceki mutlu günlere durmadan dönme alışkanlığı nedeniyle, o günü takip eden her şeyi sadece bir çeşit kötü mekanik bir rüyaymış gibi görme alışkanlığı nedeniyle, bize tam tersine sanki olay dün olmuş gibi geliyor ve daha şimdiden on ay geçtiğinin, bu kadar uzun bir zaman mutsuz olunabileceğinin, bir o kadar daha mutsuz olunacağının, on aydır zavallı Babacığımın hiçbir şey hissetmediğinin, hayatın tatlılığına sahip olmadığının farkına varmak için tarihleri saymak gerekiyor. Bunlar birbirimizin yanında olduğumuzda daha az can yakan düşünceler, ama bizim ikimizin durumunda olduğu gibi bir radyoyla birbirine hep bağlı olduğunda, daha çok veya az yakınında ya da daha çok veya az uzağında olmak hep sıkı sıkıya bir düşünce ve duygu ortaklığı kurmak ve yan yana olmak demek. – Tetkiklerimi yaptırdım, şekerden de albümünden de eser kalmamış. Gerisi hemen hemen aynı (karşılaştırmak için öteki tetkikim de yanımda olmalı). Yorumum şu: Ya az uyumanın ve gemide az yatmış olmanın verdiği yorgunluk biraz albüminimi ve şekerimi yükseltti.³ Ama doğruyu söylemek gerekirse böyle olduğunu düşünmüyorum zira sonuçta her şeye rağmen güzel dinlendim ve temiz hava vs. her şeyi telafi etti. Ya da tek öğün yerine iki öğün yemek bunlara neden oldu, bunu da sanmıyorum zira iki öğün de oldukça hafif ve “sıvı yağla” pişirilmişti. Tek kelimeyle, o zamanda, *rahatsız* olduğum şu andan daha az iyi olduğumu düşünmüyorum. O halde son kalan hipoteze göre

1 Bu mektup *Mère* (s. 264-269) ve *Kolb'de* (IV. cilt, s. 293-298) yayımlanmıştır.

2 Profesör Adrien Proust 24 Kasım 1903 tarihinde, yani bu mektuptan tamı tamına on ay önce, ölümüne neden olacak bir beyin kanaması geçirmişti.

3 Proust 9-14 Ağustos 1904 tarihleri arasında Havre'dan yola çıkan bir gemi gezisine katılmıştı.

(ama bu da belki fizyolojiye terstir, ancak bir doktor doğrusunu bize söyleyebilir), şeker ve albümin daha az temiz hava aldığım bu zamanda vücudumdan atılmamış ve bana daha çok keyifsizlik veriyor olabilir ve gemideyken vücudumdan atılmış olabilir (ama bu belki de imkânsız ve uydurmadır). Ya da temiz hava terlemeyi güçleştirdiği için şeker ve albümin idrarla atılmak durumunda kalmış olabilir ve şimdiki durumda deriden çıkıyordur.¹ Ama böyle olduğunu sanmıyorum. – Hâlâ kırıklığım var. Dün akşam kriz yaşamadan eve döndüm ve sonuçta çıkmasaydım da olacağım durumda yattım. Buna karşılık sabah saatlerinde hiç spazm geçirmeden uzun bir kriz daha atlattım, bu da benim bayağı geç uyumama, çabucak da uyanmama ve şimdiki rahatsızlığıma neden oldu ve de hiçbir şeye yaramadı, zira *wird später gesagt*² her şey çok uzun sürdü. Başımın, boğazımın vs. bitmek bilmeyen ağrısını dindirmek için bu akşam bolca kaskara aldım ve bunun sağlığını düzelterecini umuyorum. Her halükârda, ne pahasına olursa olsun bunu sonlandırmaya kararlıyım. Ve bunun çok uzun sürdüğünü düşündüğüm için, tamamen yatıştığım göre şimdi bütün bir akşam yataktan çıkmayacağım ve ertesi sabah kalkacağım. Bunu bu akşam yapamam çünkü kriz (çok şiddetli olmasa bile oldukça uzun sürdüğü için) sonrası, ayakta yediğim zaman daha çabuk kendime geliyorum. Bununla birlikte bu sistemi uygulayacağımı bilmiş olsaydım saatlerimi bu şekilde ileri almazdım, zira saat yedi veya sekizde uyandığımda yatakta kalmak şimdi olduğundan çok daha kolay geliyordu, şimdi ise saat iki veya üçe doğru uyanıyorum ve yatakta kalmak beni daha çok üzüyor. Dün akşam saat beşten önce akşam yemeğimi yediğim halde yine nispeten geç (saat üç buçukta) yattım, çünkü dün sana geç saatlere kadar yazdığım için penceremi açmak zorunda kaldım. Sabah saatlerinde sigara içtiğim için, saat dört buçuğa kadar tekrar uyudum, uyandığımda, *wird später gesagt*

1 Burada bu mektubun ilk basımında birkaç satır eksiktir; daha sonra Kolb tarafından eklenecek bu satırlarda Proust, daha önce “unuttuğu için iki kez tuvalete gittiğini” ve “yaklaşık 26 veya 28 saatlik idrarımı” biriktirip gönderdiğini ayrıntılı olarak anlatmakta ve “saklamadığı iki idrarının yemek sonrası olduğunu” ve böylece “şeker ve albüminin o zamanda dışarı atılmış olmasının mümkün” olabileceğini eklemektedir (Kolb, IV. cilt, s. 294).

2 Sözcüğü sözcüğüne: *daha sonra söylenecek.*

warum¹ vs. akşam yemeği saat altı buçuğa kadar hazır değildi.² Kongre salonunda bir Napoléon büstüne oy vermemek için Korsikalı büyük adam edasıyla Korsika Genel Konsey başkanlığını bırakan Emmanuel Arène'e hayran oldum. – Dün ayrılma konusunda bir Beaunier okudum, hep aynı şakalar, Henri Maret'den, *L'Action*'dan, Ranc'dan vs. alıntılar. Günlük önemsiz haberler, M. de Nédonchel Ligne'lerin evinde yazlıkta vs. bir haberin de yanlış yazıldığını sandım “Kız kardeşi M. Georges Menier ile nişanlı olan M. Legrand'ın bir kızı” (oyşa nişanlı değil, evliydi). Sonra tesadüf eseri gördüm ki 1903 yılının eski tarihli bir *Le Figaro*'suymuş. Her şey aynı ve seni temin ederim ki hiçbir şey fark etmeden başından sonuna kadar okunabilirdi. Sadece tarih farklı. – Sana yazdığım zaman kendimi çok iyi hissediyorum ve sonuçta beni sinirlendiren de sadece sekiz gün önce hissettiğim rahatlıkla olan bu karışıklık. Ama hiç keyifsiz değilim. Nedenini belki tesadüfen bulurum. Mme Lemaire, Reynaldo'ya “tedavi olmaya gitmek vs. için cesaretim” olup olmadığını sormak için, kızı da Reynaldo'ya annesinin hayatı kendisine dar ettiğini söylemek için yazmış. İşte benim söyleyemediğim bir şey! Sonuçta sürekli öksürük krizleriyle boğulur gibi olduğum için, beni bu durumda görmekten çok mutlu olacak sevgili Anneciğim! Bu sabahki kriz bir kere oldu ve dediğim gibi çok şiddetli değildi; mesela, eskiden gündüz kalktığımda olduğu gibi çok kez aksırmadım. Croisset'nin laflarını tamamıyla öfkesine vermekte haklı değilsin. Sonuçta Faguet bunun doğrudan Marivaux'dan geldiğini söylüyordu ve bu yüz kere daha sevimliydi.³ Ama hayır, eskiden Sarcey'ye yapıldığı gibi Faguet'nin aleyhine konuşmak gençler arasında moda oldu. Ve kaba sabalığını Fransızca bilmiyor diye adlandırmak çok aptalca. Zira bunu isteyerek yapıyor ve ne yaptığını çok iyi biliyor. Bilakis

1 Sözcüğü sözcüğüne: *nedeni daha sonra söylenecek*

2 Burada bu mektubun ilk basımında çok kısa bir pasaj eksiktir; daha sonra Kolb tarafından eklenecek bu pasajda Proust, kaskaranın hâlâ etkisini göstermediğini ve “sağlığın iyi değilken yemek yediğinde olduğu gibi” biraz ishal olduğunu belirtmektedir (Kolb, IV. cilt, s. 295).

3 22 Eylül 1904'te *Le Figaro*'da çıkmış, Francis Croisset ile yapılan bir söyleşiden söz ediliyor. Yazar, söyleşide, yakın bir tarihte Comédie-Française'e verilen *Le Paon* başlıklı tiyatro oyununun nasıl karşılandığı konusuna ve özellikle Émile Faguet'nin 11 Temmuz 1904'te *Le Journal des Débats*'da çıkan olumsuz eleştirisine lafı getirir ve bu yazıya cevap verir: “Laf aramızda, M. Faguet çok ince bir ilgi göstermiş: Benim Brüksel doğumlu olduğumu bildiği için yazısını Belçika dilinde yazmak istemiş.”

savunulabilir bir şey varsa o da biçimi. *La Revue de Paris*'deki bir M. Alfassa makalesinden bir not ekliyorum buraya, (notun) bununla bir ilgisi yok, tek nedeni içinde Babamın adının geçmesi. Bugün yapayalnızdım, ama Antoine Bibesco bana biraz geç uğrayacağını söylettirdi. Kaskara sayesinde yarın daha iyi olursam, belki sayfiyeye giderim, ama gideceğimi pek sanmıyorum. Belki de şimdi yatakta olduğum için kalkarsam soğuk alır mıyım. Belki de Reynaldo'nun keyifsizliği beni güçten düşürdü (şimdi kendisi gayet iyi). Lintilhac'ın mektubunun olduğu *Le Temps*'ı okuduysan, Mme de Noailles üzerine Mirbeau'nunkini de okumuştundur. Ne övgüler yapmış! İyileştiğim ilk gün için, hangi şartlarda Dieppe'e gidip kalabileceğim konusunda yine de beni bilgilendir. – Félicie yine erkenden yattı, daha erken yatamazdı, ama uzun lafın kısısı tam o anda saate bakmamış olsam da sanırım saat dokuz buçuktu. Marie çeşitli projelerini bana açıklamak için biraz daha kaldı ve bütün gece yatmam gerekirse Baptiste'i çağırma fikrimi çok kibarca reddetti ve bunu seve seve kendisinin yapacağını söyledi. Sana, senin için diktiği korsajı bitirdiğini söylememi istedi. Giriş kapısının zili çalmadığı (ama hiç çalmadığı) (zaten galiba bunu sana dün demiştim) için ve Mme Gesland¹ senin elektrikçinin adresini bilmediği için Monceau sokağından elektrikçi çağırdık.

Binlerce kez sevgiyle öpüyorum

Marcel.

Not: Bu akşam kendimi inanılmaz iyi hissediyorum ve akşam yemeğimi geç yememe rağmen epey erken yatacağım.

1 Mme Geslan ya da daha doğrusu Mme Gélon, Courcelles sokağı 45 numaranın kapıcısıdır.

Madam Émile Straus'a

Cuma [28 Nisan 1905]¹

Hanımefendi,

Dün Jacques'a² rastladım (siz gittiğinizden bu yana evimden ancak iki kere çıkabildim ve her ikisinde de Jacques'a Weber'de³ tesadüf ettim). Beni eşiyle tanıştırdı ama onunla konuşmadım çünkü çok fena astımım tutmuştu, ama onu çok hoş buldum ve gözlerinde çok sempatik ve çok nadir, seçkin ve üstün bir şey var, bu nedenle gözlerini çok düşündüm. (Bunda Jacques'ı kızdıracak hiçbir şey olmadığını düşünüyorum!) Jacques bana arzu edersem size yazabileceğimi, bunu yapabileceğimi sandığını ve bunun sizi yormaya-
cağını söyledi. Buna rağmen, kendinizi hep yorgun hissettiğinizi söyledi, bu da beni çok üzdü. Ben de kimseyi görmediğim için size “güncel haberler” veremem. İki aydır o kadar çok çalıştım ki krizlerimin olmadığı dinlenme anlarında kendi evimde bile arkadaşlarımı ağırlayamadım. Çalışmamın çok küçük bir bölümü *La Renaissance latine*'de 15 Haziran'da çıkacak.⁴ O sırada siz de dönmüş olursunuz ve sizi çok yormazsa okumanız için size veririm. Dışarı çıktığım seferlerin birinde (her ikimiz de hasta olduğumuzdan bizim için pek uygun olmuyor) bir konser çıkışında Mme de X...'⁵in, konuşmasını işittiğim her seferde, oldukça müstehcen şeyler söylediğini duydum. Parçaların kötü söylendiğini düşünüyordu. “Hayatım bunu kendim için Plançon'a yaptırtacağım” (sanırım bu, ona kendim için şarkı söylettireceğim, demek oluyor) “bu çok büyük bir zevk olacak. Gelecek Perşembe saat on. Katılmak isteyen amatörlerle duyurulur”. Güruh biraz uzağımda kaldı ve söylediklerini duymuyordum, ama yeniden ona doğru iteklendim ve işte şunu işittim: “Hayatım, ne istediğinizi söyleyin, Madeleine güzel yemek seviyor, bense size güzel müzik sunmayı tercih ediyorum. Aşçısına iki bin frank veriyor, bense bu parayı sanatçılara vermeyi tercih ediyorum.

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 27-31); *Kolb*'de (V. cilt, s. 119-124) yayımlanmıştır.

2 Jacques Bizet, Mme Straus'un oğlu.

3 Paris'teki Weber kafe.

4 *Sur la lecture*; bu metin, düzeltilmiş haliyle *Sésame et les lys* çevirisine önsöz olacaktır.

5 Mme de Saint-Paul'den bahsedilmektedir.

Sonuçta para miktarı aynı. Madeleine bunun ağzına konulmasını, bense kulağıma konulmasını tercih ediyorum.¹ Herkesin zevki kendine hayatım, hepimiz özgürüz, sanırım.” E..’nin² Primoli’ye karşı çok sevimli olduğunu zannederek ve ona iltifat etmek için onunla Calvé’nin³ evinde beraber yemek yemekten ne kadar mutlu olduğunu söylediği *L’Écho de Paris*’deki yazısını okudunuz mu bilmiyorum. Şunu da ekliyor: “Uzun beyaz sakalıyla, tamamen kel olan bu ihtiyar adam, bana bağışlayıcı yücelikte bir Tanrı’nın varlığını söz götürmez bir biçimde düşündürttü.” Primoli’nin de gerçekte bu kadar mutlu olup olmadığını bilmiyorum; yalancılık perdesinin ardındaki eski resimleri daha şimdiden yeterince yaşlı olan gözlerim yüzünden mi görmüyorum, onu da bilmiyorum, ama sakalının, biraz beyazlaşmış olsa da, sarı olduğunu hatırlıyorum ve yüce bir ihtiyar olduğunu hiç sanmıyorum. Montesquiou’nun mektupları yüzünden bitkin düştüm. Ne zaman bir toplantı yapsa, ne zaman bir davet verse vs. vs. hasta olduğumu kabul etmiyor ve önce emrivakilerle, tehditlerle, Yturri’nin ziyaretleriyle beni uyandırıyor, sonra da gelmediğim için sitem ediyor. “Başkaları” olmasaydı sanırım iyileşmek daha kolay olurdu. Ama size verdikleri yorgunluk ve onların büyük bir zevk olarak gördükleri şeyleri yerine getirmek için yaptığınız bir ihtiyatsızlığı bazen bir ay boyunca takip eden ısırtılarıyla onların anlamalarını sağlayamamamız, bütün bunlar ölümden beter. Geceleri o kadar çok şey okuyorum ki sizi yormadan okuduklarımdan sonsuz sayıda alıntılar gönderebilirim size. Ama hepsi o kadar sıkıcı ve o kadar ağır ki hoşunuza gidip gitmeyeceğini bilmiyorum. Bu gece Mme Desbordes-Valmore’un, Mme D..⁴ vs. tarzında kendini beğenmişliklerle dolu olan mektuplarını okudum. Aslında kendini beğenmişlikle, sinirlendirici şeylerle alay etmekte haksızsınız. Yeteneği olan kimseler böyledir. Sainte-Beuve’e şöyle küçük notlar gönderiyor:

1 Swann’ların *Tarafı*’nda Mme Verdurin’e atfedilen sözlere bkz. “Şu üzümler insanın iştahını açmıyor mu? Kocam onun kadar meyve yemiyorum diye meyve sevmemi söylüyor. Katiyen öyle değil, ben hepinizden oburum, ama ben onların tadını gözlerimle çıkardığım için yememe gerek kalmıyor. Hepiniz niye gülüyorsunuz canım? Doktora sorun, bu üzümlerin benim içimi temizlediğini o da söyleyecektir size.” (RTP, I. cilt, s. 204-205)

2 Gazeteci Albert Flament.

3 Şarkıcı Emma Calvé.

4 Mme Alphonse Daudet.

Hâlâ meleşimiz olsaydınız
Ve böyle bir gidiş sizi rahatsız da etmezdi
Kız kardeşinizin elini sıkmaya
Gelirdiniz yarın.
Üstüne toprak dökmemiz için
İngiltere'ye gönderiyorlar onu
Bir gemiye koyacaklar
Bense sudan korksam da onu almaya gideceğim.¹

Bu mektuplarda korkutucu olan şey aşkın ne kadar bencil olduğunu görmek. Sevgili ölür ölmez, artık başka hiçbir şey beklenmediği için, her şey bitiveriyor (bu herkes için geçerli değil). Ama nihayetinde kadın Latouche'u delicesine sevmişti. O ise kadına karşı dehşet vericiydi. Hiçbir şey kadına onu unutturamadı. Adam öldü. Latouche üzerine bir yazı yazmak isteyen Sainte-Beuve, Mme Desbordes'dan “yeteneğin çok yakınından geçmiş” (bu da tipik Sainte-Beuve değil mi?) bu adam hakkında bilgi istedi. “Yapabileceği bütün kötülüğü yapmamış bir adama borçlu olduğumuz hoşgörüyü bahsetmek istiyorum ondan (diye ekler iyi yüreklilikle).” Bu durumdan hoşnut olmayan Mme Desbordes'un ondan en azından güzel bir makale yazmasını rica edeceğini düşünürdüm. Kadın bir süre geçtikten sonra cevap verir. Öncelikle kederin belirtileri olarak, “dinmek bilmeyen gözyaşlarımdan bulanıklaşan gözlerle size yazıyorum”, vs. vs. Sonra sıra tasarlanan yazıya gelir. “Diyorsunuz ki, yapabileceği bütün kötülüğü yapmamış bir adama borçlu olduğumuz hoşgörüyü bahsetmek istiyorsunuz ondan. Evet! Tam bu, tam da bu, epeyce kötülük yaptı, ama vs. Yeteneğin bu kadar yakınından geçmiş bu adam. Bu ne kadar da uygun! Gerçeği söylemek gerekirse ben bundan bile pek emin değilim ve size bu konuda bilgi veremem, zira *son kitaplarını fazla kötü bulurum diye onları açmaya bile cesaret edemiyordum*. Herkes bana bunların değersiz olduğunu vs. söylüyordu.” Ne kalleslik ama! Ve adamın adının (Joseph de Latouche) kendininkinde (Josèphe) bulunduğu için bir zamanlar onun ayaklarının dibinde sevinçten deliye dönmüş bir halde olduğunu düşününce. “İsmin! Biliyor musun, Tanrı benim-

1 Proust burada ve mektubun devamında, Léon Séché'nin *Études d'histoire romantique, Sainte-Beuve* (2. cilt: “Ses mœurs”) adlı yapıtında yer alan bir metinden yaklaşık olarak alıntılar yapmaktadır.

kinin içinde seninkini yazmak lütfunda bulunmuş!” (buradan yola çıkarak, isminin aynı zamanda Marceline olduğunu düşünürsek bu mektupların M. de Marcellus’a yazıldığını sanabiliriz.) Şu anda belki Sainte-Beuve’e yazdığı mektubu haksız bir şekilde yorumluyorum. Sorunun ne olduğunu bilen birine sormak lazım. Bana hep söylenen onun bir melek olduğuydu. Biraz şaşırdım gerçekten. Hanımefendi, umarım bir an önce iyileşirsiniz, size saygılarımı ve en derin sevgilerimi gönderiyorum.

Marcel Proust.

Georges de Lauris’e

[1905’ler ?]¹

Bu akşamki sıkıntılı telefondan sonra size yazmaya başladım ama dördüncü sayfaya geldiğimde, mektubun henüz daha başlangıcında olduğumu ve bitirmeye çalışmanın beni fazlasıyla yoracağını fark ettim (yine de size iyi niyetimin kanıtı olarak göstermek için başlangıç kısmını saklıyorum). Mektubunuza sessiz kalarak verdiğim cevabın (böyle denebilirse) aslında ihmalden değil takdir edeceğinizi sandığım bir nezaket titizliğinden kaynaklandığını size açıklıyordum. Yorucu bir açıklama yazmaktansa (zira şu an sessizliğimi bozmamak için artık hiçbir nedenim yok), buraya geldiğinizde bunu size açıklayacağım, zaten hepsi tamamen önemini yitirmiş olacak, sadece benim için bir tanesi hariç, o da beni size karşı fazlasıyla tembel olarak yargılamamanız. Saatlerim biraz daha düzene girdi. Dolayısıyla belki beni ziyarete gelebilirsiniz, hatta bir defasında şansınızı deneyip, isterseniz önceden telefon edin, saat yedi buçuğa doğru, yediyi çeyrek geçe gibi gelebilirsiniz [;] uzun sohbetler için uygun değilim, ama o saatlerde göğüs sıkışmalarına tutulmayacağım için böylece birbirimizle tokalaşırız (ne yazık ki bu

1 Bu mektup *Lauris* (s. 80-81); *Kolb*’de (V. cilt, s. 236) yayımlanmıştır.

her gün böyle değil, ama şu anda bazı zamanlar) size selamlarımı gönderiyorum.

Marcel Proust.

Madam Émile Straus'a

[Temmuz 1906]¹

Hanımefendi

Bana böylesi mükemmel mektuplar yazmanız büyük kibarlık, bütün kalbimle size teşekkür ederim. Dreyfus davası hakkında söyledikleriniz doğal olarak bu konuda söylenebilecek en eğlenceli, en derin ve en iyi yazılmış şey. Yanılmayan bir zarafetiniz ve zekânınız var. Hayatın sadece bir kere romana benzediğini –çok az benzer– düşünmek ilginç. On yıldır hepimizin hayatında bir dolu kederler, hayal kırıklıkları, acılar olması ne yazık! Ve hiçbirimiz için kederlerimizi coşkulara, hayal kırıklıklarımızı beklenmedik gelişmelere ve acılarımızı harika galibiyetlere döndürecek bir saat çılmayacak. Ben gittikçe daha da hastalanacağım, kaybettiklerimi daha da çok özleyeceğim, hayatımla ilgili hayalini kurduğum her şey benim için daha da ulaşılmaz olacak. Ama Dreyfus için ve Picquart için durum böyle değil.² Hayat onlar için, peri masalları ve tefrika romanlardaki gibi “beklenmedik biçimde güzel” oldu. Bunun nedeni de bizim üzüntülerimizin gerçeklere, fizyolojik gerçeklere, insani ve duygusal gerçeklere dayanması. Onlar içinse, acılar hatalara dayanıyordu. Yargı hatalarının veya başka hataların kurbanı olanlar çok şanslı! Sadece onlar için telafi ve eski durumuna dönme mümkün. Zaten bu eski duruma dönmede, son “tabloları” sahneye kim koyacak bilmiyorum. Ama bu, eşsiz ve hatta duygulandırıcı. Ve bu sabahın “son tablosunu” okumak imkânsız: “Askeri okulun

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 47-52); *Kolb'de* (VI. cilt, s. 159-163) yayımlanmıştır.

2 21 Temmuz 1906'da Dreyfus davasıyla ilgili olarak, Alfred Dreyfus'a, askeri okulda, Légion d'honneur nişanının geri verildiği bir törenle sembolik bir son düzenlenmişti.

avlusunda, beş yüz katılımcı” ve gözlerinde tek damla yaş yok. Picquart için, hapishanede tutulduğu Mont-Valérien’a *Hazlar ve Günler*’in bir nüshasını göndermekte nasıl zorlandığını düşününce, ona *Sésame et les lys*’i gönderme isteğim yok oluyor nerdeyse, çünkü artık çok fazla kolay hale geldi. *Débats*’da¹ anlatıldığı gibi, onun kolordusunun kumandasını alan ve mahkeme heyeti başkanına Dreyfus davası hakkında bir konuşma yapan kolordu komutanının hikâyesine gazetelerde rastlayamadım. Sanırım General Gallieni’den söz ediliyor, ama bu konuda bir şey bilmiyorum ve hiçbir yerde bir şeye rastlamadım. Ayrıca Dreyfus-Picquart’ın iadei itibarı için oy veren vekillerin adlarını bilmek isterdim. Sizi kızdıracığını bildiğim, ama mektupta sizi kızdırmaz diye umduğum bir konu da Mercier konusu. (Birkaç haftadır Dreyfusçu olan) Barthou’nun, her şeye karşın yetmiş beş yaşında bir ihtiyar olan bu arlanmaz alçağa² incitici bir şiddetle saldırarak kendi reklamını yapması hoşuma gitmiyor; üstelik adam söyleyecek hiçbir şeyi, verecek hiçbir kanıtı olmadığını bile bile, bağırıp çağıran bir meclis karşısında Senato kürsüsüne çıkmaya cesaret etmiş ve öyle komik bir duruma düşmüş ki Yargıtay onu kapalı oturumda yargılamış ve yargılama usulü yasaya uygun değilmiş. Ama bütün bu olanlar konusunda düşüncemi ifade etmem için sayfalar yetmez, size kıyamam. Bu durumdan son derece memnun olan ve bunu hak eden biri varsa, o da, yapmak isteyip gerçekleştirdiği iyilik için en imrenilecek kişi olan Reinach’tır. Onun galibiyetinin gazetelerde ve Meclis’te çok az yer almasına üzülüyorum. Zola’dan bile daha çok şey yaptı. Hanımefendi, Trouville konusuna gelince, Ağustos ayında Cabourg yakınlarında iyi anlaştığım arkadaşlarımla bir yer kiralamaya karar vermem mümkün olacak. Henüz kesin değil, ama yine de olası yerin adını öğrenir öğrenmez bunu size yazacağım, böylece siz de Jacques veya Robert Dreyfus veya herhangi biri vasıtasıyla Trouville’deki bir emlak komisyoncusuna burayı bilip bilmediğini, iyi, temiz vs. bir yer olup olmadığını sordurabilirsiniz, umarım bunun sizin için bir sakıncası yoktur. Ama bu planımdan vazgeçersem, yine de belki Trouville’e yalnız gelebilirim, o zaman da yanımda aşçım³

1 *Le Journal de Débats*, 21 Temmuz 1906.

2 Dava döneminde Savunma Bakanı olan General Mercier, Dreyfus’un mahkûmiyetinin sürmesi için orduya olanak sağlayan gizli oyunların içinde bizzat bulunmuştur.

3 Félicie Fitau.

olur. Harcourt şalesinin (Crémieux'lerin¹ şalesinin) kiralık olup olmadığını biliyor musunuz, tabii o kadar ıssız bir yerde kalmak tehlikeli değilse, bina rüzgârı ve hava cereyanını odalarda hissettirmeyecek kadar sağlamsa. Ayrıca kira Ağustos ayı için bin franktan fazla olmamalı, zira bu durum araba da gerektirecek vs. ve bütün bunlar aslında Trouville için yapmaktan çok hoşnut olacağım bir savurganlık, ama belli limitleri de aşmamalıyım. Sadece kendim için küçük bir tekne kiralamayı da düşündüm, Trouville'den başlayarak Normandiya ve Brötanya'yı ziyaret edebilirim ve geceleri (tekne) yatıp, gündüzleri sizi görmeye gelirim. Ama sanırım uygun fiyatlara oldukça konforsuz ve çok tehlikeli olabilecek yatlardan başka bir şey kiralanmaz.² Orada olabilecek gürültüden ve çamaşırları ısıttırmanın imkânsızlığından o kadar çekinmesem, belki en az masraflısı, özellikle üstünkörü beslenmemle, Roches Noires'da³ iki odalı bir daire tutmak olurdu. Ama sanırım duvarları çok ince ve her şey duyuluyor ve şömineler de muhtemelen yakmak için yapılmamış. Normandiya benim sağlığıma pek iyi gelmiyor.⁴ Trouville de aynı şekilde, akşamları vadideki sis bana iyi gelmiyor ve deniz havası beni huzursuz ediyor. Buna rağmen iyi inşa edilmiş, rutubetli olmayan, çok eski olmayan, modern tarzda ve sade bir bina, evlerin arkasında sıkışıp kalmamış ama mesela plajda ya da yüksekte ve Ağustos ayı için kirası bin frankı aşmayan bir yer olursa, belki kiralarım. Belki de, Évian cefasını yeniden çekmek için Eylül ayını beklemek yerine, Ağustos'tan itibaren giderim. Tekne çok hoş bir şey olurdu, ama sanırım yelkenle gidilirse çok serin olur, buharla çalışırsa da tekne çok küçük olacağından her yer duman kokar. Size kendimden ve planlarımdan açık yüreklilikle bol bol bahsettiğim için beni affedin. Bunları gerçekleştirmemde bana bir ölçüde yardımcı olabilirsiniz diye düşünüyorum. Konaklama için en fazla bin frank ayırırsam (otel olursa biraz daha fazla ödeyebilirim, çünkü o zaman yemeği vs. fazladan hesaplamam gerekmeyecek), bu öncelikle daha en başında bütçemi aşar ve ayrıca bir yerin kriz geçirmeme neden olup olmayacağını önceden bilemeyeceğim için,

1 Böyle yazıldığı şüphelidir.

2 Marcel Proust'un burada ilginç yanlarını ve tehlikelerini ayrıntılı bir biçimde anlattığı, Normandiya'da bir ev ve bir tekne kiralama planlarının hiçbirisi gerçekleşmeyecektir.

3 Trouville'deki Les Roches Noires oteli.

4 1907'den 1914'e kadar, Marcel Proust her sene Normandiya'da bir süre kalacaktır.

iki günün sonunda oradan ayrılmak zorunda da kalabilirim. Elbette orada çok rahat edersem Eylül ayı için de kirayı devam ettirmem söz konusu olabilir. Ama sanırım en mantıklı yer Évian olacak. Size saygılarını ve minnetlerini sunan arkadaşınız

Marcel Proust.

Marie Nordlinger'e

[8 Aralık 1906]¹

Sevgili, sevgili, sevgili, sevgili Mary!

Öncelikle:

Reynaldo'ya söyledim, size önce mektup sonra da *Sésame*'i², o tuhaf yere ve adrese göndermiştim, Reynaldo size söyledi mi? O adreste, *Detroit* şehrin adı, *Avenue* eyaletin adı, *Lac Ontario* da ülke adı oluyor, değil mi? Ama hiç cevap gelmedi ve bana “Ya *Sésame*?” diye sorduğunuza göre şimdi anlıyorum ki elinize hiçbiri geçmedi. Şimdi cevapta ekliyorum.

Sevgili arkadaşım, kalbime ne kadar da yakınsınız ve yokluğunuz beni sizden ne kadar da az uzaklaştırdı! Öylesine bir sevgiyle ve geçmişin yok edilemez özlemiyle durmaksızın düşünüyorum sizi. Harap olmuş hayatımda, kırık dökük kalbimde, sizin tatlı bir yeriniz var. Sevgili arkadaşım, size önemsiz bir konuda bir çift laf etmeme müsaade edin. *Sésame* için hâlâ telif hakkı ödemesi almadıysanız, nedeni ilk olarak yayımlandığı *Les Arts de la vie* dergisinin iflas etmesi ve hiçbir ödeme yapmamasıdır, kitabın yayıncısı Mercure ise kitap satışları tamamlandıktan sonra bana ödeme yapacaktır. Size buradan avans ödemesi yapmamı isterseniz, bundan daha kolay bir şey yok; ne yazık ki biliyorsunuz, artık paramı kullanmak için kimseye hesap vermek durumunda değilim.

1 Bu mektup Nordlinger (s. 103-106) ve Kolb'de (VI. cilt, s. 307-309) yayımlanmıştır.

2 Proust'un -Marie Nordlinger yardımıyla- yaptığı ve bir önceki Haziran ayının başında yayımlanan John Ruskin'den *Sésame et les lys* çevirisi.

Anladığım kadarıyla Manchester'dasınız. Bense dört aydır Versailles'da. Versailles demeli miyim? Buraya vardığımdan beri ya-
tağa girip bir daha hiç çıkmadığımdan (ne bir kere bile Château'ya,
ne Trianon'a ne de başka bir yere gidebildim, gece yarısına doğru
ancak uyanıyorum), gerçekten Versailles'da mıyım, başka bir yerde
miyim bilmiyorum. Paris'te olmam gerekirdi, ama daireyle ilgili
sıkıntılarım oldu, dava başladı, ben de Ekim ayından beri içine
giremediğim bir daire kiraladım.¹ Ama uzun lafın kısası, ya şu anda
bulunduğum Hôtel des Réservoirs'a, ya dairenin fiyatından ötürü
kalamadığım için korkunç bir acı yaşadığım, ama nazik kapıcımın
Mary'nin mektubunu bana ulaştıracağı evin adresine, 45 rue de
Courcelles'e² ya da kiraladığım ve şimdiye kadar oturmadığım
dairenin adresine, 102 Haussmann Bulvarı'na yazarsanız, mek-
tubunuz bana ulaşacaktır. Mektubunuza cevap vermek için fazla
yorgun olursam beni bağışlayacaksınız. Ama yazmaya çalışacağım.

Siz çalışıyor musunuz? Ben artık çalışmıyorum. Annemin göz-
desi olan çeviri devrini bir daha açmamak üzere kapattım. Kendi
eserlerimin çevirilerine gelince, artık cesaretim yok. Amerika'da
güzel şeyler gördünüz mü? Bana küçük ders kitabımı³ geri gön-
dermek ne acayip cılgınlık! Gündüz dışarı çıksaydım, çok güzel
bulduğum o Eski Mısır ve Asur sanatını görmek isterdim. Acaba M.
Bing⁴, Eski Mısır ve Asur objeleri ve de Gotik objeler satıyor mu?

Sizinkiler nasıllar? Beni hatırlatmanızı isteyeceğim Venedik'in
en ilginç taşlarından⁵ biri olarak zihnimde yer eden teyzeniz⁶ nasıl?
Hiçbir şey onu yumuşatamaz, hiçbir şey onun bükülmez ilkelerini
yerinden kımıldatamaz. Ama onu nasıl da beğenmişim ve sizi
nasıl da çok seviyor gibiydi! Benim için hiç görmediğim *Venedik'te*

1 Söz konusu olan Proust'un büyük amcası Louis Weil'e ait, 102, Haussmann Bulvarı
adresindeki dairedir; daireyi önce Proust kiralamış, sonra da bir başkasına kiraya
vermiştir.

2 Marcel Proust'un ebeveynlerinin son adresidir.

3 Eski Mısır bilimcisi Gaston Maspero'nun bir ders kitabından bahsedilmektedir (bkz.
Kolb, VI. cilt, s. 308, dipnot 3).

4 Bir önceki Eylül ayında vefat etmiş ve Uzakdoğu sanatında ve modern süsleme sanat-
larında uzmanlaşmış tüccar Siegfried Bing'den (1838-1905) çok burada bahsedilen
kişi şüphesiz oğlu Marcel'dir.

5 John Ruskin'in Venedik'in taşları anlamına gelen *Stones of Venice* eserinin başlığıyla
yapılmış söz oyunu.

6 Mme Caroline Hinrichsen.

*Sabahlar'ını*¹ temsil ediyor... “sabah keyfi” yapmayı bilmeyen “er-kenci” kadın.

Sizi sürekli ve hep çok düşünmekten vazgeçemedim, sevgili arkadaşım, hiçbir zaman da vazgeçmeyeceğim. Sonsuz dostlukla ellerinizi öpüyorum.

Marcel Proust.

Madam Émile Straus’a

[Nisan başı 1907]²

Hanımefendi,

Her geçen gün Jacques’dan³ daha iyi haberler alıyorum (Robert’e de telefon edeyim) ve bu haberleri alırken sizin duyacağınız sevinci düşünerek benim sevincim iki katına çıkıyor. Size dün yazmak istedim, ama yirmi dört saat süren bir kriz geçirdim ve bu kriz sırasında yazabilmem fiziksel olarak imkânsızdı. M. X...’i öğle yemeğine çağırılmış olmanız bence hayran olunacak biçimde nazik ve nefis bir biçimde gülünç bir hareket, bunu size söylemek için yazmak istiyordum. Bu, tam da size yaraşan, içinden zekâ ve iyilik fışkıran hareketlerden biri. Şişko annesi ne olduğunu bilmediğim tadilat işlerinden vazgeçmedi, yazık! Zira o kadar aydır günde on iki işçi hummalı bir biçimde çekiç salladıklarından herhalde Keops Piramidi gibi haşmetli bir şey inşa etmiş olmamalılar, öyle ki dışarı çıkan insanlar Printemps ile Saint-Augustin arasında bunu şaşkınlıkla fark etmiş olmalılar.⁴ Bense bu yapıyı görmüyorum, ama işitiyorum. Ve çekiç sesleri zaten güçlü olan bir krizi iki katına çıkardığı zaman ve bu kadının sadece, hasta olmaktan başka bir şey yapmadığım

1 John Ruskin’in Floransa’da sabahlar anlamına gelen *Mornings in Florence* eserinin başlığıyla yapılmış söz oyunu.

2 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 73-75) ve *Kolb*’de (VII. cilt, s. 131-133) yayımlanmıştır.

3 Jacques Bizet, Mme Straus’un oğlu ve Proust’un çocukluk arkadaşı.

4 102, Haussmann Bulvarı adresinde Proust’un komşularının yaptığı tadilat işleri ima edilmektedir.

bir yılıma mal olduğunu değil, krizler ve ilaçlar yüzünden hayatımı yıllarca kısalttığını anladığımda, Sully Prudhomme'da tam da bu piramitteki işçinin nasıl bağırdığını düşünüyorum. Şunu hatırlarsınız:

Birden kırılmış bir ağaç gibi bağırdı.
Çılgılık, Tanrılar'ı ve Adalet'i ararcasına yükseldi,
Ve üç bin yıldır bu devasa korkunç yapının altında
Galibiyet içinde bozulmadan uyuyor Keops.¹

Bazen *rüyamda* bu tadilat işlerinin bittiğini ve bir daha ustaların gelmeyeceğini görüyorum, ama uyandığımda (daha doğrusu onlar yüzünden uyandığımda) (yine Sully Prudhomme'da olduğu gibi) şunu fark ediyorum: “Çiftçi bana rüyamda dedi ki”

Merdivenlere çıkmış gözüpük işçiler.

(bu dize tam böyle miydi hiç bilmiyorum, o kısımdan bahsetmek istiyorum. Artık işçilerin olmadığını rüyasında görmüştü ve uyandığında onları görmekten *memnun olmuştu*).²

Sadece boyanın kurumasını beklemek gerekti ve hâkimin annesi tam birkaç gün ara vermek zorunda kalmıştı ki bu sırada, (hep sabah saat yedi ile on arasında) sırtımı dayama onuruna eriştiğim tuvaletinin yerini (sanırım fazla dardı) iki veya üç kez değiştirtti. Bu ara verme süresi bana çok iyi geldi, evin ön tarafına ve balkona birkaç adım atabildim. Kadın taşındığında yeniden doğacağım, ama hemen değil, zira böyle şatafatı seven birinin duvara asacağı sayısız tablosu olacaktır ve bunun için elbette sabah saatlerini seçecektir. Ve o dönem çiçek mevsimi olacağı için ben de dışarı çıkamayacağım! Sonunda açık havada birkaç adım atabildim ve bu bana krizlere mal olmuş olsa da beni çok mutlu etti. Güneşin çok güzel ve özel bir şey olduğunu düşünüyorum.

Hanımefendi, size Daks'ta yapacak işi olmayan ve mektup okuyarak sıkılmak için zamanı olan bir kadına yazıyormuşum gibi yazdım. Ama sizin iyi niyetinizi ne suiistimal etmek isterim ne de çabalarımı ve hep yorgun olan elimi kötüye kullanmak, size sadece teşekkür etmek, Jacques'ı ne kadar düşündüğümü, sizi ne kadar sevdiğimi, size ne kadar minnettar olduğumu söylemek istemişim.

Marcel Proust.

1 Sully Prudhomme'un “Cri perdu” şiirinden yaklaşık alıntı.

2 Sully Prudhomme'un “Un songe” şiirinden parçalar.

Sanırım tadilat işleri birazcık hafifledi ve sanırım ona şu anda bir şey söylememek en iyisi. Artık akşam yediye kadar hava aydınlık olduğuna göre, döşemecilerini öğleden sonra çalıştırıp çalıştırmayacağına bakarak iyi niyetli olup olmadığını anlayacağız.

Robert de Montesquiou'ya

[Mayıs 1907]¹

Sevgili Beyefendi,

Mektubunuzu aldıktan sonra, özellikle bu şeyin bana imkânsız gibi göründüğünü söylemek maksadıyla size hemen cevap veremediğim için beni affedin.² Ama henüz yazmayı bitirdiğim bir yazı³ nerdeyse beni öldürüyordu ve bir gün boyunca hiç mektup okumadan ve yazmadan dinlendim, zira artık ne yaptığının farkında değildim. Bana *rahatsızlık* vereceğinizi söyleyerek beni üzüyorsunuz. Ortada bu kadar canlı bir hayranlık, bu kadar derin bir beğeni varken rahatsızlık vermek söz konusu olabilir mi? Bunu yapamayacağımı düşünmemin iki ayrı nedeni var. İlki, *Le Figaro*'da kitaplardan bahsetmiyorum, bahsetmemeliyim. Yine de, tek istisna, yazmayı yeni bitirdiğim ve M. Calmette'in benden istisnai olarak talep ettiği yazıydı. Ve yayımlanıp yayımlanmayacağını bilmediğim için, zira yazıyı olması gerekenden on kat daha uzun buldular, ben de boşuna kısaltmaya çalıştım, ağırlığını azaltmak için, orayla burayla uğraşıp, her seferinde Shylock⁴ için yarım kilo etimi kestirdim,

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (I. cilt, s. 183-186) ve *Kolb*'de (VII. cilt, s. 150-153) yayımlanmıştır.

2 Proust burada, Robert de Montesquiou'nun kendisine gönderdiği yeni çıkan *Altesses Sérénissimes* başlıklı kitabının duyurusunu Proust'un *Le Figaro*'da kaleme alması doğrultusundaki isteğine cevap vermektedir.

3 Muhtemelen bir sonraki mektupta belirtilen "*Les Éblouissements*, par la comtesse de Noailles" (*Contre Sainte-Beuve*, s. 533-545) başlıklı yazıdan söz edilmektedir; bu yazı daha sonra *Le Figaro*'nun *Supplément littéraire* ekinde 15 Haziran 1907'de yayımlanacaktır.

4 Shakespeare'in *Venedik Taciri* oyununda yer alan ve borç para vermek için rehin olarak et isteyen bir karakter.

istenen boyutlara ulaştım mı bilmiyorum. Şu sıralar, *Le Figaro*'da bekleyip duran, yayımlanmayan ve sürekli yer bekleyen ve özellikle hakkında çok nazik şeyler söylemiş olduğunuz yazımın¹ akıbetini bekleyen yazılarım var. Diğerinin sonunda duyurduğum gibi, bu yazım sanırım yayımlanacak, ama ne zaman bilmiyorum. Tam da yazmayı yeni bitirdiğim ve diğerlerinden önce gelecek yazımda, daha önce yayımlanırsa eğer, Gustave Moreau'nun adı, bana *Altesses Sérénissimes*'e gönderme yapmam için mükemmel bir fırsat verecekti. Ama belli etmeden bağlantıyı kurmayı beceremedim, üstüne üstlük yazıda halihazırda bir kartvizit misali bolca özel isim var. İşe yaramadı bu nedenle. Lion'dan bahsettiğimde, ona, nicelikte olmasa da nitelikte *partem leonis* vermek istiyorum.

Bu durumda, yazıyı yazabilmem için, M. Calmette'in bunu benden istemesi gerekir ve sanırım *Le Figaro*'da benim bu tip yazılar yazmam uygun olmaz, çünkü bu iş için görevlendirilmiş kişiler ve vekilleri veya bazı istisnai durumlarda bunları bir kereliğine yapan kişiler var. Bununla beraber, yazılarımin uzunluğu karşısındaki kızgınlıkları, şu anda benden bekledikleri ve yayımlanacağını sanmadığım ve içinden çıkarabileceğim her şeyi çıkardığım ve daha kısaltmak için artık gücümün kalmadığı yazının uzunluğunun *Le Figaro*'yu içine düşürdüğü zorluk, işte bütün bunlar olayı daha da imkânsız kılacaktır.

İkinci nedenim ise, son yazdığım bu yazının bende yarattığı olağanüstü yorgunluk ve bunun yüzünden, tam olarak dinlenmeden önce olası herhangi bir şey (bu zaten berbattı) yazmak için kendimi hazır hissetmememdir. Böyle bir konuda yazacağım bir yazıyla, *Le Figaro*'nun kabul etmeyeceği korkusunu duyarak meşgul olmam, öyle sanıyorum ki, benim gücümü aşan şeyler. Benim için bunu özellikle yorucu kılacak ve doğrudan konunun kendisiyle (*kitaptan değil sizden* bahsediyorum) ilgili olan, size vereceğim başka nedenler de var. Ama tam da size yazdığım şu anda öylesine yorgunum ki artık size ne yazdığımı farkında bile değilim. Birkaç saat içinde, birazcık uyumaya çalışırsam, size belki daha mantıklı bir mektup yazacağım, ama size hemen teşekkür edememiş olmaktan zaten mahcup olduğum için beklemek istemedim. Ve şu anda kelimeler

1 "Journées de lecture" (*Écrits sur l'art*, s. 241-248); bu yazı 20 Mart 1907'de *Le Figaro*'da yayımlanmıştır.

elimin altından ve düşüncelerimden kayıp gidiyor. Ve, bununla birlikte, tek istediğim size minnettarlığımı bildirmektir. Çok ünlü ve çok yetenekli kişilerden yazılar alabilirsiniz, beni düşünün! Öneminiz ne kadar da az anlaşıyor ve değeri bilinmiyor, ama aynı zamanda nasıl bir teveccühünüz var, sizi hak etmeyen, dokunaklı bir tercih yapmışsınız!

Size teşekkür eden ve daha sevgi dolu bir mektup yazmak için fazlasıyla yorgun bir halde size veda eden, minnettar hayranınız.

Marcel Proust.

Robert de Montesquiou'ya

[Mayıs ortası 1907]¹

Sevgili Beyefendi

Size hemen cevap veremediğim için özür dilerim, şu son iki günde öyle şiddetli bir kriz geçirdim ki hiçbir şey bana yazma gücünü veremedi. Mektubumun sizi avuttuğunu söylüyorsunuz. Sizin-kiyse beni üzdü, zira bundan dolayı size çok minnettar olduğum nazik sözlerinizin arasında kasıtlı olarak çok hoş olmayan iki şey söylüyorsunuz bana. Doğru tahmin ettiğiniz yazıya² gelince. Bundan bana söz ettiğiniz cümleyi yanlış mı anladım bilmiyorum ama sanki kasten bu konuda sustuğumu düşünüyor gibisiniz (bense bilakis bu konuyu sizinle konuştuğumu düşünüyordum); oysa, öncelikle bunu bilmemenizi isteyecek ne gibi bir nedenim olabilir anlayamıyorum. Sonra, böyle bir kurnazlık gerçekten çok aptalca olurdu, çünkü yazı sizin her gün okuduğunuz *Le Figaro*'da yayımlanacaktı ve yazıyı okumasanız bile, fazlasıyla aşına olduğunuz,

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (I. cilt, s. 188-190) ve *Kolb*'de (VII. cilt, s. 157-159) yayımlanmıştır.

2 Proust'un, *Le Figaro*'nun *Supplément littéraire* ekinde 15 Haziran 1907'de yayımlanacak olan "*Les Éblouissements, par la comtesse de Noailles*" başlıklı yazısından söz edilmektedir.

bir tanesi şimdiden şan şöhret sahibi, diğeri ise hep önemsiz kalmaya mahkûm (en azından benim adımla) bu iki isim, yani Mme de Noailles'ın ve benim ismim illa ki dikkatinizi çekecekti. Öyle bir gazete okuma tarzı vardır ki bu bakımdan hiçbir şeyden emin olamazsınız, bunu iyi bilirim. Beaunier, benim ilgimi çeken harika yazıları, fotoğrafları vs. yayımlamıştı ve gazetenin abonesi olan arkadaşım d'Albufera ise hiçbirini görmemişti, bundan emindi.

Sonunda Beaunier bir tane daha yazdı, bu sefer gazetenin en başındaydı, başlık *Sésame* idi, yani d'Alfubera'nın yeni eline geçen kitapla aynı başlığı taşıyordu.¹ Beaunier o yazıda beni Montaigne ve diğer başka saygın kişilerle kıyasladığı için, bunun yaratmış olduğu etkinin farkına varmış olmaktan dolayı canım sıkılmamıştı. D'Alfubera'ya bundan bahsettim, yanıldığımı, o gün *Le Figaro*'da benden bahsedilen bir yazı olmadığını, hem zaten karısının da böyle bir yazı görmediğini vs. ileri sürdü. Kısacası son olarak da, kendisine *Le Figaro*'da iki veya üç yazı yazmış olduğumu söyleyen arkadaşlarımdan birine bir kadın şunu demiş: Yanılıyorsunuz, zira *Le Figaro*'yu başından sonuna kadar her gün okurum ve düşünün bir kere, kendisini tanıdığım M. Proust'un bir yazısı olmuş olsaydı, ismi dikkatimi çekerti. Öyle ki, belki de birinden yazılmış bir yazı saklanmak istendiğinde ona bunu söylememek kötü bir plan olmaz, nasıl olsa asla görülmüyor, okunmuyor. Ama bu özel durumda, Mme de Noailles üzerine bir yazı yazdığımı bilmeniz beni ancak mutlu eder, her şeyin olduğu gibi kâşifi olduğunuz harika bir konu bu ve ne yazık, başka elli kişiden sonra arkasından geldiğim, Jüpiter'le bunu paylaşmak benim şerefime hiçbir şekilde gölge düşürmez. Sadece yazı aptalca bir yazı. Geçen gün size yazdığım da hep öyleydi. Ama mektubum yola yeni çıkmıştı ki *Le Figaro*'dan bana yazıyı geri gönderdiler ve tüm gazeteyi kaplayacağını söyleyerek üçte ikisini kesmemi istediler. Öyle ki kesildikten sonra kalan parçaların insani biçimi kalmamıştı ve bana bizzat benim öldürdüğüm çocuklarımdan arta kalanları yedirebilirlerdi, kendi çocuklarını tanımayan Pelops'tan daha çok tanımazdım ben de benimkileri. Kendimle ilgili ve sizi ilgilendirmeyecek konularda sizinle böyle safiyane bir şekilde aklıma geldiği gibi konuştuğum için özellikle özür diliyorum. Bu mektubun sonuna geldiğimde

1 John Ruskin, *Sésame et les lys*, çev. Marcel Proust, Paris, Mercure de France, 1906.

daha az yorgun olsaydım, bana bir gün yazmaya fırsatınız olursa bunları bana sağlamak inceliğini gösterirsiniz diye, size Shickler şalesi hakkında tavsiyelerinizi sorardım veya daha ziyade, başka yerde, daha yakın ve özellikle daha az yüksekte, (icabında başka bir tadilat için) muhafaza edilmiş veya restore edilmiş durumlarıyla aynı türde bir etki bırakan başka evler var mı diye sorardım.¹ Ama bir gün Neuilly'ye kadar gidebilirim, bu konuda –ve her konuda– sizi dinlemek ziyadesiyle ilgimi çekecektir. Saint-Moritz üzerine olan o bölüm nefisti. Hasta olduğum için, henüz pek azını okudum, ama hepsi inanılmaz bir biçimde hoşuma gitti.

Sadık ve bazen üzgün hayranınız

Marcel Proust.

Émile Mâle'a

Grand-Hôtel, Cabourg, Calvados 102,
Haussmann Bulvarı, Paris
Perşembe, 8 Ağustos [1907]²

Sevgili Beyefendi³,

Tam bir yılı yatağında geçirdim, krizler öylesine ani geliyordu ki bir saat sonrasına bile plan yapmaya cesaret edemiyordum, bu nedenle sizden rahat bir biçimde bir ziyaret talep edebileceğimi düşünmedim –bu oldukça yüzsüzce bir istek olurdu–, aniden geliveren bir kriz yü-

1 Robert de Montesquiou'nun *Altesses Sérénissimes* kitabından bir pasaja gönderme yapıyor.

2 Bu mektup Billy (s. 112-116); Kolb'de (VII. cilt, s. 248-251) yayımlanmıştır.

3 Proust'un Émile Mâle'in eserlerine, özellikle de *Art religieux du XIIIe siècle en France* başlıklı eserine başvurması, –bu eserin yayımlandığı yıl olan– 1899'a kadar uzanır, bu sıralarda Proust ise *La Bible d'Amiens* eserini çevireceği Ruskin'i keşfetme yolunda ilerlemektedir. Daha sonra, *Swann'ların Tarafı* yayımlanmadan hemen önce, Proust muhtemelen Mâle ile karşılaşmış, ona Fransa'nın batısındaki yapılarla ilgili sorular sormuş, Normandiya'daki kiliselerin ziyaretiyle ilgili verdiği bilgileri ve tavsiyeleri izlemiş, nihayetinde ondan Ortaçağ sanatı ve uygarlığıyla ilintili değişik ayrıntılarla ilgili fikirlerini almıştır.

zünden kendimi kimseyle görüşemeyecek bir durumda bulabilirdim. Bu sene yalnızca beş kez yataktan kalkabildim. Son olarak, kendimi biraz daha iyi hissettiğim için, bu durumu size açıklasın ve size bu akşam beni görmeye gelmeyi kabul edip etmeyeceğinizi sorsun diye birini göndermiştim. Ama yanlış zamanlama yapmışım, iki gün önce Paris'ten ayrılmışsınız, sayfiyeye gitmişsiniz ve kapıcınızın söylediğine göre de Paris'e yakında bir daha uğrayacakmışsınız, ama sadece buradan geçen başka bir trene binmek üzere buradan geçecekmişsiniz. Dolayısıyla sizi görme planlarım gerçekleşmedi. Ve şimdi de size acil olarak sormam gereken bir şey var; doktorlar birkaç saat içinde Paris'ten ayrılmamı şart koştukları için, belki de bana bahsedilen son seyahatten, sizin bana özellikle etkileyici olduğunu söyleyeceğiniz yapıları veya manzaraları ziyaret ederek yararlanmak istiyordum. Bir süre için Cabourg'da Grand Hôtel'deyim. Ama, planlar konusunda (beni çok geçmeden Paris'e geri dönmeye zorlayacağı gibi burada daha uzun süre kalmama izin de verebilecek) sağlık durumumun beni içine düşürdüğü aşırı değişkenlik yüzünden, cevabınızı –bana cevap vermek isterseniz tabii ki– 102, Haussmann Bulvarı, Paris adresine göndermeniz daha iyi olacaktır. Bununla beraber, Grand Hôtel'e adresimi bırakacağım. Bana cevap yazın veya isterseniz yazın. Sonunda, her iki adresi de kaybederseniz, 45, rue de Courcelles adresindeki eski evime de yazabilirsiniz, buradan biraz gecikmeyle de olsa mektubu bana iletirler. Sorularım şöyle:

1. Normandiya'da görülecek en ilginç yerler neresidir? Kendimi sadece katedrallerle veya yapılarla sınırlamıyorum.¹ Her halükârda bakir kalmış bir şehir (tıpkı eskiden çok sevdiğim *Semur*'ün bana demiryolundan görüldüğü gibi) –veya herhangi bir eski liman kenti ya da ne bileyim sizin bildiğiniz bir yer– çok özel –veya çok yüce– olmayacak bir katedrale kıyasla hayallerim için daha verimli olacaktır ve eski şehirlerden bahsettiğimize göre, bu paragraftan itibaren bir saniyeliliğine Normandiya'yı bırakıp, size Fougères, Vitré,

1 Burada ve devamında görüleceği gibi, Proust, Émile Mâle'in karşısına ondan beklediği bilgiler konusunda halihazırda kesinleşmiş bir fikirle gelmektedir. Bunun nedenine gelince, eseri için toplamayı arzu ettiği belgelerin, onun çoğunlukla bir kitaptan edinmiş olduğu eski bir bilgiyi veya bir izlenimi –örneğin trenden fark edilen şehri (bu konuda makaleme gönderme yapmakta sakınca görmüyorum, “Un degré d'art de plus”, *Marcel Proust et les arts*, sergi kataloğu, Paris, Gallimard/Bibliothèque nationale de France/Réunion des Musées nationaux, 1999, s. 81-87)– basit bir biçimde doğrulamasını sağlamasıdır.

Saint-Malo, Gu rande'in birinci derecede önemli olup olmadıklarını, oralara seyahat etmenin değip değmeyeceğini sormak isterim. Başka bölgelerde, buralara eşdeğer (veya buralardan daha üstün) başka yerler var mıdır? Normandiya'ya dönersek, Lisieux'de veya Falaise'de veya Vire'de veya Bayeux'de, Caudebec'de, Ouistreham'da vs. vs. veya Valognes'da veya Coutances'da veya Saint-L da ya da belki daha az bilinen yerlerde daha ilginç yapılar (sizin s z n zle yeniden canlanmış, sizin tarafınızdan işaret edildikleri için eski prestijlerine kavuşmuş kiliselerle sınırlandırmıyorum kendimi demiş olsam da, bunlar beni b y leyecektir) var mı? Öyle ki, özellikle manzara da onlarla işbirliği yapıyorsa, bu yapıları bulmanın sırp-rizi benim için onları daha da dokunaklı kılacaktır. Bu isimlerin dışında başka bir şeye önem vermiyorum demek değil bu, sizin s yleyeceklerinizi memnuniyetle kabul edeceğim;

2. Br tanya'ya bir seyahate çıkacak gücü kendimde bulursam, bana özellikle tavsiye edeceğiniz belli manzaralar, gerek sanat, gerek doğa, gerek tarih, gerek efsanelerden kaynaklanan güzellikler var mı? Sonra da Roscoff ve Paimpol birinci derecede önemli yerler mi ve biri ötekinin yerine geçebilir mi veya her ikisinin de yerine bir  c nc  geçebilir mi? Yine de, Cabourg'da kalamaz ve Br tanya'ya da gidemezsem, bana Paris'e yakın,  rneğin Seine-et-Oise'da, Normandiya veya Br tanya'daki kadar hayal gücü için size çarpıcı gelen şeyleri belirtebilir misiniz? şu andaki rahatsızlıklarım birazcık yatırırsa, Cabourg'da Normandiya'yı yeterince keşfetmemi sağlayacak taksimetrel  otomobiller var. Genelde, tamamen kendine has bir tarzı yeniden geri getirmedik  ve zaten bu konudaki mevcut düşünüşü kesinlikle paylaşmayarak, restore edilmiş yapıların,  rneğin Reine Mathilde'de kalmış ve on ikinci yüzyıldan beri  l  duran taşlar kadar bana aynı izlenimi vermediğini söyleyebilirim. (Bunu, daha önce gittiğim ve tavsiye ederseniz tekrar gidebileceğim Caen'i düşünerek söylüyorum ve bu yerle ilgili sizin heyecan verici ve yönlendirici sözleriniz benim için çok gerekli olacaktır: Böylece orayı katbekat zevk alarak gezeceğim).

Mont-Saint-Michel çok restorasyon görmüş bir yapı mıdır ya da Fransa'nın en güzel şeylerinden biri midir? Çok k   ken görmüştüm, öbür türlü oraya ulaşmaktaki zorluk beni gitmekten vazge irirdi.

Beyefendi, sizden özür dilerim, o kadar yorgunum ki size dar-madağın, gereksiz ve oldukça sıkıcı şeyler soruyorum. Ve bunları

sizden isteyen kişi pek bir şey bilmeyen aceminin teki. Ama siz de biliyorsunuz ki aynı zamanda da sizin sözlerinizin bir hayranı.

Sevgili Beyefendi, özürlerimi ve minnettar hayranlığımı kabul edin lütfen.

Marcel Proust. Grand-Hôtel, Cabourg,
Calvados. 102, Haussmann Bulvarı, Paris.

Madam Émile Straus'a

102, Haussmann Bulvarı, Pazartesi.
[Ekim başı 1907]¹

Hanımefendi,

Benim Cabourg'dan ayrıldığım günde siz de Trouville'den ayrılmışsınız, ama aynı saatte değil! (Dört beş gün geçirdiğim) Évreux'ye varmadan biraz önce küçük bir vadiye indik, uzaktan bile oradaki sis görölüyor ve serinlik tahmin ediliyordu. Ve bu andan itibaren bugüne kadar (ve ilerde ne zamana kadar bilmiyorum) boğulacak gibi oluyorum ve ardı arkası kesilmeyen krizler yaşıyorum. Ve işte bu yüzden nerdeyse günün hemen her saatinde sizi düşünsem de size yazmadım, elime kalemi almaya cesaret edemedim. Tabii ki krizlerimin sebebi bu vadi değil. Ama o andan itibaren Paris'e yakın olmak için elimden gelen her şeyi yaptım ve Évreux'de zaten çok hastaydım. Orada "mum ışığında" içi pek güzel olmayan bir piskoposluk sarayı, gece karanlığında ise oldukça ilginç vaf-tiz havuzları ve güzel vitraylarıyla çok güzel bulduğum (siz artık tarzları bildiğinize göre, yanılmıyorsam Roman ve Gotik tarzı) bir Saint-Taurin kilisesi gördüm. Sonra da, şüphesiz sizin görmüş olduğunuz ve benim gördüğüm alacakaranlık saatinde bile, üstelik kapalı bir gökyüzünde ve gri bir havada, bir şekilde aydınlık olmayı başaran güzel vitraylarıyla bütün dönemlere ait bir katedral. Bu

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 85-89); *Kolb'de* (VII. cilt, s. 286-290) yayımlanmıştır.

vitraylar, sabah saatlerinden itibaren geceye benzemiş ve yerini geceye bırakacak olan bir günün bütün bu yorgunluğundan, ışıık mücevherleri, parıldayan bir yakut, pırıl pırıl safirler çalabilişti, bu inanılmaz bir şey.¹ On altıncı yüzyıla ait tüm vitraylarını korumuş bir kiliseyi görmek üzere Évreux'ye çok yakın olan Conches'a gittim; çoğu Dürer'in bir öğrencisi tarafından yapılmıştı. Renkli Rönesans dönemi resimleriyle adeta minik güzel bir Almanca İncil gibiydi. Vitrayların, altlarında gotik harflerle yazılmış ibareleri var. Ama o döneme ait vitraylar benim çok ilgimi çekmiyor, daha çok cama çizilmiş *tabloları* andırıyor.

Paris'te olduğumdan beri yataktan çıkmıyorum. Yine de dün, zavallı Agostinelli erkek kardeşinin sağlık durumu nedeniyle Monte-Carlo'ya gitmek zorunda kaldığı için Jossien'la dışarı çıktım. “Unic”in yönetim biçiminde ciddi hatalar olduğunu düşünüyorum. Bunları Jacques'a ileteceğim, zira şu anda yaptıklarından on kat fazla iş yapacaklarından eminim. Bende Jacques sayesinde tüm bilgiler olmasına ve arabalarından birini almaya kesin karar vermiş olmama rağmen, onlarla telefonda görüşebilmek için bir günden daha fazla zaman harcadım. Onları tavsiye ettiğim arkadaşlarım ise aynı sabrı göstermediler veya benim kadar boş zamanları yoktu ve uğraşmaktan vazgeçtiler. Hiçbir yıllık tarifede servis istasyonu belirtilmemiş. Georges Richard'a telefon ederseniz, Monaco'daki taksilere bakmadıklarını söylüyorlar. Sonunda “*kişisel bağlantılarımız*” sayesinde Jacques'ın servis istasyonuna ulaşıyorsunuz (başka türlü ulaşamazsınız) ve kapıcı size Monaco arabası kalmadığını vs. söylüyor. Sonuç ise şu oluyor: Jossien'ı dün aldığımnda, Cabourg'dan ayrıldığından beri ilk defa dışarı çıkıyordu (Agostinelli ile büyük bir güçlkle iki defa çıkmıştım). Ne yazık ki oldukça sadık bir müşteri olarak fazlasıyla dertliyim ve ayrıca bu hizmet Paris için on kat daha pahalıya geliyor, çünkü burada artık birçok şoför çok ucuza taksicilik yapıyor. Zaten bütün bunları Jacques'a söyleyeceğim, ona

1 Combray kilisesinin vitraylarıyla ilgili olarak bkz. “Güneşin kendini pek az gösterdiği günler, vitrayların en çok harelendiği zamandı; dolayısıyla, dışarıda hava kapalıysa, kilisede pırıl pırıl olacağını bilirdik”; “safirlerin derinlikli saydamlığını, kırılmaz sertliğini edinmiş olurlar” (RTP, I. cilt, s. 58-59). Ayrıca bkz. aşı. s. 236, romanda tasvir edilenlere “model” olacak, Évreux'deki, Sainte-Chapelle'deki ve Pont-Audemer'deki vitraylar konusunda, Jacques de Lacretelle tarafından Swann üzerine yazılmış ithaf-mektup.

beni görmeye gelmesini söyledim.¹ Gazetelerde gördüğüm kadarıyla, Edwards arkadaşlarını eşlerinden daha uzun süre yanında tutmuyor.² Évreux'deyken bir akşam Glisolles'da (Évreux'ye çok yakın) Mme ve M. de Clermont-Tonnerre'i çok güzel bir yerde görmeye gittim. Bana etraftaki çok güzel şeyleri göstereceklerdi, ama Évreux'den o kadar bıkmıştım ki ertesi sabah yola çıktım, dolayısıyla bu gezilerin hiçbirini yapamadım, ne de sisin içinden sizi salonunuzda görecektik kadar şanslı güzelim ırmak kıvrımının yakınlarında, Giverny'deki Claude Monet'nin bahçesini ziyaret edebildim.³ M. Straus'a, güzel bir basımını bulabilirsem, bana ödünç verilen ve eskiden okumuş olduğum ama yeniden okumaktan ve bakmaktan keyif aldığım bir kitap vermek istiyorum, Viollet-le-Duc'ün *Dictionnaire de l'architecture* (Mimarlık Sözlüğü) başlıklı eseri. Viollet-le-Duc'ün bilimsellikle yaptığı ama ışıltıdan yoksun kilise restorasyonları Fransa'yı ne yazık ki bozmuştur, bize hiçbir şey anlatmayan yeni taşlarla ve orijinaliyle aynı olsa da orijinalini hiçbir biçimde içinde barındırmayan kalıplarla yapılmış üstünkörü bir onarma yerine kalıntıları daha dokunaklı olabilecek o kadar çok kilise var ki! Ama yine de mimari bir dehası varmış ve bu kitabı hayran olunacak cinsten. Hanımefendi, size masanın tahtası üstünde ağrımaya devam etmeyi istemeyen bir dirsekle, böyle yatağımdan yazmak o kadar zor ki burada size hoşça kalın diyorum ve size olan sevgimin ve hayranlığımın Trouville'de kaldığım sürede ne kadar daha arttığını ve sizi tekrar gördüğüm o kutsanmış haftalara ait çiçekler arasından beni duygulandıran tertemiz ve nefis hatıraları hep saklayacağımı size söylemeye çalışmadım bile daha. M. Straus'a da söyleyin lütfen, ne size ne ona hâlâ yazmama kabalığını yaptırırsam, bunun nedeni ne nankörlük ne saygısızlıktır, lakin güçsüzlük ve ıstıraptır. Bana cevap yazmayın lütfen, İsviçre'de dinlendiğinizi ve mektup yazmanın size iyi gelmediğini biliyorum – ve Jacques'ı görebilirim veya M. Straus'a Miromesnil sokağında rastlayabi-

1 Unic marka otomobilleri Georges Richard tarafından üretilmiş, Monaco'daki taksi-metreteli taksi şirketinin kurucusu olan Jacques Bizet, Proust'un birçok şoförle tanışmasını sağlamıştır: Jossien, daha sonra sekreteri olacak Agostinelli, karısı Céleste'i hayatının son sekiz yılında tam zamanlı olarak yanında çalıştıracığı Odillon Albaret.

2 Daha sonra bir düelloya dönüşecek, Alfred Edwards ile Francis de Croisset arasındaki anlaşmazlık ima edilmektedir.

3 Émile Straus ve karısına ait, Claude Monet'nin *Bras de Seine près de Giverny* (1897) adlı tablosuna gönderme yapılıyor.

lirsem bunu daha da iyi bileceğim. Bu mektup, bir mektup daha almanızı engelleyebilir umarım. Size saygı ve sonsuz minnettarlık duyan arkadaşınız

Marcel Proust.

Madam Émile Straus'a

[Nisan sonu 1908]¹

Hanımfendi,
Sağlığınızın iyi olmamasına çok üzüldüm, “tedavilerimizin” bizi iyileştirmeyip ayrı düşürmesinden çok üzgünüm. Kendi kendime diyorum ki merdivenleri çıkarsam daha da kötü olacağım, siz de İsviçre’de olmaktansa Paris’te insanları görseniz daha da yorulacaksınız. Tıbbın şansı, her şey aynı kalmak kaydıyla, başka bir tedavi yöntemi izleseydik sonuç ne olurdu sorusunun cevabını bilmemizin imkânsız olması. Zira her şey asla aynı değil, zamanın payını, bilinmeyen binlerce nedeni, hastalığın kendisinin getitlerini birbirinden nasıl ayırırsınız. Birkaç zamandır yanınızda üzücü bir alışkanlık edindik – daha doğrusu edindim. Ne zaman sizin yanınızda olsam, bilinmeyen bir çekingenlik beni adeta felce uğrattıyor, aramızda bir uçurum varmış gibi hissediyorum ve üstüne bir aptallık çöküyor ve bu aptallık sizin karşınızda kendini belli ettikçe beni çileden çıkarıyor, bu aptallık hali siz olmadığınız zamanlarda ise pek de sık başıma gelmiyor. Beni bir dedikodu kutusu olarak gördüğünüzü hissetmemin, size her zaman yeni ve skandal haberler verme gereği duymamın belki bunda bir payı vardır. Şu anda bu dedikodulardan yoksun bir durumdayım, zira sizi son gördüğümünden bu yana nerdeyse evden hiç çıkmadım ve evime kimse de gelmedi. Sadece Reynaldo hiç gitmediğim o “dünyada” bana zaman zaman neler olduğunu söylüyor. Ama eskiden

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 109-111); *Kollb'de* (VIII. cilt, s. 95-97) yayımlanmıştır.

evinizde o dünyadan tanımış olduğum birçok kişi, Reynaldo'nun anlattıklarına zorlanmadan ilgi duymamı sağlıyor. Arkadaşınız (benim de arkadaşım olmuş!) Mme de F...¹ geçen gün M. de G...²ye² rastlamış ve M. de G... hiç davet edilmediği için ona sitem etmiş. Kadın ona şöyle cevap vermiş: "Evet ama, sizi davet edecektim... Şey! Hayır bunu yapamam, bana çok fazla Robert'ciğimi hatırlatıyorsunuz!" Orada olan üç kişi tarafından anlatılan ve gerçekliği tartışma götürmeyen bir dedikodu. Kadının rakibi de birkaç hoş laf etmiş. Ama gerçekten size başkalarının laflarını anlatmak –farkında olmadan anlatılanlar hariç– çok aptalca. Sizden gelen bir kartpostalda bile daha iyileri var, örneğin sonuncusunda: "Sadece beni bekliyorlar." Gazetelerde sergi ilanları görüp imreniyorum. Ama tabloları görmeye gitmek için beraber gidebileceğimiz sergileri bekleyeceğim diyorum kendi kendime. Ve zaten Durand-Ruel'de Claude Monet'nin hayranlık uyandıran *Nymphéas*'larını gördüğüm günden bu yana³ başka bir tablo görmedim. Sanırım size geldiğim son akşam da Helleu'nün beni beklediği akşamdı. Düşünsenize, ona bir Versailles tablosundan, bir çalışmadan bahsederken onun daha iyisini yapmış olduğunu söyleme gafletinde bulundum. Birkaç gün sonra tabloyu bana gönderdi! İyiliği karşısında öyle afalladım ki ne yapacağımı bilemedim ve ona teşekkür bâbında hoşuna gidecek bir şey bulmayı istedim. Herkes bana karşı o kadar nazık davranıyor ki insanları memnun etmesini bilmemem beni mutsuz ediyor. Hoşça kalın Hanımefendi, umarım yakında dönersiniz ve sizi görebilirim.

Sizi seven ve size saygı duyan hayranınız

Marcel Proust.

Geçenlerde Jacques'a⁴ çok sevgi dolu bir mektup yazmıştım. Ama bir cevap alamadım.

1 Mme de Fitz-James.

2 Joseph, Gontaut-Biron Kontu.

3 Muhtemelen, Kasım 1900'de Claude Monet'nin *Bassins aux nymphéas*'ına ayrılmış sergiden söz edilmektedir.

4 Jacques Bizet, Mme Straus'un oğlu.

Robert de Montesquiou'ya

[Temmuz 1908]¹

Sevgili Beyefendi,

Tam size yazdığım mektubu zarfa koymuştum ki mektubunuz geldi. Reynaldo'nun komisyonunun döner dönmez, hatta daha önce mektupla halledilmesi konusu anlaşılmıştır, hatta açıkça söylenmese de olurdu, çünkü Reynaldo böyle bir şeye tanık olmaktan melankolik bir sevinç ve içten bir minnettarlık duyar ancak. Ama mektubunuzun sonu beni çok üzdü. Size *üzüntü* veren bir isim telaffuz etmişim. Hiçbir şey sizi üzme kadar kahredemez beni. Ama bu isim hangisi olabilir? Aslında geçen akşam karşınızda birçok kez artık görüşmediğim arkadaşlarımın isimlerini telaffuz etmişim, ama siz asla bunu benden istememiştiniz, geçen akşam da siz kendiniz uzun uzun onlardan bahsediyordunuz ve öyle bir hakkaniyetle bahsediyordunuz ki bana düşünceleriniz tamamen değişecekmiş gibi geldi. Ama içlerinden hangisi sizi *üzmüş* olabilir? Unutmak için bilmek isterdim ve de anlamak. Bu konuda yapacağınız bir izahat beni çok memnun ederdi. Bana bunu yazmanın karakterinize uymayacağının farkındayım, ama biliyorum ki yüce bir ruh için hiçbir şey olasılıklarının dışında bir harekette bulunmasından daha güzel, daha iyileştirici ve daha çekici değildir, bu olasılıklar ise tamamen somut, alışkanlıktan ayrılan ve onu tıkayan alüvyonlara benzer. Kitabı², tabiri caizse, zevkle ve bütün bunların kendi geçmişimde, hatıramda ve yüreğimde karşılığını hissetme duygusuyla okuyorum. Horatio³ hakkındaki çok nazik sözleriniz konusunda, Yturri'nin mektuplarında bundan daha önce bahsetmiş olduğunu söylüyorsunuz ve ekliyorsunuz: "Belki hatırlanacaktır"! Doğru anladıysam, bu demek oluyor ki bütün pasajı alıntılamışsınız ve okur bunu hatırlıyor. Oysa cildin tamamını okuduğumu düşü-

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (I. cilt, s. 171-174); *Kolb'de* (VIII. cilt, s. 165-168) yayımlanmıştır.

2 Robert de Montesquiou'nun Temmuz 1908'in ilk günlerinde Proust'un evine getirip başlangıcını ona okuduğu *Le Chancelier de Fleurs* başlıklı kitabı.

3 18 Ocak 1904'te *Le Figaro*'da çıkan "Fête chez Montesquiou à Neuilly (Saint-Simon Dükünün *Mémoires* kitabından parçalar)" (*Écrits sur l'art*, s. 161-165) başlıklı yazısında Proust'un kullandığı takma isim.

nüyorum ve bu pasajı okumuş olduğumu hatırlamıyorum. Yine de, bu sayfalarda benden bahsettiğinizde mutlu oluyorsam ve sevgiyle heyecanlanıyorsam, ismimi, ellerinden kalemin sonsuza dek düştüğü kişinin¹ kaleminden çıkmış gizemli harflerde bulmaktan daha da mutlu olacağımdır. Görünürde önemsiz ama bu kitapta benim için yabancı olan hiçbir şey kalmasın diye sorulan binlerce soru yine de dilimin ucuna geliyor. İmgelerin büyük bir kısmı için, bunların çoğunun yaşanmış olduğu kişisel hafızama bakmam yeterli olacak. Bazılarını hatırlamıyorum: denizden soğuyan şu A... Markisi (?), yengenizin² ölümüyle ilgili esrarengiz ayrıntılar, bu sabah kafamdan çıkmayan ve bu akşamki büyük yorgunluğum yüzünden kafamdan uçup giden başka şeyler. Ama aklımı sürekli meşgul eden şey, sevgili arkadaşım, kullandığım yeni bir ifade benim bilerek ördüğüm saygı duvarlarını kırarak gücünü gösterdiyse ve sizi bir kere bile üzdüyse, sizi üzmüş olmanın pişmanlığı ve acısı. Biliyorum ki hiçbir şey bir isim kadar, insana iyi gelebileceği gibi kötü de gelemez.

Bazen bir isim, yakın bir suç ortağı, bir yarayı deşer
Ve oradaki ateş körüklenmeyi ister.

Bir başkası:

Yaralı yüreğin iyileşmek için beklediği
Tam da o yere bir gözyaşı gibi düşer.

Ya da şu:

...yakıcı bir yıldırım misali
Bütün kederlerimizi bize geri getirir.

tıpkı Sully Prudhomme'un³ modası geçmiş ama nefis oldukları konusunda belirttiğim bu dizelerde söylediği gibi.

Belki sizin beni kınadığınız o hayranlıklardan biri de budur. Ama hiçbirini inkâr etmiyorum. Yine de bunda bazı çekincelerim de yok değil. Bu kitabı yayımlamakla ne iyi ettiniz! Yturri'yi sık sık görmeme rağmen ancak onu okuduktan sonra tanıdım. Ne yüce bir ruh! Çok ıstırap çeken hayranınızın bu akşam için size tüm söyleyebildikleri bunlar.

Marcel Proust.

1 Yani Robert de Montesquiou'nun arkadaşı ve 1905'te ölen Gabriel de Yturri'nin.

2 Gontran de Montesquiou-Fezensac Kontesi.

3 "Les vaines tendresses"deki şiirlerinden alınmıştır.

Georges de Lauris'e

[Temmuz başı 1909]¹

Sevgili Georges,

Kötü şans, romanınızı² gönderdiğiniz zamanı, benden yeniden pastiş istendiği zamana denk getirdi. Cumartesi için istediler, kaybedecek zamanım yoktu. Hemen başlayan çalışmalar beni öyle hasta etti ki pastişlerimi yapamadım ve şimdi hepsi hazır, lakin on beş gün sonra ancak yayımlanacak. Ama bu çalışmalardan arta kalan ıstırapın kendisi sizi de okumamı engelliyordu; sonunda ancak bu akşam ve çok hızlı bir şekilde okudum sizi, çünkü metninizi bir an önce almak istediğinizi biliyorum. Bu, ilk okuduğum metinden çok daha nitelikli geldi bana, hatta geri kalan kısmın açıklığa kavuşturduğu okuduğum kısım da yerli yerine oturdu. Metin, türünün en iyisi, on sekizinci yüzyıldan ve on dokuzuncu yüzyılın başından bu yana yapılmayan biçimde bir zarafet ve kesinlikle kaleme alınmış ve psikoloji gibi ufak inceliklerle dolu. Şu Benjamin Constant ismini değerlendirmek tuhaf olur, çünkü eserini tema olarak seçmeniz derin bir nedenden ötürü değil de tamamen tesadüf sonucu olmuştur, ama uygun bir biçimde simgeleştiren tesadüfler var ve sizin romanınız daha kısa ve daha az incelikli olsa da bana biraz, doğaya bakmayı öğrenecek ve ruhu burada edindiği ve kitabınızda en çok uzatılmış ince ayrıntıda bile klasik bir saflık, geçmişe ait bir zarafet, yanılmaz bir kesinlik ifadesi bulan bütün edimlerle, bütün karmaşıklıklarla zenginleşecek bir Benjamin Constant romanı gibi geldi.³ Sanki siz herkesin gözü önünde elinizde daha az kırılğan şeyler tutuyormuş gibi, labirentin derinliklerinde Arian'ın ipini idare ediyorsunuz.

Mükemmel bulduğum şeyler oldu, örneğin şu açıklama: “bizi daha sonra esareti altına alacak arzular, bizi özgür bırakmakla işe başlarlar”, buna hayran oldum, “içinde bir gün ışığının mahkûm

1 Bu mektup Lauris (s. 189-192); Kolb'de (IX. cilt, s. 130-133) yayımlanmıştır.

2 Proust'un bir önceki sene, baskıya verilmeden önce ilk versiyonunu okumuş olduğu *Ginette Chatenay*.

3 Mektubun yazıldığı kişinin romanının kadın kahramanı Ginette Chatenay, romanda Benjamin Constant'ın *Adolphe* romanının bir çözümlemesini yapar.

kaldığı sessizlikler” ifadesi de çok hoşuma gitti. “Bazı kadınların güzelliğiyle sınırlı zekâsı” ve buradan âşıkları için doğan zevk tamamıyla dikkate değer. Bacaklar, özellikle de on yedinci yüzyıl bacakları konusunda binlerce şey çok güzeldi. Bununla birlikte, karşılıklı konuşmalar kitabınızın incisi olacak.

Ve işte sonunda birbiriyle bolca konuşan ve çok güzel şeyler söyleyen karakterler. Model aldığınız kadın mutlaka bir nedenden dolayı oradadır ve siz de zaten çok iyi sohbet edersiniz, size iyi olan şeyleri söylemekle bitiremem, hemen hemen hepsi çok iyi, şunlar ise bazı yanlışlar ya da yanlış zannettiklerim. Kadına Georges de Lauris’ten ilk defa bahsedildiğinde, öteki kadın “malını satmak için göklere çıkarmak” diyor, bu biraz amiyane olmuş, aynı konuşmada geçen “cici bir çocuk mu?” ifadesinin delisi olmadım, ama kabul edilebilir.

Yine aynı kısımda, “Paris sosyetesinden insanlara mal edilmiş” özellikler pek olmamış. Sosyeteden insanlar yeterli olacaktır. “Gerçeğin kadının üzerinde” apaçık ortaya çıkışı çok iyi ifade edilmemiş. “Gamzelerin ilginçliği” pek açık değil ve iyi bir kullanım değil; “... ile uyum içindeydi” düzgün bir ifade değil, bu izlenimi “çok düşünmüyor”, ünlü olmayan, bakışları boğazında düğümlenen kadın, bunların tekrar üstünden geçilmeli. Georges, sizden ayrılmak zorundayım çok yorgun ve bitkinim. Babanız için ne büyük bir mutluluk, annenizin mezarına ne güzel bir armağan.

Marcel’iniz.

Robert de Montesquiou’ya

[Aralık 1909]¹

Sevgili Beyefendi,
Keşke Helleu size beni görmesi gerektiğini söylemeseydi, zira hayatımın nasıl geçtiğinden haberdar olmadığınız için, durumumda

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (I. cilt, s. 224-225) ve *Kolb*’de (IX. cilt, s. 227-228) yayımlanmıştır.

bir düzelme olduğu kanısına vardınız ve size olan hayranlığım ve bağlılığım, size adeta tapınmam sırasındaki suskunluğumu bir ihmal etme olarak yorumladınız. Sizin diyeceğiniz gibi, “bir mektubu cevapsız bırakabileceğimden” değil. Sizden gelen bir mektup cevapsız kaldıysa, bunun nedeni o mektubun elime hiç geçmemesidir. Yeni adresinizi bilmiyorum ve bana hiç belirtmediğiniz için bunu size sormaya cesaret edemedim. Yoksa, acılarımın yatıştığı bir gün görseydim, evinize tatlı, ani ve saygılı bir baskın yapardım. Başlangıç kısmı yakında çıkacak uzun bir esere, bir çeşit romana¹ başladım. Bitirene kadar, eğer çalışabilirsem, –zira gözle görülür bir biçimde gücüm tükeniyor ve bütün kapasitemi kullanmış durumdayım– çok meşgul olacağım. Ve elim o kadar yorgun ki mektup yazmamaya çalışıyorum. Ama, sizi o kadar çok düşünmem, sizi tekrar tekrar okumama ve sözlerinizi ve hareketlerinizi hatırlamama rağmen size olan hayranlığım ve arkadaşlığımız o kadar az kendini belli ediyor ki bu nedenle size olan sevgim konusundaki teveccühünüzün zamanaşımını durdurmak için size birkaç satır göndermek istedim.

Marcel Proust.

Madam Gaston de Caillavet'ye

[Ocak sonu 1910]²

Hanımefendi³,

Şahane mektubunuz için size nasıl teşekkür edeceğimi bilmiyorum. Ve bu akşam gece on ikide uğrayan Reynaldo (kendisiyle görüşeme-

1 Proust bu mektubu Aralık 1909 başında yazdığında, daha sonra *Kayıp Zamanın İzinde*'ye dönüşecek olan *Sainte-Beuve'e Karşı*, *Souvenir d'une matinée* romanının pek yakında *Le Figaro*'da tefrika halinde yayımlanacağını sanıyordu.

2 Bu mektup *Corr. Gén.* (IV. cilt, s. 122-124); *Kolb'de* (X. cilt, s. 31-32) yayımlanmıştır.

3 Jeanne Pouquet, Mme Albert Arman de Caillavet'nin oğlu ve Proust'un gençlik arkadaşı Gaston de Caillavet (veya Gaston Arman de Caillavet) ile 1893 yılında evlenmiştir. 1894 yılında Simone adında bir kızları dünyaya gelmiştir. Proust, Gaston de Caillavet, eşi ve kızları arasındaki ilişki için bkz. s. 165, dipnot 3.

dim çünkü çok kuvvetli bir kriz geçiriyordum) beni görmek istediğinizi de söyleyen bir not bırakmış bana. Ne yazık! Bu imkânsız. Nedeni, nerdeyse ayda bir kere kendimi iyi hissettiğim birkaç gün olması değil. O zaman kalkıyorum, dışarı çıkıyorum, ama genellikle size gelmek için saat fazlasıyla geç oluyor. Diğer günlerde ise kriz geçiriyorum ve duman soluyorum. Yanıma kimsenin, doktorumun bile, gelmesine izin vermiyorum. Ara sıra tek gördüğüm kişi Reynaldo, o da sık sık ve makul olmayan saatlerde uğradığı için, altı uğramanın birinde duman solumam bitmiş oluyor ve o zaman içeri gelmesine müsaade ediyorum, zaten benim bu durumuma öylesine alışkın ki sorularına cevap veriyorum, konuşamayacak durumdayşam bir kâğıda yazıyorum vs. Geçen gün saat birde dışarı çıktım ve Mme Lemaire'in evine uğradım. Onu bir yıldır görmemiştim. Ve görüştüğüm insanlardan biriydi. Mme Greffulhe'yi göremeyeli yedi yıl oldu. Ve daha başkaları da var. Size kendimden bahsediyorum hep ve sizi temin ederim ki sadece sizi düşünüyorum. Her an daha iyi olacakmışım ve sizi görmeye gidecekmişim gibi geliyor. Ama hiç olmazsa yapmadıklarımın yanı sıra, biraz çalışıyorum, uzun bir roman yazıyorum ve bunu kayıncıinvalidenize¹ göstermek için çok heveslenmişim. Mükemmel zekâsını, evlendiğiniz zaman bana sizden hayranlıkla söz edişini tekrar tekrar düşünüyorum; şöyle diyordu: "Jeanne olağanüstü bir kadın, daha önce kimsede görmediğim bir yeteneği var". Bana söylemişsiniz –ve siz söylediğiniz için doğrudur– sonraları bu iyiliği devam etmemiş. Mümkündür. Sanırım bu, benim hasta olduğum ve bugün bile gözlerime yaşlar dolarak hatırladığım, aramızdaki bir fikir ayrılığının² beni ondan uzaklaştırdığı dönemdi. Ama bunun nedenini asla bizzat öğrenemedim. Ve aranızda bir yanlış anlaşılma olmuş olsa da, onun sizi gerçekten tanıdığı ve sizin de onu anladığınız ve ona hayran olduğunuz son zamanlarda, bunun tamamen dağılmış olduğunu düşünmek benim için sonsuz bir tatlılık. Ve bu barışmayı sağlamış olduğu için Tanrı'ya şükrediyorum, bu sayede Gaston annesini anımsarken sizi onunla bir araya getirecek ve size hayranlık duymasını sağlayan nedenlere, annesine baktığınız ve asil tavrınız için

1 1910 Ocak başında ölen ve Proust'un Hoche caddesindeki salonuna sık sık gittiği zamanlarda Anatole France'ın koruyucusu ve sevgilisi olan Mme Albert Arman de Caillavet.

2 Muhtemelen Henry Gautier-Villars konusunda bir anlaşmazlıktan söz ediliyor.

size karşı duyduğu minnettarlığı da ekleyecektir. Yazmak beni çok yoruyor. Yine de size kalbimden geçenleri anlatmak istedim. Ama size ve Gaston’a karşı duyduğum sevgiyi birazcık göstermek için sayfalarca mektup yazmak gerekir.

Size saygı duyan daimi arkadaşınız,

Marcel Proust.

Madam Émile Straus’a

Pazar [24 Nisan 1910]¹

Sevgili Madam Straus

Sizi düşünmek bana her gün o kadar güzel arkadaşlık ediyor ki zihnimden hiç çıkmayan birinden mektup almak bana hem çok doğal hem de nerdeyse mucizevi bir şeymiş gibi geliyor. Bunu Venedik’e gittiğimde hissetmiştim: yani hayalimin gerçek olduğunu... “adresim”, yazlık evim olduğunu, bu bana inanılmaz –öylesi sade!– geliyordu. Bu benim için özellikle çok güzel bir şeydi.² Hem kolay hem gizemli olan işte bu güzellik bu mektubu bana verdi. Birazcık da zaten sizin kendi güzelliğiniz, değil mi? Sloganı şöyle güzel olmaz mıydı: “Gizemli ve Sade”? Ve sadelikle büyüyen bir gizem. Sizin seveceğinizi düşündüğüm şeyler okuyorum (“bazen yazıyorum” demeye cesaret etmiyorum) sık sık. Bunları bir kenara ayırıyorum. Ve daha sonra size getirmem gereken pek çok kitap ve eşya ve başka birçok şey birikiyor. Sonunda başaracağım! Yalnızca, belli bir saatte uyanıp yataktan kalkmak gibi diğer insanların her gün yaptığı bir şeye, benim bir ay boyunca hazırlanmam gerekiyor, daha az yapılan şeyler içinse daha uzun zamana ihtiyacım oluyor!

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 123-125) ve *Kolb*’de (X. cilt, s. 78-81) yayımlanmıştır.

2 Proust 1900 yılında Venedik’e iki kere gider. *Kayıp Zamanın İzinde*’sinin anlatıcısının Venedik seyahati hayaliyle bunun gerçekleşmiş hali arasındaki uyumsuzluk konusunda bakınız *Albertine Kayıp*.

Yeter ki zihnimin ve kalbimin en önemli dileklerini yerine getirmeden ölmeyeyim! Bunlardan başka bir dileğim yok zaten. Artık yok. Rahatsız olduğunuza çok üzıldüm. Grasse sağlığınıza kötü gelmesse bari. Akılcı çabalardan insanı usandıran şey, aptalca oturup hiçbir şey yapmamanın nerdeyse bütün felaketlerden bizi kurtarması. Kırılgan yaradılışlı insanlar içinse, sağlığının iyi olması için yapılan her bir şey öyle talihsiz bir girişim oluyor ki para kazanmak için kendini çalışmak ve işler yapmak zorunda zanneden, sonunda da her defasında kaybederek aslında kendileri için en masrafsız olanın sadece parasını harcamaktan ibaret olduğunu öğrenen insanlara benziyorsunuz.¹ Size uğradığımdan beri yataktan kalkmamıştım ama bu akşam saat on birde kalktım ve *Le Figaro*'ya gittim. Seçim sonuçlarını² kutluyorlardı, orada olan insanlardan ötürü son derece kaygılandım ve eskiden bizim gibi düşünenler³ ise içlerinde en kötülerini. Zaten bunun muhtemelen pek de önemi yok ve şu anda sadece bazı sonuçlar biliniyor. Reinach'ın seçilmesini çok isterdim.⁴ Meclis'teki en iyi vekil o, gerçi bu bir neden sayılmaz. İnsanlar, kitaplar konusunda size söyleyeceğim ne kadar da çok şey varmış! Gazetede bir şey okuduktan sonra bile, üçümüz bu konuda gevezelik etmedikçe hep bir şey eksik kalıyor benim için. Bu da hep bir şeyin eksik kaldığını size söylemek! Ve şu Cabourg ironisi, şimdi artık orada uyanamadığıma göre, gereksiz ve değerli komşuluğumuzu⁵ daha da dayanılmaz kılıyor benim için. Biliyorsunuz (size yeterince bahsettim!) uzun bir eserin sonunu getiriyorum. Eser bitmediği sürece, onu bitiremememe riskini olasılıklar arasında düşünmemeyi uygun buluyorum. Ama son sayfa tamamlandığında, en çok arzu ettiğim şeyi yapacağım ve onu yapacağım. Ve bu muhtemelen, sizi ipin kopacağı yere kadar sık sık görmeye çalışmak olacak. Ve bu son sayfa, bu gidişle hastalığım yüzünden, birçok ay daha, belki daha da çok gecikebileceğine göre, kendimi daha fazla yormamak için, buradan oraya sizi görmeye biraz geç geleceğim. *Le Figaro*'da

1 Gerçeğe uygunluğu göz önüne alındığında, Proust burada, üstü kapalı olarak, kendinden bahsediyor. Döneme ait açıklamaları konusunda, bu mektubun sonunda Yvel'den söz ettiği kısma bakınız.

2 Nisan-Mayıs 1910 yasama meclisi seçimlerinin ilk turu söz konusudur.

3 Muhtemelen Dreyfus'u ilk savunanlar kastediliyor.

4 Joseph Reinach yeniden vekil seçilecektir.

5 Mme Straus düzenli olarak Trouville'de kalıyordu.

Yvel'in¹ dediği her şeyi yaptım ve bana iyi gelmedi. Kauçuk, gazyağı ve başka şeyler, yine beni batıracak yarınki alışverişimi bekliyor!

Hoşça kalın Hanımefendi. Size saygı duyan ve minnettar olan arkadaşınız.

Marcel Proust.

Madam Anatole Catusse'e

[Kasım civarı 1910]²

Sevgili Hanımefendi,

Ansızın gelen bir düşünceden doğmuş bu sözlerime bir mektup görünümü bile vermekten kaçınıyorum. Zira uzun zamandan beri sizi görmek, sizinle sohbet etmek istiyordum ki, sizinle “zihinde ve ziyarette” karşılıklı konuşmak istediğim gündelik konular öyle birikti ve öyle bir kitaplık oluştu ki acele edilmiş birkaç sözle bunlara erişemem bile. Ama bir önceki gün yapamadıklarımı sürekli ertesi güne bırakmama neden olan giderek tükenen gücüme, başladığım romanımı yakında bitirme umudu ekleniyor, zaten uzun süredir önemli projelerimin gerçekleşmesini ertelememe neden olan bu roman bir bitsin adeta bayram edeceğim. Ama eser uzadıkça uzuyor ve benim gücüm azalıyor. O halde bu sözler bir mektup değil, lakin ansızın gelen ve şaşırtıcı bir düşünceden doğdu. Hafızamın hangi gizemli çalışması sonucu bilmiyorum ama bir zamanlar bana demiş olduğunuz bir şeyi hatırladım; önceden size bir ödeme yapmamı istemeden, yolculuklarınızda benim için birtakım şeyler, ufak bir örtü, saat vs. alabileceğinizi söylemişsiniz. Ve bunu öyle dehşete kapılarak düşünüyorum ki yazdıklarımın elinize geçtiğini düşündüğümde ancak yeniden hayata dönebileceğim, belki de siz bu harcamayı benim için yaptınız bile ve ben unuttum ve size borcumu ödemedim! Ve herhalde benim dünyanın en kaba insanı olduğumu

1 Gerçek adı Armand Lévy olan Yvel –veya Armand Yvel– *Le Figaro*'da mali konularda yazan bir köşe yazarıydı.

2 Bu mektup *Catusse* (s. 149-151) ve *Koll'de* (X. cilt, s. 214-216) yayımlanmıştır.

düşünüyorsunuzdur! Hanımefendi, böyle bir alışveriş yapmışsanız lütfen bana söyleyin, bu benim için sonsuz bir sevinç kaynağı ve büyük bir *maddi yararlılık* olacaktır. O halde durum böyleyse bana söyleyin ve özellikle bu durumda size olan borcumu da söyleyin. Umarım size olan borcum *çok* yüksek bir tutardır. Umarım sağlığını yerindedir ve Charles'ın¹ hayatı ilginç, hoş ve yararlı geçiyordur. Bu sene yine Cabourg'a gittim ve orada Paris'te olduğumdan daha iyiydim. Ama bu daha iyi olma hali kendi içinde Cabourg'da azaldı. İlk sene arabayla uzun gezintiler yapabiliyorken, ikinci sene plaja inebildim, üçüncü sene her gün otelde aşağıya iniyordum, sonunda dördüncü sene, yani bu sene, iki buçuk ay içinde ancak bir defa plaja, iki veya üç akşamda bir de sadece gece on bir civarı otelde aşağıya (ve otelin içindeki kumarhaneye) inebildim.² Size anlatacağım ne çok şey varmış! Ve sizinle sanat, edebiyat, felsefe, politika, hatta finans konularında konuşmak beni çok mutlu ederdi! Size nasıl "battığımı", almam söylenen, sonra da değeri sıfıra düşen tahvilleri anlatırdım! Bütün bunlar neyse ki hayatımı değiştirmeyecek kadar düşük miktarlarda.³ Bénac'ı⁴ artık görememekten iki nedenle üzüntü duyuyorum, zira ondan tavsiyeler alırdım. Ayrıca onun görüşü artık benim için geçip giden günlerin her gün azalan hazinesi bakımından o kadar zengin ki. Sizinle özellikle o günler hakkında konuşmak isterdim, sizi o mutlu günlerde ve o yürek parçalayan

1 Charles Catusse, mektubun yazıldığı kişinin oğlu.

2 Proust'un Cabourg'da geçirdiği dört sezonun tarihçesi, bir önceki Eylül ayının ortalarında Maurice Duplay'e yazdığı bir mektupta oldukça benzer bir biçimde betimlenir: "Üç sene önce her gün arabayla dışarı çıkabiliyordum, iki sene önce araba artık mümkün değildi, ama plaja iniyordum. Geçen sene artık dışarı çıkamıyordum, ama akşamları saat dokuzda doğru otelde aşağıya (ya da otelin içindeki ve dışarı çıkmayı gerektirmeyen kumarhaneye) iniyordum. Bu sene artık kalkamıyorum ve iki veya üç günde bir olmak üzere bir veya iki saat inebiliyorum. Ama yine de Paris'te olduğumdan daha çok odamın dışına çıkıyorum." (Kolb, X. cilt, s. 167).

3 Proust, merhum annesinin çok yakın arkadaşı olan ve bir nevi annesinin yerine koyduğu ya da annesinin hatırasını yaşatan Mme Catusse'e, Maurice Duplay gibi bir arkadaşına yazdığı mektupla (bir önceki dipnota bkz.) karşılaştırıldığında, sağlık durumu ile ilgili ayrıntılı bir tablo çizse de, riskli yatırımları konusuna gelince diğerleriyle olduğundan daha az şey söyler; örneğin, Antoine Bibesco'ya şunları yazar: "Yakınlarda 28,50 franktan beş yüz adet Maikop Spies hisse senedi satın aldım. Bugün 16,25 franka 'takılıp kaldı'. - 420 franktan Malacca Rubber aldım, bugün 'çok hareketli' bir piyasada ederi 255 frank [...]. Umarım artık bana danışmadan asla spekülasyon yapmazsın" (Kolb, X. cilt, s. 153; 28 Temmuz 1910).

4 André Bénac, La Banque de Paris et des Pays-Bas bankasının yöneticisi, Marcel Proust'un ebeveynlerinin "en yaşlı arkadaşı" (Kolb, I. cilt, s. 431-432, dipnot 3).

günlerde sevmiştim, Annemin durumunu Évian'da bu telefondan ilk defa size söylemiştim ve onu garda trene doğru zar zor yürürken de siz görmüştünüz ve Évian'a geldiğiniz gün, bana son bir resim bırakmak arzusuyla ve fazla üzgün görünürüm korkusuyla, sizin tarafınızdan fotoğrafının çekilmesini istemişti ve istememişti¹, Évian'a döndüğümde ilk sizi görmüştüm. Size sadece bir satır daha yazacağım o kadar. Ve bunu sizinle asla yapamıyorum! Diyecek çok şeyim var, sizinle konuşurken sizi görüyor gibi oluyorum ve sizden bir türlü ayrılamıyorum! Ama size daha yazmayacağım, çünkü (deyim yerindeyse) bütün gücümle kitabıma odaklanmam gerekiyor. Ayda hâlâ bir veya iki kere kalkıyorum ve o gün genellikle Concert Mayol'a gidip o şarkıcıyı dinliyorum, bu benim için iki kere elverişli çünkü ancak saat on birde şarkı söylüyor ve çok yetenekli. Charles'a selamlar ve siz, Hanımefendi, saygı ve dostluk dolu sevgimi kabul etme lütfunda bulunun.

Marcel Proust.

Robert de Montesquiou'ya

Çarşamba [14 Aralık 1910]²

Sevgili Beyefendi,

Rakamlara vs. gerçekten inanmak lazım. Davetiyeniz elime geçmişti. Başka biri de beni davet etmişti. Ve 17'si olduğuna emindim. Oysa, dünden önce, 12'si Pazartesi, artık yatağımdan ayda bir kere çıkan ben, sabahın ikisine doğru kalkıp giyinmişim ve belki size daha önce bahsettiğim bir kitaba başlamışım, kitaptan size bah-

1 Buna benzerlik gösteren bir bölüm, *Kayıp Zamanın İzinde*'de, Anlatıcı'nın büyükannesinin Saint-Loup tarafından çekilen fotoğrafıyla ilgili olarak, *Sodom ve Gomorra*'da Françoise'nin yaptığı yorumda görülür: "Zavallı hanımcığım" dedi, yanağındaki bene varıncaya kadar her şeyiyle o işte; markinin bu fotoğrafı çektiği gün çok hastalanmış, iki kere fenalık geçirmişti. 'Aman Françoise' demişti bana, 'torunumun sakın haberi olmasın.'" (RTP, III. cilt, s. 172-173).

2 Bu mektup *Corr. Gén.* (I. cilt, s. 195-197) ve *Kolb*'de (X. cilt, s. 224-228) yayımlanmıştır.

setmediysem, yazık olmuş! Bu kitap büyük bir uğraş, en azından şu anda benim kafamı meşgul eden şey, kitabı bitirdikten sonra hayatımda her şey eski haline dönecek. Ve sabaha karşı, bitkin bir halde yatmak isterken, sizi görmek için büyük bir istek duydum. (Konferansın¹ olduğu gündü, ama ben bilmiyordum.) Sabahın dokuzunda evimden çıktım ve sanırım bu on veya on beş yıldır başıma gelmemişti. Ve arabaya Vésinet'ye gidelim dedim. Uzun zamandır saklanan güneş (bana söylendiğine göre bunun nedeni panjurları açmamamış) ilk defa pırl pırl parlıyordu. Yolda, bir çiçekçide çok güzel ıtırşahi buketleri gördüm ve aldım. Yorgunlukla da birleşince, çiçekler bir kriz geçirmeme neden oldu ve Vésinet'ye gidemeden dönmek zorunda kaldım, ama yatabilmek için fazlasıyla ıstırap çekiyordum. Böylece, evde, *sizin aslında konuştuğunuz sırada*, bunu bilmeden, konferansınızdan önce sizi görmek için kalkmışım, tıpkı bir defasında, ama o zaman bilerek, Versailles konusundaki konferansınızdan sonra sizi Neuilly'de görmeye gelmeyi istemiş olmam gibi.

Sevgili Beyefendi, şimdiye kadar sadece kendimden bahsettiğim bu mektuba devam etmek için çok fazla yorgunum ve aslında bu mektup size sizden bahsedecekti. Ve daha mektubunuza teşekkür bile edemedim! Bana yüklediğiniz niyeti anlamıyorum. Mizacı gereği, bir sanatçının bir sanat eserini hayatın basit bir kopyası yapmaya razı olacağını ve hayal ürünü bir eserde M. X... veya Y'ye “yer vereceğini” hiç sanmıyorum. Derebeyleriniz, kilise adamlarınız, Büyük Mademoiselle'iniz öylesine canlılar ki onların yaşamış olduğundan asla şüpheyeye düşmedim. Zaten, birinden söz etmek istediğiniz zaman, “ipuçlarını” ararken eklensin diye genellikle soyadları, adları ve unvanları belirtiyorsunuz. Hem zaten, arkadaşlarınız için onlardan bile daha alıngan olmak yerinde olur.

Le Figaro'nun verdiği listede konferansınızın asistanları veya katılımcıları vardı, tahmin ediyorum ki konferans iyi geçmiştir, dinleyemediğim için çok üzgünüm. Listede sevmediğiniz isimler de gördüm, özellikle eskiden, Saint-Simon'un Montesquiou tarzında incelemiş olduğu şu Harcourt Kontesi'ne benzettığınız biri. Kitabım bittiğinde, hatta öncesinde çok hasta olmadığım (*çok* hastayım,

1 13 Aralık 1910'da Robert de Montesquiou tarafından Gabriele D'Annunzio'nun *Forse che si, forse che no* romanı üzerine verilen konferans söz konusudur.

kalbim hiç iyi değil) bir gün, sizi ziyaret etmeye çalışacağım, çünkü bunu çok arzu ediyorum.

Marcel Proust.

Gönderme yaptığımız eser sanırım Hermant'ın kitabı. Oysa, Hermant'a çok saygı ve sevgi duyarım. Ama aslında, ona o zaman rastladığımda, arkadaşlarımız¹ hakkında bu şekilde konuşmasından üzüntü duyduğumu söylediğimi hatırlıyorum. Burada nedenlerimi açıklamak fazla uzun sürecekti, belki de bu sizi ilgilendirmeyecekti. Zaten o zamandan bu yana fikrimi biraz değiştirdim, çünkü öğrendim ki Hermant ilgili kişilere kitabını göndermemiş olsaydı, –bu, onlarla birlikte olduğuna göre, niyetini belli ediyor gibiydi– bu bilinmeyen bir nedenden (Mme Bulteau vs.) ileri gelirdi, bütün bunları o zamanlar bilmiyordum. Hem zaten, gerekli ufak farklılıkları ve karmaşıklıkları sağlamak için fazlasıyla yorgun olduğum bir mektupta, düşüncemi kâğıda dökerek onu biraz yanlış yöne çektiğimi hissediyorum.

Reynaldo Hahn'a

[21 Şubat 1911]²

Çok sevgili Buneltniguls³

Umarım iyisinizdir ve her şey yolundadır. Vestris'e ve arkadaşın Bakst'a olanlar için⁴ üzüntülerimi iletebilirsiniz. Hermant'ın oyu-

1 Söz konusu olan Noailles'lardır.

2 Bu mektup *Hahn* (s. 196-200); *Kolb*'de (X. cilt, s. 248-253) yayımlanmıştır.

3 “Buneltniguls” ya da belki “Bunchtniguls”, Proust ile Reynaldo Hahn arasında sık kullanılan isimdi.

4 Sözünü ettiği olay, burada ünlü Vestris'in ismiyle anılmış olan Nijinsky'nin, kraliyet tiyatrosu yönetiminin kararıyla Adolphe Adam'ın *Gisèle* temsilinin ertesi günü Saint-Petersburg balesinden kovulmasıdır; bu temsilde baletin kostümü Léon Bakst tarafından hazırlanmıştı. 14 Şubat 1911 tarihli *Le Figaro*, bu olayı ve bunu takiben Rusya'daki skandalı haber yapmıştı.

nunun¹ son perdesini izlemeye gittim. Ne yazık ki tiyatroyu ger-
çekten sevmeye başladığım zaman bir anlamda hımbıllaşıyorum
ve öylesine ağlayıp sızlanıyorum ki bir daha tiyatroya adım atmaya
cesaret edemiyorum. Hermant'ın oyunu dokunaklı, “tepelere so-
luk mor renginden” arınmış vs. ve zekâ doluydu. Cocteau, balet vs.
hakkında halihazırda vermiş olduğum sayısız zevksizlik kanıtını
çoğaltmak pahasına, Puylagarde ve Bechmann'ın² mükemmel bir
biçimde oynadıklarını ama bir o kadar da çirkin olduklarını söy-
leyeceğim size. Ama bunu kesin olarak söylemiyorum. Diğer ünlü
isim Lacroix'ya gelince, benim izlediğim perdede sahneye çıkmadı.
Daha sonra Larue'ye gittim ve orada “çok kkkibar” lakin mes-
lektaşlarına karşı çok ciddi bir tavır takınmış Fler's'e, karısına ve
Caillavet'ye rastladım. Vanderem (sizin sevdiğiniz “mezara kadar”
ifadesini söylemek için) onlara şunu yazmış: “Sevgili Meslektaşla-
rım oyununuza katıldım: *Papa*. İçinde bazı ruhani özelliklere, bazı
dokunaklı niteliklere rastladım. Buna rağmen seyircilerin bu oyu-
nu iyi karşılamalarına rıza gösteremem vs. vs.” Valon Arşidükü'nün
vs. Mme Colombel'in³ hikâyesinin nasıl bittiğini biliyorsunuzdur.
Sahte bir arşidüktü! Bir dolandırıcıydı! Bugün saat ikiden itiba-
ren alıştırmaca olsun diye afyonumu patlattım.⁴ Nordlinger bana
telgraf gönderdi, sağ salim vardığınızı telgrafla bildirmişsiniz.⁵
Pek memnum oldum. *Revue des Deux Mondes* dergisindeki Bon-
nard dizeleri beni adeta büyüledi, hayran bıraktı, sonra da birden
hiçbir şey ifade etmedi.⁶ Ama kendisini hep gülünç bir biçimde,
dans ederken veya elinde bir çiçek tutarken veya parfüm sürerken
veya üstünü çıkarırken “dile getirmesi” gerçekten olağanüstü.
Her zaman! Bir de *La Revue de Paris* dergisinde Tolstoy üzerine R.
Rolland'ın bir incelemesi⁷ var; edebiyat konusundaki sağduyusu
müzik hakkındaki sağduyusundan (benim tahmin edebildiğim ka-
dıyla) oldukça fazla. – Donnay'nin aptal konferanslarında, genel

1 İlk olarak 9 Şubat 1911 tarihinde Vaudeville Tiyatrosu'nda sahneye konulan *Le Cadet de Coutras*.

2 Şüphesiz Bechmann değil de Becman, Fransız aktör.

3 Neyin ima edildiği anlaşılmamaktadır.

4 Uyandım.

5 Sözü edilen kişi Marie Nordlinger'dir ve Reynaldo Hahn'ın Saint-Petersburg'a varışı söz konusudur.

6 “Poésies”, *Revue des Deux Mondes*, 15 Şubat 1911.

7 Romain Rolland, “Tolstoï, I”, *La Revue de Paris*, 15 Şubat 1911.

anlayış şunu demekten ibaret: “Mme Rambouillet, nezlesi için ne aldığını göreceksiniz” veya on yedinci yüzyıla ait başka bir kişi için: “bir muhbirdi”¹, belki de sizin bulmaya çalışmayacağınız, alıntı yaptığı kötü dizeler öbeği arasında çok komik bulduğum dizeleri size belirteyim, bunlar arasında Coquelin’in hayal edilebilecek en görkemli yaygarayı kopardığı dizeleri hatırlıyorum (bunları kendi söylemiyordu, ama kadın kıyafetinde dinliyordu). Yaklaşık olarak alıntı yapayım:

Mascarille kadın kıyafetinde gülünç bir biçimde giyinmiş olarak içeri girer.

LÉLIE

Ay! Nasıl da güzel ve nasıl da çıtı pıtı!

O anda Coquelin’in kıkırdaması duyulur.

LÉLIE

Ne var? Homurdanıyor musunuz? Ama size hakaret edilmedi ki! Maskenizi çıkarın ve yüzünüzü gösterin lütfen.²

Kendi türünde çok hoş. Farklı bir türde ise, Jammes’in çok hüznölü *Élégie d’automne* (Sonbahara Ağıt) şiirinde, şu tasvir dizelerini severim:

Terkedilmiş bağın yakınında kiraz ağacına ardıç kuşu
Konmuş ve kestane ağacı yapraklarıyla kaplı patikalar süzülüp gidiyor,
Aniden bir köylü hapsirdiğinde
Sadece sis var ve de şaşkın bir sessizlik³

Hiç görmediğim ama yazan C...,⁴ bana Lucien Daudet’in “boyunduruğu altındaymış” gibi geliyor, lakin o kim olduğunu bildiğimi tahmin etmiyor. – Gide’in Bernstein üzerindeki etkisi belki de çok belli olmuyordu zira *Le Figaro*’da alıntılanan sahnede şuna benzer laflar görmüştüm: “Senden bunu önünde diz çökerek istiyorum”

1 Metni *La Revue hebdomadaire* dergisinde yayımlanan, Maurice Donnay’nin Molière konusunda verdiği konferanslar.

2 Molière’in *L’Étourdi*, III, s. 8, oyunundan yapılan yaklaşık bir alıntı.

3 Francis Jammes, “Élégie d’automne”, *Mercure de France*, 1 Ocak 1910.

4 Jean Cocteau.

“Nasıl can çekiştiğimi gözlerimde gördün” “Ben aşağılık bir Beyefendiyim, ama bir Beyefendiyim” Kadın, “aynı gözyaşlarını akıtarak” vs. vs.¹ ve bu laflar bana bu sanatsal edebiyatın çok hassas izini taşıyor gibi gelmemiştir. Kibarcığım, müzik konusunda konuşarak ve dün *Maîtres chanteurs*’ün bir perdesini (Sachs, Walther’in zoruyla *Preislied*’i yazarken Beckmesser’in bunu araklayacağını bilmiyordu, buna rağmen neden bu gülünç sözcükleri kullandı – açıklaması yok), bu akşam da *Pelléas*’ın² tamamını tiyatrofondan³ dinlediğimi size söyleyerek sizi korkunç şekilde sinirlendireceğim! Oysaki diğer sanat alanlarında ne kadar yanıldığımı biliyorum, o derece ki Gandara’nın⁴ bahçe manzaraları (= 0) beni büyülemişti; ama nihayetinde Buncht beni cezalandırmayacağına göre, bende çok hoş bir izlenim bıraktı. Bu bana öylesine büsbütün yabancı ve Fauré ve hatta Wagner (*Tristan*) öncesi gibi gelmedi ki bunun öyle olma savı ve namı var. Ama nihayetinde Debussy’yi kişi olarak referans aldığımda, tıpkı Goncourt’un aslında sevmediği *Duygusal Eğitim*’in o nefis sahnesini şişko Flaubert’in nasıl yazmış olabileceğine şaşırması gibi, ben de Debussy’nin bunu yapmış olmasına şaşırdım. Bunu daha önce kimin yapmış olduğunu bilebilmek için müzikli tiyatro konusunda çok az bilgim var. Ama bir operayı muhteşem zenginlikteki bir dönemde, *Malbrough s’en va-t-en guerre*⁵ tarzında ve bazen

Mağlup olacaksam,

Beni mağlup eden sen mi olmalıydın?⁶

noktasına kadar giderek sunma fikri, yine de bir öncelik alma gerektirir. Yabancıların Fransızca bilmedikleri için Mallarmé’nin yazdıkları karşısında çok şaşırmamaları gibi, sizi kızdırabilecek

- 1 İki sahnesi 21 Şubat 1911 tarihinde *Le Figaro*’da yayımlanan Henry Bernstein’in *Après moi* oyununa gönderme yapılıyor.
- 2 Richard Wagner’in operası *Les Maîtres chanteurs de Nuremberg* 20 Şubat 1911’de Opéra de Paris’de temsil edilmiştir; Claude Debussy’nin operası *Pelléas et Mélisande* ise 21 Şubat 1911’de Opéra-Comique’te temsil edilmiştir.
- 3 Tiyatrofonun abonesi olan Proust’un evinde bir telefon alıcısı vardı ve bu, bir telefon santrali aracılığıyla Paris’teki birçok büyük tiyatro ve konser salonlarına bağlıydı; basit bir arama yaparak gösterilerin saatinde istediği hatta bağlanıyordu.
- 4 Antonio de La Gandara (1862-1917), Fransız ressam.
- 5 Eski bir halk şarkısı.
- 6 Quinault’nun *Armide* operasından alıntılanmış dizeler; operanın müziği önce Lully daha sonra Gluck tarafından yapılmıştır. Bu dizeler *Kayıp Zaman*’da da alıntılanmıştır (RTP, III. cilt, s. 624).

sapkın düşünceler müzikle söylendiğinde benim için fark edilmez oluveriyor, özellikle de tiyatrodan dinlerken; mesela, uğultuyu hoş ama yine de biraz gayrimuntazam bulduğum bir zamanda anladım ki perde arasımıymış! *Pelléas* konusunda da, üstün yeter-sizliğimin birkaç düşüncesinden sevgili Binchniguls'ü mahrum bırakmak istemezdim ama çok yorgunum ve bu bir başka sefere kalacak.

On-sekiz milyar kere selamlar.

B.

Sayfaları numaralandırma biçimime dikkat et lütfen zira bir sayfanın üstüne kahve döktüğüm için o sayfayı yırtıp attım ve her şey baştan savma gibi görünüyor.

Jean Cocteau'ya

[Mayıs sonu 1911]¹

Sevgili Jean Cap Martin'deyken size yazdığım bir mektubu buldum, size bazı pasajları yeniden yazıyorum.

Senin Güneyin'den, bu nedenlerle, yazıyorum sana, Jean:

Söz gümüşse sükül kurşundur

Dostluğun ya da Athena'nın ya da... Hygieia'nın

Portresini gösteren sözcükler iyi gelir herkese

Öyleyse bütün bunları, çok hoşuma giden

Canlı güzelliğinin cılız bir karşılığı olarak kabul et.

Önce düzyazı; biliyorsun, yetenekli adam.

Verlaine'ci ve şatafatlı biri sanarak beni

Verlaine'e pek de tutkun olmayan ve

Çıkını açmaktan hoşnut olmayan arkadaşının

1 Bu mektup *Empreintes* (Mayıs-Haziran 1950, s. 114-116); *Koll'de* (X. cilt, s. 286-288) yayımlanmıştır.

Kulak asmadığı kır tanrısını çimenliklere katmak için
Mercure kâğıdına yazıp mektup göndermişsin bana.
Ben de sadece elli frank gönderiyorum¹, Jean.
Ama mahcup oldum. İkiye, üçe katlamak mı gerek? Doğru söyle.
Bir şey daha, *Maman Colibri*'yi² görmeye gideceğim
İlginç olduklarını (işittiğim, ilgili)
Genç insanlar arasında...
Klasığın dışında ve güzelmiş...
Forain benin için görmüş ... karikatür yazısında.
Adı ne yazık Cazoli³ olan birine ait
Güller ve zambaklar yakından koklanabilir mi.
Kremalı peynir turşusu dediğim şey
Jean Ken⁴ sabahları yeniden pişirilir mi.

Sevgili Jean, daha fazlasını yeniden yazmaya gücüm kalmadı ve çok yeri atladım. *Maman Colibri* bittiğine göre cevap yazmana gerek yok. Ve zaten bütün bunlar, size itiraf etmek gerekirse, şakadan ibaret. (Ama dostluğum gerçek.) Hoşça kal Sevgili Jean

Marcel.

“Şiirsel” olduğu için kullandığım sen hitabını mazur görün ve senli benlilik ve laubalilik çağrıştırdıysa özür dilerim.

Görürseniz, Lucien'e⁵ sevgilerimi iletin.

Ağzınız sıkı olsaydı, size bin tane şey anlatırdım (söylememe gerek yok ama bunun Lucien adını andıktan hemen sonra gelmesi, bu şeylerin onunla ilgili olduğunu göstermiyor, onun hakkında sizinle konuşacak olsam onu ne kadar sevdiğimi ve ona ne kadar hayran olduğumu söylerim ancak.)

1 Mercure de France yayınevi bünyesindeki Verlaine Komitesi'ne, şairin bir heykelinin dikilmesine katkıda bulunmak için Proust'un gönderdiği meblağ ima edilmektedir.

2 Mart 1911'de Théâtre de l'Athénée'de yeniden oynanan Henry Bataille'in komedisi.

3 Kuşkusuz *Cazoli* değil *Cazalis* olmalı. Fransız aktör Lucien Cazalis.

4 Kuşkusuz *Ken* değil *Kemm* olmalı. 1874 doğumlu ve Jean Kemm lakaplı Fransız aktör Jean Becheret.

5 Lucien Daudet.

Madam Émile Straus'a

[Mayıs sonu 1911]¹

Sevgili Madam Straus

Size o kadar korkunç bir krizin ortasında yazıyorum ki telefonda bağıra bağıra veya başka türlü bir ses çıkarmaya çalışmak benim için gerçekleştirmesi imkânsız bir şey olurdu. Sanırım taşıyıcım size, Monnier'nin resminin² taşındığı sırada, bir Sherlock Holmes romanındaki gibi anlaşılmaz biçimde kaybolduğunu söyledi. Umarım, özellikle *La lettre volée* hikâyesinde olduğu gibi aslında gözümüzün önündedir ve bir gün gözüme çarpacaktır. Sabırsızlıkla beklemediğinize göre, bunu kendime çok sıkıntı yapmıyorum yakın zamanda elinize geçecektir, ama benim sözlü mesajımı size iletmemişlerse muhtemelen mektubumdan hiçbir şey anlamamışsınızdır. Zarfın açık mor renkli astarını sevmiyorum, açıklaması gayet basit, eskiden sevdiğim bu değildi. Ama esasında, aynı zarflar elimde olsaydı, bunlar sizden gelmiş olurdu, bana tam olarak o zamanlar sizden aldığım mektupları getirirdi, ben de o zamanlardaki ruh halinde olurdum. Hiç kuşku yok ki mutluluk imkânsız bir şey. Sizi ve iki veya üç başka kişiyi daha görmemek beni çok mutsuz ediyor. Ama yoksa insanlar çok da üzücü olmayan şeyler nedeniyle benim için üzülmüyorlar, onlara göre bu şeylerin en dayanılmaz olanı da *o kişileri* görememek. Oysa bundan daha iyi bir şey olamaz. *Saint-Sébastien*'a³ gitmek için dışarı çıktığım *akşamlarda* gözüme çarpan insanların bana çok kötüleşmiş gibi gelmedikleri sürece.⁴ En kibar olanları akıl yoluna saptılar ve ne yazık yüksek sosyeteden insanlar için akıl, nasıl yaptıklarını bilmiyorum, aptallığın bir çarpanından başka bir şey değil ve aptallığı bilinmeyen bir güce, bir görkeme

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 127-129); *Kolb'de* (X. cilt, s. 292-293) yayımlanmıştır.

2 Proust, kendisine bir zamanlar Caran D'Ache'in verdiği babasına ait bu resmi saklıyordu: Uzun seneler önce, Proust'ların Malesherbes Bulvarı'ndaki evlerinde, Émile Straus resmi fark etmiş ve resim ilgisini çekmişti.

3 Gabriele D'Annunzio'nun gizemli oyununun Claude Debussy'nin müziğiyle ve Léon Bakst'in dekor ve kostümleriyle sahneye konulduğu *Martyre de saint Sébastien*'in ilk genel provası 21 Mayıs 1911'de gerçekleşmiştir.

4 Sosyeteden kişilerin yaşlandığının farkına varılması konusunda müzik dinletisini birleştirme, *Yakalanın Zaman*'ın son bölümü olan "maskeli balo"yu düşündürmektedir.

taşıyor. Tek kabul edilebilir olanlar ise aptal olarak kalmayı akıl edenler. Sağlığım daha iyi olursa Cabourg'a gideceğim ve bu sene, son senemde, çalışmak için müsait olacağım. Ama Trouville Sarayı o kalın duvarlarıyla yine konforlu olursa, belki ben de Mûriers'ye daha yakın olmak için oraya gidebilirim.¹

Hoşça kalın Hanımefendi, yakında görüşmek üzere. Size saygı duyan arkadaşınız

Marcel Proust.

Georges de Lauris'e

Cabourg. [Ağustos sonu 1911]²

Sevgili Georges,
Sizi hâlâ çok düşünüyorum. Size olan sevgimin, bilimin yeni ortaya koyduğu şu maddesiz oluşan alevler misali, durmaksızın sürmesi için zihinsel olarak beslenmesine gerek yok, ama yine de bana biraz önemli bir soru yöneltildiğinde kendi kendime soruyorum: Bu konuda Georges ne düşünürdü, ne derdi, benim gibi hissedermiydi, diye. Bütün bunları başka bir gün Maeterlinck'in³ yazılarını okurken kendi kendime söylüyorum ve bana verdikleri hayal kırıklığını, bilmediğim bir uzaklıkta, siz de duyuyor musunuz diye tahmin etmeye çalışıyorum. Ballot bana bu konuda oldukça coşkulu göründü. Belki de ölümü benden daha az düşünmüştür. Genel olarak, Bilinmeyen'den, sanki tuvalet odasından bahseder gibi bahsederken, kullanılan ifadelerde bir çelişki olduğunu düşünüyorum, mesela şüpheye düşüldüğünde şöyle deniyor: "Mümkün olan üç sonsuz vardır. İkincisi neredeyse kesindir, üçüncüsü hâlâ

1 Straus'ların oturduğu mülkün adı.

2 Bu mektup Lauris (s. 220-222) ve Kolb'de (X. cilt, s. 337-340) yayımlanmıştır.

3 Maurice Maeterlinck'in *La Mort* kitabı 1911 yılı Ağustos ayı başında *Le Figaro*'da tefrika halinde yayımlanmıştı. Eser, kitap olarak basıldığında Proust'un kullandığı ifadenin benzerliği konusunda, bkz. aşağı s. 180.

muhtemeldir. Birincisinin ise doğru olması için neredeyse hiç olanak yoktur.”¹ Biliyorum ki Pascal’ın bahis meselesi var, ama niha- yetinde bu *ganyan* Sonsuz ve bu *plase* Sonsuz beni acayip biçimde şaşırtıyor. Ve sonra üslubun kendi güzelliği, *karoserinin* ağırlığı, Elle Tutulamayan’ın o şekilde incelenmesine uygun düşmüyor. Karoser dedim, çünkü sanırım otomobili olan arkadaşlarımız bu şekilde konuşuyor ve hatırladığıma göre sizin yanınızda, Sonsuz 40 beygir gücünde ve Mystère marka koca arabadan bahsederken Maeterlinck hakkında ufak saygısızlıklar yapmakta sakınca görme- miştim – kendisine büyük hayranlığım da vardır bununla birlikte. Ama burada itiraz ettiğim şey daha önemli ve kitabım (gittikçe ağırlaşan hastalığım nedeniyle yapmaktan vazgeçmeliydim, ama kitabı kopya ettirdim ve nereden baksanız sekiz yüz sayfayı bulacak bir kısmını yayımlattıracağım) bunun neyden ibaret olduğunu size gösterecektir. Kitapta bu yazılardan bahsettiğimden değil. Bu yazılar yayımlandığında, kitapta ölüm üzerine yazdıklarımın üzerinden epey zaman geçmişti, ama göreceksiniz ki bütün çabam, ters yönde, ölümü bir olumsuzluk olarak ele almamaktı, ölümü olumsuzluk olarak ele alırsanız hiçbir anlamı olmaz ve bu, bize hissettirdikleri- nin zıttı olur. Ölüm, korkunç olumlu bir biçimde kendini gösterir. Maeterlinck’in ölümü süslemeye çalıştığı bütün o güzellik aslında bizi, onun karşısında gerçekten hissettiğimiz şeylerden ayırmaya yönelik bir yöntem. Sevgili Georges, yine boğulacak gibi olmaya başladım, daha size sizden, eşinizden, kayınvalidenizden² (sanırım babanız sizinle değil) bahsetmeye başlamadım bile ve ayrılmam gerekiyor. Sevgili Georges, gücümün bu kadar çabuk tükeneceğini bilmiş olsaydım başlamak için size Maeterlinck’ten bahsetmezdim! Size yine yazacağım. Ama sizin için daim olacak dostluğuma inan- mak adına bir mektuba, bir söze ihtiyacınız mı var, bunu benim sessizliğimden bile anlamayı bilirsiniz siz.

Marcel’iniz.

1 Bu alıntı hicivseldir.

2 Pierrebourg Baronesi, Paul Hervieu’nün metresi.

Maurice Barrès'e

Cabourg, Ağustos 1911¹

Sevgili Beyefendi,

O çok güzel konuşmanız ve *La Ville enchantée*² aynı gün elime geçti; burada kalmamam gerektiği, ayrıca çok hasta olduğum ve tekrar yola çıkamadığım için konuşmanızı dinleyememiştim. Böylelikle konuşmanızı ve önsözünüzü okudum ve oldukça yorgun bir elle size teşekkür etmek istedim, size daha sonra yazacağım. Ve öncesinde kendi kendime şunu diyordum: Maurice Barrès; Chateaubriand ve diğerleriyle ilgili, büyük sanatçıların ülkelerini yönetme, siyasi lider olma arzuları konusundan bahsetmişti. Bu, tartışmalı, en azından günümüzde imkânsız ve geçerliliği kalmamış bir şey gibi geliyordu bana (kendime sunduğum nedenlere burada girmeyeceğim). Belki siz de bunu, o geçmişe ait kapsamı içinde, arzulamıştınız ve buna erişmemiştiniz. Kendi kendime söylemem gereken, sanattaki şaheserler gibi eylemde de şaheserler olduğu, eskilere yaraşır olanların geçmişteki görkemi taklit ederek değil de farkında olmadan özgün bir dehaya itaat ederek bunu yaptığıdır; o deha, herhangi başka bir şeyin görünüşü altında bir şey yapar ve yaptığı tam da, yeni ve özgün bir biçimde geçmişteki şaheserleri devam ettirmektir, aksi halde bu eserler pastiş olmaktan öteye gidemeyip şaheser olmazlar. Oysa sizin gibi büyük bir yazarın Lorraine ve ölüleri için de sevgi beslemesi, halkın zihninde bu iki şeyin aniden birleştirilmesine yol açar. Ve işte bu, gelip geçici politikacıların erişemediği ve belki hiç kimsenin asla olmayı beceremediği (Yunanlar hakkında bize söylenenleri sağduyulu değerlendirmek fazlasıyla zordur), şüphesiz Chateaubriand'ın asla hiçbir düzeyde, vatani ve halkın oybirliğiyle en büyük lider gibi kabul edilip itaat edilen büyük bir yazar olmadığı şeye dönüşüverdiniz siz. Bu, geçmişteki herhangi

1 Bu mektup *Mes Cahiers* (IX. cilt, s. 161-164); *Kolb'de* (X. cilt, s. 340-344) yayımlanmıştır.

2 Mektubun yazıldığı kişinin Metz'de verdiği bir konuşma –*Le Temps* gazetesinde 1911 Ağustos ayı boyunca bu konuşmadan bölümler yayımlanmıştır– ve Mrs. Oliphant'ın, mektubun yazıldığı kişinin önsözüyle yeni yayımlanan *La Ville enchantée* çevirisi söz konusudur.

verimsiz bir teokrazi veya başka bir gücü taklit etme arzusundan doğmamıştır. Hiçbir çıkar gütmeyen ve ruhunuzun en saf biçimde doyurulmasını isteyen iki eğilimden oluşmuş ve bu güne kadar bilinmeyen (zira Lamartine’de bir saatten fazla olmamıştır) harika bir çokelti gibidir bu. Ve böylesi bir görkemi, eşi benzeri olmayan ruhani bir ışıktan yapmıştır bu. (Bütün bunları hasta biri geveliyor ama siz benim dediklerimi anlarsınız.) Daha başka şeyler de düşünüyordum. Yazdıklarınızda yalnızca müzikte söz konusu olan bazı tonlama değişimleri olduğunu düşünüyordum. Siz Metz üzerine konuşurken, zillerde çınlayan bu neşenin güzelliği hakkında bir fikir versin diye bazı ayınlerin nerdeyse kulağı tırmalayan diyatonizmine, insanın başını döndüren uyumsuz notalarına başvurmak gerekecektir. Ve aynı zamanda; eylemin dallarından topladığımız meyveler ile sanatın dallarından topladıklarınız arasında istemdişi bir simetri, yani bir bitkinin büyümesine ait ve mükemmel olan tek simetri olduğunu düşünmenin gerçekten eşsiz ve üstün olduğunu söylüyordum kendi kendime. Konuşmanızı okurken *Colette Baudouche*’u¹ düşünmemek mümkün değil. Ama başka kimde sürekli ilerleyen, böyle çifte bir gelişme vardı. Arıyorum, lakin hiç kimsede bulamıyorum. Ama bütün bunlar düşündüklerimin yüzde biri bile değil. Senlis kentinin sisleri içindeki Ekim ayının en tatlı gününe, Euron ırmağının pınarında olağanüstü bu önsözün bu Ekim ayı günü cevap veriyor. Unutulmayan bir güzelliğin beklenmedik bir rengi, manzaralarınıza her zaman damgasını vuruyor. Sizde, yaşam için insanın başını döndüren açık morlar, sarılar, bir Ruh’un bize unutturmaya çalıştığı o renk tonları var. Ama belki de hiçbiri, görkemsiz sadeliği içinde, kendini belli eden en tatlı yeşile bürünmüş bu çayır kadar tatlı, özgün, olağandışı değildi. Bu önsözde tek bir satır yok ki başka örneklerle karşılaştırarak düşüncenizin temel eğilimlerinden birine, herhangi bir belirtiye dayanarak atfetmeyi istemeyeyim. Sizde, edebiyat *türünün*, ondan daha önemli olan izlenimlerin veya gün ışığına çıkarma şekli konusunda tereddüt ettiğiniz gerçeklerin olası kullanılış biçiminden başka bir şey olmaması hayran olunası bir şey. Ne tarzda gerçekleşebileceğini henüz bulmadığımız daha birçok hazine barındırdığınızı tahmin edebiliyorum. Sizin bu fikrinizi bu kadar iyi doğrulayan şu cümleyi okuyup ne

1 Mektubun yazıldığı kişinin romanı.

hisseder insan: “Üzerinde müziğimi çok iyi duyurduğum librettoyu yabancı bir kadının ellerinde bulmuşum gibi hissettim.” Ve sonra gelen cümlede, en harika Latince dizelerin mükemmelliği, dilimizde daha önce bilinmeyen “nicelikler” ve kıvraklıklar sağladığınız bir düzyazıda geçmiş: “İyi talih, kör talih, bir Saksonya fidanında görüyorum bir kelt düşüncesinin çiçek açmasını.” Beni şaşırtmasıyla hoşuma giden bir Lorraine aksanının kabalığı patlıyor zaman zaman, mesela kulağa panayırda bir papağanmış gibi gelen “Hey bayım kitap”; siz de bunun *Colette*’inizden ziyade bir panayırda daha hoş karşılanacağını düşünüyorsunuz. Sizden ayrılıyorum ve bugün biraz konuşamama halinde olduğum için beğenilme kaygısı olmaksızın, sizin hakkımda ne düşündüğünüzü değil de benim sizin hakkınızda düşündüklerimi aklımdan geçiriyor ve size yazıyorum. Ve şöyle bitirmek istiyorum: Böylelikle, başta söylediklerime dönersek, ülkem adına sizin gibi bir üstünlük ve sizin adınıza böyleli tertemiz bir ün beni mutlu ediyor, bu ünden sevinç duymak için illaki sizi tanımak ve sevmek gerekmiyor, yine de insan olarak size çok sevgi duyuyorum, bana karşı hep iyi davrandınız, ailem size çok saygı duyardı ve benim için öyle değerlisiniz ki “Halk M. Barrès karşısında şapka çıkardı” cümlesini okuduğumda nerdeyse aileden biriymişsiniz gibi neşelenip çocukça duygulandım. Ben de onlar gibi yapmak istedim, onlardan, daha çok gevezelikle, daha az iyi yaptım, ama benim size olan hayranlığımı ve bağlılığımı kabul edin.

Marcel Proust.

Beni düşünmeye sürüklediğiniz şeylerin binde birini bile söylemedim size.

Robert de Montesquiou'ya

[Mart ortası 1912]¹

Sevgili Beyefendi,

Beni bu kadar iyilikle düşündüğünüz ve zekânızın ürünlerinden beni haberdar ederek bana en büyük mutluluğu yaşattığınız için size bütün kalbimle teşekkür ederim. Makale harika ve eşsizdi. Ele aldığınız şeylere uyguladığınız ölçme aleti o kadar size ait ki sanat konusunda bütün meseleler hakkında konuşmanızı duymak ve manevi düşüncelerle ilgili, yapayalnız gözlemevinizden aldığınız olabildiğince çok sayıda “ölçümlerinizi” ve “hesaplarınızı” bilmek istiyor insan. Geçenlerde sizi orada görmek istedim, tıpkı bir masaldaki gibi, hasta astroloğa gidiyor. Ama Borsa’da kaybettiğim için, kızgınlıktan kaynaklanan sıkıntı acılarıma tuz biber olmuştu. Sanırım sonunda Mme de Sévigné’nin para harcamazmış gibi görünüp harcamanın, kumar oynamadan kaybetmenin yolunu bulan oğlu² için ettiği lafın doğruluğunu kanıtlamış oldum, lakin hiç kimse yapmasa da ben altın madeni üstüne “bir düşün” yapmanın yolunu buldum! Kitabımın basılmasından önce, *Le Figaro*’ya düzyazı şeklinde yazmış olduğum birkaç kısa şiir göndereceğim.³ Okursanız çok memnun olurum, zira hayal gücümün en az kötü olan kısmı var o şiirlerde. Yayımlanırsa –ve okurlar beğenmemezlik etmezse– belki bu gazeteye yavaş yavaş girer ve diğerlerini de orada yayımlarım. Lakin belki de onları fazla övüyorum ve siz beğenmeyeceksiniz. O şiddetli çiçek açma sezonu beni engellemeden önce sizi gelip görmeyi çok istiyorum. Maalesef artık hiç kalkmıyorum. Ve bir kere şans eseri kalksam da sizin için uygun olmayan saatlerde oluyor ve o kadar çabuk bitkin düşüyorum ki Vésinet’ye kadar gidebilir miyim bilmiyorum.

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (I. cilt, s. 242-243); *Kolb* (XI. cilt, s. 58-59)’de yayımlanmıştır.

2 Bkz. “Sunuş”, s. 7.

3 *Kayıp Zamanın İzinde*’nin ilk cildinin metninden alıntılanan ve *Le Figaro*’da 1912 yılı Mart (“Akdikenler, Pembe Akdikenler”), Haziran (“Balkondaki Güneş Işığı”) ve Eylül (“Yörenin Kilisesi”) aylarında çıkması beklenen sayfalar söz konusudur. Pro-ust, bu şiirlerin otobiyografik olmayan niteliğini özellikle doğrulamak için bunları “düzyazı şeklinde şiirler” olarak nitelendirmektedir – bkz. aşa. s. 163-164, Robert de Montesquiou’ya [Nisan 1912] tarihli mektup.

Sizin kıymetinizi bilen hayranınız.

Marcel Proust.

Georges de Lauris'e

[Mart sonu 1912]¹

Sevgili Georges

Mektubunuz için size sonsuz teşekkür ederim. Yazdığım zaman sizi hep düşündüğümü biliyorsunuz. Zaten sizi bu olmadan da aralıksız düşünüyorum, ama daha çok kendim olunca ve değerim daha fazla olunca ve sonuç olarak özellikle yazarken daha da çok düşünüyorum. (Değeri olmak fiilinin zıt anlamına gelen bir fiili tercih ederdim ve daha fazla yerine daha az sözcüğünü kullanırdım, ama dilin sınırlamaları işte...!) Hatırladığıma göre, *Clair de Lune* adındaki o kısa parçada, annem ve babamın karşılıklı konuşmaları konusunda² size sorular soruyordum, uzaktan sizin sözcüğü sözcüğüne rızanızı almaya çalışıyordum. Ve gazetenin o sevimli ama korkunç insanları bu yazıyı o iğrenç bayağılıktaki başlıkla ("İlkbaharın başlangıcında veya eşiğinde") çıkardıklarında ve bu değişikliğin nedenini haklı göstermek için "bugün biten" sözünü eklediklerinde, aklıma gelen ilk şey, "Aman Tanrım, bu yazıyı Georges'a bildiriyormuşum havasına girmemek için ona içimden geldiği gibi yazmaya cesaret edemem, ama yeter ki Georges, bu cümleyi bir obüs gibi delik deşik eden o 'İlkbaharın başlangıcında' sözünü benim yazdığımı düşünmesin" olmuştu. Sevgili Georges, sizinle böyle dostane bir biçimde ve sözü uzatmadan konuşmamı mazur görün. Sizi görmeyi ve okumayı çok isterdim. Benim yazdıklarım konusunda sizin gözlerinizi kamaştıran aynı dostluk perisi, aynı büyüyü benim için sizin sayfalarınıza saçıyor ve bana öngörülü

1 Bu mektup Lauris (s. 226-231); Kolb'de (XI. cilt, s. 75-78) yayımlanmıştır.

2 *Kayıp Zamanın İzinde*'nin, 21 Mart 1912 tarihinde *Le Figaro*'da çıkan "Akdikenler, Pembe Akdikenler" başlıklı kısmına gönderme yapılmaktadır.

bir sevinç tattırıyor. Montreux'de olmanıza, Komo Gölü'ne gitmenize, ama özellikle de o çok güzel kadınla mutlu olmanıza öylesine imreniyorum ki. Size söyleyeceğim binlerce şey var, ama üç gündür korkunç krizler geçiriyorum ve bu krizlerin arasında mektubunuz, durmak bilmeyen bu fırtınadaki rengârenk bir gökkuşağı gibi, o kadar güzel ve rahatlatıcı geldi ki bana. Beni hayatınızdan haberdar ettiniz. Montreux'de Widmer'a, sonra da Majeur Gölü'ne gitmekte tereddüt etmiştim, orada olacağımızı bilseydim gitmeye karar verirdim, şurası da bir gerçek ki (zaten başka herkesten daha çok gördüğüm) doktorum hareket edecek durumda olmadığını ileri sürüyor, çünkü alt katta kızamık hastası olduğuna göre hareket etmektense dinlenmenin bana daha iyi geleceğini düşündü, ama haklı olup olmadığını bilmiyorum zira nihayetinde Cabourg bana kötü gelmiyor. İtalya için mesafenin çok uzun olduğu doğru. Kabul ettiğim tek ziyaretçi Reynaldo oldu, bana rağmen beden saatimin en kötü dalgalanmalarına katlandı. Sonra bir ay boyunca gelmedi, çünkü annesi¹ ağır bir hastalık geçirdi yazık! O da günün birinde annesiz kalacak. Sanırım annesiyle tanışmadınız. Hayran olunası bir güzellikte, kocaman yürekli bir kadındı. Sevgili Georges, size daha fazla tamamen kendimden değil de ondan bundan daha önemli gerçeklerden bahsetmek gerekirse, akdiken hakkındaki gerçek düşüncem bu sayfada yer almıyor (bu düşüncemi inkâr etmiyorum ve bundan nispeten memnunum). Ama bir gazete yazısında daha ileriye gitmek imkânsız oluyor. Zaten bunlar, sizin henüz bilmediğiniz, kitabımın bir kısmından düzenli bir biçimde seçilmiş parçalar (gerçi bunlar sizin bildiğiniz aynı bölümden alındı).² Bu kitap hakkında alacağım karar çok canımı sıkıyor. Sekiz yüz veya dokuz yüz sayfalık tek bir cilt halinde mi basmak gerekir? Her biri dört yüz sayfa olan iki ciltlik bir eser mi olmalı? Her biri dört yüz sayfalık ve ortak bir başlık altında farklı bir başlıkla iki eser mi? Benim en az hoşuma giden bu, ama yayıncılar da en çok bundan hoşlanıyor. O zaman iki cildin basımı arasında bir ara vermek gerekecek mi? Bu da kitabın mantığına ters bir şey. Ve bariz bir bölme sağlamak için, iki cildin ayrı başlıkları olacaksa, ilk cilde, birinci, ikinci, üçüncü ve beşinci kısmı dahil edip dördüncü kısmı ikinci cilde bırakarak

1 Mme Carlos Hahn.

2 Proust, 1909'dan itibaren, Lauris'e gelecekte *Kayıp Zamanın İzinde*'si olacak metinden parçalar okutmuştu.

bunun birinci cildin son kısmından önce yer aldığını belirtmek gerekecektir. (Bunun nedeni, beşinci kısımdan sonra bir duraklama var ve beş kısmı da birinci ciltte verirsem, bu cilt yedi yüz sayfa olacak ve ikinci cilde ancak iki yüz sayfa kalacak. Bu mümkün müdür?) Eğer aynı başlık altında iki cildi beraber yayımlanan tek bir eser olursa, bunun bir zararı olmaz, çünkü o zaman bölmeye gerek kalmayacaktır. Toplam sayfa sayısını ikiye bölerim ve yarısını bir cilde, diğer yarısını ötekine koyarım (abarttım ama bu tür bir şey yaparım). Ben hayal mi görüyorum, yoksa siz bana René Blum'un bir süre Fayard'da veya bilmem kimde olduğunu söylemiş miydiniz? Belki de bu meselelerde yeterince derinleşmiştir ve bana bilgi verecek durumdadır. Calmette'in fazla kibarlıktan, kitabı Fasquelle'e vermesi gerekecek (bu benim hayalimdeki şey değil) ama önce benim yayıncıya sadece kendi rahatımı düşünmesin diye sormam gerekenleri tam olarak bilmem lazım. Sevgili Georges, size iki satır yazmak istemiştım ve neden size basımdan ve yayımdan bahsetmeye başladım bilmiyorum. Bana cevap vermenize gerek yok zira bunun hakkında sizin de özel bir fikriniz olmadığının farkındayım. Paris'te olsaydınız çok akıllı geçinen yayıncınızdan¹ benim için belki bir tavsiye alırdınız. Ama bu, mektupla yapılması imkânsız ve döndüğünüzde karar verilmiş olacaktır. O halde kaygılanmayın, başınızı ağrıtmayacağım. Borsada vadeli alınan altın madenleri üzerine oynadığımı, daha ziyade birisinin benim adıma oynadığımı ve kırk bin frank kaybettiğimi biliyor muydunuz. His-seleri elden çıkardığım günün ertesinde ise dörtlüme koşarcasına yükseldi. Sanırım size, Mme de Sévigné'nin oğlu için söylediği “kumar oynamadan kaybetmenin, para harcamazmış gibi görünüp harcamanın yolunu bulur”² sözünden alıntı yapmışım, benim durumuma çok uygun olduğu kanısındayım.

Sevgilerimle.

Marcel.

1 Bernard Grasset.

2 Bkz. “Sunuş”, s. 7.

Robert de Montesquiou'ya

[Nisan 1912]¹

Sevgili Beyefendi,

Size farklı önemdeki karmakarışık şeylerden bahsedeyim derken, sizden hak ettiğimi oldukça aşan (ilk hallerinde bile) aşırı fazla iltifat almaya çalışır gibi görüldüğüm için utandım!² Ve söyledikleriniz için size sonsuz teşekkürlerimi sunarken beni okuyun diye size yalvarıyormuş gibi görüldüğüm için biraz pişmanlık duydum. *Çocukluk hatıraları* konusunda söylediklerinize gelince, ne yazık, birçok parçadan oluşup aslında tek bir özü olan kitabım konusunda peşin olarak bir yanlış anlaşılma yaratarak kitabın *Anılar ve Çocukluk Hatıraları* sanılmasına neden olacak bu yazıları yazma fikrini kınıyorsunuz.³ İkisinin arasında sizin Nil Bahçeleri çiçekleriniz⁴ ile Macbethvari veya Baudelairevari parıltılarınızın yer almasında sakınca görmediğim, hem sizin *Dualar*'ımızı⁵ hem de *Ermis Antonius ve Şeytan*'daki⁶ Saygınlığını Yitirmiş Tanrıların sızlanmalarını hatırlatan o çok güzel *Nesnelerin Yakarışı*'nı⁷ bana gönderdiğiniz için size ayrıca teşekkür ederim. Bu, çocuksu, ikincil, hareketli, sızlanan ve harika bir kırılgan Tanrı topluluğu. Derin bilginiz ve düşünceniz; bu noktalara ve bu gün ışıklarına, oradaki çizgileri süsleyerek ve o beyaz saçları ve o piskopos “şapkalarını” “kullanarak” nasıl da ekleniyor.⁸ Salonlarda ne oluyor bilmiyorum. Meyer konusunda

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (I. cilt, s. 166-168) ve *Kolb*'de (XI. cilt, s. 90-92) yayımlanmıştır.

2 Proust burada birkaç gün önce bu mektubun yazıldığı kişiden aldığı mektuba gönderme yapmaktadır. O mektupta Montesquiou, Proust'un *Le Figaro*'da 21 Mart'ta çıkan sayfasını (“Akdikenler, Pembe Akdikenler”) gerçek bir “*Anılar, çocukluk hatıraları kesiti*” olarak gördüğü ve “çok güzel” bulduğu konusunda Proust'u temin etmektedir (*Kolb*, XI. cilt, s. 83).

3 1912'de *Le Figaro*'da çıkan parçaların “düzyazı şeklinde şiirler” olarak kavranması konusunda, bkz. yuk. s. 159, dipnot 3.

4 “Jardins du Nil” veya daha ziyade “Jardins de fil”: “İplik bahçesinin çiçekleriydik” (Robert de Montesquiou, “Inutiles plaintes”, *Gil Blas*, 3 Nisan 1912).

5 Robert de Montesquiou'nun 1902'de yayımlanan *Prières de tous* başlıklı şiir kitabına gönderme yapıyor.

6 Burada Gustave Flaubert'in kitabı söz konusudur.

7 Mektubun yazıldığı kişinin 3 Nisan 1902'de *Gil Blas* dergisinde yayımlanan “Inutiles plaintes” başlıklı yazısına gönderme yapıyor.

8 Proust, iğne işine, “iplik bahçelerine” gönderme yapmayı sürdürüyor (bkz. dipnot 4).

sizinle tamamen aynı fikirdeyim ve bir gün size bunu açıklarım. Zavallı arkadaşım Reynaldo çok, çok mutsuz.¹ Annesiyle yaşıyordu ve her anımı ve düşüncesini onunla paylaşırdı.

Aykırı kaderleri uzun zamandır
Günlerinden ve anlarından
Uzaklaştıran kadını.²

kaybetti. Yakında daha iyi olacağımı ve sizi göreceğimi umuyorum. Bunu beklerken şükran dolu saygılarımı kabul edin lütfen, sevgili Beyefendi.

Marcel Proust.

Hayalim (ve bununla çok ilgili, zira orada bu konuyu işleyen kitabımın bir bölümüyle karşılaştırırdım memnuniyetle) sizi elbiseler, şapkalar, mantolar, apartman daireleri, ayakkabılar, mücevherlerle ilgilenmeye devam ederken görmek olacaktır!

Madam Gaston de Caillavet'ye

[Haziran'dan önce 1912]³

Hanımfendi,
Demek fizikleri farklı olan tipler sevebiliyor. Zira ben kızıma âşık oldum.⁴ Nasıl da bir şeytan tüyü var onda, zira kişiliğinin nişanesi olan gülümsemesi beni kendisine âşık etti. O hırçınlaşırdı demek ben sakın kalırdım. Gülümsediğinde taç yaprakları aynı onun yanaklarına benzeyen çiçeklerin cinsi nedir diye merak ediyorum. Onu tekrar gülümserken görmek için can atıyorum. Onu

1 Reynaldo'nun annesi Mme Carlos Hahn'ın bir önceki yıl 24 Mart'ta ölümü ima edilmektedir.

2 Montesquiou'nun bir şiirinin yaklaşık alıntısı.

3 Bu mektup *Corr. Gén.* (IV. cilt, s. 119-120) ve *Kolb'de* (XI. cilt, s. 136-137) yayımlanmıştır.

4 Simone de Caillavet.

tekrar görürsem belki de bana nanik yapacağı doğru, çünkü zaten ailesinin ve özellikle sevgi dolu birçok şey yazdığım babasının bana karşı tutumunun bir simgesi bu. Olur da Calmette uzun zamandır elinde bulunan ve bir çocukluk aşkı hatıramla¹ ilgili (size olan aşkımla ilgili değil; bu, *daha önceydi*) olan bir yazımı² yayımlama zamanı bulursa, oraya, teniste olup olmayacağınızı kendi kendime sorduğumda hissettiğim o duygudan bir şeylerin karıştığını göreceksiniz yine de. Ama bütün bunları hatırlamak neye yarar! Siz, anlamsız bir şekilde ve katı yüreklilikle bunun hiçbir zaman fakına varmamış gibi davranmayı tercih etmişsiniz. Kızınız nasıl da güzel gülümsüyor! Nasıl da güzel! Onu çok beğeniyorum.³

Saygılarımla,

Marcel Proust.

Albert Ben Nahmias'a

[21 Ağustos 1912]⁴

Sevgili dostum,⁵

Yorgunluğuma ve bu akşam kaçırmamam gereken bir akşam yemeğine hazırlanma telaşıma rağmen, size bu mektubu yazmayı istedim,

1 Burada söz konusu olan metinle bağdaştırılan “hatıra” kavramı üzerine, Proust’un Robert de Montesquiou’ya karşı kendini savunmaya geçmesi ve yaptığı açıklamalar için bkz. yuk. (s.159, dipnot 3).

2 4 Haziran 1912 tarihinde *Le Figaro*’da “Balkondaki Güneş Işığı” başlığı altında çıkan metinden bahsedilmektedir (bkz. yuk. s. 159, dipnot 3).

3 Proust’un mektubun yazıldığı kişiye karşı olan eski duygularının, kadının kızına karşı olan günümüzdeki duygularına sözüm ona aktarımıyla, *Kayıp Zamanın İzinde*’de anlatıcının Gilberte’in kızıyla tanıştığı sayfalar arasında benzerlik kurulabilir: “Bence çok güzel bir kızdı [...] kendi gençliğime benziyordu” (*RTP*, IV. cilt, s. 609).

4 Bu mektup *Le Disque vert* (Aralık 1952, s. 17-20) ve *Kolb*’de (XI. cilt, s. 187-190) yayımlanmıştır.

5 Albert Ben Nahmias, daha sonra *Kayıp Zamanın İzinde* halini alacak metnin daktiloyla yazılmış halinin bir kısmını gözden geçirmesi için 1911-1912 yıllarında Proust’un yanında çalışmıştır.

başka hiçbir amacı olmazdı. Zira biliyorum ki siz ıslah edilemezsiniz. Bir heykeltıraşa rastlama şansına erişse (benden daha üstünlerine rastlayabilirdiniz, lakin ben sevgiyle yaparım) yontulabilecek taş gibi bile değilsiniz, bayağı, elle tutulamaz, renksiz, akışkan, bitmez tükenmez biçimde kıvamsız, geldiği gibi akıp giden su gibisiniz.¹ Sizin de, bunların oyaladığı, “ben”siz sıradan insanlar gibi olduğunuz düşünülebilir. Daha fazlası yapılamaz. Sizin için güçlü bir sevgisi olan bana, bunlar kimi kez esneme, kimi kez ağlama, bazen de suda boğulma² isteği veriyor. Bu kıyıları sonsuza dek terk ettiğim için artık beni mazur görün. Sizi, sizin gerçek tabiatınızı, o cesaretle bana “Ama yapamam, *çünkü* Foucart’ın daveti var” dediğinizde anlamıştım. Lakin insan hep ümit etmek istiyor, yanılmış olmak istemiyor. Ve nazıkçe, çok nazıkçe, karakterinizi çok farklı resmettiniz bana, zira o zamanların çiçek açmamış leylakları bugünün kokuşmuş leylaklarından daha iyiydi.

Ve aslında çok kırılğan olduğunu düşündüğüm bu dostluğun (kendi dostluğumdan bahsediyorum) güçlü olduğunu nadiren hissetmiştim. Bu seneyi baş başa birlikte geçirdiğim kişilerden birisiniz. Diyebilirsiniz ki benzersiz bir dostluk olasılığının yakınından geçtiniz ve siz bunu boşa harcadınız.

Bitiriyorum; M.D. veya M.V.’nin 11,75^{te} sizden daha fazla olmadıklarını biliyorum, ama en azından ahabplıkları beni üzmüyor,

1 Su konusundaki bu parça, *Swann’ların Tarafı*’nda Swann’ın Odette’e karşı suçlayıcı konuşmasına benzetilebilir: “Önemli olan, senin zekânın, hatta cazibenin gerçekten bu kadar düşük bir seviyede olup olmadığı, bir eğlenceden vazgeçemeyecek kadar aşağılık bir insan olup olmadığı. Eğer öyleysen, seni sevmek mümkün olabilir mi? Çünkü bu durumda, kusurlu ama hiç olmazsa düzeltilmesi mümkün, belirgin bir varlık sayılmazsın. O zaman, önüne konulan eğime göre akan şekilsiz bir sudan, akvaryumunda yaşadıkça günde yüz kere su zannederek cama çarpacak olan hafızasız ve beyinsiz bir balıktan farksızsın demektir” (RTP, I. cilt, s. 285-286). “Bibliothèque de la Pléiade” koleksiyonundan çıkan *Swann’ların Tarafı*’nın eleştirel basımının yazarlarına göre, “Proust, ilginç bir biçimde [romanında ve] Albert Nahmias’a yazdığı 20 Ağustos 1912 tarihli bir mektupta kullandığı aynı savları kullanmıştır. Söz konusu pasaj halihazırda daktilo ile yazılmıştır” (RTP, I. cilt, s. 1222, 1. dipnot s. 285). Romanın metninin, mektubunkinden önce gelmesi, mektubun yazıldığı kişinin tam olarak romanın temize çekilmesinde yer almış olduğu göz önüne alındığında, şaşırtıcıdır ve en azından mektubun okumasını yönlendirmelidir; dolayısıyla, Proust’un ona yönelttiği azarlar burada onun gözlerinde bir parodiden öteye geçmemiş, işe yaramaz ve etkisiz olarak algılanmış olabilir.

2 Proust, mektubun yazıldığı kişiyi suya benzetmiştir.

3 Proust, ilişkide olduğu insanlara borsa kotu uygulayarak durumu karikatürize ediyor.

Çünkü onların dostluğuna hiçbir zaman inanmadım, hiçbir zaman yanılığıya dūřmedim. Belki de sizden daha uyumlulardı, zira aslında benzer olsalar da, en azından onlarda o yarım yamalak ilerleme, o gerçekleşmeyen bir iyiye doğru olan çaba, o yetenek sanılan gelgitler vs. yoktu. Sağlığım iyi olsaydı, eski arkadaşımı görmeye razı olurdum. İnsanların canını sıkmaktan hiç hoşlanmıyorum, siz de ikiyezllk yaparak zlmř gibi yaptığınızda, öylesine kahroluyorum ki hemen pes ediyorum. Ama burada kurban olan benim.

Saat yedide mendireğe gelediniz bile! Ve bunun benim için bu kadar yorucu vs. olmasına karşın, bütün sıkıntıyı yine ben çektim. Randevularını fiziksel olarak kaçırarak, vs. gelmeyerek bir kızgınlık ve yorgunluk sebebi olan bir arkadaşımı yeniden görmek için fazla yorgunum. Beni bunlardan kurtaracak dostlara ihtiyaım var benim, bunları daha da artıracak değil. Sevgili dostum, sağlığımı düşünerek, bir ay bile srdremeyeceğiniz bir barışma aldatmacasına girişmeyin. Sizin zntleriniz diye adlandırdığınız şeyler, çok basit olarak sizin eğlenceler, danslı bir toplantı, bir golf partisi vs. sandığınız şeylerdir. Bir arkadaşına eşlik etmek için, gitmeye hazırlanmış olduğu bir baloya gitmekten vazgeçme nezaketinin, avam bir bakış açısından bile, ne olduğunu asla bilmeyecek o karakterleri bir gün resmedeceğim. Kendilerini bu nedenle yüksek sosyeteden sayıyorlar ve tam da tersi durumdalar.¹ Bir satır daha yazmaya vaktim yok ve sizden ilk ve son kez ayrılıyorum. Ama bitirirken söylemek isterim ki bunları size yüreğim hafiflemiş bir durumda söylediğimi sanmanızı istemem; çok acı çektim, bunu size söylüyorum çünkü bunun size zevk verdiğini ve bir şekilde gururunuzu okşadığını düşünüyorum; (oğu zaman basit bir nesne bile olsa) tıpkı sizin de bir zamanlar olduğunuz gibi şimdiki zamanlarının tercihi ve geleceklerinin umudu olmuş olan şeyleri, yürekleri hiç sızlamadan geçmiş zamana atıverecek kişilerin kalpleri gibi değil benim kalbim. O mektubu bana geri gönderin ve dostça elinizi sıkmamı sağlayın.

Marcel.

1 Tıpkı *Guermantes Tarafı*'nda, *Guermantes Düşesi*'nin dışarı çıktığı sırada hasta olan Swann'ı kabul etmesi gibi (*RTP*, II. cilt, s. 866-884).

Madam Émile Straus'a

[Ekim ortası 1912]¹

Hanımefendi

Bugüne kadar sizden almış olduğum en güzel ve en nazik içerikli harika bir mektup yazmışsınız bana. Ve “en güzel” derken, çocuklara uslu dururlarsa daha güzel olacaklarının söylenmesi gibi, bunu ve sizin küçükken M. Perrin’e söylediğiniz “evet, ama şaşı bakmamak gerek”² sözünüzün gölgede bıraktığı bütün bu lafları, sizi nazik mektuplar yazmaya “teşvik etmek” için ifade etmiyorum. Mektubunuz o kadar nazik ki Reynaldo’ya dayanılmaz biçimde gülünç olan şeyleri göstermekten yoksun kalacağım, çünkü o çok nazik şeyleri gösteremeyeceğim; gösterirsem cazibelerinden kaybederler, büyüleri bozulurmuş gibi geliyor bana; bu, Victor Hugo’nun sözleriyle “Her biri kendi payına düşeni alır, herkes ise tamamını”³ gibi bir şey değil.

Size binlerce şey söylemek isterdim ve dört gündür bir saat uyumadım, zar zor yazıyorum.

Bana Trianon hakkında söyledikleriniz (yani orada olduğunuzu bana söyleseydiniz, şu anda olduğumdan daha iyi olduğum için, Cabourg’dan dönüşte ben de oraya gelirdim ve oradaki otel hiç kapanmadığı için oradan hiç ayrılmazdım) bana öyle bir sonbahar nostaljisi verdi ki (*Hazlar ve Günler*’de benim Versailles hakkında söylemeye çalıştıklarımdan bin kez daha iyi olan Barrès’in harika *Versailles’da Sonbahar*’ını bilirsiniz) ateşe, uykusuzluğa, astıma rağmen bu sabah yatağımdan kalktım ve saat üçe doğru ayakta durabileceğimi hissettiğimde (bu konuda yanılmışım) daha iyi olup olmadığınızı ve benimle Trianon Palace’da (çünkü orasının da adı böyleydi) ikindi kahvaltısı yapmaya gelip gelmeyeceğinizi öğrenmek için sizi telefona çağırttım. Bana M. Straus ile dışarı çıktığınızı

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 132-138) ve *Kolb*’de (XI. cilt, s. 239-245) yayımlanmıştır.

2 Bu olayın kaynağı bilinmemektedir.

3 *Les Feuilles d’automne*, “Ce siècle avait deux ans” (“Ah anne aşkı! kimsenin unuttuğu aşk! / Bir tanrının bölüştürdüğü ve çoğalttığı eşsiz ekmek! / Baba ocağında hep hazır sofrası! / Her biri kendi payına düşeni alır, herkes ise tamamını”).

söylediler. Ve ne yazık ki şüphesiz birkaç gün daha ayağa kalkmak benim için mümkün olmayacak... Bende Sainte-Beuve hakkında yazma isteği eskiye dayanıyor zira üç yıl önce romanımın yayımlanacağını varsayıp Beauquier'yi onun alanına gireceğimi söyleyerek uyarmıştım; bu istek, bir yandan Sainte-Beuve'ün kendisi hakkında yazmayı bir yandan da aileniz hakkında yazmayı içeriyor; sizi o ağacın çiçeği olarak düşünüp ailenizi de İsa'nın soyağacı olarak görebiliriz. Ama romanım her şeyin önünü tıkıyor ve yazılarımın derlemesi ancak ondan sonra yayımlanabilir, zira şimdi yayımlatsam, arkadaşlarım tarafından çok iyi olduğu söylenen bu kitabın sadece bu yazılarımdan ibaret olduğu sanılacak. Ne yazık ki roman üç cilt olacağı için ve Fasquelle her birini üç ayrı başlık altında, altı aylık aralıklarla yayımlayacağından bu çok zaman alacak ve siz de biliyorsunuz ki ben yarın bile yaşayacağımdan emin değilim. Ve bu arada (araya giren bu “olayın”, sizden rica ettiğim şeyin “sıradan” bir şeymiş gibi önemini azaltmak için olduğunu düşünmeyin lütfen), benim için Calmette'i görmeye gitmek çok zor olduğu için, yakın bir zamanda onu görürseniz, ona bunu (birazdan söyleyeceğim şeyi) söyleyebilir misiniz. Ve öncelikle şunu bilmeniz gerekir: Calmette kendine ithaf edilmiş bu romanın Fasquelle tarafından basılmasını arzu etmişti ve romanın kabul edilmesini garantiye almak için de Fasquelle'e kendi vermeyi istemişti. Dolayısıyla bu açıdan ondan istenecek hiçbir şey yok. Ama Calmette'in çok işi var, kafası çok meşgul. Onu görürseniz (ve bu sizin için rahatsız edici olmazsa, aksi takdirde başka biri tarafından da bunu ona hatırlatmak oldukça basit) ona beni gördüğünüzü veya mektuplaştığımızı ve benim sizden ona kitabımı hatırlatmanızı ve bir an önce kitabımla ilgili Fasquelle ile konuşursa ona minnettar kalacağımı söylemenizi istediğimi söyleyin; böylece birinci cilt (yazık, bu ciltte kırmızı elbiseniz ve kırmızı ayakkabılarınız olmayacak, ancak ikinci ciltte yer alacak¹ zira Guermantes Düşesi birinci ciltte çok kısa bir süre görünüyor) mümkün olabildiğince erken basılacaktır. Aksi takdirde, üçüncü cilt çıkmadan ölmüş olacağım (bunu ona söylemenize gerek yok). Bu arada Fasquelle ile konuşmakta herhangi bir güçlük yaşarsa, bana açıkça söylesin. Fasquelle'den çok da hoşlanmıyordum

1 Bkz. “Tam arabaya binecekken, karısının ayağını gören dükkân yeri göğü inleyen bir sesle haykırdı: ‘Oriane, ne yaptığınızı sanıyorsunuz? Siyah ayakkabı giymişsiniz! Kırmızı bir tuvaletin altına! [...]’” (RTP, II. cilt, s. 883).

ve görüştüğüm başka yerler de vardı. Kaybedilen zamandan ötürü şimdi onu tercih ediyorum, bir nedeni de benim hakkımda biraz abartılı bir imge oluşturan arkadaşlarım ve Fasquelle'in arkadaşları, kendimi yabancı bir ortamda zannetmeyeyim diye sanırım ona benden yeterince bahsetmişler. Ama Calmette şu ara onu görmeye gitmek niyetinde değilse, yine de başka bir yere gidebilirim. Ve her şeyden öte, yeterince tekrarladığım gibi, herhangi bir nedenden ötürü Calmette'e bunu söylemek istemezseniz (ondan istenecek bir şey yok, sadece ona *unutmaması için hatırlatmak* gerekiyor – bunu bana teklif eden kendisiydi), ona tek kelime etmeyin, kolayca bunu bir başkasına da yaptırabilirim! Mme Lemaire veya başkaları, çok sevdiği Reynaldo, bulunabilecek araçlardan ve... ben de! Elbette, bunu sizin yapmanız beni daha mutlu edecektir, çünkü sizin nazik sözleriniz buna eşlik edecektir ve benden dostça söz etmeniz benim gururumu okşuyor. Ama bu duygusal düzeydeki özsaygıyla ilgili duyduğum haz, sizinle arkadaş olmaktan dolayı aldığım mutluluğun yanında benim için o kadar küçük ve gösterişsiz kalır ki lafı bile edilmez. O halde, bunda bir sakınca görüyorsanız hiçbir şey yapmayın ve bunu yapmanın önemini, kılı kırk yararak, yanlış anlaşılmayayım, saygısızca davranmayayım diye bu konuya ayırdığım uzun sayfalarla ölçmeyin. Özellikle de onunla sadece bu nedenle görüşmeyin! Ve zaten bu arada onu ben görmüş olsam da, ona bunu tekrar hatırlatmak ve işleri hızlandırmasını sağlamak her halükârda harika bir şey olacaktır.¹ Bana gelince, metnim hazır, daktilo edildi, düzeltmeleri yapıldı vs. “Geçmişin Fethi” ile ilgili söyledikleriniz, sizin dediğiniz gibi, duyarlılıklarımızın uyumlu olmasının bir kanıtı daha; size, kitabım için düşündüğüm başlıklardan birinin, birinci cilt için *Kayıp Zaman*, üçüncü cilt için de *Yakalanan Zaman* olduğunu söylesem bunun için size daha iyi bir kanıt sağlayamam herhalde. Ama bunun sadece boş bir düşünce olduğuna inanarak yanılıyorsunuz. Sizi temin ederim, fiziksel olarak –ve son dönem doktorların yazdıklarını okumuşsanız, yaş fiziksel bir iletir– bu yaz kesinlikle “geçmişin bir fethini” yaptınız. Trouville'de sizi, “ne kadar iyi görünüyorsunuz” diyerek sıkmak istemedim, çünkü bundan bıkmışsınızdır, ama daha iyi olduğunuzu

1 Mme Straus, Calmette ile konuşacak, Calmette Fasquelle'e yazacak, Fasquelle de Proust'un romanını basmaya söz verecek, sonra da 1912 yılı sonunda bu kararından vazgeçecektir.

kendiniz de pekâlâ farkındasınızdır. Filozoflar, zamanın gerçekte olan hiçbir şeyle örtüşmeyen bir sayma yöntemi olduğu konusunda bizi bayağı ikna etmişler. Buna inanıyoruz, ama geçmişten gelen batıl inanç o kadar güçlü ki bundan kendimizi kurtaramıyoruz ve bize öyle geliyor ki belli bir tarihte ister istemez daha yaşlıyız, tıpkı yönetimin 1 Nisan'dan itibaren havanın ısındığını ve kalorifere ihtiyaç olmadığını düşünmesi gibi. Bu yaklaşım, yönetim konusunda uzun zamandır gülünç bulunuyor, lakin yaş konusu öyle değil. Diyebilirim ki hayatımda Prens Edmond de Polignac kadar genç insan az tanıdım (ve yazık, aramızdan, herhangi bir yaşta başa gelebileceği gibi kaza eseri ayrıldı); seksen yaşındaydı ve görünüşe göre, gençliğinden beri zaten yaşlı bir yüzü vardı. Yazık ben uzun süreli gençleşme anlamında geçmişi fethedemiyorum, çünkü bedensel ve ağır bir hastalığım var. Ama Tanrı'ya şükür! sizde adı aptalca "hiçbir şeyi olmamak" olan o korkunç hastalık var; bu hastalık, asabi insanlara "en güzel çağlarında" işkence çektirir, çünkü onlarda her şey tersine dönmüştür, daha sonra ise onlara gençliğin sağlığını, dengesini, ayrıcalıklarını verir. Hayatları, bazı yıllar gibi, yörüngeden çıkar. Zaten bütün bunları siz de, kendi bedeninizin tecrübesiyle, hissetmiş olmalısınız. Sizi düşünmenin, öylesi mahzun, öylesi yavan hayatımda, sadece nezaketinizin bana verdiği neşe nedeniyle değil, sizin için öngördüğüm uzun süreli mutluluk nedeniyle, büyük bir avuntu kaynağı olduğuna derinden inanıyorum. Bütün bunları; incelikleri, gerekli açıklamayı göz ardı ederek çok kötü dile getirdim, ama yorgunluktan kırılıyorum –bu seferki en kötüsü– hatta bütün hayatımda –en tehlikelisi– ve öte yandan her sene muhakkak size benim uzun mektuplarımı getirme konusunda uzmanlaşmış Albaret, beni Trianon'a götüreceğini sandığı, sonra da Miromesnil sokağına gitmesi gerektiği için onca saattir bekliyor. Ve muhtemelen öyle geç olmuştur ki belki de oraya yarın gitmesini söyleyeceğim. Ama sizi göreceğime öyle inanmıştım ki size yazmam gerekti. Ve aslında bu, bir çeşit yazılı gezinti, yapmadığımız gezintinin mektup biçimindeki akıbeti, güçlerimizin, hesaplarımızın aktarımı, tıpkı içmeye dermanım kalmadığı sütümü ısıtmak istemediğimde ocağın beni aydınlatan elektrik lambası gibi. Ama en azından bu sözler, yaşanmış ve etkili oldukları için, ikna olmanız, hayata mutlu, umut ve inanç dolu bakmanız konusunda belki yeterince güçlü olacaktır. Bu bana ne kadar da iyi gelecektir!

Saygılarımla, dostunuz,

Marcel Proust.

Ve her şeyden öte bu sizi AZICIK bile rahatsız ediyorsa Calmette'e hiçbir şey söylemeyin. Ve zaten bu *herhangi bir zamanda* olabilir, yeter ki o acele etsin ya da beni özgür bıraksın, zira önümde çok zaman olup olmadığını bilmiyorum... Mektubum o kadar uzun oldu ki her sayfayı numaralandırmak yerine sadece 4. sayfanın yapraklarına numara koydum. Yine de belki yanıldım.

Madam Émile Straus'a

[Kasım ortası 1912]¹

Hanımefendi,

Size cevap yazamadım çünkü her gün ayağa kalkacağımı sanıyordum; ama şüphesiz, bu sis, durumumu devam ettirdi. Bu akşam bir ara kalkmaya çalışacağım, ama saat dokuz buçuk olmuş bile, kalkabilirsem, gece yarısından önce hazır olamam. Dolayısıyla sizi görmem mümkün olmayacak, o yüzden size yazıyorum. Ve son kurumuş yapraklar da, ben onları göremeden, döküldü ve işte mevsimin rengini bilmediğim bir sonbahar daha geldi. O çiçekler² hakkında bana ne kadar nazik şeyler söylüyorsunuz (ve bu arada konuyla hiç ilgisi yok ama romanımdan bir sayfa göstermem gerekiyor size ve “bu arada” sözü için ilgisi olması gerekiyor), ama beni görmeye gelen Lauris'in gözünden kaçmış bir şeyi fark ettim belli belirsiz, bununla biraz alay edebilirsiniz veya bundan memnun kalmayabilirsiniz. Ama basitçe söylemek gerekirse sizi düşündüğümde, sizi mutlu olarak hayal etmek isterdim ve geçerken güzel

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 139-144) ve *Koll'de* (XI. cilt, s. 291-296) yayımlanmıştır.

2 Proust, Ekim ayı sonunda mektubun yazıldığı kişiye, Gaston Calmette'le görüştüğü için –bkz. bir önceki mektup– teşekkür babında çiçek göndermişti.

bir şey gördüğümde, bunun hoşluğunu biraz bana yordüğünüzü kendi kendime söylemek beni mutlu eder. Ve bu aptalca bir şey, zira tecrübe ettiğim için biliyorum ki nesneler güzelliklerini varlıklardan alır ve herkesin canını sıkan bir varlık (bunu kendim için söylemiyorum) bıkırtıcıdır. Bana kitabımla ilgili durumu sormuştunuz, hemen size bilgi vereyim. Fasquelle bana yazmadı. Metnimi ona bir mektupla gönderdim. Bana hâlâ cevap vermedi. Ona yakında Reynaldo'yu göndereceğim ve diğer ciltlerle ilgili söz veremezse, çok basit bir şekilde başka yerde ve daha edebi koşullarda yayımlayabileceğim metnimi Reynaldo ondan geri alacak. Hiç kuşku yok ki Fasquelle daha çekici, daha gösterişli, lakin Trouville'de bana Mme C...¹'nin¹ baktığı yeni biri hakkında söylediklerinizi hatırlıyor musunuz? Bunun bir şeyi fazla iyi yapmayı istemiş olmaktan, paranın yeterli olacağını düşünmekten kaynaklandığını söylemişsiniz. Özsayıgı açısından baktığımda, kitabımın yayımlandığını gören kişiler, Mme Stern'in yapacağı gibi, isteseydim kitabımı Fasquelle'den çıkarabileceğime inanmayacaklardır diye düşündüğüm için pişman olabilirim; ama bu bakış açısına asla bir hiç yüzünden gelmemek lazım. Şimdiye kadar tek yayımlanmış kitabım *Hazlar ve Günler* için kaliteli bir baskı, resimler vs. yapıldı; yayıncı olarak Fasquelle'de benim özellikle hoşuma giden şey, kuşkusuz sonuncu olacak (yazılarımın ve eleştirel denemelerimin derlemeleri hariç) bu ikinci eserimle daha geniş bir okur kitlesine, yani trene binen ve vagona çıkmadan kötü basılmış bir kitap satın alan insanlara hitap etmenin hoşuma gideceğiydi. Fasquelle ile görüşmek için uğraşmayı isterdim ama sizi gördüğümünden bu yana hep çok hastayım ve bir gün iyi olsaydım (Albaret'i öncü olarak gönderdiğim) Trianon Palace'a gitmeyi yeğlerdim, zira eskiden duymuş olduğunuz izlenimleri yayımlatmak güzel bir şey, ama yeni izlenimler edinmek daha güzel. Kısacası, sanırım Fasquelle'i bırakacağım (o da teselli bulacaktır!), daha karar vermedim. Oldukça net olan şey şu: Size geldiğim akşam Calmette'e teşekkür etmek için *Le Figaro*'daydım, Calmette bana orada olmadığını söylettirdi ve oradaydı, bunu anlayabilirim, ama hep hayranlıkla davrandığı bana bunu hiçbir zaman yapmamıştı. Ona müteşekkirdiğimi belirten bir not bıraktım, buna cevap vermedi, cevap verecek bir şeyi yoktu; sonra ona yazdım; bana cevap

1 Mme Louis Cahen d'Anvers.

verecek bir şeyi yine yoktu; ama nihayetinde Fasquelle ile ilgili bana hiçbir şey bildirmedi. Kuşkusuz bunu sizin vasıtanızla bildiğimi söylüyordur kendine; ama insan onun kadar kibarsa ve birisine bir iyilik yapılmışsa, bunu ona bildirmekten nefret etmez; öyle ki ben de belli belirsiz, kesin olmasa da, Fasquelle'den onun arzu ettiği gibi bir cevap gelmediği ve onun da bunu bana açıklamamayı tercih ettiği izlenimine kapıldım. Her halükârda –sizin büyük nezaketinizin her türlü olası maksadının önüne geçmek için– onunla artık konuşmayın, hiçbir şey yapmayın; daha sanatsal bir sunumu mu yoksa daha geniş bir yankıyı mı tercih edeceğim artık benim karar vereceğim bir şey. Fasquelle'in cevabının aşırı derecede peşine düşecek değilim, zira onun yanında, daha önce yaptıkları gibi birinci ciltten sonra kolaylıkla harekete geçecek tanımadığım kişilerden alabileceğim desteğin farkına vardım. Ve özellikle (size daha önce dedim mi bilmiyorum, zira sizinle sohbet ettiğimi sanmak o kadar sık başıma geliyor ki sonunda bu şeyleri size söyleyip söylemediğimi –ya da yazıp yazmadığımı– veya onları sadece düşünmekle mi yetindiğimi bilmiyorum) görünüşe göre yazdıklarımın ve inanılmaz şeylerin pek sevimli bir okuru olan Rostand, sırf Montesquiou'nun arkadaşı olduğumu bildiğinden (nasıl?) benim kendisine de düşman olduğumu ve iltifatlarından hoşlanmayacağımı düşündüğü için bu yaz bir kilise hakkındaki yazımdan¹ sonra adresime göndereceği bir telgrafi göndermemiş. Her ne olursa olsun, bana çok kibarca kitabımın basılması için desteğini sundu ve evet... Fasquelle'de basılması için!... O halde yapacağım şey, şuna buna karşın özellikle incelikle hareket etmeye çalışarak ve minnet borçlarımı unutmuyarak en iyisini seçmek olacaktır, en büyük minnet borcum da neyse ki size karşıdır. Bütün bunları sorunuza cevap vermek için size ayrıntılarıyla anlattım, ama sizle bu konuda daha fazla konuşmak istemiyorum, zira benim korkunç derecede çıkarıcı biri olduğumu düşüneceksiniz sonunda, bir ay içinde kitabımı bastırmak adına dolap çevirerek, ikbal avcısı olarak, matbaa mürekkebinden sarhoş olarak arayı kapatmaya çalışmak için yirmi yıl boyunca hiçbir şey yazmamaya değmezmiş. Bir eserin kendi içimizden çıkan, ama buna rağmen kendimizden daha değerli bir şey olduğunu düşünüyorum,

1 Söz konusu olan yazı, *Kayıp Zaman*'ın başlangıcından alıntılanan ve "Yörenin Kilisesi" başlığı altında bir önceki yılın 3 Eylül'ünde *Le Figaro*'da çıkan sayfalardır.

bu nedenle bir babanın evladı için yaptığı gibi onun için çırpınmayı çok doğal buluyorum.¹ Ama bu düşüncenin yazık ki sadece kendimi ilgilendiren şeyler konusunda, beni bu şekilde diğer insanlarla konuşmaya itmemesi lazım. Hervieu geçen gün *Le Figaro*'da çok haklı olarak turnuvarın şartlarının, birkaç saat içinde değerlendirilmek için yıllarca çalışmak olduğunu söylüyordu. Ve dahası insanlar tiyatro oyunlarını seyrederek, ama kitapları okumazlar. Hervieu demişken, bu gruptan birini görürseniz, Fasquelle'in *sadece bir cilt* yayımlayabileceğini söylemeniz önemli değil. Çünkü zaten bunun doğru olduğuna inanmıyorum. Ayrıca onların çok ilgisini çekmese de orası çok konuşulan, bazen de yerli yersiz konuşulan bir yer. Onlara bundan daha önceden bahsetmişseniz de hiç önemi yok ve sorun değil. *Ama artık başka hiçbir girişimde bulunmayın* (bunu söylemek çok aptalca zira sizin aklınıza gelmez: ama siz asla tahmin edilemeyecek kadar naziksindir). Bana gerekmediğini söylemiş olduğunuz için size Calmette'in mektubunu² tekrar göndermedim, zaten çok hasta olduğum için mektubu gösterme fırsatı da bulamadım. Lakin her halükârda size geri vereceğim.

Yazmaya devam etmek için biraz yorgunum ve her şeyden öte siz de beni okumak için oldukça yorgun olmalısınız. Ve size sadece kitaptan, Fasquelle'den vs. bahsetmiş olmak ne sıkıntı verici! Ama artık sizden rica edecek bir şeyim kalmadığı için, bu konudan daha az bahsetmek istemiyordum. Ve ayrıca, sizin bu kitaba tamamen ilgisiz kalacağımıza inanmam zor. Joubert gibi söyleyemeyeceğim: "Kim gölgeme sınırsa daha bilge olur", belki daha mutlu; çünkü bu kitap, insani mutluluklardan mahrum bırakılan kişilerin yine de tanık olabilecekleri mutlulukların bir başucu kitabıdır. Bu böyle olsun diye hiç çabalamadım. Ama biraz böyle oldu. Yarın akşam evinizde olursanız tiyatroya bağlanmalısınız. Opéra'da o çok güzel *Gwendoline* operasını³ veriyorlar. Şüphesiz bu operayı biliyorsunuzdur ve Chabrier'de genellikle olduğu gibi fikirler çok da titiz olmayan bir zevkle seçilmiştir hep. Ama yine de büyüleyici olan me-

1 Bkz. "yazarın kitabını titizlikle, birliklerini sürekli yeniden gruplandırarak [...] bir çocuk gibi aşın beslemesi [...] gerekir" (RTP, IV. cilt, s. 609-610).

2 Söz konusu mektup, Gaston Calmette'in Mme Émile Straus'a gönderdiği 28 Ekim 1912 tarihli mektuptur; Calmette, mektubunda Fasquelle'in Proust'un metnini beklediği ve basmaya söz verdiği konusunda Mme Émile Straus'a teminat vermektedir – Proust, mektubu arkadaşı Louis de Robert'e göstermek için elinde tutmaktadır.

3 Opéra'da 11 Kasım 1912'de sahnelenen Emmanuel Chabrier'nin operası.

lödilerin sıradan güzelliğı, o zamanlar için yeni olan ve yeni olarak da kalmış öylesi orkestrasyon incelikleri, zarafeti ile telafi edilmiş. Siz de benim gibi misiniz bilmiyorum, ama ben buna bayılıyorum. Hoşça kalın Hanımefendi, sizden nasıl ayrılacağımı bilmiyorum.

Saygılarımla,

Marcel Proust.

Geçen akşam pek iyi olmayan M. Straus'a saygılarımı iletin. Umarım keyifsizliğinden eser kalmamıştır.

René Blum'a

102 Haussmann Bulvarı

Bu adresi sakın kaybetmeyin

zira mektupları yanlış yerlere gönderiyorlar, sonra da postanede bilinmiyor ibaresi konuluyor. Yazık.

Telefon: 29205.

[Şubat 1913]¹

Sevgili dostum,²

Size dün akşam *Gil Blas*'dan telefon etmişim. Lakin telefon edecek durumda olmam oldukça nadiren, dışarı çıkacak veya misafir ağırlayacak durumda olmam ise çok çok nadiren gerçekleştiğinden, sizden benim için yapmanızı rica edeceğim büyük iyiliğı size mektupta söylemeyi tercih ettim. Konu, yayıncı ve sizin arkadaşınız olduğunu sandığım M. Grasset ile ilgili. M. Grasset'nin yazmayı bitirdiğı önemli bir eseri (roman diyebiliriz, zira bir tür roman), masrafları bana ait olmak üzere, yani basım ve tanıtım masrafları tarafımdan karşılanmak üzere, yayımlamasını isteyecektim.³ Bu

1 Bu mektup *Stratégie*. (s. 29-36); *Kolb*'de (XII. cilt, s. 79-83) yayımlanmıştır.

2 René Blum, *Gil Blas* gazetesinin genel sekreteridir.

3 1912 yılının sonunda *Fasquelle* ve *La Nouvelle Revue française* kitabını basmayı reddettiğinden beri, Proust bu kitabı masraflarını kendi karşılayarak bastırmaya

roman, her biri altı yüz elli sayfalık iki ciltten oluşacak. Âdetlere uyarak, iki cilde de ayrı birer başlık verdim ve her bir cildin yayımlanması arasında on aylık bir süre olacak. Yine de, belki kapağın en üstüne ortak bir başlık koyacağım, tıpkı mesela France'ın *Histoire contemporaine: L'Orme du Mail* (Çağdaş Tarih: Gezinti Yolu) için yaptığı gibi. Herhangi bir nedenden ötürü M. Grasset ile konuşmak size rahatsızlık verecekse, lütfen bana açıkça söyleyin ve tereddüt etmeyin; zira sanırım, onunla bağlantısı olan çok kişi tanıyorum. Ama eğer bu işi siz yaparsanız size şunu söylemek isterim: Öncelikle bunu, daha samimi olmak adına lafı dolandırmadan size sorduysam, benim için yapacağınız bu çok büyük iyiliğin benim için önemsiz olduğu anlamına gelmiyor. Bunu rahatlıkla anlarsınız, uzun zamandır bu eser üzerinde çalışıyorum, bütün zihinsel birikimimi bu eserde kullandım, benim mezarım dolmadan önce bir mezarın tamamlanmasını istiyor eser artık, onun bu isteğinin gerçekleşmesinde bana yardım ederek benim için çok değerli bir şey yapacaksınız, çünkü sağlık durumum bu konuyla ilgilenmemi çok güçleştiriyor. İkinci olarak, bana bu iyiliği yapabilirseniz, benim sizden talep ettiğim gibi yapın lütfen; yani, tanıdığım herkesin bana diyeceği şeyi demeyin: “Ama Sevgili Dostum, Grasset eserinizi masrafları kendi üstlenerek basmaktan ve size güzel şartlar sunmaktan mutluluk duyacaktır. Bir amatör gibi eserinizi yayımlatmak üzere para ödemek için fazla yeteneklisiniz. Zaten bu çok kötü bir fikir, sonrasında duyulacak ve sizi gülünç duruma düşürecek ve yayıncılar bu şartlarda basılmış bir kitapla ilgilenmez.” Bütün bunlar (emin olmadığım yetenek dışında) doğrudur. Ama sevgili dostum çok hastayım, işlerin kesinleşmesine ve dinlenmeye ihtiyacım var. M. Grasset kitabı masrafları kendi üstlenerek basarsa, kitabı okuyacaktır, bana değişiklikler önerecektir, daha ince ciltler yapmak isteyecektir vs. Ve başarı açısından haklı da olacaktır. Ama ben daha ziyade eserimin açık bir biçimde tanıtılmasını arzu ediyorum. Arzu ettiğim şey, sekiz gün içinde bana bu işin sonuçlandığını, kitabımın şu tarihte basılacağını söyleyebilmeniz. Ve bu da ancak basım masraflarını karşılamamla mümkün olacak.

kararlıdır. Ollendorf'tan gelen olumsuz bir cevap onu bu düşüncesinden caydırmaz: Bu nedenle, daha önce kendisinden *Gil Blas* için bu eserinden parçalar istemiş olan René Blum'dan, Bernard Grasset'ye masraflar yazara ait olmak üzere kitabını basması için teklif götürmesini ister.

M. Grasset, başarımda daha çok çaba sarf etmesi maksadıyla satış üzerinden belli bir yüzde almayı kabul ederse kendisine minnettar olacağım. Bu şekilde cebinden bir kuruş bile çıkmayacak, belki hiçbir şey kazanmayacak (zira kitabın, okur kitlesi buna yavaş yavaş alışmadan önce, satmasını hiç beklemiyorum), ama şimdiye kadar yazdıklarımın çok üstün olan bu eserin bir gün ona itibar kazandıracağına inanıyorum. Bütün sakıncaları önceden belirtmek adına, M. Grasset kabul ettiği takdirde yirmi dört saat içinde metnini kendisine ulaştıracağım ilk kısımdan itibaren uygunsuz sayfaların olduğunu eklemeliyim; (on ay sonra yayımlanacak olan) ikinci kısımda ise daha uygunsuz sayfalar var. Ama eserin niteliği o kadar ağırbaşlı ve yaklaşımı o kadar edebi ki bunların bir engel teşkil edeceğini sanmıyorum. – Son olarak, bunun (masrafları bana ait olarak kitabımı basmasını istememin) belli bir süre, siz, ben ve M. Grasset arasında kalmasını isterim (ama bu, sadece tamamıyla ikinci dereceden önemi olan bir konu). İzzetinesimden ötürü değil bu isteğim; zamanı geldiğinde açık açık ilan edeceğim. Ama şu anda bazı sorunlardan çekiniyorum. Dolayısıyla bazı kişilere, çok ünlü bir yayıncının masraflar kendine ait olmak üzere ve benim için çok iyi şartlarda bu kitabı basmayı istemiş olduğunu söyledim (ve size göstereceğim mektuplar, söylediğimin doğru olduğunu size kanıtlayacaktır). Yayıncıdan lütufta bulunmasını ister gibi, masraflar yazara ait olmak üzere bir basım talep ettiğim duyulursa, herkes yalan söylemiş olduğumu düşünecektir. Ya da benim silik bir tip olduğum düşünülecek ve bu mektubun “Tristan Bernard karakteri” yanı büyütülecektir. Buradan Antoine Bibesco’nun M. Grasset’ye telefon ederek çok yetenekli olduğumu, onun bana ödeme yapması gerektiğini vs. söylediğini görür gibi oluyorum şimdiden. Bu uzunlukta bir eserle karşı karşıya kalan bir yayıncı için çok zahmetli ve benim için çok önemli olan bu yayının etrafında oluşacak ikincil sorunları bertaraf etmenin daha iyi olduğunu düşünüyorum. Bu tür şeylere hiç alışkın olmadığımı fark etmişsinizdir (Calmann’ın masrafları üstlenerek yaptığı *Hazlar ve Günler* ve aynı avantajlı şartlarda Mercure’de basılan Ruskin’lerim dışında hiçbir şey yayımlatmadım), öyle ki M. Grasset’ye sunduğum tüm bu şeylere rağmen, ondan bir *lütuf* isteyip istemediğimi anlamış değilim. Cevabınız evet ise ve bunu elde etmek için “itibarlı” bir adamın aynı zamanda beni tavsiye etmesi iyi olacaksa, eminim Barrès veya

Hervieu veya Régnier veya Calmette bunu memnuniyetle yapacaktır. Tek endişem, masrafların yazara ait olmasını istememeleridir. Bu da gecikmelere, kararsızlıklara, belirsizliklere, belki de reddedilmeye neden olacaktır. Sonrasında yeni yorgunluklar, başka yayıncı vs., yani her ne pahasına olursa olsun kaçınmak istediğim her şey. M. Grasset'ye kesin ve iptal edilmez bir evet dedirtebilmek için size göre söylenmesi gereken her şeyi söyleyin; ona yetenekli olduğumu söylemeyin, çünkü öncelikle bu belki doğru değildir, sonra da insanların daha en başından gözünü korkutmamak gerekir. Ama bana söylendiğine göre öyle zeki bir insanmış ki belki bu bile onun gözünü korkutmayacaktır. Birkaç senedir onun hakkında harika şeyler söylendiğini duyuyorum. Onunla çok az görüşeceğimi düşünmek bile beni üzüyor. Zira benim hazır bulunmam gerekmedikçe, onu görmeye gidecek olan kişi daha ziyade Reynaldo olacaktır; zira ben ancak zar zor hareket edebiliyorum. Durumumun ciddiyetinin nedeni hakkında da ona bir şey demeyin. Zira bu olaydan sonra biraz daha yaşarsanız, affedilmezsiniz. Yıllarca “uzayıp giden” yaşamları hatırlıyorum. İnsanlar onların rol yaptığına inanıyor gibiydi. Gautier, İspanya'ya gitmek için o kadar gecikmişti ki insanlar ona: “Döndünüz” diyordu, insanlar benim ölmediğimi kabul edemeyecekleri için “reenkarne” olduğumu söyleyeceklerdir (Maeterlinck'in yeni kitabı,¹ – böylesi incelikli şeylerden bahsetmek için fazla gürbüz, harika 120 beygir gücünde, *mystère* marka, tabiri caizse yeni buluşlara alıştırılmış).² Neyse, sevgili dostum, son olarak söyleyeceğim şey, zira yeni bir mektuba başlamak beni çok yoracağı için size her şeyi bu mektupta söylemek istiyorum (ve mektubun dörtte üçünü dahil etmedim), bu şeylerle ilgili olarak bana telefon etmeyeceğiniz (veya en azından telefon ederseniz benden başka kimseyle konuşmayacağınız ve eğer uşağım size cevap verirse ona açıklama yapmayacağınız) ve mektuplarınızı balmumuyla kapatacağınız konusunu not etmeniz (M. Grasset de). M. Grasset'nin bana kitabın ne zaman basılacağı konusunda bilgi vermesini isteyeceğim, böylece ben de belki kitaptan parçalar gönderebilirim. “Mayıs” ayını tercih ederim ama o kadar provayı

1 Maurice Maeterlinck, *La Mort*.

2 Maurice Maeterlinck'in bu kitabı *Le Figaro*'da tefrika halinde yayımlandığında, Proust'un Georges de Lauris'e yazdığı [Ağustos sonu 1911] mektubunda kullandığı terimlerle bu mektupta kullanılanların yakınlığı dikkat çekicidir, yuk. s. 154.

yeterince hızlı bir biçimde düzeltebilir miyim bilmiyorum. En azından hemen başlamalarını istiyorum. Bu arada, kitabımın bir yazı derlemesi olacağını sanmayın. *Le Figaro*'da çıkan son iki yazım, kitaptan alınmış parçalardı, bununla ilgisi yok. *Le Figaro*'daki diğer yazılarımı bulabilirsem, ileri bir tarihte ve başka bir yayıncıyla, onlardan bir derleme yapacağım. Bu kitaba gelince, tam tersine bütünlüğü olan bir kitap, ama yapısı öyle karmaşık ki kimsenin bunu algılamamasından ve sürekli konu dışına çıkılıyormuş izlenimi vermesinden korkuyorum. Halbuki tam tersi. – Gördüğünüz gibi, bana bu iyiliği yapabilirsiniz ziyadesiyle makbule geçecek, ama sadece tam, kesin ve belirli olduğunda.

Size yürekten bağlı olan,

Marcel Proust.

Robert de Flers'e

[Kasım başı 1913]¹

Seni yine rahatsız ettiğim için özür dilerim.

Yayıncım Grasset, *Le Figaro*'nun güncel haberler köşesinde kitabımın yakında basılacağı haberinin duyurulmasını istiyor.² M. Hébrard³ makale yazarlarından birini benimle röportaj yapması ve benim hakkımda bir “izlenim” makalesi yazması için görevlendirdi, haberin temel noktalarını sağlayacak olması sebebiyle bunu beklemek istiyordum, ama bu beyefendiyi görmek için hangi gün yeterince iyi olacağımı bilmediğimden, bunun gecikeceğinden korkuyorum zira bu haberin bugünden itibaren bir-iki gün içinde çıkması gerekiyor. Kitabım ayın 14'ünde çıkıyor ve bu bir edebi “patavatsızlık” (yayıncının kullandığı dil). Eserin bütününe adı *À la recherche du temps perdu* (Kayıp Zamanın İzinde) olacak; (Calmette'e

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (IV. cilt, s. 98-99); *Kolb* 'de (XII. cilt, s. 298-299) yayımlanmıştır.

2 *Le Figaro*'nun çalışanı olan Robert de Flers 1921 yılında gazetenin yöneticisi olacaktır.

3 *Le Temps* gazetesinin yöneticisi.

ithaf edilen) cildin adı: *Du côté de chez Swann* (Swann'ların Tarafı). İkinci cildin adı ise: *Le Côté de Guermantes* (Guermantes Tarafı) veya belki: *À l'ombre des jeunes filles en fleurs* (Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde) veya belki: *Les Intermittences du cœur* (Gönül Tutuklukları). Üçüncüsü: *Le Temps retrouvé* (Yakalanan Zaman) veya belki: *L'Adoration Perpétuelle* (Ebedi Tutkunluk). Bu da demek oluyor ki bunlar sadece *Le Figaro*'da çıkmış yazılardan ibaret değil, ama bu, hem tutku, hem derin düşünceler hem de manzaralarla dolu bir roman. Özellikle *Les Plaisirs et les Jours*'dan (Hazlar ve Günler) çok farklı ve ne "ince duyulu" ne de "incelikli". Yine de bir kısmı *La Fin de la jalousie*'ye (Kıskançlığın Sonu) benziyor (ama ondan çok daha iyi). Başkaları kendini tanıtmak için fırsat bulurken benim tanınmamama yol açan uzun süredir bozmadığım sessizliğim yüzünden bunun önemsiz bir kitap olarak ilan edilmesini istemiyorum. Bazı yazarların şüphesiz abarttıkları kadar bir değer yüklemek istemiyorum, lakin bu esere bütün düşüncemi, bütün kalbimi, hatta hayatımı koydum. Birkaç satırda bu kitabın haberini verebilersen, beni çok mutlu edersin.

Her şey gönlünce olsun,

Marcel Proust.

Paul Souday'e

11 Aralık 1913¹

Beyefendi,

Hakkım olmasına rağmen, size *Le Temps*'da cevap vererek, kaba bir davranış olarak nitelendirebileceğiniz bir yönleme başvurmak istemedim.² Makalenizin ilk bölümünde, benim de farkında oldu-

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 62-63) ve *Kolb*'de (XII. cilt, s. 380-383) yayımlanmıştır.

2 Bu mektup, *Le Temps* gazetesinin 1912 yılından beri daimi edebiyat eleştirmeni olan Paul Souday'ın *Swann'ların Tarafı* üzerine yazdığı bir makalenin 10 Aralık 1913 tarihinde gazetede çıkmasını takiben yazılmıştır. Proust bu makaleyi uzun bir süre

ğum, çok sayıdaki ve bariz bir biçimde basım hatası olan Fransızca hatalarından beni sorumlu tutmuş olmasaydınız, hiç kuşku yok ki makalenizin ikinci kısmında benden bahsederken gösterdiğiniz teveccüh için teşekkür etmekten başka bir şey elimden gelmeyecekti. Kitabım herhangi bir yetenek ortaya koymayabilir; en azından sizin işaret ettiğiniz derecedeki basit hataları yapacağıma inandırmayacak kadar kültürel birikim içerir, bunu önceden varsayar. Makalenizde, “M. Marcel Proust fait preuve d’une sens très aiguisé” (M. Marcel Proust keskin bir anlamla yazmaktadır” vs. cümlesini okuduğum zaman, “M. Souday sens (anlam) sözcüğünün eril bir sözcük olduğunu bilmiyor” diye düşünmedim. Tahmin ediyorum ki siz de kitabımda “destinataire” yerine “destinaire” (s. 50); “conversation” yerine “conservation”; “s’il était resté longtemps sans le voir” yerine “s’il était resté longtemps sur la voie” (s. 456) sözlerini gördüğünüzde bunların bilgisizlikten kaynaklanan hatalar olduğuna inanmadınız. Bu sırada, fiillerin kip ve zaman uyumu kurallarını da bilmemem oldukça olağandışı olurdu. Sizi temin ederim ki yayınevlerine yardım etsin diye göndermeyi önerdiğiniz “yaşlı öğretim üyesi”nin yapacağı şey benim Fransızca hatalarımı düzeltmek olmaz, bayağı boş zamanı olur. (Bu mektup halka açık yazılmadığı için bu kötü sözden alınmanız söz konusu olmayacağına göre) şunu da eklememe izin verin: bu boş zamanının bir kısmını sizin Latince alıntılarınızın doğruluğunu kontrol etmek için kullanabilir. Sizi, *Materiam superabat opus* bir eserden bahsedenin Horatius değil Ovidius olduğu ve Ovidius’un bu sözü sert bir biçimde değil de bir övgü havasında söylediği konusunda uymayı unutmayacaktır.¹ Bu kitabın provalarını düzelttirirken içinde bulunmak zorunda kaldığım acınası şartlar (bu şartların okuru ilgilendirmedikini ve

unutmayacak ve 1916’da Robert de Montesquiou’ya bu makaleyi işaret ederek onu belli bir biçimde “yeterince nüktedan” bulduğunu belirtecektir, ancak “yani benim hakkımda yazılmış olanlardan çok farklı” diye eklemeyi de ihmal etmeyecektir (Kolb, XV. cilt, s. 181).

Yaklaşık dokuz yıl sonra, ölümünden birkaç ay önce, Proust yine –burada olduğu gibi– *Sodom ve Gomorra II* kitabının yayımlanması nedeniyle, Souday’in “sözümüne dilbilgisi yanlışlarından ötürü bir suçlaması”yla karşı karşıya kalacak ve buna üzülecektir. Ama bu arada Souday ile dostluğu ilerlediği için, bundan Gaston Gallimard’a yazdığı bir mektupta söz edecektir (Kolb, XXI. cilt, s. 206 ve 17. ve 18. dipnotlar, s. 207).

1 Bu alıntı Ovidius’un *Dönüşümler* eserinden yapılmıştır: “sanat maddeye üstün geliyordu” (I, s. 2).

okurun bunları hesaba katmama hakkı olduğunu biliyorum) sonucunda, korkunç hatalarla dolu bir kitap yayımlamak durumunda kaldım, ama bu hataların korkunçluğunun kendisi, zaten hataların yazardan kaynaklanmadığını belli etmektedir.

Size şükranlarımı ve en nazik duygularımı sunmama müsaade edin lütfen.

Marcel Proust.

Jacques Rivière'e

102 Haussmann Bulvarı.

[Şubat başı 1914]¹

Beyefendi,

Nihayet kitabımın dogmatik bir eser ve yapı olduğunu *anlayan* bir okur çıktı! Ve bu okurun siz olması benim için ne mutluluk. Zira bana açıklamak istediğiniz duyguları, ben de sizi okurken çok kez hissettim; öyle ki her birimiz kendi köşesinden birbirimize doğru ilk adımları attık ve manevi bir dostluğun ortamını hazırladık. Kitabımı hatasız bulmuyorsunuz, kendinizi kısıtlamadan yazdığınız yazılardan hoşlanmıyorum. Ama bu sevmemi engellemiyor; kızgın, saçma ve sevimli bir parantez içinde Stendhal hakkında: “Arkadaşlarını yargılıyor”!² demenize karşın. Tam da Hakikatin izinde yola çıktığımı ve bunun benim için ne ifade ettiğini göstermemenin, ilan etmemenin sanatçı olarak daha dürüst, daha namuslu bir tutum olduğunu düşündüm. İdeolojik eserlerdeki anlatı, hiçbir zaman yazarın amaçlarının bir başarısızlığından öteye gidemez, bu tür eserlerden öylesine nefret ediyorum ki bu konuda hiçbir şey söylememeyi tercih ettim. Düşüncem, ancak kitabın sonunda, hayattan alınan derslerin bir kez anlaşılmasından sonra belli ola-

1 Bu mektup Rivière (s. 1-3) ve Kolb'de (XIII. cilt, s. 98-101) yayımlanmıştır.

2 Mektubun yazıldığı kişinin, *La Nouvelle Revue française* dergisinde 1 Ocak 1912'de çıkan “De la sincérité envers soi-même” başlıklı makalesine gönderme yapılmaktadır.

caktır. Birinci cildin sonunda,¹ maddi nedenlerden ötürü beş yüz sayfayı geçemeyen bir kitabı sonlandırmak ve bitirmek için basit bir paravan olarak kullandığım Boulogne Ormanı hakkındaki o parantez içinde ifade ettiğim düşünce, sonucumun tam da *zıttıdır*. Bu düşünce, öznel ve heveskâr bir görünüşten daha nesnel ve inançlı bir görünüşe doğru giden bir aşamadır. Düşüncem çekiciliği kaçmış bir şüpheciliğe indirgenseydi, *Parsifal*'ın birinci perdesinin sonunda, törenden hiçbir şey anlamayan ve Gurnemantz tarafından yakalanan o karakteri izlemiş olan bir seyircinin, Wagner'in temiz bir kalbin hiçbir işe yaramadığını söylemek istediğini varsayması gibi bir şey olurdu bu kesinlikle. Bu ilk ciltte, çaya batırılmış madleni duyumsamanın bende nasıl bir haz yarattığını gördünüz. Artık kendimi ölümlü vs. hissetmediğimi ve bunun nedenini anlamadığımı söylüyorum. Bunu üçüncü cildin sonuna kadar da açıklamayacağım.² Her şeyin yapısı böyle kuruldu. Eğer Swann bütün iyi niyetiyle M. de Charlus'e Odette konusunu açarsa (bu da adamın, karısının âşığına açıldığı bayağı durumları yeniden yazmak istememe yol açacak gibi duruyor), bunun nedeni M. de Charlus'ün Odette'in âşığı olmak şöyle dursun kadınlardan tiksinen bir eşcinsel olması ve Swann'ın bunu bilmesidir. Aynı şekilde yine üçüncü ciltte, iki genç kızın sahnesinin,³ Léonie Halamın tuhaf davranışlarının vs. nedenini göreceksiniz.

Hayır, zihinsel inançlarım olmasaydı, sadece geçmişi hatırlamayış ve yaşanmış günleri anılarla gereksiz bir biçimde yinelemeyi amaçlasaydım, bu hasta halimle yazma zahmetine girmezdim. Ama o düşünce evrimini soyut bir biçimde çözümlemekten ziyade yeniden yaratmayı, yaşatmayı istedim. Dolayısıyla hataları, onları hata olarak nitelendirdiğimi söylemek zorunda olduğuma inanmadan, resmetmek zorundayım; okur bunları hakikat olarak nitelendirdiğimi zannediyorsa da benim için hava hoş. İkinci cilt bu yanlış anlaşılmayı vurgulayacak. Umarım sonuncu cilt bunu dağıtacak. En azından sizinle benim aramda böyle bir yanlış anlaşılmanın

1 14 Aralık 1913'te yayımlanan *Swann'ların Tarafı*.

2 Bu mektubun yazıldığı dönemde, Proust hâlâ kitabını üç cilt olacak şekilde kısaltmayı öngörmektedir. Burada söz konusu olan üçüncü cilt aslında yazarın ölümünden sonra *Yakalanan Zaman* başlığıyla yayımlanacak *Kayıp Zaman*'ın son kısmını içermektedir.

3 Mlle Vinteuil ve kadın arkadaşının mücadele etmek zorunda kaldıkları ve sonradan *Mahpus*'ta açığa kavuşan eşcinsel/sadist sahneye gönderme yapılıyor (*RTP*, III. cilt, s. 765-767).

gerçekleşmemiş olmasını bilmek kendimi iyi hissettirdi, bunu bana söyleme inceliğini gösterdiğiniz için size en derin (ve umarım bir gün sevgi dolu sözünü de eklememe izin verirsiniz) teşekkürlerimi iletmemeye izin verin.

Marcel Proust.

André Gide'e

102, Haussmann Bulvarı,
6 Mart [1914]¹

Sevgili Gide,

Vatikan'ın Zindanları eserinizin her zaman iflah olmaz hayranı ve düşkünü olduğumu size söylemekten büyük haz almasaydım, hindunuzu² hakkını vererek okumak için bekleyip size teşekkür etmek için bu kadar çabuk yazmazdım. Aynı anda hayran olunacak birbirinden farklı –öylesine farklı ki aynı kişinin her şeyi “ortada bir yerde” tutabilmesi hem kafa karıştırıcı hem çok güzel– şeyleri bizlere sunuyorsanız, bu benim hatam değildir. Tagore karşısında gösterdiğiniz alçakgönüllülüğü çok asil ve üstün buluyorum ve bunu jüri üyesi³ bilincinize bağlıyorum. Ama Cadio'nun⁴ yaratılmasında, Balzac'tan ve *Kibar Fahişelerin İhtişamı ve Çöküşü* romanından beri böylesi bir ahlak bozukluğu hususunda hiç kimse daha nesnel olmamıştı. Dahası, bana göre, Balzac, Lucien de Rubempré'yi yaratırken bir tür kişisel bayağılık ona yardım etmişti. Lucien'in

-
- 1 Bu mektup Gide (s. 24-27) ve Kolb'de (XIII. cilt, s. 107-110) yayımlanmıştır.
 - 2 Mektubun yazıldığı kişi, Rabindranath Tagore'un *Gitanjali* adlı eserini *L'Offrande lyrique* başlığıyla Fransızcaya çevirmiş ve bu çeviri 1914 yılının başlarında La Nouvelle Revue française yayınlarından çıkmıştır. Gide bu çevirinin bir kopyasını Proust'a göndermiştir.
 - 3 Gide, 1 Kasım-1 Aralık 1913 tarihleri arasında *Souvenirs de la cour d'assises* (Cinayet Mahkemesi Anıları) eserini tefrika halinde *La Nouvelle Revue française*'de yayımlamıştır.
 - 4 *Vatikan'ın Zindanları*'nda bir karakter.

sözlerinde belli bir “parça deri” mevcut ve bunun yapmacıksız hali bizi büyülüyor, ama buna Balzac’ta, hatta mektuplarında çoğunlukla rastlıyoruz. Halbuki siz, Cadio’yu yaratırken!... Bir Stevenson’dan daha sürükleyici ve bölümlerinin birbirine yaklaşarak bir gül pen-cere misali birleştiği bu roman hakkında size söyleyeceğim çok şey vardı. Bu, benim beğenime göre en ustalıklı yapıdır, ama bunu söylemeye belki hakkım yok, çünkü bütün gücümü kitabımı oluş-turmak için kullandım, sonra da kitabın yapısındaki fazla düşük nitelikli izleri silmeye çabaladım, bunu en iyi yargılayanlar orada ihmal, önem atfetmeme, sözü uzatmadan başka bir şey görmedi-ler. Kendimi zorlarsam, *Vatikan’ın Zindanları*’nda sevemediğim bazı şeyler çıkar. Fleurissoire’ın¹ düğmelerinden söz etmiyorum sadece, başka binlerce somut ayrıntı var; ben, bende şiirsel bir hayranlık uyandırmayan ya da daha doğrusu genel bir hakikat yakaladığımı düşünmediğim bir şeyi, yazıyla anlatamıyorum, bel-ki yorgunluktan veya tembellikten veya can sıkıntısından. Benim karakterlerim kravatlarını hiç çıkarmazlar, “oyuna” yeni bir şeyler katmazlar bile (tıpkı *Isabelle*’in² başlangıcı gibi). Ama sanıyorum ki haklı olan sizsiniz. Fleurissoire’ı eczaneye kadar takip ederek sarf etmek zorunda kaldığım bu çabaya, Balzac beni uzun süre zorladı, tıpkı gerçekliğin, hayatın zorladığı gibi. Neyse romanı-nızı tutkuyla okuyorum. Bu gerçekten Michelangelo’daki insanın yaradılışı anlamında bir “Yaradılış”; Yaradan ortada yok, her şeyi yapan o ve yaratılanlardan biri değil. Fleurissoire’ın geliş gidişlerini düzenlerken, Sistina Şapeli’ndeki, gökyüzüne ayı yerleştiren öfkeli Tanrı’yımışsınız gibi görüyorum sizi. Eğer bana gönderirseniz, as-lında *Vatikan’ın Zindanları* için önceden yapılan bir teşekkür gibi olan bu mektubun tüm gülünçlüğü’nün farkındayım.³ Ama hayır, *bana kitabı göndermenizi istemiyorum sizden*. Yayımlandığı zaman, bu defa Tagore üzerine, size yeni bir mektup yazarım. Size dostane bağlılığımı gösteren duygularımla,

Marcel Proust.

1 *Vatikan’ın Zindanları*’nda başka bir karakter.

2 Mektubun yazıldığı kişinin romanı.

3 Proust, *Vatikan’ın Zindanları*’nı Ocak 1914’ten itibaren *La Nouvelle Revue française*’de yayımlanan tefrikalardan okur.

Önsözünüze bayıldığımı size söyledim mi bilmiyorum.

Louis Brun'e

[Nisan ortası 1914]¹

Sevgili Beyefendi,

İşte o kısa haberin bir sureti: “Sanat eleştirmenimiz, J.-É. Blanche’ın sergisinin parıltılı başarısını bildirdi. Eşine az rastlanan bu portre ressamının bir başka yönünün de üstün nitelikte bir yazar olduğu daha az biliniyor. *L’Écho de Paris* bu konuda bize yeni bir kanıt sunuyor ve J.-É. Blanche’ın çok değerli çalışma arkadaşımız Marcel Proust ve romanı *Swann’ların Tarafı* hakkındaki uzun bir çalışmasını yayımlayarak bizim için özellikle hoş bir şeye imza atıyor. M. Blanche kalemiyle öylesine ilham verici bir portre çizmiş ki bu, resmettiği portrelerden aşağı kalmıyor.”

İçtenlikle size bağlı olan,

Marcel Proust.

1 Bu mektup *Stratégie* (s. 97-98) ve *Kolb*’de (XIII. cilt, s. 153) yayımlanmıştır. Proust burada yayıncısı Bernard Grasset’nin çalışma arkadaşlarından birine, 18 Nisan 1914 tarihinde *Le Figaro*’da çıkması için kendisinin kaleme aldığı ve Jacques-Émile Blanche’ın 15 Nisan 1914 tarihli *L’Écho de Paris* gazetesinde çıkmış olan “Du côté de chez Swann” başlıklı yazısı hakkındaki kısa haberi bildirmektedir.

André Gide'e

[11 Haziran civarı 1914]¹

Sevgili dostum,

Bana yazma nezaketini gösterdiğiniz için size binlerce kez teşekkür ederim; söylemek istediğim şeyin cümlelerime az yansıdığından ve bana göre yazma zahmetine değecek şeyin pek anlaşılmamasından korktum. Ne kadar iyi kalplisiniz, benim can sıkıntılarımı ve üzüntülerimi de düşünüyorsunuz; ne yazık, beni bu derece üzdüğüne göre muhtemelen bütün arkadaşlarımdan daha çok sevdiğim genç bir adamın² ölümü bardağı taşıran son damla oldu. Çok mütevazı “şartlarda” yetişmiş ve kültürlü biri olmamasına rağmen, ondan, büyük bir yazarın kaleminden çıkmışçasına mektuplar aldım. Harika bir zekâsı vardı; bununla beraber onu sevmeye nedenim bu değildi. Bunun uzun süre farkına varmadım, üstelik o benden daha uzun süre bunu anlamadı. Onda, kendisiyle şaşılacak derecede hiç bağdaşmayan o değeri keşfettim ve bunu şaşkınlıkla keşfettim, ama bu, ona olan sevgime hiçbir şey eklememişti. Bu değeri keşfettikten sonra, bunu kendisine öğretmekten biraz zevk aldım sadece. Ama ne olduğunu tam olarak bilemeden, hatta tam da kendisi olamadan öldü. Bütün bunlar öylesi korkunç durumlarla iç içe girdi ki, zaten paramparça bir haldeyken, bu kadar acıya nasıl katlanacağımı bilmiyorum. Monsieur de Charlus'e karşı da hoşgörülü olduğunuz için teşekkür ederim. Onda, erkeksi güce tutkun bir eşcinsel çizmeye çalıştım, çünkü kendisi bilmece de³ o bir Kadındı. Hiçbir şekilde onun tek eşcinsel olduğunu ileri sürmüyorum. Ama o en ilginç olanlarından biri ve sanırım daha önce tasvir edilmedi. Geri kalan bütün eşcinseller gibi, diğer bütün erkeklerden farklı, bazı şeylerde daha kötü, başka birçok şeyde ise çok daha iyi. Öyle ki “İnsan vücudundaki eklem veya sinir yapısı ile hassasiyet konusundaki yetenekleri vs. arasında belli bir bağ vardır” denebilir. Monsieur

1 Bu mektup *Gide* (s. 38-42) ve *Kolb*'de (XIII. cilt, s. 245-247) yayımlanmıştır.

2 Alfred Agostinelli.

3 “Ne olduğunu tam olarak bilemeden” ölen Alfred Agostinelli hakkında önce söylenenler ile “kendisi bilmece de” eşcinsel olan M. de Charlus hakkında söylenenler arasında bir paralellik görülmektedir.

de Charlus'un; erkek kardeşi Guermantes Dükü'nün bilmediği birçok şeyi anlaması, ondan çok daha incelikli, daha hassas olması, muhtemelen eşcinsel olması sayesinde. Ne yazık ki, her yerde olduğu gibi burada da gösterdiğim nesnel olma çabası bu kitabı özel olarak tiksinti verici kılacaktır. Aslında Monsieur de Charlus üçüncü ciltte önemli bir yer kaplıyor (ancak bu ciltte ortaya çıkıyor), bu ciltte resmedeceğim sahneler eşcinsellik düşmanlarını çileden çıkaracaktır.¹ Diğerleri de, ideal erkek tiplemesinin dışı bir mizacın sonucu olarak sunulmasından memnun olmayacaklardır. (Monsieur de Charlus'un okuduğunuz pasajdan² başka bir yerde ortaya çıkacağı) bu cilde gelirsek, başlığını *Guermantes Tarafı* olarak bırakmalı mıyım bilmiyorum. Rus, İngiliz romanlarında, eski Fransız romanlarında, birinci cilt ve ikinci cilt vardır ve kimse, ikinci cildin sonunda başlayan bir "Bölüm"ün üçüncü cildin başında bitmesine şaşırmasın. Ama her bir cilt için farklı başlıklarla! Gerçekte, *Guermantes Tarafı*'nın ilk bölümü hâlâ Swann'ların tarafında geçiyor ve üçüncü cildin ilk üçte birlik bölümü Guermantes tarafında geçiyor. Bu başlığı olduğu gibi bırakıp bu yanlışlığı bir dipnotta açıklamalı mı ya da ikinci cilt için başka bir başlık mı bulmalı?

Ortak başlığım olan *Kayıp Zamanın İzinde*'ye gelirsek, Monsieur Ghéon'un verdiği açıklama³ bana gerçekten uğursuzluk getirdi, zira (bu zaten onun ne kadar etkili olduğunu da gösteriyor) o, daha az iyi ifadelerle bana karşı olan serzenişlerini "tekrar tekrar dile getirmeyen", Hollandalı veya Brötanyalı bir eleştirmen değil artık. Yine de o "Kayıp zaman" "Geçmiş" anlamına geliyormuş gibi

1 Proust burada özellikle, (*Guermantes Tarafı II – Sodom ve Gomorra I* başlığı altında) 1921 basımıyla *Kayıp Zaman*'ın IV. cildi olan *Sodom ve Gomorra*'nın ilk sahnesini düşünmektedir.

2 Söz konusu olan pasaj, 1 Haziran 1914 tarihinde *La Nouvelle Revue française*'de *Kayıp Zamanın İzinde* başlığıyla çıkan pasajdır.

3 Henri Ghéon, "Notes: Le roman. *Du côté de chez Swann (À la recherche du temps perdu)*, par Marcel Proust", *La Nouvelle Revue française*, 1 Ocak 1914: "İşte, sözcüğün tam anlamıyla, boş zamanlarda okunacak bir eser. Bunu, esere karşı kullanmak için söylemiyorum. Boş zamanı değerlendirme şüphesiz, sanat eserinin temel şartı mıdır? Sanat eserini değersiz de kılabilir. – Önemli olan şunun bilinmesidir: Boş zaman fazlalığı yazarı burada ölçüyü aşmaya yönlendirmiş mi ve yazarı okumaktan öyle ya da böyle zevk alıyorsa onu her zaman okuyabilir miyiz? Buradan anlaşılan M. Marcel Proust'un, dikkate değer bir eser hazırlamak, düzenlemek, ortaya çıkarmak için önünde epey bir zaman var. Bütün bu zaman ona ait: İsteddiği biçimde kullanır. Bunu, kayıp zaman gibi, avans olarak değerlendirir."

görünüyor ve üçüncü cildi *Yakalanan Zaman* başlığıyla duyurmuş olduğuma göre, bu demek oluyor ki bir yere *doğru* gitmişim, bütün bunlar bir amatörün anıları değilmiş. Ancak en sonda keşfetmiş olacağım şeyi en baştan mı ilan etmem gerekirdi o halde? Sanmıyorum; Swann, Monsieur de Charlus'un Odette'le çıkmasına izin verdiyse, bunun nedeni Monsieur de Charlus'un kolej yıllarından beri Swann'a düşkün olması ve Swann'ın ortada kıskanılacak bir durum olmadığını bilmesidir deyip her şeyi hemen açıklasaydım bu bir sanatçıya yakışmazdı bence. Sevgili dostum, sizinle sohbet etmeyi o kadar çok seviyorum ki bu beni çok fazla yoruyor; size hoşça kalın diyorum ve size karşı olan derin duygularımın sevgiden ve hayranlıktan kaynaklandığı konusunda sizi temin ederek teşekkür ediyorum.

Marcel Proust.

Madam Anatole Catusse'e

17 Ekim 1914¹

Sevgili Hanımefendi,
Sessizliğim boyunca, mektubunuzu okurken duyduğum hissi beklelediğimi ve size cevap verme konusundaki bu sessizliğin, bu gecikmenin bir nedeni olduğunu anlamışsınız. Nedeni şu: Cabourg'dan ayrılırken, trende gündelik krizlerimden çok daha şiddetli bir nefes alamama krizi geçirdim; talihsizlik bu ya, beni yatıştırabilecek ilaçlar bagaja verdiğim bir bavulun içindeydi. "Montaigne'in arkadaşı"² olmayan tren şefi, bana eşlik eden hizmetkârın (benim halimi görüyordu, bense o sırada konuşamayacak durumda olduğum için hiçbir şey isteyemiyordum) bavulumu bulmasına izin vermedi. Neyse benim öleceğimi düşünen öteki, yük vagonuna nerdeyse

1 Bu mektup Catusse (s. 119-122) ve Kolb'de (XIII. cilt, s. 306-308) yayımlanmıştır.
2 Mektubun yazıldığı kişinin Montluçon Garı'nın şefi hakkında daha önce Proust'a anlattığı bir hikâyeye gönderme yapıyor; bkz. bu mektubun sonu.

zorla çıktı ve yol boyunca bavulları aradı ve nihayetinde Évreux'ye vardığımızda ilaçla geldi. Ama birkaç gün yazamayacak durumdaydım. Herkesin benden çok daha fazla ve yararı dokunacak şekilde acı çektiği şu zamanlarda, bu şekilde kendimden bahsettiğim için ve özellikle genç bir kahramanın¹ annesine bu şekilde konuştuğum için utanıyorum. Ama bunu söylememin nedeni, size karşı duyarsız olduğumu düşünmenizden korkmam, çünkü siz ve oğlunuz hiç aklımdan çıkmıyorsunuz. Bir yandan şükrettiğim bu hastalığım yüzünden yazamamamın somut olanaksızlığını bilmeniz benim için çok önemliydi, zira bu hastalık yüzünden başkalarının yaşadığı tehlikelere maruz kalmadığım için, bu durumdan memnun olmasam da, biraz daha az onurum kırılıyor. Buna karşılık, çürüğe çıkarılmış olduğum halde askere çağrılmaktan korkuyorum, askerlikte idari işlerle ilgili tek kelime bilmiyorum (iki yıl önce idari işler subayı rütbesiyle kadrodan çıkarılmışım) ve bu görevi yapmak zorunda kalırsam, sağlığımın yol açacağı acizyetten bahsetmiyorum bile, askerliğin nasıl sıkıntılar getireceğini soruyorum kendi kendime. Montluçon'daki (sağlık hizmetlerine bağlı olan) sağlık hizmet merkezi yöneticisinin arkadaşınız olduğuna bilseydim, benim hakkımda ona bilgi verebilseydiniz, ben de Montluçon'a gelir, durumumu anlatır ve çürüğe çıkarılma işlemimi hallederdim. Montluçon'a yapacağım bir seyahat benim için korkunç yorucu olurdu, ama iki ay yatarak atlatabilirdim bu durumu, öte yandan bütün savaş boyunca sürecek bir yorgunluk daha ilk günlerden kalbimin ve böbreklerimin dayanma gücünü aştırdı. Ama Charles adına böyle kıymetli bir arkadaşınızın olması ne mutluluk, onun yarasının azmasını engelleyerek, ateşini düşürerek, onu, tabiri caizse, çabucak tedavi etmesi büyük bir şans, çünkü Charles savaşa geri dönmeyi düşünüyor. Sadece sizin için değil, lakin kendi askeri görevi için de çok erken ve tam olarak iyileşmeden savaşa geri dönmesi çılgınlık olacaktır, onun bunu anlamasını sağlayın lütfen. Daha şimdiden ayaklandığını mektubunuzdan öğrenmek beni biraz hayrete düşürdü! Biraz yatarak dinlenmesini sağlayamaz mısınız? Cesaretine eklenmiş zekâsının ona çok güzel askeri başarılar getireceğinden şüphem yok, ama bana rağmen, kendi kendime diyorum ki birçok seçkin subay var lakin bir tane Madam Catusse var. Ve endişe-

1 Mektubun yazıldığı kişinin oğlu Charles Catusse, Birinci Dünya Savaşı'nın başında yaralanmıştır.

lerin iinizi kemireceği süre olabildiğince kısa olsun istiyorum. Bu nasihatleri oldukça barış yanlısı bulacaksınız belki ve sizden ricam bunların sıradan bir ruhtan geldiğini dşnmemeniz. Ama başkaları konusunda kahramanlık yapılmasını hiç anlamamışımıdır. Çok basit bir karşılaştırma: Tanıklarımın benim için bir düello düzenlemelerini asla istemedim,¹ ama ben tanık olduğumda mvek- kilimin düelloya girmesinden hep kaınmışımıdır. Montluçon'daki hastane hakkında söyledikleriniz beni mutlu etti. Charles orada, Viollet-le-Duc'n Beaune Hastanesi ile ilgili isteğini dile getiremez mi (orayı öyle güzel buluyordu ki, hiç nedensiz, Beaune'dan ge- erken hastanede olabildiğince uzun kalabilmek için insanın hasta olası geliyor, diyordu). Tren garı şefinin bile Montaigne okuduğu, ondan alıntı yaptığı ve kullandığı bir şehir! Bütün bunlar sizin için biçilmiş kaftan. Size daha birçok güzel şey söylemek isterdim, ama yorgunluktan elimdeki kalem mektubun üstüne düşüyor.

Size saygı duyan arkadaşınız,

Marcel Proust.

Marthe bana Robert'in² ordunun günlük emriyle terfi ettirilip yüzbaşı yapıldığını yazdı. Ama ben bunu hiçbir yerde okumadım.

Lucien Daudet'ye

[şubat sonu 1915]³

Cancağızım, Mme de X...'⁴ bunun için mektup yazmayı fazla bu- luyorum, bu nedenle onu görürseniz beni zen şu şeyin doğru

1 *Hazlar ve Günler*'in yayımlanmasından sonra, Jean Lorrain'in zehir gibi bir eleştiri yazısını takiben, 6 şubat 1897 tarihinde Proust ile Lorrain arasında geçen düello ima edilmektedir.

2 Robert ve Mme Robert Proust.

3 Bu mektup *Cahier* (V. cilt, s. 135-136) ve *Kolb*'de (XIV. cilt, s. 66-67) yayımlanmıştır. Özel bir koleksiyonda saklanan bu mektubun metni kısmen yayımlanmamıştır.

4 Prens Lucien Murat.

olmadığını söyler misiniz: söylediğine göre, güya ben savaştan konu açıldığında şöyle cevap vermişim: “Savaş mı? Bu konuda düşünmeye henüz vaktim olmadı. Şu sırada Caillaux olayını inceliyorum.” Asla Caillaux olayıyla ilgilenmedim, Caillaux’ları tanımam zaten. Dolayısıyla hiç kimseye de Caillaux olayını incelediğimi söylemedim. Bu sadece yanlış değil, aynı zamanda saçma sapan bir uydurma. Bu uydurma lafın diğer kısmına gelirsek, o daha da acayip. Seferberliğin bir önceki günü erkek kardeşimi Doğu tren garına götürdüğümünden bu yana, savaşı düşünmeyi bir an bile bırakmamak için, heyhat, dünya kadar nedenim var! Bir yandan da, bir askeri harita üzerinde, oldukça dokunaklı ve gülünç bir biçimde, savaşı “stratejik olarak” takip etmeye çalışıyorum. Alman askerleri için aşağılayıcı laflar kullanmadığım ve bazı insanlara bariz gelen şeylerin bana öyle görünmediği doğru, ama asla bunun beni ilgilendirmediğini söylemedim, zira bu konuda sürekli kaygılıyım. Mme X... bunu dediğine göre, biri (ve bu birinin kim olduğunu bilmek isterdim) bunu ona söylemiş olmalı. Ama ona aptalca bir yalan söylenmiş ve bu laf tersinden anlaşılmış olsa bile hiçbir mazereti yok, çünkü ben bunu andıran tek laf etmedim.

Cancağızım, bana bahsettiğiniz mesele konusunda ben de size kendimi iyi ifade edememiş olabilirim, zira tabiatınızın yüceliği konusunda hiç şüphem yok. Size olan güvenim ve sevgim konusunda sizi şüpheye düşürecekse, yapmamış olmam gerekecek bir şaka için neden yanlış bir yorumda bulunayım...

Sizi bütün kalbimle kucaklıyorum.

Size ait olan,

Marcel.

Not: Anneniz Hanımefendi’nin durumunu öğrenmek için size telefon ettirmek istedim. Annenizin ayakta kaldığı için yorulup yorulmadığını öğrenme arzuma karşı koyup bunu yapmadıysam, bunun nedeni, bu son iki akşamda bana gösterdiğiniz nezaketi kötüye kullanarak gelmenizi sağlamak istediğimi zannetmenizden korkmuş olmamdır.

Lucien Daudet'ye

[Mart ortası 1915]¹

Cancağızım,

Son yazdığım saçma sapan mektupları “yeniden okumakla” acımasızlık yapıyorsunuz. Bunu size somut olarak kanıtlayabileceğim gibi mektupları daha önce iyi okumamış olabilirsiniz, bu doğru, ama yeniden okuma zahmetine değmez. Hayran olunası şeylerle dolu mektubunuz daha yeni elime geçti ve size teşekkür etmek için duman solumayı yarıda bıraktım [...].²

[...] (Bir düşünün, her gün yedi gazete okuduğum ve batan denizaltıyla ilgili haberi yedisinde de okuduğum için, yedi denizaltı batmış sandım, sonra da o tecrübe sayesinde atışımı düzelttim, bu sefer de çok sayıda denizaltı battığında ben hep aynısı zannediyorum.) Foley'nin *Prince d'Allemagne*'nin (Almanya Prensi)³ “karşılığı” kimmiş biliyor musunuz?...

[...] Bana bahsettiğiniz tefrikanın sadece ilk sayısını okumuştum, savaş ilanının nedenleri konusunda çok beceriksizce bir samimiyetle yazılmış, ama bütün bunlar şaşılacak bir aptallıkla telafi edilmiş.⁴ Size söylemek istediğim bir dolu önemsiz ve eğlenceli şey var, ama bunları yazamam.

Mme de X...'in⁵ dedikodusuna gelince, artık kafamı meşgul etmiyor, ama siz peşine düşmediğinizde size kendiliğinden gelen şeyler gibi, bu lafın sahibinin, ***⁶ olduğunu öğrendim; bu kişi, böylece hayatımın cam fanus altında “sentezini yaptığına” inanmış, bir de bu durumdan hoşnut olmamama şaşırıp kalmış.

1 Bu mektup *Cahier* (V. cilt, s. 141-143) ve *Kolb*'de (XIV. cilt, s. 76-80) yayımlanmıştır. Özel bir koleksiyonda saklanan bu mektubun metni kısmen yayımlanmamıştır.

2 Daha aşağıda da olduğu gibi, mevcut haliyle elde bulunan metinde eksiklik vardır.

3 Charles A'Court Foley, *Prince d'Allemagne*, 1915 yılında 6 Ocak'tan 4 Mart'a kadar *L'Écho de Paris*'de tefrika halinde çıkan roman.

4 Philip Kolb'e göre söz konusu olan, 7 Ocak 1915 tarihinden itibaren *Le Figaro*'da tefrika halinde çıkacağı 3 Ocak'ta ilan edilmiş Gabriel Hanotaux'nun *Histoire illustrée de la guerre de 1914* başlıklı kitabıdır (Kolb, XIV. cilt, s. 79, dipnot 6).

5 Bkz. yuk. aynı kişiye yazılmış [Şubat sonu 1915] tarihli mektup ve dipnot 4, s. 193.

6 Jean Cocteau.

Bu durumun, bazı bakımlardan onun benim için ne kadar anlaşılmaz olduğunu ne denli gösterdiğini (ona karşı duyduğum sevgi ve hayranlığa rağmen) anlatamam! Bu türden “sentezler” “uydurmak” için gerekli olan belli bir derece çocukluk ve metafizik bilgisi bende hep eksik olmuştur. “Fars” bakımından bakarsak, siz ***’ya belki de benden daha yakınsınız, ama buna karşılık, cancağızım, her ikimizde de, sadece ikimize has ortak bir özellik olduğunu düşünüyorum ve bu özellik, belli bir süre, zaten hakkımızda insanların hak ettiğimizden daha az iyi bir fikir sahibi olmalarına neden olacak. Her ikimizde de söz konusu olan şey, hayatın “gidişinden” edebiyat yönünde bir bildirişim varsa (hayat edebiyatı besliyorsa), buna karşılık edebiyattan hayat yönünde hiçbir bildirişim, hiçbir “geri dönüş” olmadığıdır. Edebiyatın toplumsal ilişkileri boyamasına, bozmasına ve bu ilişkilerle ilgili alışmış olduğumuz tutum ve davranışları değiştirmesine izin vermeyiz. Bu, en azından benim oluşturduğum bir düşünce ve ben daha az hasta, siz de daha sabırlı olsaydınız, bu düşünce çok açık olmamakla birlikte çok gelişmiş olacaktı.

Bir çekmeceyi düzeltirken, size sık sık bahsettiğim Jammes’dan gelen o güzel mektuba rastladım, size bu mektubu daha önce göstermediğime pişman oldum, zira o benim için bir övünç kaynağı. Size, “Herhangi bir kişi *Swann* hakkında dedi ki vs.” diye doğru dürüst söyleyemem, ama Jammes’ı tanıyorsunuz, mektubunu size göstermek tamamen doğal bir şeydi ve çok gurur okşayıcıydı. Neyse! Görüşmek üzere cancağızım. Dickensvari yalnızlığınız kafamı çok meşgul ediyor, size yemin ederim. Sizi sevgiyle kucaklıyorum, cancağızım.

Size ait olan,

Marcel.

Goncourt Kardeşler’in *Journal*’inin bir cildini açtım tesadüfen (şu sıralar veronal öylesine hafızamı zayıflatıyor ki hakkında gerçekten *hiçbir şey* hatırlamadığım bu cildi tamamen unuttuğumu fark ettim). Hiçbir şey hatırlamama korkunçluğunda bile, olağanüstü ve yeterince görkemli bir cilt bu. Kitapta Victor Hugo’nun cenaze töreniyle ilgili inanılmaz şeylere rastladım!¹ Sizin ya da

1 Edmond de Goncourt, *Journal* başlıklı günlüğünde, Victor Hugo’nun cenaze törenini

benim yazmış olduğum bir pastışı okuyormuşum gibi geldi [...]. Laponya'da yapıtlarına duyulan tapınma düzeyindeki hayranlık konusunda dedikleri için de aynı şeyi düşünüyorum.¹ Siz daha küçücük çocukken, Prenses Mathilde'i görmüş olduğunuz için bir ilkbahar ikindisinde giymiş olduğu bir tuvaleti bana yazmalısınız (tasvir etmelisiniz), onun giydiği gibi sepet etekli, açık mor renkte bir tuvalet, belki menekşelerle süslü bağcıklı bir şapka, tıpkı onu bir zamanlar görmüş olduğunuz gibi.²

Bœuf gras karnavalındaki kortej yürüyüşüne benzetir, cenaze alayındaki siyaha bürünmüş fahişelerden söz eder ve etraftaki Hugo hayranlığından yakınıır.

- 1 “Berendsen, Danimarka'da, Botniya'da ve Baltık Denizi etrafındaki diğer ülkelerde bana duyulan edebi hayranlığın ölçüsünü Huysmans'a açıklayacaktır; bu ülkelerde kendine saygı duyan ve edebiyattan biraz anlayan her kişi –yine Berendsen'in söylediğine göre– *Faustin*'den veya *Chérie*'den bir pasaj okumadan yatmayacaktır” (Edmond de Goncourt, *Journal*, Robert Laffont, “Bouquins”, 1989, II. cilt, s. 1159). Bu cümle ile, *Yakalanan Zaman*'da iki kardeşin “yayımlanmamış” *Journal*'inden bir parça olarak verilen ve Proust'un Goncourt Kardeşler'den yaptığı pastışteki pasaj arasında benzerlik kurulabilir: “Davethiler arasında [...] soylu bir Rus hanım var (of'la biten ismini hatırlayamadığım bir prenses) [...] prensesin dediğine göre, Galıcıya'da ve Kuzey Polonya'nın tamamında, itibarım çok yüksekmış; bir genç kız, talibi *Faustin*'in hayranı değilse, asla evlenme teklifini kabul etmemiş.” (RTP, IV. cilt, s. 289). Edmond de Goncourt ile Lucien Daudet'i sahneye koyan ve 22 Şubat 1908'de *Le Figaro*'nun *Supplément littéraire* ekinde Lemoine olayı üzerine yayımlanan bir dizi pastişe Proust tarafından dahil edilen Goncourt Kardeşler pastişinde zaten olası bir ize rastlanıyordu: “Ve merdivende Japonya'ya atanmış yeni papaza rastladım, uzun zamandır Honolulu'da misyonerlik yaptığımı bana tatlılıkla söyledi, orada ben ve kardeşimin kitaplarını okumak, yerlileri havyar zevkinden alabilecek tek şeymiş [...]. Ve papaz bana kitaplarımızı okurken aldığı zevkten söz etti ve Hong-Kong'da, gece masasında sadece iki kitap, *La Fille Élisa* ve *Robinson Crusoe*, bulunan iriyarı bir kadını tanımış olduğunu itiraf etti” (*Écrits sur l'art*, s. 267). Proust'un bu iki alıntısında “iriyarı kadının” varlığı belirtilmekte, bu arada Edmond Goncourt'un yatmaya hazırlanan “edebiyattan biraz anlayan adamı” da *Yakalanan Zaman*'da “evlenme teklifi” alan “genç kız” haline dönüşmektedir.
- 2 Proust, Lucien Daudet'ye soru sormaktansa Prenses Mathilde'in görünüşü hakkında kendi kişisel görüşünü sınamaktadır, onun Lucien Daudet'ye, cevabı karşısında, birkaç gün sonra yazdığı mektup da bunu doğrular niteliktedir: Prenses Mathilde'in elbise tarifiiniz işime yaramadı” (*Kolb*, XIV. cilt, s. 86). O sırada, *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*'de karşımıza çıkacağı gibi, Prenses hakkındaki parçanın hali hazırda yazılmış olması gerçekten de muhtemeldir: “[...] koyu renk bir paltoya bürünmüş, başında çenesinin altından bağlanmış küçük bir şapkası olan yaşlı ama hâlâ güzel bir hanım” (RTP, I. Cilt, s. 532).

Marie Scheikévitch'e

[Kasım başı 1915]¹

Hanımefendi,

Hanımefendi, Mme Swann'ın yaşlanırken nasıl değiştiğini öğrenmek istiyorsunuz.² Bunu size özetlemek oldukça zor. Daha güzelleştğini söyleyebilirim size:

“Odette'teki değişikliğin asıl sebebi, ömrünün ortasına geldiğinde, nihayet kendine ait bir görünüm, değişmez bir “kişilik”, bir güzellik “türü” keşfetmiş ya da icat etmiş ve bu sabit görünümü, ölümsüz bir gençlik gibi, bağlantısız yüz hatlarına uygulamıştı – o yüz hatları ki, onca zaman boyunca, tenin tesadüfi ve güçsüz kaprislerine terk edilmiş, en ufak bir yorgunlukta, bir an için, yıllar geçmişçesine geçici bir ihtiyarlığa bürünerek, ruh haline ve ifadesine göre, dağınık, gündelik, şekilsiz ve sevimli bir çehre çizmişlerdi iyi kötü.”³

Etrafındaki kişilerin değiştiğini göreceksiniz; bununla birlikte Mme Cotard'ı Mme Swann'la her zaman şu şekilde sohbet ederken bulacaksınız (nedenini kitabın ancak sonunda öğreneceksiniz):⁴

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (V. cilt, s. 234-241); *Kolb'de* (XIV. cilt, s. 280-286) yayımlanmıştır.

2 *Swann'ların Tarafı'nın* geniş marjlarla basılmış bir nüshasının başında ithaf mektubu olan bu mektubu yazmadan birkaç gün önce, Proust mektubun yazıldığı kişiyi, kitabın devamı hakkındaki isteğini yerine getirmekte karşılaştığı güçlükler konusunda uyararak ona kısa bir not gönderir: “size kendim hakkından az bildiğiniz şeyi, ilk *Swann*'ın içinde tohumunu barındırdığı ama görünmeyen şeyi açıklamanın büyük bir isteği içinde –ve size el değmemiş olarak sunmak istediğim yeni kitabın paketini açmaktan duyduğum sıkıntıya rağmen– nüshanızın boş sayfalarına, sizin için [...] kitabın geri kalanından tamamiyle farklı ve şu anda yaralı kalbinizde [Mme Scheikévitch birkaç ay önce erkek kardeşini kaybetmiştir] benzer bir keder bulabilecek tek bölüm olan bir bölümün özetini yapmaya kalkıştım. Ama altı yüz sayfayı altı sayfada özetlemek gerektiğinden, bu korkunç bir iş” (*Kolb*, XIV. cilt, s. 273). Gerçekten de Proust burada *Kayıp Zaman*'ın devamının ve sonunun özetini, Odette ve Swann hakkında yapılan gözlemlerin ışığında çözümlediği, Anlatıcı ile Albertine arasındaki ilişkinin gelişmesiyle sınırlandırmaktadır.

3 Bkz. *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde* (RTP, I. cilt, s. 606 – yaklaşık alıntı). Bu mektupta daha ilerde yer alan diğer yaklaşık alıntıların bazılarını, *Kayıp Zaman*'daki parçalarda bulduk. (Bu parçaları bulmak için, Proust tarafından kullanılan metin konusunda, bkz. aşa. s. 200, dipnot 2.)

4 *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*'de Anlatıcı'nın babasının şaşkınlık konusu olan, Mme Cottard'ın Mme Swann'ın salonundaki varlığının “nedeni”, muhtemelen

“Çok güzel görünüyorsunuz” der Odette Mme Cottard’a.
“Redfern’in¹ eseri mi?”

“Hayır, Raudnitz’in² müdavimi olduğumu biliyorsunuz. Zaten bu, üstünkörü yapılmış bir düzeltme.”

“Pekâlâ, yine de fiyakalı!”

“Ne kadardır sizce?” “Hayır ilk rakamı değiştirin.”

“Aa! böyle kaçma belirtisi göstermeniz çok kötü bir şey, sanırım çayımda pek başarılı olamadım. Şu ufak pastalardan biraz daha alın, çok lezzetli.”³

Ama size henüz tanımadığınız karakterleri, özellikle de en büyük rolü oynayan ve olayların düğüm noktası olan Albertine’i tanıtmayı daha çok isterdim. Balbec’teyken, onun henüz “çiçek açmış bir genç kız” olduğu, benim de onun gölgesinde çok güzel saatler geçirdiğim zamanlarda göreceksiniz onu.⁴ Sonra da, boş şeyler yüzünden ondan şüphe ettiğimde ve yine boş şeyler için ona güvendiğimde, “zira bizi aynı anda hem daha şüpheli, hem kandırılması kolay kılmak aşka mahsustur”.⁵

– Daha ileri gitmemeliydim. “Sağduyu, bu küçücük mutluluğu yaşamamış olsam, benimki kadar müşkülpesent olmayan ya da daha talihli kalpler için mutluluğun ne olabileceğini hiç tasavvur edemeden öleceğim bu mutluluk parçasını merakla incelemeyi, zevkle sahiplenmeyi gerektirirdi. Balbec’ten ayrılmalı, yalnızlığa hapsolmalı ve bir anlığına sevdalı kıldığım, bir daha bana hitap etmemesinden başka şey istemeyeceğim sesle uyum içinde yaşamalıydım; bu sesin bundan böyle farklı olması kaçınılmaz bir sözle, mutluluk tınısının içimde adeta bir pedal sayesinde uzun süre yaşayabileceği o hassas sessizliği uyumsuz bir notayla bozmasından korkmalıydım.”⁶ Zaten yavaş yavaş ondan yoruluyordum, onunla evlenmek düşüncesi artık hoşuma gitmiyordu; bir akşam, M. de

Odette’in Cottard’ın metresi olmasıydı; *Kayıp Zaman*’ın yayımlanmış ilk versiyonuna dahil edilmemiş ve 1989 “Bibliothèque de la Pléiade” dizisinde görülebileceği gibi, *Yakalanan Zaman*’daki “maskeli balo” bölümüne katılmış (RTP, IV. cilt, “Esquisse LXIX”, s. 975-978) Proust sayfalarından böyle bir sonuç çıkmaktadır.

1 Charles Poynter Redfern, Paris’te terzi.

2 E. Raudnitz, Paris’te terzi.

3 Bkz. *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde* (RTP, I. cilt, s. 588-589 – bazı farklarla).

4 Proust burada, kendisiyle *Kayıp Zaman*’daki Anlatıcı’nın karakteri arasındaki ayrımı girmekten vazgeçmiştir.

5 Bkz. *Sodom ve Gomorra II* (RTP, III. cilt, s. 227 – çok benzer alıntı).

6 Bkz. *Sodom ve Gomorra II* (RTP, III. cilt, s. 229 – çok benzer alıntı).

Charlus'ün nihayet gerçek kişiliğini tanıyacağınız “sayfiyede Verdurin’ler”deki o akşam yemeklerinden birinden dönerken, bana iyi akşamlar deyip sık sık sözünü ettiği ve hâlâ çok sıcak ilişkilerinin devam ettiği çocukluk arkadaşının Mlle Vinteuil¹ olduğunu söyler. Dolayısıyla nasıl korkunç bir gece geçirdiğimi anlayacaksınız, bu gecenin sonunda da annemin yanına giderek ağlaya ağlaya Albertine’le nişanlanmam için izin istiyorum. Sonra o uzun nişanlılık döneminde ortak hayatımızı, kıskançlığım yüzünden esarete indirgenmiş hayatımızı ve bu hayatın, ben kıskançlığımı susturmayı başardığımda, onunla evlenme isteğimi, en azından öyle sanıyorum, yok ettiğini görüyorsunuz. Ama çok güzel bir günde, hayatımdan geçip giden tüm kadınları, yapabileceğim tüm seyahatleri aklımdan geçirirken, Albertine’e ayrılmamız gerektiğini söylemek istiyorum, Françoise içeri girip bana nişanlımdan bir mektup getiriyor, nişanlım benden ayrılmaya karar vermiş ve bu sabah yola çıkmış. Bunun arzu ettiğim şey olduğunu sanmıştım! Ve o kadar acı çekiyordum ki akşam buradan onu geri getirmenin bir yolunun bulunacağına kendi kendime söz vermek durumunda kalmıştım. – “Az önce arzu ettiğim şeyin bu olduğunu zannetmiştim. Ne kadar yanıldığımı görünce, acının kalbimizde en iyi psikologdan bile daha derine gittiğini, ruhumuzu oluşturan öğelere ait bilginin –billurlaşmış bir tuz gibi sert, parlak, tuhaf görünümde– zihnin en keskin algılarıyla değil de acının ani tepkisiyle bile sağlandığını anlamıştım.”² Sonraki günlerde, odanın içinde temkinle ilerliyor “iskemlelere dokunmamaya, piyanoyu ve onun kullandığı eşyaların hiçbirini görmemeye gayret ediyordum; bu eşyaların hepsi, hatıralarımın öğrettiği özel lisanla bana onun gidişini ikinci defa tercüme etmek istiyorlardı. Bir koltuğa çöktüm, oturmaya fazla devam edemedim, çünkü bu koltukta bir önceki oturuşum Albertine yanımdayken olmuştu; işte bu şekilde, beni oluşturan sayısız mütevazı benlikten biri ortaya çıkıyor ve bu benliklere onun gidişini bildirmek, “Albertine gitti” sözlerini duymasını sağlamak

1 Yani müzisyen Vinteuil’ün eşcinsel kızı.

2 Bkz. *Albertine Kayıp* (RTP, IV. cilt, s. 3-4 – çok sayıda farklarla). Kazuyoşi Yoşikava’nın belirttiği gibi, Proust burada *Kayıp Zaman*’ın elyazmasının 55. ve 56. defterlerindeki pasajları kullanır: bkz. *Études sur la genèse de La Prisonnière d’après des brouillons inédits*, 1976, kısmen yayımlanmış tez ve K. Yoşikava tarafından yazılmış “*Prisonnière (La)*” maddesi, A. Bouillaguet ve B. Rogers yönetiminde yayımlanmış *Dictionnaire Marcel Proust*, Honoré Champion, 2004, s. 796-799 ve bibliyografyası, s. 800.

gerekiyordu. Ve yaptığım her harekette, daha önce Albertine'in varlığının yarattığı mutluluk havasıyla sarmalanmış aynı hareket ne kadar minik olsa da, ayrılığı yeni baştan, her seferinde aynı acıyla yeniden yaşamak zorunda kalıyordum. Sonra hayatın başka görünümünün bu yeni acıyla rekabeti... Bunu fark ettiğim anda, içimi bir korku, bir panik kapladı. Az önce tattığım huzur, içimde acıyla ve aşkla mücadele edecek ve sonunda galip gelecek olan o kesintili, müthiş gücün ilk görünüşüydü.”¹ Söz konusu olan unutmadır ve size kitabın sonunu söylemek istersem bütün bunları atlamak zorundayım. Albertine geri dönmez, ben de başkalarına ait olmasın diye ölümünden başka bir şey istemeyecek duruma gelirim. “Swann bir zamanlar, Odette'in bir kazaya kurban gitmesi halinde, mutluluğu değilse bile en azından ıstırabın dinmesinin sağlayacağı huzuru bulacağına nasıl inanmıştı? ıstırabın dinmesi! Ben buna inanıyor muydum?² Ölümün var olanların üstünü çizeceğine inanıyor muydum?” Albertine'in öldüğünü öğreniyorum. – Albertine'in ölümünün acımı dindirebilmesi için, kazanın onu, şimdi olduğu gibi, sadece benim dışımda değil, benim içimde de öldürmesi gerekirdi.³ Albertine içimde hiç bu kadar canlı olmamıştı. Bir insan, içimize nüfuz edebilmek için, zamanın şekline bürünmek, çerçevesine kendini uyarlamak zorundadır; bizim gözümüze peş peşe dakikalar halinde görüldüğünden, her defasında sadece bir yönünü gösterebilir, bir tek fotoğrafını sunabilir. Sadece anlardan oluşan bir dizi halinde var olmak bir insan için müthiş bir zaafıdır; aynı zamanda müthiş bir güçtür; zira bu kişi hafızanın ürünüdür ve belirli bir ânın hatırası, daha sonra olup biten her şeyden haberdar değildir; hafızanın kaydettiği an ve onunla birlikte, o hatıradaki şekillenen kişi, varlığını sürdürür. Üstelik bu parçalanma, ölüyü yaşatmakla kalmayıp çoğaltır da. O Albertine'lerin birini kaybetmiş olanın üzüntüsüne tahammül edebilir hale geldiğimde, bir başkasıyla, yüzlercesiyle, aynı üzüntüyü baştan yaşamak durumundaydım. Dolayısıyla o zamana kadar hayatımdaki güzelliğin sebebi olan geçmişe ait anların sürekli su yüzüne çıkması, artık hayatımın azabı (değişik saatler, mevsimler) olmuştu. Yazın

1 Bkz. *Albertine Kayıp* (RTP, IV. cilt, s. 3, 31 – çeşitli alıntılar). Ayrıca bkz. s. 200, dipnot 2.

2 Bkz. *Albertine Kayıp* (RTP, IV. cilt, s. 58). Ayrıca bkz. s. 200, dipnot 2.

3 Bkz. *Albertine Kayıp* (RTP, IV. cilt, s. 60 – benzer alıntı).

bitmesini bekliyorum, sonra da sonbaharın. Ama kışın ilk donu öyle acımasız başka hatıralar getirdi ki aklıma, tıpkı bir hasta misali (ama onun gibi bedenim, ciğerlerim ve öksürüğüm için değil, manen) kederim, kalbim için daha çok endişelenmem gerektiğini düşündüm, kış geliyordu. Albertine'in hatırası, bütün mevsimlerle ilintili olduğundan, onu unutabilmek için, felç geçiren bir ihtiyarın okumayı yeniden öğrenmesi gibi, benim de, hepsini baştan öğrenme pahasına, bütün mevsimleri unutmam gerekirdi. Albertine'in ölümünü bana unutturabilecek tek şey, benliğimin ölümü olacaktı. Ama benliğimizin ölmesi olağandışı değil, benliğimiz bize rağmen her geçen gün tükenir.¹ – Sırf Albertine'i düşünmekle onu dirilttiğim için de, ihanetleri asla bir ölüye ait olmuyordu; çünkü bu ihanetin gerçekleştiği an, yalnızca Albertine için değil, ansızın çağrılan, onu düşünen benliğim için de, şimdiki an haline geliyordu.² Öyle ki, her yeni suçlu kadının, daima eşzamanlı, kıskanç bir erkekle eşleşmesiyle oluşan ve kopmaz bir bütün teşkil eden çifti, herhangi bir tarihsel uyumsuzluğun ayırması mümkün değildi.³ Yine de, ölmüş birinin bizi aldatmış olduğunu sanmasına üzölmek, iki yüz yıl içinde adımızın bilinmesini istemekten daha tuhaf değildir. Bizim için var olan tek şey, hissettiğimiz şeydir; onu geçmişe, geleceğe yansıtır, ölümün kurmaca engellerini tanımayız.⁴ Ve benim müthiş hatıralarım onu bana artık hatırlatmadığında, bu kez önemsiz küçük şeyler bu güce sahip oluyordu. Zira aşk hatıraları, her şeyi zayıflatan, kendisi de Alışkanlık tarafından belirlenen Hafıza'nın genel kurallarının dışında kalmaz. Ve böylelikle, bir insanı bize en iyi hatırlatan şey, önemsiz olduğu için tam da onun hakkında unutmuş olduğumuz şeydir. Yavaş yavaş unutuşun gücüne boyun eğmeye başlamıştım; unutuş gerçeğe uyum sağlamada çok güçlü bir etkidir ve içimizde sürekli gerçeğe çatışarak yaşayan geçmişi yok eder. Artık Albertine'i sevmediğimden değildi gerçi. Ama artık onu son dönemdeki gibi değil, aşkımızın daha eski günlerindeki gibi seviyordum. Onu tam olarak unutmadan önce, gittiği yoldan yola çıktığı limana geri dönen bir yolcu misali, baştaki kayıtsızlığa varmak için bütün duygulardan ters yönde tekrar geçmem gerekiyordu. Ama geçmişin bu aşamaları bize sabit görün-

1 Bkz. *Albertine disparue* (RTP, IV. cilt, s. 66 – benzer alıntı). Ayrıca bkz. s. 200, dipnot 2.

2 Bkz. *Albertine disparue* (RTP, IV. cilt, s. 72).

3 Bkz. *Albertine disparue* (RTP, IV. cilt, s. 72 – benzer alıntı). Ayrıca bkz. s. 200, dipnot 2.

4 Bkz. *Albertine disparue* (RTP, IV. cilt, s. 109 – benzer alıntı). Ayrıca bkz. s. 200, dipnot 2.

mez. Tren bu istasyonlardan birinde durmuşken, ilk yolculuğumuzdaki gibi, geride bıraktığımız yere doğru hareket etmek üzere olduğumuz hissine kapılırız. Hatıra böyle acımasızdır işte. Albertine beni hiçbir şeyle suçlayamazdı. İnsan ancak hatırladığı şeylere sadık olur, tanımadıklarını ise hatırlayamaz. Yeni benliğim, ölmekte olan eski benliğimin gölgesinde büyürken, ötekinin Albertine'den bahsettiğini sık sık işitmişti. Ölmek üzere olanın anlattığı hikâyelerle, Albertine'i tanıdığını, sevdiğini sanıyordu. Ama bu, ikinci el bir sevgiydi sadece. – Tıpkı bazı mutluluklar gibi bazı felaketler de fazlasıyla gecikirler ve bir süre önce gelseler içimizde ulaşacakları boyuta ulaşamazlar. Bunu öğrendiğimde, zaten teselli bulmuştum. Ve buna şaşırarak için haklı bir neden yoktu. Özlem fiziksel bir hastalıktır, ancak fiziksel hastalıklar içinde, hafıza aracılığıyla be-deni etkileyenleri ayırmak gerekir. Bahsettiğim bu son¹ durumda, teşhis genellikle olumludur. Kanseri bir hasta belli bir sürenin sonunda ölecektir. Aynı süre içinde, dul kalmış bir adamın iyileşemediği durumlar pek nadirdir.² – Heyhat! Hanımefendi, bunların kötü bir hal almayacağı bir zamanda kâğıdım bitti!

Marcel Proust'unuz.

Emmanuel Berl'e

[1916]³

Sevgili dostum,

Şu sıralar o kadar hastayım ki mektubunuza, daha ziyade güzel denemenize, bu güzel Dostluğa yönelik Savunmanıza cevap veremiyorum. Bir kereliğine –Clarens 1891 - Le Halgont, vs. cildinin

1 İlk basımda, muhtemelen yanlışlıkla “son” yerine “ilk” yazılmıştı.

2 Bkz. *Albertine disparue* (RTP, IV. cilt, s. 223 – benzer alıntı). Ayrıca bkz. s. 200, dipnot 2.

3 Bu mektup *La Table ronde* (Eylül 1953, s. 9-11); *Kolb'de* (XV. cilt, s. 26-30) yayımlanmıştır.

sonunda ve birçok başka yerlerde yazarların başımıza kaktığının tersine– eserinizdeki yer ve zaman, ona heyecan verici bir anlam kazandırıyor.¹ İki kelimedede söylediğiniz tüm o şeyler, derin ve gerçek geliyor bana. Ancak bahsettiğiniz şey tam Dostluk değil, hep değişiyor. Bir dost, bir zamanlar içinde bulunmuş olduğu şartları etrafında tutmaya devam eder (sanırım *Swann*’ın üçüncü cildinde bir mıknaş benzetmesi var)² dediğinizde, bu doğrudur, ama dostunuz olmayan biri için de doğru olabilir bu. Arthur Meyer’in dostu olmamakla övünürüm ve yine de o gülünç çehresi bana ne çok şey hatırlatır. Bir dostun hatırasından daha fazla bir şeydir belki de bu, zira çağrıştıranın gücü, hatıraların devamlılığından ziyade birbiriyle uymamasından ileri gelir. Ve şunu da belirtiyim, o ıhlamur fincanı hakkında söyledikleriniz üçüncü ciltte açığa çıkacak şeylerin, yani iradedışı hatıra sorununun³ ilk ciltte iyi anlaşılmadığını kanıtlıyor. Bu tür izlenimlerde insanı mutlu eden şey (hiçbir anlam saklamasın diye size bunu en kısa haliyle özetliyorum), farklı bir zamanda, bu izlenimler aynı olduğu için, bizi zamanın dışına taşıması ve sonsuz olan insan tarafından hissedilmesidir (astım krizi geçirdiğim için açıklayamıyorum, beni affedin). Ayrıca, beklenmedik olmaları da onların mutlak doğru olmalarının nedeni, zihin işin içinde değildir. Bir başka şey. Birbirinizi dinleyerek birlikte güzel saatler geçirdiğiniz erkek ve kadın dostlarınızdan (tanımadığım için üzülüğüm Mme Duclaux) bahsediyorsunuz. Edebiyattan konuşuyorsunuz, bir başkasına Chopin çaluyorsunuz vs.⁴ Ama dostluk bu da değildir. Bergson veya Risler’in dostu olabilirsiniz ve birinin size Fichte’den bahsetmesinden, ötekinin de size Beethoven çalmasından yararlanabilirsiniz. Hemen öncesinde dostluktan *daha az* olan bir şeyden (dostun çağrışımla size ne hatır-

- 1 Büyük bir olasılıkla, Vosges Dağları’nın tepesinde 1916’da cereyan eden ve Emmanuel Berl’in katıldığı çatışmalardan, yani Hartmannswillerkopftan söz edilmektedir.
- 2 “[...] tek başıma düşüncelere daldığım zaman bulduğum bazı tesadüfler bazen bana gerçekliğin küçük parçalarını sunuyordu; bu küçük ayrıntılar, tıpkı birer mıknaş gibi, meçhulün bir parçasını kendilerine çekerler [...]” (*RTP*, III. cilt, s. 634).
- 3 *Swann*’ların *Tarafı*’nın başındaki ıhlamura batırılmış madlen ve *Yakalanan Zaman*’ın açığa çıkardığı iradedışı hatıra olgusu ile ilgili ünlü bölüme gönderme yapılıyor.
- 4 *La Table ronde*’da verilen kopyalarındaki anlaşılmayan cümleler. Aslında Proust’un şöyle yazmış olması muhtemeldir: “Birlikte güzel saatler geçirdiğiniz dostlarınızdan bahsediyorsunuz, size edebiyattan konuşan bir erkek veya kadın (tanımadığım için üzülüğüm Mme Duclaux) dostunuzu dinlerken, bir başkası size Chopin çalıyor vs.” (*Kolb*, XV. cilt, s. 27).

lattığından) bahsediyordunuz, burada ise *başka bir şey* gibi görünen bir durumdan bahsediyorsunuz. Ve nihayetinde kişisel engellerin azaldığı o insan ilişkilerinden bahsettiğinizde, dostluktan daha *fazlası* olan şeyden bahsediyorsunuz. Schopenhauer bu mucizenin Merhamet'in eseri olduğunu ileri sürüyordu.¹ Her halükârda, bu mucize dostluğu geride bırakır ve merhamet, dostluk sözcüğünün günlük anlamında, dostluğun gerçekleşmesi için gerekli değildir. Ama bana diyeceksiniz ki, o zaman Dostluk'un farklı bölümlerini birbirinden ayırıyorsunuz ve benim bütün dediklerim de Dostluk'ta toplanıyor. O zaman da size haklı olabileceğinizi söylemek zorundayım, zira bakış açınız bana o kadar yabancı ki samimi olarak kendimi orada konumlandıramıyorum. İnanın bu bana acı veriyor. Hiç kimse dostluğu benim kadar sevemez ve inanıyorum ki hiç kimse dostluğu benden daha iyi bilemezdi. Ama yalan söyledim. Neden bunu şart kipinde söylediğime gelince, şu veya bu size harika bir dost olduğumu söyleyecektir. Bu yüzden yalan söylüyorum. Benim kaderimde kendimden yararlanamama var. Böylece (zaten kısmen bana rağmen) sürdürdüğüm saçma sapan hayatı temize çıkarmak gibi bir niyetim yok. Bu tür bir yalnızlık bana coşku vermek yerine beni söndürüyor, asla çalışmıyorum ve yapmış olduğum her şey aslında başka zamanlarda yaptıklarım. Ama ancak yalnız olduğumda kendim oluyorum ve başkaları sayesinde kendimde bir şeyler keşfettiğim ölçüde başkalarından yararlanıyorum; bu, gerek bana acı çektirdiklerinde (dolayısıyla dostluktan ziyade aşk yüzünden), gerek alay etmediğim ama karakterlerini anlamamı sağlayan (bir dostta görmek istemediğim) gülünçlükleriyle oluyor. Sizin bahsettiğiniz dostlar içinde, ikimizin ortak bir (kadın) dostu var. Mme de Noailles'dan bahsetmek istiyorum. Onu uzun zamandır tanıyorum, genç kızken tanımıştım onu. Hiçbir yazara ona duyduğum kadar hayranlık duymam, ona karşı yürekte bir dostluk duyarım ve sohbetinin kitaplarda bulamayacağınız şeyler barındırdığını bilirim. Bununla birlikte (bu aramızda kalsın olur mu) on beş yıldan beri onunla üç kez görüşmeyi denemişimdir. Size bunu yazdığım şu anda bile hâlâ pişmanlık duyuyorum, gerçi bu iyileştirici bir pişmanlık, çünkü onun yanında (burada yalnızca zihinsel yarıardan bahsettiğimize göre) çok şey “kazanmış” olup olmayacağımı

1 İstenç ve Tasarım Olarak Dünya başlıklı eserinde.

sordurtuyor bana. Ama bu, sizin söylediğiniz insani aşk anlamında sevmek midir? Hayır sanmıyorum. Mesela, hoşlanmadığım yaşlı bir restoran görevlisi vardı (yine aramızda kalsın), zorunlu kalmadıkça onunla hiç konuşmazdım ve nedenini bilmezdim. Onu kötü birisi sanırdım. Geçenlerde, çok yumuşak huylu olmuş gibi geldi bana. Daha sonra kötü görüldüğünü fark ettim, nasıl olduğunu sordum, bir şeyi olmadığını söyledi, ona bir doktor göndermek istedim, istemedi. Gittikçe daha tatlı, daha neşeli, daha yapmacıksız olmaya başlamıştı, kendinden hiç bahsetmiyordu, ona sağlığı[n] dan¹ söz açtığımda lafı benim sağlığıma getiriyordu. Kanser hastası olduğunu öğrendim. Çalışmaya devam ediyor. O zaman ona karşı çok büyük bir merhamet hissettim, bir zamanlar çok para harcamış olduğum için vicdan azabı duydum, zira aksi takdirde kızlarına maddi yardımda bulunabilirdim, bunu ona söyleyebilirdim, bu da ölüm acısını yatıştırabilirdi. Ve pekâlâ bunun dostluktan daha insani olduğunu düşünüyorum. Ve bununla birlikte işte, kendisine on sözcükten fazla bir laf etmediğim ve hiçbir şey bilmeyen vs. bir adam. Bundan kimseye söz etmeyin, zira tekrar edilirse laf ona geri gelebilir ve kanser olduğunu öğrenebilir. Oysa hastalığının ne olduğu konusunda bilgisi olup olmadığını bilmiyorum.

Her şey gönlünüzce olsun

Marcel Proust.

Dostluk konusunda söylediklerimin, belki teoride kalan aşırı bir titizlikten ileri geldiğini düşünmenizi yine de sizden rica ederim. Aynı şekilde uzun zamandır Sanat'ın vs. beni tatmin etmediğini düşündüm. Uygulamada ünlü iki sözden yararlanayım: “Sadece başkalarını düşünen bir bencil”² ve : “Zavallı ruh, bu böyle.”³

1 İlk basımda “sağlığından” yerine “sağlığımdan [sic]” yazılmıştır, ancak bu anlam-sızdır.

2 François René de Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, II. kısım, XIII. kitap, VII. bölüm.

3 Paul Verlaine, *Sagesse*, II, IV, s. 9.

Madame Raymond de Madrazo'ya

[7 Şubat 1916]¹

Sevgili dostum,

Reynaldo ona sizin için yüklediğim sevgilerimi size aktarır şüphesiz, size mektup yazmamı engelleyen nedenleri (gözlerimdeki rahatsızlık) de söyler şüphesiz. Ama Reynaldo'ya düzenli olarak yazmak için harcadığım görme çabasının nedeni onu biraz oyalamaya çalışmaktır, ancak bugün sizden onu hiç ilgilendirmeyecek bir konuda bilgi almak istediğim için doğrudan size yazıyorum. Bana Amerikan menkul kıymetleri konusunda şaşırtıcı tüyolar verebileceğinizi çok kez söylediniz. Crédit Industriel'den % 8 faizle aldığım bir krediyi geri ödemeye başlamak için bazı küçük değerli menkul kıymetleri yeni sattım, kötü mü ettim sizce; böylece krediyi geri ödemekle daha avantajlı konuma geçecektim, çünkü göz ardı ettiğim ve değerini misliyle aşan bu borca onca senedir dikkat etmemiştim. Ama bu borcu geri ödemediğim önce, kendi kendime, bu zamanlarda Amerikan menkul kıymetleri veya altın madenleri benzeri şaşırtıcı yatırım fırsatları olup olmadığını sordum; belki de bu, oralaradaki zararlarımı biraz telafi ederdi. Ve ben de borcu daha sonra kapatırdım. Bu konuda bir şey bilmiyorsanız, bana cevap vermeyin.

Sizden kadın giyim kuşamı hakkında defalarca tavsiyeler istedim; bunları metresim için değil, kitabımın kadın kahramanları için istemiştim. Aynı neden beni yazmaktan bıktırdı. En azından, Fortuny'nin sabahlıklarda, örneğin aynı kurnadan su içen, o kuş çiftlerini kullandığını hiç biliyor musunuz; bunlar San Marco'da, Bizans sütun başlıklarında çok sık kullanılır.² Ve ayrıca Venedik'te,

1 Bu mektup *Bulletin* (3, s. 30-32); *Kolb*'de (XV. cilt, s. 48-51) yayımlanmıştır.

2 *Mahpus*'ta Fortuny motifinin –veya Proust'un kendisinin kullandığı gibi “leitmotiv” in (bkz. aşa. s. 211)– geliştirilmesi, burada yazarın, sanatçının elbiseleri konusunda, onun eşinden –Maria Hahn, Reynaldo'nun kızkardeşi ve Raymond de Madrazo'nun karısı– bilgi toplama çabalarıyla doğrudan ilintilidir. Romana motifin dahil edilmemesinden önce, Anlatıcı'nın hizmetçisi Françoise'in şüpheli bakışları altında, “Albertine için harcadığı” “para”dan söz etmesine (*RTP*, III. cilt, s. 869), mektubumuzda Proust'un kredi kuruluşundaki borcu yüzünden maruz kaldığı zararlar konusundaki kısa paragraf uygun düşer. Daha ilerde, Fortuny motifinin açık bir nedensellik

Fortuny'nin esinlenmiş olacağı (ya da olabileceği) mantoların, elbiselerin yer aldığı tablolar olup olmadığını (bazı tablo adları isteyecektim) biliyor musunuz. Tablonun reproduksiyonunu buldurtup tablo bana da esin kaynağı olabilir mi diye bakacaktım.

Reynaldo'nun müsaadesine borçlu olduğum birçok mutluluğun arasında bir tanesi de, Reynaldo'nun bana Monsieur de Madrazo'nun, uzun zamandır görmediği bir biçimde gençleşmiş olduğunu söylemesiydi. Ve bunun tatlı peri Maria'nın eseri olduğunu iyi biliyorum. Sanırım Reynaldo'nun *olağanüstü valslerini* dinlediniz; bence bu, sanatında şimdiye kadar çıktığı en yüksek nokta ve bende, Beethoven'ın bazı kuartetleriyle birlikte, müzikte hissettiğim en müthiş duyguları bıraktı.

Maalesef bu valslerin çalındığı davete gidemedim zira birkaç aydır daha sık ayağa kalkan ben, görülmemiş bir talihsizlik yüzünden, Reynaldo'nun gelişinin ertesi günü durmak bilmeyen astım krizleri yaşadım ve krizler Reynaldo ayrıldıktan bir gün sonra kesildi, o zaman da artık ayağa kalkmaya ihtiyacım kalmamıştı! Ona gelirse, onda harika bir maden buldum. Her şeyin yolunda gitmesine Tanrı yardım etsin! En azından, mutsuz yalnızlığı içinde, şimdiye kadar bildiğim hem en safiyane hem de en yürek sızlatan sesleri bulmuş. Belki de size Clairin vs. arasındaki bir sohbetin hikâyesini anlatmıştır, bunun sizi neşelendireceğini düşündüğüm için size anlatmasını yazmıştım ona.

Sevgili dostum, enikonu düşününce, bu mektuba cevap yazarak kendinizi yormamakla iyi edersiniz, çünkü Amerikan şeyleri şu zamanda bana pek işe yarar gibi görünmedi, altın madenleri de belirsiz... Benim için tek ilginç değer Doubowaia Balka projesi, siz muhtemelen adını duymamışsınızdır. Size tekrar Monsieur de Madrazo'nun daha iyi olmasından veya iyi olmasından ne kadar mutlu olduğumu söyleyeyim, şu zamanda her ikinizin de, daimi

kurulmadan, romanda olduğu gibi, ikinci bir motifle yan yana geldiği görülür; bu, görünüşe göre, dinleyicinin tek başına uzanmış bir pozisyonda olduğu, bir müzik parçası dinletisiyle ilgili motiftir (burada, Proust'un bir daha dinlemek için yatağından kalkmadığı Reynaldo Hahn'ın valsleri söz konusudur); *Mahpus*'ta, Albertine'in, Anlatıcı'nın yatağının karşısında, otomatik piyanoda çaldığı parçalardır; *RTP*, III. cilt, s. 874). "Kuş çiftleri" konusunda da, *Mahpus*'taki aynı pasajda, şu imgeyle bağlantı kurulabilir: "çünkü deniz rüzgârı artık giysilerini şişirmiyordu, çünkü hepsinden önemlisi, *ben onun kanatlarını koparmıştım*, artık bir Nike değildi" (*RTP*, III. cilt, s. 873; italikler bana ait).

Kaygı'nın izin verdiği ölçüde, iyi olduğunuzu düşünmek isterim (ve bunu bilmek hoşuma gider). Sevgilerimi ve saygılarımı kabul edin sevgili dostum

Marcel Proust.

Madam Raymond de Madrazo'ya

102 Haussmann Bulvarı.

[18 Şubat 1916]¹

Sevgili dostum,

Reynaldo bana “kız kardeşim bir Melek” dediğinde, her şeyi söylemiyormuş. Ve zaten çoğunlukla başka şeyler diyordu; sizin olağanüstü ve çeşitli yeteneklerinizden bahsetmeyi seviyor Reynaldo. Ancak itiraf edeyim ki (“nezaketi” bir süreliğine bir kenara koyarsak), olağanüstü bir ustalıkla sırasıyla Southern Pacific'ten² ve Carpaccio'dan bahsettiğiniz bu mektupta insanın gözünü kamaştıracak şeyler var. Zavallı hasta bir adam olmak beni ne kadar üzüyor ve sağlıklı olup sizinle müzeleri gezmeyi ve birlikte iş yapmayı ne çok isterdim!

Bana bahsettiğiniz işler, açıklaması çok uzun sürecek nedenler yüzünden benim durumuma uygun değil; zaten sonuç olumsuz olacağı için bunları dinlemek sizin için can sıkıcı olacaktır, sonuna kadar beni dinlemek için de iyiliğiniz sizi sabırlı olmaya teşvik etmeyecektir. Yüz yüze olsak daha az sıkıcı olurdu, hem zaten bu konuşma gereksiz bir konuşma.

Fortuny'ye gelince, hangi Carpaccio'lardan esinlendiğini veya esinlenmiş olabileceğini, ayrıca bu Carpaccio'larda tam olarak hangi elbiseden ve ne ölçüde esinlendiğini bilmeyi çok isterdim. İşte nedeni. Prensipite Swann'ımın devamında, hiçbir sanatçıdan bah-

1 Bu mektup *Bulletin* (3, s. 32-36 - parçalar halinde) ve *Kolb'de* (XV. cilt, s. 56-60) yayımlanmıştır.

2 Amerikan menşeli anonim şirket.

setmiyorum, çünkü bu bir eleştiri eseri değil, yaşamın içinden bir eser. Ama, en azından son ciltleri olduğu gibi bırakırsam, tek bir istisna olacağı, bu istisnanın da Fortuny olacağı muhtemeldir. Eğer bu sizin ilginizi çekerse, işte çok özetle nedeni şu. Belki hatırlarsınız, eskiden siz de bana genç kızlara hoş küçük şeyler yapmamda yardımcı olmuştunuz, bunları birine vermek beni mutlu ediyordu.¹ Sanırım siz veya Mme Seminario benim için Boni ile, Mme Straus da kaplamacıyla görüşmüştü. Son iki cildimin kahramanı olan Albertine'in bu genç kızlarla hiç alakası yok, zaten kitabımda bununla ilgili bir tek karşılık yok. Ama Albertine'i süsleme isteğim yüzünden, süs eşyalarını yeniden hatırlayarak, o öldükten sonra Venedik'e bir yolculuk yapacağım ve orada bazı tabloları gördüğüm için kendimi kötü hissedeceğim; olayları şöyle kurdum. (Ama kimseye bundan söz etmeyin) (isterseniz *sadece Fortuny'ye* anlatabilirsiniz). İkinci cildimin başlangıcında, Vinteuil'ün eserimde büyük müzisyen Franck'ı simgelemesi gibi, büyük ressamı simgeleyen uydurma isimli büyük bir sanatçı, Albertine'e (o zamanlar Albertine'in bir gün çok sevgili nişanım olacağını bilmiyorum), söylendiğine göre bir sanatçının Venedik'te giyilen eski kumaşların vs. yapım sırrını keşfettiğini söyler.² Bu sanatçı Fortuny'dir. Daha sonra Albertine (üçüncü ciltte) benimle nişanlandığında, bana (bundan sonra her seferinde ismini belirttiğim) Fortuny'nin elbiselerinden bahseder ve ben de ona sürpriz yapıp bu elbiselerden alırım. Bu elbiselerin kısa tasviri aşk sahnelerimizi süsler (ve işte bu nedenle sabahlıkları tercih ediyorum, çünkü Albertine süslü olmayan bir şıklıkta benim odamda ev kıyafetiyledir) ve o hayattayken onu ne kadar sevdiğimi bilmediğim için, bu elbiseler bana özellikle Venedik'i, oraya gitme isteğimi, Albertine'in buna bir engel oluşturduğunu vs. çağırıştırır. Romanda olaylar ilerler, Albertine beni terk eder, ölür. Uzun zaman sonra, büyük acıların ardından onu belli bir derecede unutmuşken Venedik'e giderim, ama XXX'in (Carpaccio'nun diyelim, çünkü Fortuny'nin *Carpaccio*'dan esinlendiğini söylüyorsunuz) tablolarında, ona hediye etmiş olduğum bir elbiseye rastlarım. Eskiden bu elbise bana Venedik'i çağırıştırıyor ve bende Albertine'i terk etme isteği uyan-

1 1910 yılında Proust'un Charles d'Alton'un kızları Colette ve Hélène'e hediye etmek istediği saatler ima edilmektedir.

2 RTP, II. cilt, s. 252-253.

dırıyorken, şimdi gördüğüm Carpaccio tablosu bana Albertine'i çağrıştırır ve Venedik'i benim için acı verici kılar.¹

O halde konuda bir değişiklik yapmadıkça (gerekli görürsem, bu da mümkündür zaten), yeterince geliştirilmemiş ama önemli olan Fortuny "leitmotiv"inin rolü sırasıyla duyumsal, şiirsel ve acı verici olacak. Mme Straus bana bir manto ödünç vermek istemişti (söylediklerinizden yola çıkarak sizinkiyle benzer olmalı), ama ihtiyacım olmamıştı, sizin de bana mantoyu gösterme teklifinizi aynı şekilde reddettim. Bu benim için gereksiz olacaktı, böyle bir veya iki manto biliyorum, yine de bana büyük bir nezaketle süs ve mutfak eşyaları konusunda bilgi vermiş olan Mme Chevnign'e bundan bahsetmediğim için pişmanlık duyuyorum. Belki de Fortuny'den bir şeyi yoktur. Benim en çok işime yarayacak şey, Fortuny üzerine yazılmış bir eser (veya onun yazdığı yazılar) varsa, onun başlığını edinmek olurdu (dikkatinizi çekmiştir, sonuç orada burada yazılmış bir satır olacaktı, ama bir şey hakkında bir kelime etmek için bile, hatta hiçbir şey söylememek için bile, o konuyla ilgili bilgiye sonsuz bir biçimde doymam gerekiyor). Zaten herhangi bir Carpaccio'daki herhangi bir elbise veya manto (hiç *ayakkabı*² yapmamış mıydı?) hakkında net bir bilgi yok. Carpaccio kesinlikle çok iyi bildiğim bir ressam, San Giorgio dei Schiavoni'de ve Sainte Ursule'ün önünde³ uzun günler geçirdim, her bir tablo, her şey vs. için Ruskin'in yazmış olduğu her şeyi tercüme ettim. Romanım açısından bakıldığında, Venedikli veya özellikle Padova'lı başka bir ressam daha uygun olurdu. Ama Carpaccio'nun reproduksiyonlarına bakmadığım bir gün bile yok, dolayısıyla onun tablolarına aşinayım.

Size söylemek istediğim şeylerin hiçbirini söylemedim ve gözlerim ve elim gevezeliğimi takip etmekte zorlanıyor, size sevgi ve minnet dolu saygılarımı gönderirken mektubuma mecburen son veriyorum.

Marcel Proust.

1 RTP, IV. cilt, s. 226.

2 RTP, III. cilt, s. 43.

3 Venedik'te, San Giorgio degli Schiavoni Kilisesi'nde (Aziz Georgios'un Tarihi, Hieronymus'un Hayatı) ve Akademide (Azize Ursula'nın Hayatı) bulunan çeşitli Carpaccio tablolarına gönderme yapılmaktadır.

René Blum'a

[Temmuz ortası 1916]¹

Sevgili René,

Mektubunuz beni sadece minnettar bırakmadı, aynı zamanda kafamı da karıştırdı; zira, bana yazdığınız mektupta, sizde olmadığını düşündüğüm bütün nitelikleri açıkça sergiliyorsunuz (birçok başka özelliğinizin olduğuna da inanıyordum, sizin kendi payınız yine de çok güzel kalıyordu). Ancak nihayetinde sizin için çizmiş olduğum portreye yeniden başlamaya katlanmam gerekiyor. Bu portre çok çekiciydi ve hâlâ öyle, ama büyük bir kısmı eksik kalmış. Sevgili René, bana ettiğiniz bazı laflarda, görüşmediğimiz zamanların dışında da sizin için var olmaya devam ettiğimi ve ara sıra içinizde bir Marcel Proust barındırdığınızı (yine çok abartmadan, tuttuğu yer elbette oldukça küçüktü) gördüğüm için çok etkilendim. Siz de bende nerdeyse hiç haberiniz olmadan aynı anda oluştunuz. Bazen orada başkaları da yer almıştı ve ayrıntısı yanlış, çıkış noktası muhtemelen doğru olan filanca hikâye, bulma merakıyla, kendimi açabileceğim tek insan olan size kendimi açmaya cesaret edemediğime sık sık pişman ettirdi beni. Her halükârda, (hem kendisi hem ben tarafından) tanınmayan René Blum'a, öylesine dakik ve net olan ve illaki bu nitelikle olmasa da birçok nitelikle donatılmış René Blum'a dönersek, sizin zihninize ve kalbinize çok değerli erdemler ekleme zorunluluğunda bir artış saptamaktan duyduğum büyük zevkle keşfediyorum bu René Blum'u. “*Bis dat qui cito dat*”² sözü sizin durumunuz için uygun değilmiş gibi geliyordu bana. Çünkü çok fazla verdiğinizi düşünürdüm, ama gecikmelerden, sessizliklerden vs. dolayı verdiğinizin sadece yarısını verir gibi görünürdünüz. Oysa şimdi tam tersini düşünüyorum; sevgi dolu armağanınız ikiye katlanmış. Sevgili dostum, gözlerim çok net görmese de ve yazınızın okunması zor olsa da (bunu zor okunan bir yazar için kullanılan seçkin anlamında kullanıyorum), Grasset'ye yazdıklarınızı okumam için müsaade edildi. Mektubu nasıl yazdığ-

1 Bu mektup *Stratégie* (s. 139-143); *Kolb'de* (XV. cilt, s. 224-226) yayımlanmıştır. Metinde boşluklar vardır.

2 “Muhtaç olana hızla veren ona iki kez iyilik eder” (Publius Cyrus).

sanız öyle gönderiyorum, çünkü kusurların sayısı her zaman akla yatkın bir biçimde beklenmesi gerekeni aşmıyor kanımca. Aslında size bunu hiç söylememeliydim, çünkü bu geçmişe ait bir şey artık (zira mektubum veya daha ziyade mektubunuz, bu mektup elinize geçtiğinde çoktan yola çıkmış olacak), yine de bir kusur konusunda size uyarıda bulunmak zorundayım, böylelikle daha sonra Grasset ile konuştuğunuzda veya ola ki ona yazdığınızda, bunu daha da ağırlaştırmaktan kaçınırsınız ve daha ziyade üstünü kapatmaya çalışırsınız. Tahmin ediyorum ki Grasset dinlendiği için mutludur, ama bunun bilinmesi onu mutsuz edecektir.¹ Grasset'nin nerede olduğunu bulmanın imkânsızlığı konusunda onunla dalga geçme zevkine yenik düşeceğinizden çekindiğim için, şu sıralarda, biz düşünmesek bile, onun acımasız bir gönderme olarak görebileceği her şeyden kaçınmanızı tavsiye etmiştim size: [...] ² Oysa mektubunuz, Grasset daha üçüncü sayfaya kadar gelip isteklerinizin ne olduğunu bilmeden, onda kuşkusuz bir reddetme isteği uyandıracak iki korkunç sayfayla başlıyor. [...] Zaten gerçekten çok hasta olduğuna inanıyorum, öyle ki bu, yapılan haksızlığı iki katına çıkaracaktır. Sertliğiniz konusuna dikkatinizi çekiyorsam, bunun nedeni, onunla bir sonraki karşılaşmanızda, bütün bunları yumuşatmanızdır [...]. Sevgili dostum, benim ironi anlayışım (!), hafızam vs. konularında söylediğiniz son derece yanlış şeylerden söz etmeyi çok arzu etmiştim. Bunların üstüne söyleyeceğim o kadar çok şey var ki. Ama biliyorsunuz gözlerim nasıl kötü durumda. Bir göz doktoruna görünmeye gidecek kadar iyileşmedikçe (ve işte, her gün ertesi gün gidebilirim deyip gidemediğim nerdeyse bir yıl oldu), bir satır bile yazmak görme duyumun sonu olabilir. Bununla birlikte, duyduğum minnettarlık beni buna dayanılmaz biçimde teşvik ettiği ve bunu benim için bir görev haline getirdiği için, Grasset'ye göndermeden önce size uzun uzun yazmayı istedim (ama bana cevap verme zahmetinde bulunmayın lütfen) zira size yazdığım bu mektup yola çıkar çıkmaz ona mektubu göndereceğim ve değişiklik yapmak için artık çok geç olacak. Bazı yanlışların (bunların sizin için hiç önemi olmayabilir, çünkü o şeyin ayrıntılarını bilmemeniz gayet anlaşılır) sorumluluğunu benim üstlenmemem için, daha sonra,

1 Bernard Grasset o zamanlar İsviçre'de bir klinikte yatmaktadır.

2 Sonraki baskılarda olduğu gibi, ilk baskıdaki (*Stratégie*, s. 141) bu boşluk, *Kolb'de* (XV. cilt, s. 225) aynı şekilde basılmıştır.

siz Grasset'i gördüğünüzde, onun, benim sizden bu mektubu yazmanızı rica ettiğimi ancak mektubunuzu okumadığımı bilmesi sadece daha tercih edilir bir şey olacaktır. Böylece onun sözleri beni bağlamayacak. Dostluğumuzdan bahsetmeyi daha ileri bir zamana bırakıyorum. Size dostluğumuzun sınırlarını öyle açık yüreklilikle belirteceğim ki, bu sınırlar içerisinde hangi noktada en ufak doz ironinin bile oraya karışamayacağını ve (göreceli olan) basiret ile (maalesef uçup giden) hafızanın, sadece güzellikleri daha iyi ayırt etmek ve iyilikleri bana daha uzun süre hatırlatmak için orada işbirliği yaptığını size söyleyeceğim zaman, benden şüphe edemeyeceksiniz.

Size ait olan

Marcel Proust.

Size bir *Swann* göndermemi istemiştiniz galiba. Bu mektupla aynı zamanda onu da gönderiyorum, ama imzalamadım, çünkü kim için istediğinizi hatırlayamadım bir türlü.

Bernard Grasset'ye

Pazartesi 14 Ağustos 1916¹

Sevgili Beyefendi,
René Blum az önce bana, beni çok inciten bir mektubunuzu ilettiler (bu kırgınlığın, çok hasta olduğunuzu, bundan hiç şüphem yok, öğrendiğimde büyük bir üzüntüye kapılmamı engellemediğini söylememe gerek yok herhalde).² Mektubunuzun bende yarattığı

1 Bu mektup *Stratégie* (s. 150-157); *Kolb'de* (XV. cilt, s. 260-265) yayımlanmıştır.

2 Proust; René Blum'un, *Swann*'ın yazarının, romanının devamını Grasset'den başka bir yayınevinde yayımlatmak istediğini Grasset'ye açıkladığında, onun ifade ettiği hoşnutsuzluğa bu mektupta cevap vermektedir. Proust'un Blum'a yüklediği görevi ve 1916 yılının Mayıs ayı sonunda yazdığı bir mektupta ayrıntıları verdiğini biliyoruz: "ona şöyle diyebilirsiniz: 'Marcel Proust sahip olduklarının büyük bir kısmını kaybetti. Artık biraz para kazanmaya eskiden olduğu kadar duyarsız kalamaz. Sizin yayınevi-

duyguya çok şaşıracağınızı sanmıyorum, yine de (içime atmamak için) size bunu anlatmaya çalışacağım. Ve bu fiziksel olarak çok kolay olmayacak, çünkü olağan hastalığımın dışında, geçirdiğim nevralljinin ardından on beş gündür nedenini bilmediğim (muhtemelen dişle ilgilidir) ve düşmeyen bir ateşten mustaribim ve bu, benim yarım saat bile ayağa kalkmamı engellemekle kalmıyor, günlük sütümü bile ağzıma koymama izin vermiyor. Aynı zamanda çok halsizim, ama düşüncelerimi toparlamaya çalışacağım.

Mektubunuzda beni inciten ilk şey, sevgili Monsieur Grasset, şu oldu. 1914 yılından itibaren, ne dünyada ne de özel hayatlarımızda hiçbir olay olmadığını, benim talebimi çok doğal kılan hiçbir olayın yaşanmadığını varsayalım bir süreliğine. Koşulların aynı kaldığını varsayalım. Oysa René Blum'un benim adıma sizden istediği şey (adresinize ulaşmak benim içim imkânsız olduğu için) yeni bir şey değil, bu sizden iki buçuk yıl önce talep ettiğim bir şeydi. O zamanlar bunu hoş karşılamadığınızı söylemiştiniz bana, ben de hemen vazgeçmiştim ve N.R.F'ye açık bir biçimde haber vermiştim. Ama bunu bana sevecenlikle söylemiştiniz, sizi üzmeyi istemediğim ve düşüncenizi çok iyi anladığım için, bir hayli nezaket göstererek zaten bu hakkımdan feragat etmiş (ama bu daha az önemli bir şey) ve hatta gösterdiğiniz nezaket nedeniyle hakkımı kullanmaktan kesinlikle vazgeçmiştim.

Oysa 1914 yılında sevecenlikle bertaraf etmiş olduğunuz, N.R.F'den yayımlanma konusundaki bu aynı teklif, şimdi size göre (sözleriniz bana doğrudan ulaşmadığı için şiddetlenmiş) bir bencilin, bütün Fransızlar içinde kendini düşünen tek kişinin (iki yıldır hayatımın nasıl olduğunu bilseydiniz bu söylediğiniz sözler size gülünç gelirdi) yaptığı üzüntü verici bir olay olmuş, ne diyordum, çalışanları silah altına alındığı için yazarın kitabını basamayan

niz şu anda kapalı, N.R.F ise kapalı değil ve eseri hemen basabilir. Proust'un sizden istediği, sizi üzmeden ve sıkıntıya sokmadan, savaş nedeniyle, diğer ciltlerin sizden basılmasına dair sözünü geri almasına ve buna göre ilk cildin de sizden alınmasına izin vermeniz" (*Kolb*, XV. cilt, s. 145). Daha ilerde, Proust yine Blum'a şunu belirtir: "Size söylediğim nedenin gerçek neden olmadığını (sizin için) ekleyeyim, zira N.R.F beni hemen yayımlamayı teklif etti, ben de onlara Barış'tan sonra basılmasını tercih edeceğimi söyledim. Ama zaten çok fazla prova çalışması yapacaklar (toplamda dört cilt var!...), böylece hepsini aynı zamanda yayımlatmış olacağım" (*Kolb*, XV. cilt, s. 146). Bu konuyla ilgili, bkz. René Blum'a yazılan mektup [Temmuz ortası 1916], yuk. s. 212-214.

hasta bir adama, savaşı bahane ederek sitem ediyormuşum. Sö-zünü ettiğiniz sitem, sevgili Beyefendi, tamamen hayal ürünüdür, size sitemde bulunmayı bir saniye bile asla aklımdan geçirmedim, hatta hasta olduğunuzu bilmediğim zamanlarda bile, ne de, san-dığınız gibi, size karşı, bütün Fransa'nın sorunu olan işletmenin kesintiye uğraması konusunda hukuki bir neden ileri sürmek ak-lımın ucundan geçmedi. Sizi temin ederim ki benim daha geniş kapsamlı ve seçkin bir düşünüş tarzım vardır. Ne var ki savaşın bazı hayatları, en azından benimkini zorlaştırdığını ve kaçınılmaz olarak bizimkinden (zaten ortada sözleşme yoktu) daha önemli çok sayıda sözleşmeyi bozduğunu düşünüyorum. Sizden ayrılmak için, dediğiniz gibi, savaşı bahane etmek konusu (sanki sizden ayrılmak hoş bir şeymiş gibi) bana o kadar uzak ki yaklaşık bir yıl önce (zamanı tam olarak bilmiyorum, ama siz benden daha iyi hatırlarsınız) belki bana ihtiyacınız olduğu için bana uğramıştınız, yorgundunuz, benim cevabım ise sizi duygulandıracak biçimde dostaneydi, bana mektup yazmak istediniz ve ben size ne işle, ne edebiyatla, ne basımlarla ne de başka bir şeyle ilgili tek kelime etmedim. Bunun nedeni, o zamanlarda henüz büyük zorluklarla karşı karşıya olmamam değildi. Size söylemiş olmalıyım, yükselişe dair 1913'te bana yaptırılan saçma sapan spekülasyonlar, sonunda gitgide artan düşüşler yüzünden beni kısmen batırdı. Savaşın ilan edilmesiyle, elimdekileri yok pahasına satmak zorunda kaldım; bu, başka bir dönemde olsa yıkım sayılırdı; ama her geçen gün yakınlarım için kaygılandığımda, en sevgili arkadaşlarım ve ailem için ağladığımda, bitmek bilmeyen bir iç sıkıntısı içinde yaşadığımda, bu beni daha az üzdü. Ama sonunda ev sahibem kiralari vs. isteyince, o zaman N.R.F'nin ısrarlarına boyun eğmenin makul olduğunu düşünmüştüm. Ama bunun sizi üzeceğini bana söylemiş olduğunuz için, ben de her şeyden öte sizi üzmemek istemediğim için, bundan size bahsetmemekle kalmayıp bunu düşünmedim bile. Gide beni görmeye geldi, bunun imkânsız olduğunu ona tekrar ettim. Ne var ki savaş tahmin edildiğinden çok daha fazla uzadı ve beni daha önceden öngörülmemiş birtakım değişimler yapmak zorunda bıraktı. Ve itiraf edeyim bu değişimler içinde çok basit olan bir tanesi de *Swann*'ı N.R.F'den yayımlatmaktı ve benim için çok önemsiz bir şeydi; bunu, önemini gözümde büyüttüğümden değil, size olan dostluğum beni tereddüt ettirdiği için sürekli olarak

ertelemiştim, dolayısıyla Blum'un bana aktardığı o çok kırıncı olan cevabınıza taban tabana zıt bir cevap bekliyordum sizden, bana 1914 yılında verdiğiniz sevecen cevaba bir değişiklikle şunu eklemenizi bekliyordum: "Ama elbette, savaştayız ve bu çok anlaşılır bir şey." Mademki bu olayı ticari açıdan değerlendirmek istediniz, size burada iki kat hata yaptığınızı söylememe izin verin; uşağım¹ kısa süre önce ölmemiş olsaydı, size bunun kanıtını hemen sunabilirdim; şimdi bunu kâğıtlarım arasında aramak için gücüm yok. Ama bu, sizin ve benim için en basit hali olacaktır, çünkü muhasebe kayıtlarımız birbirini tutuyor.

1) İkinci cildin provaları için şu nedenden ötürü (hata hariç) borçlu değilim: yedi yüz küsur sayfalık bir kitap basmayı kararlaştırmıştık. Sonra kitabı 525. sayfada durdurduk. Yüz elli sayfanın ilk provaları (ilk cildin sonu yerine ikinci cildin başı yapmayı kararlaştırdığımız birinci cilde ait olan kısım) halihazırda basılmıştı. İkinci ciltten basılan bütün kısım yaklaşık bundan ibaret. Oysa bu da önceden ödenmiş bulunuyor, çünkü birinci cilt için ödemeyi yapmıştım. N.R.F'de parçalar yayımlatmak durumunda kaldığımda, sizden provaları daha ileri bir tarihte bastırmanızı istediğim doğrudur. Provalar elime gelmeden söz veremem, ama sanırım 18. sayfaya kadar gidiyor. Bana sözünü ettiğiniz değişikliklere gelince, bir sırila ilişkilendirilmeksizin, bunun nedenini (son yaptıklarımın bahsediyorum) size söyleyemem.² Her halükârda, on sekiz sayfalık yeni provaların, sanki basılmış gibi önceden ödemesini yaptığım ve sayfa düzeninin bile hiç yapılmadığı birinci cildin sonunun tamamını oluşturması imkânsızdır; (bu birinci cildin sonuna ait aldığım tek provalar (sanırım) prova baskısı denilen büyük boy provalardı. Onlar bende.[]). Zaten bu muhasebe kaydından gösterge olarak söz etmiyorum size. Sizin muhasebe defterleriniz benim yanılıp yanılmadığımı görmenizi sağlayacaktır.

2) (Ve belirsizlikten kaynaklanan bütün sakıncaları göz önünde tutarak) Grasset yayınevine borçlu değil, yayınevinden alacaklıyım. Zira doğal olarak satılan kopyalardan payıma düşen miktar savaş nedeniyle bana ödenmedi. Dahası savaştan bu yana kitap özelikle İngiltere'de olağanüstü bir satış yapmaya devam etti (hatta

1 Nicolas Cottin.

2 Hiç kuşku yok ki, Agostinelli'nin ölümünü takiben, *Mahpus* ve *Albertine Kayıp*'taki geliştirilmeler söz konusudur.

Fransa'dan kopya getirtmek zorunda kalındı, bütün büyükelçilik buna tanıklık edebilir). Ben de sürekli satın aldım (veya daha ziyade aldırıttım, yatağa mahkûm olduğum için tek olanağım buydu). Birçok kopyada 6. baskı yazıyor ve savaştan önce bundan bana hiç söz edilmemişti. Bununla birlikte o zamandan beri basmak zorunda değildiniz. Ve yine de, her yerdeki satış göz önüne alındığında, altı baskı gözüme çok gibi görünmüyor. Size kitabın yaptığı yankının nerelere uzandığını söylesem çok şaşırırdınız.

Son olarak, sevgili Beyefendi, bana sağlığını ve şirketiniz hakkında söylediklerinize cevap vereceğim. Şirketinize çok önem vermenizi anlayışla karşılıyorum, bu konuda haklısınız. Ama o zaman siz de benim eserime verdiğim önemi anlamalısınız. Aslında çok sık meydana gelen bir şey olan, yayıncımı değiştirmem, Şirketinizde hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Ben yıldızı parlak biri değilim ve nihayetinde sizin şirketinizde, sizin gök kubbeniz altında benim eserim bir kum tanesinden daha fazla bir şey değil. Ama bu eser benim her şeyim. Eserimin sonunda basıldığını görecektir kadar yaşayacak mıyım bilmiyorum; günleri sayılı bir böceğin içgüdüleriyle, benden çıkmış ve beni temsil edecek şeyleri güvenliğe almakta acele etmem oldukça doğal bir durum. Zira neyse ki benim gibi hasta olmadığınızı ve benim için uzun zamandır bitmiş olan güzel günlerin sizin için bol sayıda geri geleceğini biliyorsunuz. Diğer kâğıdın arka sayfasının yazılmaya başlanmış bir mektup olduğunu fark ettiğim için hemen bitiriyorum, özür dilerim. Bu sefer anladığınızı ve hiçbir yanlış anlaşılmanın benim sevecen duygularımı artık incitmeyeceğini umuyorum.

Provalar için hiç bir borcum olmadığını (birinci cildin sonunun basılmamış olması nedeniyle durum tam tersi) göz önüne alarak, (bana kibarca söylediğiniz gibi, bu eseri yayımlamaktan vazgeçmenin ve sadece ilk cildi tutmanın yarattığı sıkıntı için) küçük miktarda bir tazminat isterseniz, size bunu takdim etmeye hazırım; bana bir rakam vermek isterseniz, makul olsun. Ama bunun, ilk hesaplaşmamızdan itibaren (orada kitabevlerine gönderilen kitaplar gösterilemiyordu) kitabın haklarının N.R.F'ye geçeceği güne kadar, *Swann'ların Tarafı*'nın satışından dolayı bana olan borcunuzu almamı hiçbir bakımdan engellemeyeceği çok iyi anlaşılmalıdır. Size teklif ettiğim bu tazminat için bir neden görmüyorum, ama siz bunun adil olduğunu düşünürseniz seve seve yapacağım; her

şeyden önce 1) sizi sıkıntıya sokmamak 2) gittikçe güvenilmez bir hal alan sağlığımın durumunu hesaba katarak *Swann*'ın sonuna güvenli bir yer sağlamak istiyorum. Bu sefer, açıklamaları kendim yaptığım için, daha iyi anlaşılacağımı ve bir yayıncı kaybetsem de bir dost kazanacağımı ummaktan başka elimde kalan bir şey yok.

Marcel Proust.

Louisa de Mornand'a

[Haziran civarı 1917]¹

Sevgili Louisa,

Mektubunuzun bende nasıl büyük bir üzüntüye neden olduğunu ancak birkaç sözle ifade edebilirim.² Bu büyük üzüntüm son derece doğal; benim sizi sevdiğim gibi severseniz, sizin acı çektiğinizi bilmek beni acımasızca yaralar. Ve bilirsiniz ki insan bu durumda sevdiklerini o kadar çok düşünür ki bu düşünce acı vermeye başlar; bu, tıpkı insanın hasta olduğunda tam da acı veren ve yapmaması gereken hareketleri yapmasına benzer. Size sevgimi ve üzüntümü çok kısa bir biçimde yazıyorsam, bunun nedeni bu sabah duman solurken, muhtemelen astım tozlarının bile savaş sırasında kalitesinin düşmesi nedeniyle, alev alan bir tutam tozun gözlerime sıçraması ve gözümün kenarını yakmasıdır. Doktora gitmedim, bir şey olmaz diye düşündüm, ama acısı bir türlü dinmedi, yazma yorgunluğuna yakalanmam için bana bildirdiğiniz o talihsizlik haberi gerekiyormuş. L...’nin³ size harika bir mektup yazması beni şaşırtmadı. Geçenlerde, onunla birlikte yetişmiş ve yine de onu belki benim kadar iyi tanımayan bir grup kadına söylediğim gibi, tanıdığım en yüce gönüllü kişidir ve onunkiler kadar bayıldığım

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (V. cilt, s. 189-191); *Kolb*'de (XVI. cilt, s. 162-164) yayımlanmıştır.

2 Mektubun yazıldığı kişi o mektupta, erkek kardeşi Ernest Montaud'nun savaşta öldüğünü yazmıştır.

3 Louis d'Albufera.

başka mektup yoktur. Zavallı kardeşinizin ailesi için yaptıklarına son derece hayran kaldım. Ve inanabiliyor musunuz (sanırım zaten bunu L...’ye söylemişim), görmüş olduğum ona ait bir fotoğraf üzerine, kendisini çok merak etmiş ve onunla tanışmak istemişim; dostum veya sevgilim olan birinin erkek cinsiyetinden kadın cinsiyetine (veya tam tersi) dönüşmesi¹ oldum olası ilgimi çekmiştir. İşte bu nedenle üç yıl önce, on beş yaşındayken gençliğimin büyük aşkı olan ve onun için kendimi öldürmeyi istediğim bir kadının erkek kardeşi küçük B...’yi² görmeyi çok arzuluyordum. Bunun üstünden yıllar geçmişti. Buna rağmen genç erkek kardeşini görmek çok ilgimi çekiyordu. Heyhat, adam nerdeyse savaşın başlangıcında öldü. Gözlerim beni rahat bıraksaydı, size daha başka birçok örnek verebilirdim, aralarında (aslında hiçbir zaman görmediğim ve benden yaşça hayli büyük olmasına rağmen Champs-Élysées’de birlikte oyun oynadığım bir kadının oğlu olan)³ bir M. de F... de var. Hoşça kal, çok sevgili Louisa, kalbim sizin kalbinizle çene çalmaktan usanmıyor. Bana artık mektup yazmayan ve zaten hiçbir cevap gerektirmeyen son mektuplarıma cevap vermemiş olan L...’ye beni hatırlatın. Onun fikirleriyle temas halinde olmak hoşuma gidiyor.

Size yürekten bağlı olan,

Marcel Proust.

Bir defasında, bir restoranda gördüğüm birini nasıl siz zannedip, Mlle de Mornand mı diye sordurduğumu size anlatacağım. Doğru hatırlıyorsam kadının adı Mme Dussaud idi. Size benziyor mu?

1 Bu aynı düşünce hakkında, bkz. Louis d’Albufera’ya yazılmış [18 Haziran 1903] tarihli mektup (*Kolb*, III. cilt, s. 349-354) ve Prens Dimitri Soutzo’ya yazılmış [Nisan 1918] tarihli mektup aşağıda (s. 233). Louis d’Albufera / Louisa de Mornand ve Paul Morand / Hélène Soutzo gibi gayri meşru çiftler arasındaki ilişkiler, Proust için kimlik ve geçişli benimseme, kılık değiştirme ve kurala aykırı tersine dönüşlere ait farklı yöntemler konusunda deneyler yaptığı bir alanı oluşturur – “ilgimi çekmiştir” sözünden sonra gelen bölümde Proust bunu eğlenceli bir biçimde özetlemiştir.

2 Dimitri ve Marie de Benardaky.

3 Antoine de Fréminville, genç kızlık soyadı Lévesque olan Mme de Fréminville’in oğlu.

Madam Émile Straus'a

[Temmuz sonu-Ağustos başı 1917]¹

Hanımefendi,

X...² birkaç gün önce Mme de Sévigné'nin şu sözünü alıntılanmış olmalı (ne alıntılanmadı ki?): “Şakıyan bir yaprak ne kadar da güzeldir.”³ Ben şöyle diyeceğim: “Şakıyan bir kâğıt yaprağı ne kadar da güzeldir.” Ve aslında sizden gelen bir mektuptan daha güzel bir şey yoktur. (Bir sözcüğün üstünün karalandığını⁴ görerek X...’in yapmış olduğu gibi, Geneviève Straus’tan, diyeceğimi sanmayın, “kâğıt” sözcüğünü yanlışlıkla tekrar etmişim. X...’den daha az âlim olabilirim ama ondan daha az görgüsüzüm). İtiraf etmek gerekir ki öyle olmaya çabalıyor gibi görünüyor... Yazılarından birinde Mme de Noailles’dan dizeler alıntılıyor ve şöyle diyor: “Anna de Noailles’ın bu dizeleri”. Böyle bir fikrin başkasının aklına gelmiş olacağını sanmıyorum, çünkü Mme de Noailles bir tek dizeyi bile Anna de Noailles diye imzalamamıştır. Onu genç kızken tanıdım ve ondan Mme de Noailles dışında söz etmek aklımın ucundan geçmedi. X... ile ilgili olarak, sizi son gördüğümde söylediğim gibi yavaş yavaş dışarıya çıkmaya başladım, bir keresinde ona rastlamış olmam sizi şaşırtmayacaktır. Ama beni en çok şaşırtan şey, ona, katıldığım hiç de şık olmayan tek akşam yemeğinde rastlamış olmam.

5

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 176-180); *Kolb*’de (XVI. cilt, s. 195-200) yayımlanmıştır.

2 Joseph Reinach. Bu mektupta görüldüğü gibi, Dreyfus davası sırasında, Proust tarafından bu politikacıya duyulan ve açıkça ifade edilen saygı, 1914 yılında Reinach’ın Dreyfus’un orduda yapacağı reforma yardım etmeyi reddetmesinden itibaren güven-sizlik ve kin halini almıştır.

3 Mme de Sévigné, Mme de Grignan’a yazılan mektup, 26 Haziran 1680.

4 Bu mektupta üstü karalanan sözcük, Proust’un daha sonra açıkladığı gibi, şüphesiz “kâğıt” sözcüğüdür.

5 Mektubun ilk basımında, burada bazı satırlar eksiktir, daha sonra Kolb tarafından düzeltilip eklenmiştir: “Sigara içmeyi, hesap ödemeyi ve dışarda yemek yemeyi bilen bu maymun, kıyafetleri içinde, hep biraz ‘Konsül’ havasında. Zavallı Reinach’ın bile saçları beyazladığına göre, yaşlılığın yüceliği bu aşağı düzey kardeşimize ulaşmış gibi görünüyor ve ara sıra hemen hemen insani ışıltılar bakışında belirdiğine göre, Jardin

Bana, büyük bir otorite kurmuş ve “Devlet benim” sözünü o kadar sık tekrar etmiş ki sonunda buna kendisi de inanmış, yani bunu gerçek kılmış gibi geldi. Onu tekrar görseydim, olduğu gibi sevebilirdim, ama yemekten sonra çıkmış ve konuşmadık. Gitmesine özellikle üzuldüm, çünkü sonrasında çok ilginç bir hipnoz seansı yapıldı. Davetin sonunda, hava saldırısı alarmı verildi. Uçaklar, Kraliçe Takımyıldızı’nın sağından mı yoksa solundan mı uçtular size söyleyemeyeceğim, tek bildiğim üşüdüğümdü, zira balkona çıkmıştım ve yükselip alçalan uçakların takımyıldızlarını bazen tamamladıkları, bazen de gölgede bıraktıkları bu harika Kıyamet ânını izlemek için orada bir saatten fazla kalmıştım. Bu sadece gökyüzünü izlemekten ibaret olsaydı bile, yine de çok güzeldi, her şey o kadar harikaydı. Olağanüstü olan şey, üstte göğe ait sahnenin, altta da yeryüzüne ait sahnenin olduğu El Greco tablosundaki¹ gibi, balkondan o yüce “Gök kubbe” görülürken, aşağıda (bütün bu olayların geçtiği) Hôtel Ritz, Hôtel du Libre Échange’a² dönüşmüş gibi görünüyordu. Gecelikli veya hatta bornozlu kadınlar “tonozlu” salonda göğüslerine inci kolyelerini bastırarak dolanıyordu.³ Hipnoz seansına gelince,

d’Acclimatation’u (tercih ettiği) Institut için bırakmış gibi geldi bana. Şu sırada sizin “konuğunuzsa” bu mektup şüphesiz onun teveccühünü kazanmamı sağlayacaktır; bununla birlikte bu teveccühe ihtiyacım olacak zira kitabım için Napoléon ve General Négrier hakkında hâlâ elimde bilgi yok.” (Kolb, XVI. cilt, s. 196).

Maymun Konsül Olympia’da gösteri yapıyordu; “zavallı Reinach”, Joseph’in erkek kardeşi Salomon Reinach’dır; General Négrier büyük bir olasılıkla, General François Négrier’nin (1788-1848) yeğeni François Oscar de Négrier’dır (1839-1913) – bkz. aşağı. s. 223-224, dipnot 1.

- 1 Proust’un *Gazette des Beaux-Arts* (1895, 1, s. 481; 1908, 1, s. 177) dergisinde bir reproduksiyonunu görmüş olabileceği ve Barrès’in *Greco ou le Secret de Tolède* başlıklı kitabında ileri sürdüğü çözümlemesinden de haberdar olduğu, El Greco’nun Toledo’da Santo Tomé Kilisesi’ndeki *El Entierro del Conde de Orgaz* (Orgaz Kontu’nun Gömülmesi) tablosuna gönderme yapılmaktadır. *El Entierro del Conde de Orgaz* (*L’Enterrement du comte d’Orgaz*) tablosunun ayrıca *Kayıp Zaman*’da üç kere adı geçer (özellikle bkz. RTP, IV. cilt, s. 338).
- 2 L’*Hôtel du Libre-échange*, Georges Feydeau ve Maurice Desvallières’in komedisi.
- 3 Bkz. *Yakalanın Zaman*: “Gecenin içine yükselen uçakların güzelliğinden dem vurdum. ‘İnen uçaklar belki daha da güzel, diye cevap verdi. Yükseldikleri an çok güzel, kabul ediyorum; takımyıldız formasyonuna geçerken, takımyıldızların tabi olduğu yasalar kadar kesin kurallara uyarlar [...]’. Ama sence yıldızlarla bütünleşmişken, saldırıya geçmek veya tehlikenin geçtiği sinyalinin ardından yere inmek için tekrar ayrıldıkları kıyamet ânı, yıldızlar bile yörüngelerinden çıkmışken daha da güzel değil mi? [...]” (RTP, IV. cilt, s. 337-338); “bir yandan gökyüzündeki kıyemeti seyrederken, bir yandan da yerde (tıpkı El Greco’nun bu iki düzlemin paralel olduğu *Orgaz*

seans daha da gülünçtü, çünkü Compiègne’li bir M. Delagarde isimli bir “amatör” tarafından yapıldı; Prens Eugène Murat (X... ona Violette derdi) kendi kendine uyandığında, manyetizmacı onu kendisinin uyandırdığını göstermek için, son hızla onu uyandıran hareketler yapmaya girişti ve böylece onu geçip birinci gelmeye çalışıyordu. Dahası (herkes gibi) soracak çok şeyi olan ve hipnoza mutlak bir inancı olan bu kadın, (şüphesiz hayal gücü noksanlığından) dişlerini gıcırdatmamaktan başka soracak bir şey bulamadı sonunda. Bu bana mütevazı bir talep gibi göründü. Muammayla temasın oluşturduğu anlamsızlığın derecesi zaten inanılır gibi değil.¹ Uyanıkken kıvrak bir zekâsı ve

Kontu’nun Gömülmesi tablosundaki gibi), gecelikli karakterlerin oynadığı bir vodvil izleyebileceğini söyledim; bu karakterlerin meşhur isimleri, eskiden Saint-Loup’yla sosyete haberlerini okuyup güldüğümüz (hatta eğlence olsun diye kendimiz de bunlara benzer haberler uydururduk) Ferrari’nin yerine geçen sosyete muhabirine gönderilmeye değerdi. O gün de, sanki savaş yokmuş gibi eski oyunumuzu oynadık, oysa seçtiğimiz konu tam da savaşla ilgiliydi: Zeplin korkusu. “Gözümüzden kaçmayanlar: Geceliğiyle muhteşem bir görüntü sergileyen Guermantes Düşesi, pembe pijaması ve bornozuyla tasvir edilmesi imkânsız Guermantes Dükü vs.” – “‘Eminim’, dedi ‘Saint- Loup, bütün büyük otellerde, Amerikalı Yahudi kadınları gecelikleriyle bütün servetini kumarda kaybetmiş bir dükle evlenmelerini sağlayacak inci kolyelerini yıpranmış göğüslerine bastırırken görmek mümkün olmuştur. Bu tür gecelerde Ritz Oteli, Serbest Mübadele Oteli’ne benziyordur herhalde.” (RTP, IV. cilt, s. 338-339). Ayrıca bkz. bir sonraki dipnot.

- 1 Bkz. *Yakalanan Zaman*: “Çünkü izinli, yani savaştan sağ kurtulmuş askerlerde, bir medyum tarafından hipnotize edilen kişilerde ve ruhu çağrılan ölülerde muammayla temasın tek sonucu, insanların söylediği sözlerin anlamsızlığını inanılmaz ölçüde artırmaktır (böyle bir şey mümkünse tabii)” (RTP, IV. cilt, s. 336-337). Burada, hem Proust tarafından yazılmış mektupta hem de romanında, birbirine yabancı iki motif arasında, yani savaş (bkz. bir önceki dipnot) ile *hipnoz* arasında bir yakınlık örneği bulunur. Yazarın, Mme Straus’a belirttiği gibi, “Napoleon hakkında bilgi”ye ihtiyacı olması ve bu bilgiyi Reinach’ın kendisine sağlayabileceğini düşünmesiyle ilgili olarak (bkz. yuk. s. 221-222, dipnot 5), aynı şekilde daha ileriye yerleştirilmiş bir gelişmeyi içeren (ve yayımlanmış metinde de tutulmuş olan) ve romanın bu pasajının elyazmasında yer alan bir karalama kağıdının, 1914-1918 yıllarında savaş sırasında Mazurya’da Hindenburg tarafından tekrar uygulanan ve İmparator’un 1812 savaşında uyguladığı bir planı tasvir ettiği de görülür. Bu aynı gelişmede, 1870 savaşından kalmış askeri doktrine ait kısa bir not yer alır; buna göre, Mme Straus’a yazılan bu mektupta, Proust’un Reinach’dan bilgi almak durumunda kalacağı kişiler arasında yer alan subay François Oscar de Négrier’nin de içinde bulunduğu bir anlaşmazlık yaşanmıştır (RTP, IV. cilt, s. 1215-1216, b s. 338). Reinach’a Napoleon ve Négrier hakkında sorulacak soruların 1812 davası ve 1870 savaşıyla ilgili olduğunu kabul ederek, bir ikinci kez *Yakalanan Zaman*’ın elyazmasına eklenmiş karalamanın tamamlayıcı özelliği, mektubun (elyazmasından önce veya sonra olmasına bakılmaksızın) en azından bu eklenti için, öncesinde olduğu varsayımını ileri sürmemize

renkli bir kişiliği olan Beaumont, uyutulunca Chabert gibi zar zor konuşuyordu. Ona iğne batırıldığında hissetmediği doğru, ama bu durum, her halükârda ona iğne batırmanın zorunlu olduğu hallerde bir işe yarayacaktır. Dahası, anatomiden bihaber hipnozcu, iğneyi batıranlara karşı rahat bir tavır içinde, Thiron veya Guy'in kullanacağı bir tonda: "Dikkat edin iğne bir atardamara denk gelmesin" diyordu ve bu laf insanın içini ürpertiyordu. – Hanımefendi, bu yorgun halimle o kadar çok dilbilgisi hatası yapıyorum ki burada bitiriyorum. Size Savaş'tan bahsetmedim, çünkü istediğim tam da sizi bu konudan uzaklaştırmaktı. Ve bu nedenle size Mme de Jaucourt veya Mme de Béarn'den bahsetmiş olsaydım daha iyi olurdu. Ama "suiistimal etmek" istemedim. Bana zor zamanlardan bahsettiğinizde beni üzüyorsunuz, ama sağlığınıza üzerinde bunun nasıl bir etkisi oluyor söylemiyorsunuz. Soğuk almanıza çok üzıldüm, savaş var, sağlığı zaten iyi olmayan biri için bu çok fazla. Size yeniden yazacağım. Bu arada, M. Straus'a da saygılarımı sunarım.

Marcel Proust.

Not: Önsöz'le (*Sur la lecture*) birlikte *Sésame*'i ekledim.¹

böylece olanak sağlar; çünkü yazar, romanında *Napoléon* ve *Négrier* motiflerini diğer iki motif olan *savaş* ve *hipnoz*la, mektubunda yaptığından farklı olarak, ancak bunlar hakkında istediği bilgileri gerçekten edindikten sonra birleştirir. Öyleyse bu mektup bu motiflerin birleştirilmesinin ilk deneyini oluşturur.

- 1 Proust'un *Sésame et les lys* (Paris, Mercure de France, 1906) çevirisi için yazdığı önsöz, *Sur la lecture* başlığı altında, 15 Haziran 1905 tarihinde *La Renaissance* latine dergisinde çıkmıştır.

Marie Scheikévitch'e

5 Ağustos 1917¹

Hanımefendi,

Size cevap olarak yazacaklarımın aşırılığı bile beni sessizliğe hapsediyor.² Umarım çalışmışsınızdır veya çalışacaksınız, çünkü oğlunuzu isteyerek kendinizden mahrum bırakıyorsunuz.³ Çalışırsanız bu fedakârlığa daha rahat tahammül edebilirsiniz. Montesquiou'nun keyifsizliği size karşı değil, başka birineymiş ve o kişinin değerinin bilinmediğini görmek beni üzdü (bu, o kişi siz olmuş olsaydınız, üzgün olmayacaktım demek anlamına gelmiyor). Aslında ondan bir mektup, daha doğrusu açıklayıcı gerçek bir hatıra aldım. Ne yazık ki, önyargıları konusunda inatçı biri ve karşısında uzlaştırma niyetimin başarılı olmadığı belki de tek kişi. Bu niyeti, dünyada iyi niyetli insanlar arasında geçerli kılabilirsiniz. Ama onun niyeti tamamen iyi değil. Ayrıca X...'den⁴ de mektuplar aldım, kendisi de geldi, ama onu kabul edemedim. Mektupları çok nazikti, ama beni şaşırttı. Mektuplarda bana özellikle o okumasının⁵ kutsal bir şey olduğunu söylüyordu. Bu cümleye cevap vermedim, ama sıfat oradaydı. Oysa X... gibi bir yeteneğim olsaydı, en çok hoşlanacağım şey, sanırım eserime hiç önem vermemek, hele okumasına ve okuma ayinlerine daha da az önem vermek olurdu. Ve sanıyorum ki Vergilius *Aeneis*'i birkaç arkadaşına ilk defa okuduğunda, nerdeyse bitmek üzereyken Maecenas arkadaşlarıyla gelse, yazar onların gelişlerini kutlar ve onlara likör ikram ederdi. Bütün bunlar hakkındaki değerlendirmemi ve kutsal sıfatını başka kimseyle paylaşmamanızı

1 Bu (acele) mektup *Corr. Gén.* (V. cilt, s. 246-247); *Kolb*'de (XVI. cilt, s. 202-203) yayımlanmıştır.

2 1917'de Proust ile mektubun yazıldığı kişi arasındaki ilişkide hafif bir soğukluk olduğu sezilmektedir. Proust ona Haziran ayında şöyle yazmıştır: "Birkaç ay önce, size karşı aynı kalmam mümkün değil, çünkü sizin bana karşı aynı olmadığınızı hissediyorum diye üç kere size yazdığım da bunu çok iyi anlamışım" (*Kolb*, XVI. cilt, s. 170). Bunun altında, belki de Mme Scheikévitch'in Proust'a, dışarı çok çıkmasına rağmen eski dostlarını ihmal ettiği yönündeki sitemi yatmaktadır.

3 Mme Scheikévitch oğlunu savaşa göndermiştir.

4 Jean Cocteau.

5 Cocteau'nun *Cap de Bonne-Espérance* başlıklı şiir kitabından, Haziran 1917'de Paul Morand'ın evinde yaptığı okuma.

rica ediyorum sizden. Zira herkes sanatı kendi tarzında algılıyor, X...’e hayranlık duyarım ve onu severim, onu üzmek istemem, zaten mektuplarına cevap vermediğim için kendimi yeterince suçlu hissediyorum. M. W. Berry’nin konferansı elime geçti ve İsa’dan elli bin yıl önce, Michelangelo’yu yapan o kuşku götürmez hümanizmi açığa vurması kelimenin tam anlamıyla gözümü kamaştırdı.¹ (Amerikalı bir hukukçunun bu kadar müthiş bir Fransızca yazması insanı şaşkına çeviriyor. Kim bunu yazmış olmakla övünmez ki.)

H...’lerin² evinden bitkin bir halde döndüm ve ellerinizden saygıyla öperek sizden ayrılıyorum.

Marcel Proust.

André Gide’e

102, Haussmann Bulvarı
[? Ekim 1917]³

Sevgili dostum,

Kitabınız elime geçti,⁴ lakin anlıyorum ki benim mektuplarım ne yazık sizin elinize geçmemiş. Ve size *Nourritures terrestres* (Dünya Nimetleri) için teşekkür etmek amacıyla yazdığım mektubun elinize ulaşmamış olan tek mektup olup olmadığını sordum kendi kendime. Öyle ki, size bildirmiş olduğum istekleri bilerek yapma-

1 Söz konusu olan şüphesiz, daha sonra *L’Art méditerranéen. Discours d’ouverture du Salon français de Barcelone, prononcé à Barcelone, le 12 avril 1917, par M. Walter Berry, président de la Chambre de commerce américaine de Paris* (Paris, Eugène Figuière et Cie, s.d.) başlığı altında yayımlanacak olan konferanstır.

2 Hinnisdael.

3 Bu mektup Gide (s. 59-65) ve Kolb’de (XVI. cilt, s. 237-242) yayımlanmıştır.

4 Bu mektup André Gide’in 17 Eylül 1917 tarihinde Proust’a *Nourritures terrestres* kitabının bir nüshasını şu notla göndermesinden sonra kaleme alınmıştır: “Sevgili Proust, görüntüsü hoşuma giden bu minik kitabı size göndermek için duyduğum dostane isteğe karşı koyamadım; gerçi bu, kitabın yeniden basımı, ama az sayıda basıldı ve yakında nadir kitaplar arasına girer... ayrıca bu, size dostluğumu bir kez daha ifade etmem için de bir bahane oldu” (Kolb, XVI. cilt, s. 227).

dıysanız, bunları yinelemekten çekinirim; eğer bunları göz ardı ettiyseniz ve ben, sessiz kalarak, önlenabilir bir yanlış anlaşılma-
dan kaynaklanan tek kusurumu devam ettirme tehlikesiyle karşı
karşıya kalırsam, bunları yinelemekten çekinirim. Örneğin,
bana ısrarla “sevgili Proust” diye hitap ediyorsunuz ve asla (ismim-
le hitap etmediğiniz için bunu isteyemiyorum) “sevgili dostum”
demiyorsunuz. Dostluk kelimesinin duygularınızı biraz aştığını
düşünüyorsanız da bunda son derece haklısınız. – Minik ama çok
büyük kitabınıza dönersek, halihazırda bir nesli beslemiş olan ve
daha başkalarının da onunla yaşayacağı *Nourritures terrestres* elime
geçtikten sonra, hemen olmasa da, en azından bir hafta içinde size
teşekkür etmiştim. Zira özellikle de sizin gibi büyük yazarlar, önce
kendini beslemiş olan şeyle başkalarını besleyen tohumlar gibidir.
Bitki dünyasında ve insan gönlünde beni her zaman en çok etkile-
miş olan şeylerden biri de budur; topraktan ve hayattan çıkmış ve
filizlenmeyi sağlamış unsurlar dağılır ve sonra aynı besi özünden
çıkan filiz, insanları besler. Ve yazar hakkında en kendiliğinden
oluşturduğum düşüncelerden biri olan bu düşünce, söz konusu siz
olunca, o kadar uygun bir hal alır ki sanki bir derece daha çok ve
kıyas kabul etmeden doğrudur. Zaten bu kitaba ait en gizli güzelliği
hep göz ardı ediyorsunuz muhtemelen, zira kitabın özünü bütü-
nüyle bilseniz de anlatım biçimini anlayamazsınız. Ve bu kitabın
getirdiği yenilik –elbette uzun süreli olan, çünkü sanatta yeni olan
asla zamanın buyruğunda kalmaz– ve kitabı birkaç yıl bir kenara
kaldırsanız sizi daha fazla ele geçiren yenilik, her şeyden önce an-
latım biçimindedir. Eskiden hayran olduğum bir yazarı, *Protée*’de¹
ötekinden daha iddialı, daha bilimsel ve en azından onun kadar
zayıf bir *Belle Hélène*² yazdı diye azımsamak istemem. Ama *Nourri-
tures*’deki o anlatım biçiminin yanında, Claudel’in serbest nazımının,
ya da buna başka ne denebilirse, yapmacık amaçları da nedir ki.
Siz yaşayacaksınız, çünkü başkalarından beslendiniz ve beslediniz.
Sevgili dostum, çağdaşlarımızdan bazılarının alışkanlığının aksine,
edebiyattan çok yüce bir fikir yapılabileceğine ve yürek temizliğiyle
gülümsenebileceğine inanıyorum. Size, inanılmaz bir cehalette ama
olağanüstü yeteneklerle dolu olan oda hizmetçimden³ (Bonaparte

1 Paul Claudel, *Protée*, 1914’te yayımlanan satirik dram.

2 Henri Meilhac ve Ludovic Halévy, *La Belle Hélène*, komik opera, 1864.

3 Céleste Albaret.

ve Napoléon'un aynı kişi olduğunu ona daha yeni öğrettim; ona birazcık imla öğretemedim ve benim yazdıklarımın yarım sayfa bile okumaya sabrı hiçbir zaman yetmedi) bahsetsem sanırım canınızı sıkıcam; geçen gün (gözlerim çok ağrıdığı ve ben hâlâ gözlük kullanmadığım için) bana *Norritures*'den bazı sayfaları yüksek sesle okudu. Ertesi günden itibaren, bana söyleyeceği hoş olmayan veya alaycı olan her şeyi, öyle bir biçimde söylüyordu ki buna *Nourritures terrestres*'den "pastiş edilmiş" bir biçim denebilir mi bilmiyorum, zira pastışten benim anladığım daha edebi bir düşüncedir ve onun bunu yapması imkânsızdır, ama nihayetinde onun bundan ne kadar etkilendiğini kanıtlamaktadır. Dahası, tanıdığı herkes payına düşeni aldı. Prenses Soutzo'yu görmeye gidecek olsam ve Céleste'ten ona telefon etmesini rica etsem, Céleste benimle şöyle konuşmaya başlıyordu: "Nathanaël, size Beyefendi'nin kadın arkadaşlarından söz edeceğim. Bir tanesi var, onu yıllar sonra dışarı çıkardı, Ritz'e taksi, otel görevlileri, bahşişler, yorgunluk." Kapı çaldığında da: "Nathanaël, size Beyefendi'nin erkek arkadaşlarından söz edeceğim" ve daha birçok güzel şey söylüyordu, hepsini söyleyip sizi yormak istemiyorum. Bu şaheser için duyduğum saygıda kusur etmeden, size anlattığım bu çocukça şeyleri umarım iyi niyetle dinliyorsunuzdur; aynı şekilde, saygıda kusur etmeden, Prenses Soutzo bana tüm doğallığıyla (yokluğumun uzun sürdüğünü bana söylemek için) şunu yazdı: "Céleste *Nourritures terrestres*'i tekrar gözden geçirmeli, ondan sonra "Biliyorum madame' yerine 'Biliyorum la dame vs.' demez artık." – Nerdeyse tamamını hâlâ kolejdeyken yazmış olduğum ve 1893 yılına doğru basılmış olan eski bir kitabımı bulmaya çalışıyorum.¹ Kitabın şurasında veya burasında, yazık sadece

1 *Les Plaisirs et les Jours*, Paris, Calmann-Lévy, 1896. Proust burada, *Le Figaro*'nun *Supplément littéraire* ekinde çıkmış ve Lemoine davası hakkındaki yazı dizisiyle 1905-1910 yıllarında özellikle bağlı olduğu pastiş biçimine gönderme yaptıktan sonra, ilk yayımladığı kitabı belirterek, yazarlığının başlangıç yıllarına yönelik bir görünüm çizmektedir; *Swann* hayranı olan mektubun yazıldığı kişi, kısa süre önce Proust'a ifade etmiş olduğu gibi ona yazarlığının ilk yıllarında kayıtsız kalmıştır: "Birkaç gündür kitabınızı bırakmıyorum. Heyhat! Bu kitabı bu kadar sevmenin neden bana böylesi üzüntü vermesi gerekiyor?... Bu kitabı reddetmek N.R.F'nin en büyük hatası (zira bundan büyük ölçüde sorumlu olduğum için utaniyorum), benim hayatımda en çok içimi yakan üzüntülerimden, pişmanlıklarımın biri olarak kalacak. [...] Benim için, Mme X veya Y'nin evini sık sık ziyaret eden biri ve *Le Figaro*'da yazan biriye sadece. Sizi, itiraf etmeliyim ki, *Verdurin*'lerin tarafında, bir snop, yüksek sosyeteden bir amatör sanıyordum!" (11 Ocak 1914; *Kolb*, XIII. cilt, s. 51 ve 53).

Nourritures terrestres'deki bir cümleden örnekseme yapan bir cümle bulurdunuz (örneğin ağaç yaprakları olan yeşil mağaraların üstünde). Ve bunun, üçgenlerin dünyası gibi zekâ dünyasından geldiğini şüphesiz sanmıyorum ve iki zekâyâ ait aynı açının veya kenarın bu zekâların birbirine eşit bile değil ama benzer olması için yettiğine inanmıyorum. Ama bazen bazı teselliler ve belki sizinle devam ettirmekten büyük zevk alacağım dostane ilişkiler fırsatı bulabildiğimi düşünüyorum. Bana ne zaman Paris'te olacağınızı bildirmeniz yeterli olacaktır ve ben ilk sağlıklı günümde sizi görmek için veya sizinle yemek yemek için kendimi ayarlayacağım. Sevgili dostum, sizi ziyaret etmenin benim için ne anlama geldiğinden size daha önce bahsetmiş miydim bilmiyorum; birden, herhangi bir gülümsemenizle, (bütün bunlarsız da zaten çok beğendiğim) yüzünüze, en azından fiziksel olarak görülebilir olmadığı için içi boş bir söz olduğuna inandığım Manevi Güzellik'in bir örtü gibi yayıldığını gördüm. Ressam Denis'nin sizin için yazmış olduğu ve tamamını aslında pek beğenmediğim cümlelerin¹ anlamını işte o zaman daha iyi anladım. Fazlasıyla yorgun gözlerim, daha uzun süre bu sohbeti devam ettirmeme izin vermeyecek; belki de siz epey bir dakikadır bu sohbetten ayrıldınız ve beni artık dinlemiyorsunuz, ben de boşlukta konuşmaya devam ediyorum... Delphoi kâhini gibi kesin bir güzellikte tarif etmiş olduğunuz talimatları izlediğimi kendime söyleyebilmeyi isterdim (söylemek istediğim: eserimde izlediğimi, mektubumdan bahsetmediğimi anlamışsınızdır!) : “Bir başkasının senin kadar iyi yazmış olacağı bir şeyi yazma.”² Heyhat, buna çok sık bağlı kalmadığımı farkındayım. Yine de bu sözler sizin için bir övgü, diğerleri içinse öğrenilecek bir şey olarak kalacak.

Size minnettar olan

Marcel Proust.

1 Büyük bir olasılıkla: “[...] klasik, sağlam, şimdiden olgun bir dehası olan bilge A.G. [...]” (Maurice Denis, *Théories 1890-1900 Du symbolisme et de Gauguin vers un nouvel ordre classique*, Paris, Bibliothèque de l'Occident, 1912, s. 44; Kolb, XVI. cilt, s. 241, dipnot 11, s. 240)

2 *Nourritures terrestres*'den yaklaşık alıntı.

André Gide'e

20 Ocak 1918¹

Sevgili dostum,

Mektubunuz bana çok dokundu, boşboğazlığım konusunda düşündükleriniz ayrıca beni üzdü, bir yandan da mutlu etti, çünkü sanırım hayatınızda sizi mutlu eden bir şey var. Ama bana tamamen güvenmediğiniz için, bu mutluluğunuzu, kısmen bile olsa, bana açıklamayın lütfen (zaten tahmin ettiğim hiçbir şey de yok). La Bruyère ne güzel demiş: “Güven tam değilse, tehlikelidir; çok nadiren her şeyin söylenmesi veya gizlenmesi gerekmeyen koşullar oluşur. Elinden bir fırsatı alabileceğine inanılan birisine şimdiden çok fazla sır verilmiştir.”² Kelimenin en doğru anlamında bile, merak etmediğimi de ekleyeceğim. Bir dostumun bana bir sırrını açmamasına tek bir durumda üzülmem; eğer, ona doğrudan hizmet edebileceğim halde, kalbinin veya izzetinefsinin söz konusu olacağı bir durumsa bu. Aslında size çoğu zaman söylemişimdir, arzu ettiğim şeyleri hep elimden kaçırarak kendim için son derece beceriksiz olsam da, başkaları için çok çok becerikliyimdir, çünkü bir insanda normalde birlikte bulunmayan iki niteliği birleştiririm: bir yandan belli bir basiret, öte yandan tam bir izzetinefis eksikliği ve bir dostu aldatma beceriksizliği. Bu yüzden istidadımda yanılmışım, düellolarda gedikli bir aracı veya şahit olmalıymışım. Zaten, başkalarını başarıya götürmek, kendileri için her şeyde başarısızlığa uğramış insanların avuntusudur. Bana atfettiğiniz –ve tabiatıma tamamen ters olan– kusura, yani boşboğazlığa gelince, yanılgınızın nedeni muhtemelen şudur: Son ziyaretiniz sırasında, Jammes’ın hoşunuza giden bir hikâyeye anlatma tarzı olduğunu söylediğiniz bir sayfanız aklıma geldi (sanırım *Isabelle*’de idi). Kendi kendime onunla yarışa girip, ben de size birkaç tane anlattım veya anlatmayı istedim. Ama hikâyeler tanımadığım insanlarla ilintiliydi, yanlarında belki bir kez yemek yemiş ve onları bir daha görmemişim. Onların hiçbir şekilde mahrem olmayan sözlerinin anlatılması

1 Bu mektup Gide (s. 66-73) ve Kolb’de (XVII. cilt, s. 64-68) yayımlanmıştır.

2 La Bruyère’in *Les Caractères* kitabındaki “De la société et de la conversation” bölümünden bir pasajın oldukça yakın bir alıntısı.

na, ben boşboğazlık demezdim. – Heyhat, dostlarımla ağzı sıkı sandıkları birisine açıkladıkları kendilerine ait sırların bana geri geldiğini görüyorum, çünkü o birisi bunları bir başkasına, o da bir başkasına anlatıyor. Oysa ben böyle bir şeyi kesinlikle yapmayacak biriyimdir. Önemsemediğim insanlar için oldukça sert yargılarda bulunabilirim. Ama bir dostuma (ve üç yıldan beri, benim için bir dost olduğunuzu düşünüyorum) bunu asla yapmam. Sevgili dostum, sizi ikna etmiş olduğumu bana göstermek için, ne olursa olsun bana sırrınızı söylerseniz çok üzülürüm. Bu durum beni tam tersine mutsuz edecektir. Ve siz, eğer mutluyunuz, mutluluğunuzu kendinize saklamaya gayret edin. En basit bir itirafta bile, bunun eksilme tehlikesi vardır. Hugo'nun anne sevgisi için çok da güzel söylediğinin¹ aksine, mutluluğunuzu paylaşarak, onu katlamazsınız. Özetle, lütfen bana hiçbir şey söylemeyin. – Sanırım sizi Paris'ten geçtiğinizde göremeyeceğim. İşte nedeni. Şu sırada krizlerim, gecenin ileri bir saatinden önce neredeyse hiç bitmiyor. Örneğin, geçen sefer beni görmüş olduğunuz saatte, kimse evime giremezdi. Bunun nedeni, ameliyattan çıkmış biri için yorulmuş olmam; doktorun ona izin verdiği saatlere uymam gerekti ve sonunda hastalığım bir sarkacın salınımı gibi öcünü aldı. Bunun iyileşme yolunda ilerleyeceğini düşünüyorum (zaten –nadir de olsa– nispeten soluklandığım günler var) ve bunu çok istiyorum, çünkü N.R.F'den hâlâ provalar gelmedi ve nihayet geldiğinde çok çaba harcamam gerekecek. Bu gecikmeden ötürü, N.R.F'ye özellikle şikâyetle bulunmayın; basımevi sahibi bir formayı bozmuş; N.R.F'de bunu ona kimin gönderdiği bilinmiyormuş vs. Ben yeterince şikâyetle bulundum zaten, hatta belki yapmam gerekenden daha fazla; dolayısıyla benim yakınmalarına siz de azarlarınızı eklerseniz çok üzülürüm. Bu, bir o kadar da gereksiz olacak, çünkü basımcı hızlı bir şekilde yapmaya söz vermiş. – Sevgili dostum, kitabımı, basıldıktan sonra veya en azından provalarda önemsiz değişikliklerin dışında başka bir şey kalmadığını size söylediğim zaman, okuyarak beni çok mutlu edeceksiniz ve kitabımın bir parçasını beklediğinizi bana göstereceksiniz. Şimdiki halinde, size olabilecek en yanlış fikri verecektir. Öte yandan, belirli bir biçimi olmayan bu

1 *Les Feuilles d'automne* kitabında, bir annenin sevgisiyle ilgili olan ilk şiirdeki dizeye gönderme yapılmaktadır: “Her biri kendi payına düşeni alır, herkes ise tamamını!”

provalar bile, cildin bir başlangıcının provalarından ibaret. Oysa beni bütününden değerlendirsınler diye, başka türlü yapabilmem için onca neden varken, bütün eseri aynı anda yayımlıyorum. Dolayısıyla, son halleri (öyle olmaktan uzaklar!) olsa da, kısmen okunmuş yüz sayfa, uğrunda çok önemli gelirler feda ettiğim bir şeyle ters düşecek. Çalışmamın ilerleyişinin şeklini görmek sizi memnun edecekse –eserim böyle bir zahmete değmese bile– siz kitabın basılı halini bir kere gördükten sonra, benim istediğim de zaten provaları size ulaştırmak. Ama daha sonra, rica ediyorum, önce değil. Elbette, ilginizi çekebilecek şu veya bu parça olursa, provalar netleştikten sonra size o kısımların provalarını seve seve ileteceğim. Ama şu anda beklediklerimin sizi memnun edebilecek ve bütün içindeki yeri dışında anlamı olmayan provalarla hiçbir şekilde ilgisi yok. Bu kadar çok konuştuğum ve kitabımla sağlığımdan bu kadar çok bahsettiğim için beni affedin, aslında ikisinin de pek önemi yok. Ama “geçerken” sizi görmeyi çok umut etsem de, beklenmedik bir şekilde gerçekleştiremediğim takdirde, bunun nedeninin sizi görme isteğimin noksanlığından kaynaklanmadığını bilin istedim. Ve öte yandan, eserimi size sunma zamanını biraz erteliyorsam, bunun da nedeni tam olarak izlenimlerinizin benim için son derece değerli olmasıdır. Ama kitap hiç yayımlanacak mı? Bu basımcının bir aydan daha uzun bir süredir söylediğine göre, provaları göndermemesinin nedeni işçisinin olmamasıydı, sonra da bana 1. cildin tamamını göndermiş olduğunu söyledi... Öte yandan, durumun böyle olduğuna inanmak için gelişmelerden yeterince haberdar olmayan N.R.F’yi arayıp onlara provalarını almadığım ve cildin üçte birini kapsayan bir forma olduğunu hatırlatmam gerekti, böylece onlar da bunu hatırladılar! Sonunda, kopyaları bende olmayan forma üstüne forma gönderdim. Bunlar ya yolda kaybolursa ne olacaktı? Bütün bunları N.R.F’ye, bu durumda Mme Lemarié’ye söyledim, yazdım, telefonda bildirdim, dolayısıyla artık tekrar söylenecek bir şey kalmamıştı, Mme Lemarié çok kibar davrandı ve mutabık kaldık. Ama bütün diğerlerine tercih ettiğim bu yayıncıdan (N.R.F) ayrılmak istediğim bir zaman oldu; ancak bu yayıncının saygınlığı benim en büyük itibarım, bu başkaları için daha az önemli olabilir, en azından burada fikirlerimin aktarıldığından eminim. Neyse, günden güne çok sayıda provanın elime geçeceğini sanıyorum. İçinde bulunduğum sağlık durumunda,

çok fazla vakit kaybetmemek lazım, çünkü elyazmalarım çok zor okunuyor ve ilk provalar her zaman, okunamayacak bir metinle hiç ilgisi olmayan bir şekilde gelecektir, dahası ben ölürsem kimse bir şey kazanamayacaktır. Hoşça kalın, sevgili dostum, size sadece kendimden bahsettım ve bununla birlikte sadece sizi düşünüyorum.

Hayranınız, dostunuz,

Marcel Proust.

Madam Dimitri Soutzo'ya

[Nisan 1918]¹

Prenses,

Sizin peşinizden koşmuş onca, can sıkıcı diyemesem de, patavatsızın arasında yer almadığımı söyleyerek bana hakkımı teslim edin. Yola çıkarken bana çok güzel bir mektup yazmışsınız, ama orada adresinizi belirtmemişsiniz. Adresi bulmaya çalışmadım. Céleste'in² kocasının hastalığı yüzünden, nerdeyse iki günde bir akşam yemeğimi Ritz'de yedim. Kimseye, hiçbir kapı görevlisine, şef garsona, otel hizmetlisine vs. nerede olduğunuzu sormadım ve daha ziyade, meraklı adamlara veya kadınlara nerede olmadığınız konusunda cevap verebilmek için, mektubunuz elime geçmeden bir gün önce, yani bundan üç gün önce, düzenli olarak Beaumont'ları gören Lucien Daudet'ye nerede olduğunuzu sormaya karar verdim. Bu soruyu sorduğum için biraz onurum kırılmıştı... Beaumont'ları görmedim, onlarla öyle sık birlikte davet ediliyorum ki arkadaşınızın böbreğinde düzelme olduğu sonucuna varıyorum.³ Bu sık gerçekleşen yemek davetlerinden biri Mme Scheikévitch'in evindeydi ve oraya gitmediğime, erkek kardeşiniz Beyefendi⁴ orada

1 Bu mektup *Morand* (s. 80-83) ve *Kolb*'de (XVII. cilt, s. 175-178) yayımlanmıştır.

2 Céleste Albaret, Marcel Proust'un hizmetçisi ve Odillon Albaret'nin karısı.

3 Étienne de Beaumont'un bir sağlık sorunu ima edilmektedir.

4 Jean Chrissoveloni.

olduğu için daha da üzüldüm... Sevmiş olduğunuz bir kişinin başka bir cinsiyete geçmesi konusu çok ilgimi çekiyor.¹ Aynı şekilde, savaşın başlarında ölen genç Benardaky'yle tanışmayı çok isterdim, kız kardeşi çocukluğumun sarhoşluğunu ve umutsuzluğunu belki hiç bilmedi. Prenses, size savaştan bahsetmiyorum. Heyhat! Savaş tam manasıyla öyle özümsemişim ki onu tecrit edemiyorum ve bende uyandırdığı umutlardan ve korkulardan bahsedemiyorum artık; çok derinden hissedilen duygular hakkında konuşamaz zaten insan, çünkü onları kendi benliğinden ayıramaz. Savaş benim için (kelimenin felsefi anlamında) bir nesneden çok benimle nesneler arasına giren bir töz. İnsanların Tanrı'yı ne kadar sevdiğini, savaşta gördüm. (Nevralji ağrılarını bilirsiniz, başka bir şey hakkında konuştuğunuzda, hatta uyurken bile bu ağrıları duymaya devam edersiniz.) Toplara ve *gothalara*² gelince, size bunları bir an bile asla düşünmediğimi itiraf edeceğim; ben çok daha az tehlikeli şeylerden –mesela farelerden– korkarım, ama nihayetinde top ateşinden korkmadığım ve hâlâ sığınağa nasıl gidilir bilmediğim (diğer kiracılar beni bu konuda affetmiyorlar) için, onlardan korkuyormuş gibi yapmak durumunda kalacaktım. Maalesef Céleste bütün bunlardan dolayı, nedenini anlamadığım ama saygı duyduğum gergin bir hisse kapıldı ve çok konforlu bir evi olduğu için beni bırakmasından endişeleniyorum, emin olamadığım için de onu etkilemeye çalışmıyorum. Ama Céleste'i kaybetme endişesine, Céline'i³ yeniden işe alma endişesi eklenecek; Céleste'in keyfi yerinde değil, çünkü Mme Catusse (ona iyilikler yapmıştınız) oturmadığı Nice'in üstündeki villasında kalmamı önerdi, bense Paris'te kalmayı tercih ettim. Ama sizin için, Prenses, anlıyorum ki bu hiç de aynı şey değil. Bana belirtmediğiniz ama Paris'ten uzak bir yerde olduğunuza göre (bana mektupları izletselerdi, çok hoşuma giderdi), bence, orada kalmak ne kadar doğalsa, siz her halükârda orada olmadığınız için, oradan dönmenin de o kadar bir aciliyeti yok. Yüreğimin aksine, hatta daha çok yüreğim için söylüyorum bunları. Zira sizi görmekten duyacağı sevinç, her seferinde bir alarm verildiğinde sizin için duyduğum kaygıdan ve rahatsızlığınızı hissetmekten çok büyük olmayacak. Maalesef kabul edemediğim Truelle dün beni görmeye geldi ve

1 Bkz. yuk. s. 220, dipnot 1.

2 Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda hizmete giren Alman uçakları.

3 Céline Cottin, 1913 yılına kadar Proust'un evindeki oda hizmetçisi.

Morand tarafından ona gönderilmiş bir mektubu çok hoş bir sadelikle benim için Céleste'e teslim etti. Oysa bu mektup, *imperatoria brevis*¹ tarzı içinde, küstahça yazılmış alabileceğiniz en buyurgan sözleşmeydi. Muhtemelen Truelle bu mektubu bu şekilde teslim almamıştır, bu nedenle ona bir şey demekten kaçındım. Ama buna sözleşme demek bile fazla gelir, adeta küçümseyici talimatlardan oluşuyor. Ve açıklamaların anlaşılmasını ve emirlerin yerine getirilmesini kolaylaştırmak için, Morand numaralandırmaya girişiyor:

1) bunu yapın;

2) onu yapmamakta haksızdınız vs.

Tamamı büyük harflerle yazılmış bir cümle var.

Napoléon'un asla bundan daha sert bir tarzda konuştuğunu düşünmüyorum. – Prens, şu anda bir rahatsızlık yaşıyorum ve size söylemek istediğim şeyleri daha sonraya ertelemek zorundayım.

Yola çıktığınız sabah size Hermant'ın *Les Affranchis*² kitabını göndermiştim. Size verildi mi?

Jacques de Lacretelle'e³

Paris 20 Nisan 1918⁴

Aziz dostum, bu kitabın kahramanlarının gerçek hayatta karşılıkları yok;⁵ daha doğrusu her bir kahramanın sekiz-on karşılığı var; Comb-

1 Kelimesi kelimesine: "üstün özlülük".

2 *Les Affranchis. Mémoires pour servir à l'histoire de la société*, Abel Hermant'ın romanı.

3 Çeviren: Roza Hakmen.

4 *Swann'ların Tarafı*'nın özgün basımının Japon kâğıdına basılan beş kopyasından birinin başında yer alması için yazılan bu ithaf mektup, *Cahier* (I. cilt, s. 190-192) ve *Kolb'de* (XVII. cilt, s. 193-197) yayımlanmıştır.

5 Proust, bu mektubu yazmadan birkaç gün önce, Jacques Lacretelle tarafından bulunmuş, *Swann'ların Tarafı*'nın değerli bir nüshasını teslim aldığını dile getirmişti (bkz. önceki not) ve ona daha önce bir mektup daha yazmıştı: "[...] Bulunması sizin için çok zor olmuş bu kopyayı görünce derinden etkilendim. Kitapseverlerin ne hoşuna gider hiç bilmediğimden, beni biraz yönlendirmenizi isteyecektim. Bana belirteceğiniz filanca sayfaları el yazımla kopya etmem hoşunuza gider mi? Ve bu durumda, parça çok uzun olursa, (benim yazımla böylelikle biraz kirlenecek olan) basılı metinden biraz taşmasında bir sakınca olur mu? Sonraki ciltlerden seçme parçalar mı tercih edersiniz? Veya bu cildin marjlarına, oldukça az sayıda olan "karşılıkları" belir-

ray Kilisesi keza; hafızam birçok kiliseyi bana “model” olarak (poz vermek üzere) sundu. Hangileri olduklarını sorsanız şimdi söyleyemem. Döşeme taşlarını Saint-Pierre-sur-Dives’den mi, Lisieux’den mi aldığımı bile hatırlamıyorum. Vitrayların bazıları Évreux’den, bazıları da Sainte-Chapelle ve Pont-Audemer’den kesinlikle. Sonat konusunda hatıralarım daha net. Gerçeklikten yararlandığım ölçüde, ki doğrusu pek küçük ölçüde, söz konusu sonatın cümlecigi, daha önce kimseye söylemedim ama, (sondan başlayacak olursak) Saint-Euverte davetindeki cümlecik, hoşlanmadığım bir besteci olan Saint-Saëns’in¹ piyano ve keman için bir sonatındaki sevimli fakat esasen vasat cümleciktir. (Birçok kez tekrarlanan ve Jacques Thibaud’ya sükse kazandıran pasajın yerini size tam olarak gösteririm.) Aynı davetin ilerleyen dakikalarında cümlecikten bahsederken Kutsal Cuma Harikası’nı² düşünmüş olduğumu söyleseler şaşırmam. Yine aynı davette (s. 241) piyanoyla keman birbirlerine cevap veren iki kuş gibi inlediklerinde, dörtlüsü daha sonraki ciltlerin birinde karşınıza çıkacak olan Franck’ın sonatını³ düşündüm (özelikle de Enesco icrasını). Verdurin’lerde cümlecigi sarmalayan tremoloları bana esinleyen *Lohengrin*’in⁴ bir prelüdüdü, ama o anda cümlecğin kendisini esinleyen Schubert’in bir eseri olmuştur. Verdurin’lerin aynı davetinde cümlecik Fauré’nin piyano için harikulade bir parçasıdır. Saint-Euverte davetinde M. de Saint-Candé’nin monoklu için M. de Bethmann’inkini (Alman olanı değil de –gerçi o da belki Alman kökenlidir–, Hottinguer’lerin akrabası olan) düşündüğümü söyleyebilirim; M. de Forestelle’in monoklunu esinleyen, M. d’Ollone diye bir müzisyenin⁵ subay kardeşininki, General Froberville’in monoklunu esinleyen de, Wagram Prensesi’yle kız kardeşinin⁶ evin-

ten tektük notlar mı? Cildin başına ekleyebileceğiniz veya arasına koyabileceğiniz düzeltilmiş provalar daha mı hoşunuza gidecektir? Siz ne isterseniz onu yaparım, ama bu kopyaya kendimden bir şey eklemek isteyerek, onu özellikle bozmaktan korkuyorum.” (*Kolb*, XVII. cilt, s. 189). Görünüşe göre, Lacretelle bir pasajın kopya edilmesini ve cildin başında yer alacak ve “karşılıklar” hakkındaki bir ithafı tercih etmiştir; böylece yazara, çağdaşlarının kitabına uyguladığını görmekten çekindiği bir okumayı karmaşıklıklaştırma veya temellerden yoksun bırakma fırsatı vermiştir.

- 1 Camille Saint-Saëns, *Piyano ve Keman için Re Minör Sonat*, op. 75.
- 2 Richard Wagner, *Parsifal*, III.
- 3 César Franck, *Piyano ve Keman için Sonat*.
- 4 Richard Wagner, *Lohengrin*, ilk perdenin prelüdü.
- 5 Max d’Ollone.
- 6 Agénor de Gramont Düşesi.

de karşılaştığım, M. de Tinseau adlı sözde bir edebiyatçının –tam bir hödük– monokluydu. M. de Palancy’nin monoklu ise, bir keresinde benim evimde ona nasıl davrandığından yola çıkarsam Arthur Meyer’le günün birinde hısum olacağını hayalinden geçirmeyen zavallı, sevgili Louis de Turenne’in monokludur. Turenne’in monoklu yanılmıyorsa *Germantes Tarafı*’nda M. de Bréauté’ye geçer. Son olarak, Gilberte’in karlı havada Champs-Élysées’e gelişi için de, kendisi hiç bilmediği halde hayatımın en büyük aşkı (daha doğrusu en büyük aşklarımdan biri, çünkü en az iki büyük aşkımdı)¹ olan birini, şimdi (ben kendisini yıllardır görmedim ama) R... Prensesi olan Mademoiselle B...’yi² düşündüm. Ne var ki *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*’nin başındaki, Gilberte’e ilişkin daha serbest bölümler katiyen bu kişiyle alakalı değildir; kendisiyle daima son derece edipli bir ilişkim oldu. Mme Swann’ın Atış alanındaki gezintisinde, zihnimdeki anlık model, dönemin Clomesnil adında çok güzel bir kibar fahişesiydi. Size fotoğraflarını gösteririm. Ama Mme Swann ona sadece o anda benzer. Dediğim gibi, kahramanlarım baştan aşağı uydurma, gerçek hayatta karşılıkları kesinlikle yok. Mesela Madame de B...,³ Madame Verdurin’e hiç benzemez. Oysa gülüşleri aynıdır. Sevgili dostum, bu kitabı edinmek için gösterdiğiniz duyulandırıcı zahmete minnetimi bu notları ekleyip kitabınızı kirleterek pek beceriksizce ifade etmiş oluyorum. El yazımla kopya etmemi istediğiniz bölüme gelince, yer sorunu var, ama arzu ederseniz ayrı yapraklar halinde yollarım, siz araya yerleştirirsiniz. Dostane teşekkürlerimi kabul etmeniz dileğiyle,

Marcel Proust.

Hiç kuşku yok ki, gerçek, terlikli hayvanlar gibi bölünerek olduğu gibi alایش yoluyla da çoğalıyor, M. de Bréauté’nin monoklu aynı zamanda Louis de Tourenne’inkidir.

1 Görüldüğü gibi, yazar tarafından sunulan ve romanındaki karakterlerin modellerini açıkladığı kabul edilen “karşılıklar”ın karıştırılması, hayatının sırlarına açılan “karşılıklar”a da yayılır.

2 2 Mart 1915’te evliliği sonlanan Marie de Benardaky, Proust bu ithaf mektubunu kaleme aldığı sırada, artık Michel Radziwill Prensesi değildi.

3 Mme Théodore de Briey.

Madam Émile Straus'a

[31 Temmuz 1918]¹

Sevgili Madam Straus,

Size zavallı Pozzi'nin² ölümünden bu yana yazmıyorum ve bununla birlikte kayıplarımızdan sürekli bahsetmemiz gerekiyor, çünkü onlar aklımızdan çıkmıyor. Ama Cabourg'a gitmeyi düşünüyordum. Evinizin kapıcısı bana Trouville'e gitmek için Saint-Germain'den ayrıldığınızı ve geri dönmeyi planlamadığınızı söylemişti. Ben de, hızla geçmiş oluvermiş her şeyden, yüz yüze konuşuruz diye düşünmüştüm. Trouville'in etrafındaki sayfiye yerlerinin illaki çok somut bir mutluluk, Maupassant tarzı bir sevinç ifade etmesi gerekiyormuş gibime gelmiyor. Doğa katı değil, mutsuzluğa da rıza gösteriyor. Şimdiki evinizin başladığını, büyüdüğünü ve gittikçe güzelleştiğini gördüm. Sizi, daha önce kaldığınız, Mme Aubernon'a ait Le Manoir de la Cour brûlée'de (buranın isminin ne anlama geldiğini bilmek isterdim!) de gözümde canlandırıyorum; Pozzi de zavallı Mme Aubernon'un son saatlerine kadar ne kadar ilgilenmişti onunla. Ama işte Céleste (Albaret'nin karısı) evine gitmek zorunda kaldı, on günden önce de dönmeyecek; ben de bu durumda Paris'ten ayrılmayacağıma inanmaya başladım ve sizin ve M. Straus'un aklımdan hiç çıkmadığınızı ne olursa olsun size söylemek için bu mektubu yazıyorum. Gazetelerde okuduklarınızın dışında ve size anlatılması gereken (tıpkı Mme A...nın³ aile konutunu terk etmesi gibi), Paris'ten minik haberler vermek isterdim size. Ama çok az dışarı çıkıyorum ve özellikle çıktığımda da, kimseyle konuşmak için, genellikle Ritz restoranında tek başıma yemek yiyorum, dolayısıyla size anlatacak hiçbir şeyim ya da bir zamanlar ikimizin yaptığı o sonu gelmeyen ve koca bir cilt doldurabilecek gözlemler yok. Bununla birlikte üç veya dört kez şehirde yemek yedim ve

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (VI. cilt, s. 204-207) ve *Kolb'de* (XVII. cilt, s. 330-333) yayımlanmıştır.

2 Tıp Fakültesi'nde profesör olan Doktor Pozzi, 13 Haziran 1918'de eski bir hastası tarafından öldürülmüştü.

3 Mme Arthur Meyer, evlenmeden önce Marguerite de Turenne.

orada farklı kişilere dönüşmüş¹ eski arkadaşlarınızdan bazılarına rast geldim, iriyarı saygıdeğer ve beyaz saçlı bir Gramont dükü ve buna karşılık yanında daha genç bir kadın (aynı kadın olmadığı doğru; belki de bu kadının fazla genç oluşu onu yaşlı göstermiştir), genç insanlar oldukları konusunda direktığım ve oğulları savaşta olan Castellane'lar; eskiden, Dreyfus davası sırasında, Museviliğe olan inancını yitirdiği gibi şimdi de Avusturya'ya inanmayı bıraktığı için kendini inkârlara adayan Mme de F...² M. de Gramont bana savaşta üç yeğenini kaybettiğini söyledi³ (bunlardan Wagram Prensesi'nin oğlu sularda yitip gitmiş; ölmenden önce, çok doğru bulduğum şekilde, şimdi vârisi olacak evlilik dışı oğlunu kabul etmişti). Ama hiçbir şey zavallı Reszké'lerin acısıyla denk olamaz. Kadının oğlunu nasıl yetiştirdiğini, ona nasıl el bebek gül bebek baktığını biliyorsunuz, bunun onun için nasıl bir ayrılık olduğunu tahmin edebilirsiniz. Umarım karşı-saldırımızın başarısı her ikinize de biraz neşe getirmiştir. Ama sizi tekrar göreceğim zamanı sabırsızlıkla beklerken ikinizin de sağlığının nasıl olduğunu öğrenmek isterim. Size ve eşinize saygılarımı sunarım, size derinden bağlılığımı ve minnettarlığımı kabul edin lütfen.

Marcel Proust.

Olur da bana mektup yazarsanız, halılarımın bakımını yapan hizmetçinin adını bana söyleyebilir misiniz?

Reinach (kendilerinden ufak tefek önemsiz şeyler istediğim ve bana cevap bile vermeyen Bernstein ve Hermant'dan daha nazik bu konuda) bana çok sevgi dolu bir mektup yazdı. Ama kalbin kendine has nedenleri vardır ki akıl anlar,⁴ her şeye karşın Bernstein ve Hermant'ı tercih ederim. Bana söylendiğine göre, Reinach bütün yazılarının düzeltilmiş provalarını saklıyor ve sonra da onları yılbaşında hediye olarak veriyormuş. Daha az üretken bir gazeteci olsam da, bu şekilde ileriye görememiş olmaktan üzüntü duydum.

1 Bu motifle ilgili bkz. *Kayıp Zamanın İzinde*'de "maskeli balo"nun final gelişmesi (RTP, IV. cilt, s. 503, 509 vs.).

2 Mme de Fitz-James.

3 Adrien de Gramont-Lesparre, Sanche de Gramont, Wagram prensi ve dükü Alexandre Berthier.

4 "Kalbin kendine has nedenleri vardır ki akıl hiçbir zaman anlayamaz" (Pascal, *Pensées*) sözünün parodisi.

Zira yazılarımdan oluşan bir derleme kitap yapmamı istediler. Oysa elimde bir tanesi bile mevcut değil ve sanırım *Le Figaro* da saklamamış yazılarımla. Bu da düşünceyi Calmette'e götürüyor, oradan da Pozzi'ye geri dönüyoruz. Hatıralar birbirine ne acı verici biçimde bağlanıyor. Erkek kardeşimin Pozzi'nin ölümünden duyduğu üzüntü, onda beni şaşırtacak bir şiddette oldu. Bunun sonucu olarak da bana, arada sırada ve hep zavallı patronunun ölümünden ötürü duyduğu büyük üzüntüyü tekrar dile getirmek için mektup yazıyor.

Madam Anatole Catusse'e

102, Haussmann Bulvarı.

[Nisan 1919]¹

Sevgili Hanımefendi,

Size aylardır mektup yazmayı istemiş olsam da bu mektubu tamamen pratik nedenlerle sizden bir şey talep etmek için yazıyorum. Ancak çok çok hastayım, doktorumun zehir almamdan ileri geldiğini söylediği, ama bana göre, tam tersine, zavallı Annemin sonunu getiren durumun başlangıcı olarak gördüğüm çok sıkıntılı durumlar yaşadım. Neyse (dehşetle fark ettim ki kâğıdın diğer yarısının kenarları kıvrılmış, dolayısıyla o parçayı koparmak zorundayım, bu sefer de benim görgüsüz olduğumu düşüneceksiniz), söz konusu olan şudur. Sanırım Aralık ayında, yengem, bana haber vermeden, evi banka olarak kullanacak bir bankacıya² satmış ve bütün kiracılar çıkartılmış.³ Bu, benim için mali bakımdan, diğerlerinin üstüne eklenen bir sıkıntı daha olacaktı, neyse ki Guiche Dükü beni mağdur etmedi ve mal sahibi, yöneticiler vs. ile beni evimde görmeye razı oldu ve bana yüklü bir tazminat ödetirdi (bu aramızda kalsın). Ama nihayetinde evden çıkmam gerekiyor, bu da

1 Bu mektup Catusse (s. 177-180); Kolb'de (XVIII. cilt, s. 177-179) yayımlanmıştır.

2 René Varin-Bernier.

3 Mme Georges Weil, 1919 yılı Ocak ayının ortalarında, Proust'un ebeveynlerinin ölümünden beri oturduğu evi bir bankaya satmıştır.

benim durumumda bir sağlık sorunundan daha ziyade hayati bir sorun. Eđer, ola ki, Paris'te bana uygun semtlerde (mesela Rivoli sokağı, sokağın gürültüsü komşuların gürültüsünü bastırđıđı için beni rahatsız etmez) hiçbir şey bulamazsam, daha zamanım da olduğuına göre, size řu soruları sormama müsaade edin. La Tour¹ kiralandı mı kiralanmadı mı? Kiralanmamışsa, Nice'e kadar seyahat etmemi doktorum benim için tehlikeli bulsa da (hastalığımın bulaşıcı bir yanı yok), evin tamamıyla bana ait olması benim için avantajlı olacaktır (zira evin diğer evlerden epeyce uzakta olduğuunu sanıyorum), böylece gürültüden uzak bir biçimde, uyumak için kullandığım ilaçları azaltmayı deneyebilirim, gerçi bu azaltmadan boş yere medet umuluyor. O halde eđer La Tour boş olsaydı, oraya Mayıs ayının ortalarında veya hatta başında giderdim (bu seyahati yapmaya karar verdiğim durumda) ve kışın başlangıcında (*si fate...*)² Pisa, Siena, Perugia gibi İtalya'da birkaç şehir görmeye giderdim ve belki de oralarda bir süre kalırdım. Öte yandan, hastalığın dışında alışkanlıklarına korkunç düşkün bir adam olduğuum için, La Tour'da keyfim yerindeyse, Mayıs-Kasım kira sözleşmem sona erdiğinde yeniden kiralamaya karar vermem daha olasıdır. Bu muhtemelen bir çılgınlık, zira sanıyorum ki kirası oldukça yüksektir ve elbette (ne bu yaz için, ne de daha sonrası için) M. Rockefeller'a kiraya vereceğiniz rakamın *bir frank* aşağısına bile bana kiralamanızı istemem. Ancak, kesin karar verebilmem için, gürültü konusunda (komşuların gürültüsünden bahsediyorum, yol benim için önemli değil) yanılıp yanılmadığımı bilmek isterdim. Öte yandan, gürültüden ziyade şiddetli astım krizleri beni uyutmayacaktır. Bu krizlerin ne zaman geleceği bir yandan öngörülemiyor, bu hastalık benden daha da kaprisli. Ama bir başka yandan: La Tour denize tepeden bakıyor (ve denizin üstünde) sanırım, harika bir konumda. Ya da yapraklarla, sivrisineklerle vs. ağačların arasında mı; tahta doğrama kullanılmamış, tař bina mı, Céleste'i yukarı çıkarken ve inerken işitecek miyim (zira en azından ayak seslerini duymamak için üst katta kalmayı düşünüyorum), nihayetinde bana 15 Mayıs-15 Kasım tarihleri arasındaki kalışım için kira bedelini söyleyebilecek misiniz; öte yandan, oraya yerleşirsem, bir yıl süre için kira ne olur

1 La Tour, mektubun yazıldığı kişinin Nice yakınlarındaki villasının adıdır.

2 Ya da "*si fata...*" – kelimesi kelimesine: "eğer kader..."

acaba. Sizin için 15 Mayıs-15 Şubat tarihleri daha uygun olacaksa, ona da razıyım. Ama ilk kalışımı çok uzun tutmak istemiyorum, çünkü orada kalamayacağım düzeyde krizler geçirirsem, birkaç günlüğüne bile olsa, başka bir yere gitmem gerekecektir, bu nedenle fiyatın çok yüksek olmaması gerekir. Rivoli sokağında bir beşinci kat çok uygun olurdu (Seine Nehri'nin üstünde olmak için ve özellikle tepenizde yatakların çekilmesini duymamak için beşinci). Ama beşinci katta bana gösterilen evlerin tavanları şirin bir biçimde eğri ve pencereleri oldukça küçüktü, ayrıca estetik ve astım birbiriyle geçinemez. Ripolin'de komşularımın olmayacağı büyük bir otel,¹ hemen ölmemem ve kitaplarımı bitirmem için en doğru olanı olacak galiba. Maalesef böyle bir yer yok. Hanımefendi, lütfen sevgi ve saygılarımı kabul etme lütfunda bulunun ve Charles'a sevgilerimi iletin.

Marcel.

Sizden çok acil bir cevap rica ediyorum, çünkü Rivoli sokağındaki boş daireler tutulmuş olabilir.²

-
- 1 Büyük bir bina boyası üreticisinin adından (Ripolin) yola çıkan uydurma ve komik bir imge.
 - 2 Nice yakınlarında sürgün hayatı sürme planı, Rivoli sokağında beşinci katta bir daireye taşınma planı gibi gerçekleşmeyecektir: Proust, 1919 yılının Mayıs ayı sonunda, Laurent-Pichat sokağında, L'Arc de Triomphe de l'Étoile yakınlarında, dördüncü katta, aktris Réjane'a kiralanmış bir daireye taşınacaktır – bkz. aşa. s. 246).

Jacques Rivière'e

[Nisan sonu 1919]¹

Sevgili dostum,

Öncelikle işte *Guermantes*'ın provaları. Düzeltmeler tamamlanmamış olsa da, umarım yeni matbaacı düzeltmeleri göz önünde bulundurur ve bu provaları basit bir elyazması olarak değerlendirir. Zaten (la Semeuse'ün size vermesi gereken) ve Grasset'e ait olan bundan sonrakiler için de yapacağı şey bu. Yayımlanacak parçaya gelince (çok uzun süre başınızı ağrıttığım için utaniyorum), sanırım teklifim sizi tatmin edecek. Bergotte'dan vazgeçtim ve size soracağım bazı nadir kısımlar için de Madame Cottard ve Bois caddesinden vazgeçtim, hemfikir kaldığımız sayfa sayısına denk bir sayıda sayfayı çıkarıyorum (size hangileri olduğunu belirteceğim). Size (bütün bu yazışmaların bir özrü olarak) bu konudaki esas nedenimi açıklamama müsaade edin. Yazarken ulaşmaya çalıştığım şeylerden biri (doğrusunu söylemek gerekirse en önemlisi değil), birçok katman üzerinde çalışmak ve böylece tek boyutlu bir psikolojiden kaçınmaktır. Dolayısıyla burada Cottard'ların hatırlanması ortama biraz çeşitlilik katmak için değil, temellere ve farklı katmanlara (böyle bir parçada tam mükemmel bir biçimde olmasa da) genel bir bakış açısı vermek içindir. Dolayısıyla öncelikle sayfa kazanmak için (Gilberte'in portresinin (üzerinde hemfikir olduğumuz portrenin) çıkarılması zaten sayfa kazandıracak, buna dikkatinizi çekerim) sayfa 133'ten değil de (böylece daha fazla Swann'ların tarafından değil de) 3 buçuk sayfa ilerisinden sayfa 137'den başlamanızı rica ediyorum: O zor durumların bir tanesinden geçecektim (sayfa 137'de 4. satır). Sayfa 136-137'yi atladığım için biraz üzüldüm, ama nihayetinde bu daha az önemli. Ancak bunu telafi etmek için sayfa 142'ye kadar devam edeceğiz (yarım sayfasını tutacağımız için

1 Bu mektup Rivière (s. 36-38) ve Kolb'de (XVIII. cilt, s. 193-196) yayımlanmıştır. Proust burada, *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*'den bir parçayı *La Nouvelle Revue française*'de yayımlatmak için kendisinden izin istemiş olan mektubun yazıldığı kişinin bu talebine cevap vermektedir. Bu parçanın alıntılanmasında yazara referans olan sayfa numaraları, 21 Haziran 1919'da satışa çıkacak olan romanın son provalarının sayfa numaralarıdır.

bir yarım sayfa daha ediyor). Sayfa 143'ün tamamını (provalarda bazı cümleleri çıkarabilirim), sayfa 144'ün "incileriyle iç içeliğini" sözüne kadar ilk satırlarını, sayfa 146'nın bir kısmını (13. satırda "Madame Swann'ın dışarı hiç çıkmadığı günler" sözünden itibaren (aynı sayfada) Henry Gréville'e kadar (hepsi yarım sayfa etmiyor) koyacağız. Sayfa 146'da "İnsan bu evden bir türlü gidemiyor"la başlayan satırdan başlayacağız ve sayfa 147'nin ilk 3 satırını "personelde" sözüne kadar alacağız. Sayfa 147'nin geri kalanını çıkarıyoruz, sayfa 148'i de "Bugün çok güzelsiniz. Redfern'in eseri mi?" sözünden itibaren son satırlar hariç çıkarıyoruz. Sayfa 149 ve 150'yi çıkarıyorum (150'den bir cümle bırakacağım, ama bunu provalar üzerinde belirtmem daha basit olacak). 152'yi, "Bu sırada, Verdun'lere gitmek istemediğini yüz kere belirtmiş olan Mme Bontemps" sözünden itibaren sayfa 152'nin sonlarına kadar (son altı satırı almayarak) bırakıyorum. 153, 154, 155'i almıyorum, 156'da sizin belirtmiş olduğunuz "O sene yılbaşı özellikle sancılı geçti benim için" cümlesini alıyorum. Geri kalanı için hemfikiriz. Bununla birlikte, size daha sonra sormak üzere, sayfa 174'ün tamamını (rüya) çıkarıyorum. Ve sizin yaptığınız gibi, bu şekilde 175'e kadar devam ediyor. Ama şunu eklemenizi rica ediyorum: sayfa 178'de "Bahar yaklaşırken" ve son sekiz satırı çıkararak yani "sabah kendisini evinde ziyarete gitmiş veya sokakta karşılaştığı, kulüpten dört beş erkek" sözüne kadar sayfa 179. 180, 181, 182'nin tamamını çıkarıyorum. Sayfa 183'te "Bir daha asla Gilberte'i görmeye gelmeyecek misiniz?" sözüyle başlıyorum. 184'ün tamamını (provalar üzerinde çıkaracağım bir veya 2 cümle hariç) ve paragrafın sonundan 5 satır önce "iyileştiğini ancak o zaman anlayabilen" sözüne kadar 185'i bırakıyorum. Bu sözlerle tüm parçayı bitiriyoruz ve bu 185. sayfanın dargınlığın psikolojik sonucu olduğunu anlayacaksınız. Beni affedin, öylesine yorgunum ki, etrafımda iki kişi benim taşınmamla¹ ilgili konuşuyorlar, bu nedenle size olan minnettarlığımı ve bağlılığımı düzgün bir biçimde belirtememekten çekiniyorum.

Marcel Proust.

1 Bkz. bir önceki mektup.

Not: Üç nokta yerine, asterisk tercih etmiyorum. Sadece, bazı yazarların, Loti'nin ardından, sözle anlatılmayan şeyleri işaret ettiğine inanarak bu üç noktaya yükledikleri “edebi” niteliği ortadan kaldırmak ve söz konusu olanın sadece bir yer eksikliği olduğunu göstermek istiyorum.

Madam Sydney Schiff'e

8, Laurent-Pichat sokağı
(Ama 37, Madame sokağı, bu adresten takip etmek daha güvenli olacaktır zira orada kalacak mıyım bilmiyorum. 37, Madame sokağını unutursanız, gerektiğinde bana Ritz Oteli'ne de mektup yazabilirsiniz, hiç şüphesiz bana mektubu ulaştıracaklardır)
[Temmuz 1919]¹

Hanımefendi,
Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde ve *Pastişler* kitaplarını sipariş etmiş olmanıza son derece üzıldüm. Bir ay önce o harika mektubunuzu cevaplayabilmiş olsaydım, kitaplarımı her halükârda size gönderirdim. Ama size açıklayacağım nedenlerden ötürü size yazmadığım için, her bir cildin ilk kopyasının sizin için ayrılmış olması benim için iki açıdan önemliydi. Öncelikle size mektup yazmamı engelleyen şey şuydu. M. Schiff'e –size anlayışla davranan kişilere karşı güven duyma eğilimiyle– söylemiş olmalıyım, oturduğum bina (bir bankaya) dönüştürüleceği için taşınmam gerekiyordu. Bu konudan, ayrılmam gereken günün iki gün öncesine kadar haberim yoktu ve o anda birçok evi dayayıp döşemeye yetecek kadar eşyam olduğunun dehşetle farkına vardım. Bu ilk saptamadaki sorunu, taşımayı yapanlar, eşyaların bir kısmını çalarak, geri kalanını da

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 7-10) ve *Kolb'de* (XVIII. cilt, s. 293-296) yayımlanmıştır.

kırarak azalttılar, ancak buna bir başkası eklendi. Bu da Paris'te hiç boş ev olmadığıydı. İşte bu sırada, gerçek bir mucize oldu ve benim çaresizliğimden (Ritz'de kalacağım ve insanların beni koridorlarda yemeğe davet edecekleri zamanı gözümde canlandırıyorum) haberdar olan Mme Réjane bana evinin bir katını kiralamayı teklif etti. Ben de bu teklifin üstüne atladım. Ancak taşınma işleri dörtte üçümü öldürmüştü, Mme Réjane'ın evi de geri kalan dörtte biri tüketti. Ev, Bois'nın yanında olduğu için saman astımı oldum ve duvarları o kadar ince ki komşuların her söylediği duyuluyor, bütün hava akımları hissediliyor; savaş sırasında beni bir kere bile sığınağa inmek zorunda bırakmamış Alman uçakları, yandaki eve düştüğünde bile, burada üst kattaki bir çekiç darbesinden çok daha az gürültü yapıyordu. Ayrıca daha bir dakika bile uyumadım ve öylesine bitkin bir haldeyim ki bu akşam, size bir mektup yazabilmek için alınabilecek kafein miktarının hepsini aldım. *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde* ile *Pastişler ve Seçme Yazılar* konusuna geliyorum, yazık ki bu durum, elinizde fazladan kopyaların olmasına neden olacak, ancak size bir tane göndermeden edemem. La Nouvelle Revue française bana sadece ikinci ve üçüncü baskıları göndermiş! Birinci baskısının da olması ne fena. Sizden kitabımla ilgili ve benim için son derece değerli olabilecek bir tavsiye almak istiyorum. Gerek benim elimde gerekse bir başkasında lüks baskıdan bir kopya bile yok, çünkü hepsi nefret edilesi bir kitapsever topluluğu tarafından ayırılmış ve satın alınmış, La Nouvelle Revue başka bir lüks baskı yapmak niyetinde. Ama bu seferki çok daha lüks bir baskı olacak. Her bir kopyanın arasına, elyazmasından birçok sayfa da (fotokopi olmayacak, özgün elyazmamdan) koyacaklar; ayrıca Jacques Blanche tarafından çizilen portremini örnek tutarak yapılan bir tiftdruk baskı da yer alacak. Ancak bütün bunlar aşırı derecede pahalıya çıkacak (belki her nüsha beş yüz frank olacak) çünkü her şeyi yeniden dizmek ve elyazmasını bozmamak için kitabın boyutunu büyütmek gerekecek; elyazması, benim berbat yazıma rağmen (bir zamanlar Montesquiou şöyle demişti: bazı insanların yazısı çirkindir ama okunaklıdır, diğerlerinin okunaklı değildir ama güzeldir, Marcel'in yazısı hem okunaklı değil hem de berbat), onu eşsiz bir beğeniyle yapıştıran kişi sayesinde çok hoş ve bir parşömen kâğıdı görünümünde. La Nouvelle Revue française, doğal olarak, bu kadar masraf yapmadan önce masraflarını karşılayıp karşılamaya-

cağını bilmek istiyor, bir yandan ben de *bölümün* tam elyazmasını, böyle parçalara ayırmaktansa, bir amatöre satmamaktan dolayı biraz üzülüyorum. Etrafınızda *Swann*'ı çok seven dostlarınız olduğunu bana söylemişsiniz, bu nedenle belki bu baskıyı satın almayı taahhüt edecek birilerini bulup bulamayacağım ve bu baskıyı çıkarmaya değip değmeyeceği konusunda bana ne düşündüğünüzü söyleyebilir ve tavsiyelerde bulunabilirsiniz (elyazması, *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*'nin bir kısmına ait, belki de kitabın tamamına aittir, bende olmadığı için farkında değilim). Çevrenizde yazdıklarımı beğenen insanların “nabızlarını yoklamayı” hayran olunası bir şekilde yapabileceğinizi ve ne beklemem, *La Nouvelle Revue française*'e ne tavsiye etmem konusunda bana belli bir kesinlikte bilgi vereceğinizi düşünüyorum.¹ Sanırım aldığım kafein size daha fazla yazmam için bana yardım etmeye yetmiyor. Ama size hoşça kalın demeden önce, sizden gelen ve içimi sızlatan bir itirazınıza cevap vermek isterdim. “Çok üzüntü yaşacağımı seziyorum” diyorsunuz. Sanırım burada demek istediğiniz, *Swann*'ı, çok tatlı bir biçimde, hayatta olan biri olarak değerlendirdiğiniz için, onun daha az sevimli ve hatta gülünç bir hal aldığını görmekten hayal kırıklığı duymanız. Sizi temin ederim ki onu bu hale dönüştürmek bana da çok acı veriyor.

Ama hakikate karşı hareket etmekte ve karakterlerin kurallarını çiğnemekte özgür değilim. “*Amicus Swann, sed magis amica Veritas*.”² En nazik insanların bile bazen çekilmez oldukları dönemler vardır. Bir sonraki ciltte, size söz veriyorum, Dreyfusçu olduğunda, *Swann* yeniden sevimli olmaya başlayacak. Maalesef ve bu bana çok büyük bir üzüntü veriyor, *Swann* dördüncü cildin başında ölüyor. Kitabın ana karakteri de o değil. O olmasını istedim. Ama sanat, duygunun hakikate karşı durmak bilmeyen bir fedakârlıktır.

1 *À la recherche du temps perdu. Tome II. À l'ombre des jeunes filles en fleurs*'ün dört yapraklı forma ve 50x65 boyutlarındaki baskısı, elli nüsha olarak ve her nüsha Proust tarafından düzeltilmiş baskı provaları ve müsvedde defterlerinden kesilip alınan metnin elyazması parçalarını içerecek biçimde, *La Nouvelle Revue française* yayınlarından 1920 yılında çıkmış olmalıdır.

2 Yani: “*Swann* benim için değerlidir, ama Hakikat daha da değerlidir”; Proust burada, Aristoteles'in *Nikomakho'sa Etik* kitabından alınmış Latince bir atasözünü uyarlamaktadır: “*Amicus Plato, sed magis amica veritas*”.

Robert Dreyfus'a

[Temmuz 1919]¹

Sevgili Robert,

Ne kadar nazik ve yeteneklisin! Bunlar keşfedilmiş şeyler değil! Sana gerektiği gibi teşekkür edemiyorum çünkü korkunç bir astım krizinin ortasındayım, ama sana bütün kalbimle teşekkür ediyorum. Bana karşı ne kadar hoşgörölüsün, her şeyi nasıl düşünce inceliğiyle söylüyorsun ve ne güzel söylüyorsun. Doğal olarak insan kendi portresine hep düzeltmeler yapmak isteyecektir. Ben de iyi olmayan sağlığımla ilgili kısmı belki çıkarırdım, sadece titiz ve hatta hiç titiz bir çalışma olmayan *Kayıp Zamanın İzinde*'ye belki daha çok önem verirdim. Ama sen, ressamının daha yapabileceği, yapması gerektiği şeyler olduğunu düşünmeyen bir model gördün mü hiç... ama ben bu bakış açısını tanıdığım ve yanlış olduğunu bildiğim için, hep sanatçının kızına yeterince iltifat etmediğini düşünen anne karakterine bürünmekten kaçınacağım² ve nesnel olarak değerlendirdiğimde yazını hayran olunası, biraz fazla iltifatkâr buldum, bunun da benim hoşuma gitmeyecek hali yoktu. Hatta bilakis bu öylesine hoşuma gitti ki Robert de Flers'e, yazıda daha büyük ka-

1 Bu mektup Dreyfus (s. 325-326) ve Kolb'de (XVIII. cilt, s. 311-313) yayımlanmıştır. Proust burada mektubun yazıldığı kişinin, 7 Temmuz 1919 tarihinde *Le Figaro*'da "Une rentrée littéraire" başlığı altında çıkmış yazısına geri döner. Bu yazıda, *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*'nin yeni piyasaya çıkması vesilesiyle şöyle denilmektedir: "M. Marcel Proust savaş sırasında sessiz kaldı. Ama vataniyle ilgili ruhunu yiyip bitiren sıkıntılara rağmen, fiziksel acılarına rağmen çalışıyordu [...]. Yazar, gelişmiş ve gizemli dev bir psikoloji yapıtı gibi yavaş yavaş yükselmeye devam edecek olan bu şiirsel yaratım ve titiz çözümleme eserinin yanı sıra, eleştirel görüşlerini sunduğu denemeler, edebi ve ahlaki düşünceler üstüne çalışıyor; bu yazılarda, yazarın yoğun duyarlılığı, güçlü imgeleminin keskinliği, ucsuz bucaksız hafızası, gelenekleri incelemedeki doğuştan gelen beğenisi ve gözlemci imgelem gücünün tinsel inceliği, şaşıp kalmış ve hayran olmuş okurda, aynı zamanda, duygudan, zekâdan ve gülmeden genellikle ayrılan zevkler uyandırıyor."

2 Yazarla kitabı arasındaki ilişkiyi, anneye –veya ebeveynle– çocuğu arasındaki ilişkiyle kıyaslayan diğer benzetmeler için, bkz. "Çalışma bizi biraz anneleştirir" (*Carnets*, s. 60) ve "yazarın kitabını titizlikle, birliklerini sürekli yeniden gruplandırarak, tıpkı bir saldırı gibi hazırlaması, bir yorgunluk gibi ona tahammül etmesi, bir kural gibi kabullenmesi [...] bir çocuk gibi aşırı beslemesi [...] gerekir" (*RTP*, IV. cilt, s. 609-610).

rakterler kullanılmalıydı diye yazdım (neden bunu Doudeauville Otelindeki Polonez gününden daha küçük karakterlerle basmışlar ki, Robert de Flers'e bunu sormayı akıl etmedim, hırıltılarımın gürültüsü kalemimin çıkardığı sesi ve alt katta yapılan banyonun sesini bastırıyor. Ve yazıyı Robert Dreyfus adıyla (dostluğumuzun yan imzası) imzalasaydın çok mutlu olacaktım. Bartholo,¹ beni çok duygulandıran bu iltifatı, yapmacıklı bir iltifat yapıyor.

Vonoven için kitabın birinci baskısını bulamadım. Ona bir üçüncü veya ikinci baskı göndermeye razı olacağım. Sana sevgi dolu minnettarlığımı sunuyorum tekrar.

Marcel Proust.

Daniel Halévy'yi görürsen, ona söyler misin, kitaplarım, *harka* bulduğum kitabı üzerine yazdığım bir mektup ve bana ödünç verdiği ince kitap çok kısa zamanda elinde olacak.

Paul Souday'e

44, Hamelin sokağı
10 Kasım 1919²

Sevgili Beyefendi,
Sainte-Beuve üstüne görüşlerimi tartışma şeklinizden çok etkilendim, bunu çok hoş buldum;³ uzun süren ve bu son günlerde hareket etmemi kısıtlayan bir astım krizi yaşamasaydım, bunun için size hemen teşekkür edecektim. Başınıza gelen talihsizlikten bu yana,⁴ benim çektiklerime benzeyen ve insanın içini acıtan ıstırabınızı duyduğumdan bu yana, iyilikseverliğiniz karşısında daha da duygulandım, öyle ki eskiden zihnime yakın olduğunuz

1 Söz konusu yazı bu takma isimle yayımlanmıştır.

2 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 67-70) ve *Kolb'de* (XVIII. cilt, s. 462-465) yayımlanmıştır.

3 31 Ekim 1919 tarihli *Le Temps* gazetesinde çıkan ve mektubun yazıldığı kişinin, Jacques-Émile Blanche'in *Propos de peintre. De David à Degas* başlıklı kitabını ve Proust tarafından yazılmış önsözün tanıtıldığı yazı ima edilmektedir.

4 23 Eylül 1919'da Mme Paul Souday'ın ölümü – Proust, 2 Ekim'de Souday'e bir taziye mektubu göndermişti (*Kolb*, XVIII. cilt, s. 407).

kadar şimdi de, deyim yerindeyse, kalbime yakınsınız. Yasınızdan tekrar bahsederek sizi sıkığımı sanmıyorum, zira acısı ömür boyu sürecek birine sadece belli bir günde ilk ve son kez taziyede bulunmak kadar saçma bir âdet yoktur. Bu şekilde hissedilen böylesi bir yas, her zaman “güncel”dir ve insan bu yastan bahsetmek için asla geç kalmış olmaz, tekrar tekrar bahsederek de tekrara düşmez. Sainte-Beuve’e dönersek (ve *Pastişler*’imde onun hakkında ne düşündüğümü gösteren ve daha çözümleyici değil, doğrudur, ama daha hatasız olan bir ifade bulacaksınız zaten), her biri ayrı ayrı ele alınırsa, *Lundis* (Pazartesiler) kitaplarının tamamen yanlış olduğunu söylemiyorum. Molé Kontu’nun veya Şansölye Pasquier’nin saygın insanlar olduğundan şüphem yok, ama Flaubert ve Baudelaire’e kıyasla, Fransız edebiyatının daha az yüz akı olduklarını düşünüyorum. Sainte-Beuve’ün onlarla ilgili sözleri, kişisel dostluğunun ve onların kişiliklerine karşı duyduğu saygının, onlara bahsettiği inceden övgüleri etkilediğini gözler önüne seriyor. Bir sanat eserinin değeri konusunda yanılmanın her zaman çok ciddi bir şey olduğunu düşünmem. Flaubert, Stendhal’i küçümserdi, Stendhal’in de kendisi, Roman sanatı üslubundaki heybetli kiliselerin bazı Güney şehirlerinin güzelliğine gölge düşürdüğünü düşünürdü. Ama Sainte-Beuve eleştirmendi ve dahası eleştirmenin, çağdaş eserlerin hatasız değerlendirilmesinde kendini gösterdiğini her an beyan ederdi.

– Vergilius veya Racine üzerinde yanılmamak kolaydır, derdi, ama yeni yayımlanmış bir kitap vs. hakkında aynı şekilde değildir.

O halde, sadece geçmişî göklere çıkaran eleştirmenlere getirdiği aynı değerlendirmeyi onun için de söylemek mümkün! Ayrıca, dostum Daniel Halévy’yi Sainte-Beuve’ü rehberlerin en güvenilirli olarak methederken görmek beni çok üzdü. Aydınlar partisinin aptal manifestosunu imzaladığı için onu, sitem dolu mektuplarımla bunalıttıysaydım, ona cevabımı bir gazetede verirdim. Ama özellikle bunu yapmak için, çok hastaydım, elime bir kalem bile alamayacak durumdaydım.

Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde’den bahsedeceğinizi bana bildirdiğiniz için teşekkür ederim. Sizin yazacağınız bir yazı, sizi yormayacaksa, elbette beni çok mutlu edecektir. Acınızla yaşamak, acımasız ıstırapın yavaş yavaş ışık veren ve hüznü bir düşünceye dönüşmesine izin vermek, işte sizin için şu anda en önemli şey.

Hüzünlü pasajlarla dolu, böyle uzun bir yazı yazmak sizi yorarak o çok acı veren hatırayı, her zaman yanınızda olacak o tatlı refakatçıya dönüştürecek kutsal mucizeyi bir saat bile geciktirecekse, o yazıyı hiç yazmamanızı tercih ederim. Bunun yanı sıra, korkarım ki, *Kayıp Zamanın İzinde*'nin mimarisi, bu kitapta, *Swann*'da olduğu kadar sezilmiyor. Benim, keyfi ve rastlantıya bağlı çağrışımlara dayanarak hayat hikâyemi yazdığımı düşünen okurlar olduğunu görüyorum.

Eserimin yapısının üstü örtülüdür ve geniş bir ölçek üzerinde geliştiği için daha da az fark edilebilir (üslubumu mazur görün, uzun zamandır kitap imzalamaya bile gücüm yoktu, bu sonu gelmeyen ilk mektubumda yorgunluğum hissediliyor); ama bu yapının ne kadar özenli olduğunu anlamak için, sizin yazdığınız, bana göre asılsız, bir eleştiriyi hatırlatmalıyım; o yazıda, *Swann*'daki bazı karışık ve gereksiz sahneleri ayıplıyordunuz. Zihninizdeki sahne, iki genç kız arasında geçen bir sahne (M. Francis Jammes bunu kitabımdan çıkarmamı ısrarla istemişti) idiyse, gerçekten de bu sahne ilk cilt için "gereksiz"di.¹ Ama bu sahnenin hatırlanması, IV. ve V. ciltler için dayanak noktasıdır (uyandırdığı kıskançlık duygusu vs. açısından). Bu sahneyi çıkarsaydım, birinci ciltte çok fazla bir şey değiştirmemiş olurdu; buna karşılık, bölümlerin birliği nedeniyle, bu sahnenin kilit taşı olduğu tüm o iki cildi okurun üzerine yıkmış olurdu. Sevgili Beyefendi, yorgunluğum artıyor ve sizi de yormaktan çekiniyorum. Bana cevap vermek için zahmet etmeyin, size karşı olan hayranlık ve minnettarlıkla dolu duygularımı kabul edin lütfen.

Marcel Proust.

1 *Swann'ların Tarafında*'da, Anlatıcı'nın karşısında, matemdeki Mlle Vinteuil ile Montjouvain'deki kız arkadaşını karşı karşıya getiren "sadizm" sahnesi ima edilmektedir (RTP, I. cilt, s. 157-161).

Jacques Boulenger'ye

Cumartesi'yi Pazar'a bağlayan gece
[10-11 Ocak 1920]¹

Sevgili dostum,

(Birbirimize başka türlü, yalansız, hitap edebilir miyiz, çünkü ben sizin kitaplarınızı beğeniyorum, siz ise her türlü nedenin ötesinde benimkilere karşı hoşgörünüzü esirgemiyorsunuz). Size yazdığım son mektup, size “Artık benden bahsetmeyin!” demek içindi. Beni dinlememekte ne kadar da kibar davrandınız! Biraz önce *L'Opinion*'daki harika yazınızı okurken çok büyük bir sevinç duydum! Birisinin, o kitaplarda ilginç olabilecek hemen hemen her şeyi, insanlara iki sayfalık bir inceleme yazısında ifade ettiğini, kördüğümü çözdüğünü, kafası bir daha çıkmayacak şekilde yedi başlı yılanın boynunu vurduğunu gördüğünde, benim yaptığım gibi koca koca ciltler yazmaktan insan biraz utanıyor; bu arada, modelin (benim) portresini çizerken de, seçilmiş anlatım biçimleri, daha önceden bilinmeyen söyleyiş yolları sayesinde, kendi portrenizi, yani, belki Venedik'te atının üstünde giderken gördüğünüz Saint Georges de Carpaccio'ya² benzeyen ve taklit edilemez Edebiyat'ın Saint Georges'unun portresini çiziyorsunuz. Ancak katlanılmaz olan bir şey var. Şimdiye kadar, “tanımadığım bir dost” bana uzaktan hoş görüldüğünde, her seferinde Sully Prudhomme'un yeteneğine başvuruyor ve her zaman ihmal edilebilir olmayan o dostu şöyle cevap veriyordum: “Sevgili okur, benden sadece azıcık edinin – Bu az kısım sizden olduğu için hoşunuza gitmiştir – Tanışarak birbirimize sözler vermeyelim – Gerçek dostluk aynı şeyi hissetmektir, – Geri kalan ise kırılıgandır, birbirimize elveda demekten sakınlım.”³ Bu, tanışmadan bile önce, p.p.c.⁴ üniformasıydı. Ama işte bakın, bu harika Jacques Boulenger karşısında hiç de aynı şey olmuyor; o

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 203-207) ve *Kolb'de* (XIX. cilt, s. 58-62) yayımlanmıştır.

2 Vittore Carpaccio'nun Venedik'te Scuola di San Giorgio degli Schiavoni'de bulunan *Saint Georges* tablosu ima edilmektedir.

3 Sully Prudhomme, “Aux amis inconnus”.

4 “pour prendre congé” (izne çıkma) için kısaltma.

bana adeta şöyle diyor: “Seni iyiliklere boğdum, seni iyiliklere gark etmek istiyorum.”¹ Onunla tanışma arzusu (sizi daha önce hiç fark etmemiştim bile) uykularımı kaçırıyordu, gerçi bunsuz da uykudan yoksundum. Evimdeki akşam yemeği davetine gelmemiş olmanız ne üzüntü verici, sizin gelmemiş olmanıza Polignac ve Gaigneron benden nefret edecek düzeyde üzüldüler; son derece gülünç olması nedeniyle üzerinde birlikte tekrar konuşmamız gereken ve Castellane ile Beauvau’nun Avusturya’yı bölümlere ayırdığı Ritz’deki yemeğe de gelmediniz. Bütün bunlar elbette telafi edilir, ancak işte, sizi görmek için çok büyük bir çaba (benim için büyük) harcadım; biraz çekilip dinlenmeye ihtiyacım var. Oysa gelecek hafta kendilerine çok şey borçlu olduğum sevgili kötü kalpliler “bir tarih” vermem için beni zorladılar (çok kötü yazdım, bu tarih gelecek haftaya denk gelecek). Buradan yola çıkarak, ancak bugün Pazar yataktan kalkacağım ve sizi sadece benimle ve sekreterimle² akşam yemeği yemeğe davet etmeye cesaret edemiyorum, çok sıkılırsınız (bu mektubu sekreterime yazdırmadığımı size söylememe gerek yok, o yazsaydı daha iyi olurdu). Hem sonra Pazar günü Chantilly³ tehlikesi var; ben uyuyakalırsam, talih de gelebilmenizden yana işlerse, Céleste bana, çok geç kaldığımı, Pazar günü o saatte langust bulamayacağını söyleyecektir. Bu engel değil; gelmek isterseniz, gelin, ikimiz beraber tek başımıza Ritz’de yemeğe gideriz ve bu, on beş kişilik bir masada “insanlarla” yemek yememizi engellemeyecektir. O halde bu akşam, isterseniz. Ama Pazartesi, Salı ve Çarşamba yatarak dinlenmem lazım ve sizinle tanışmadan geçen uzun süreyi düşünmek canımı sıkıyor, zira bu dinlenmenin hazırlayacağı dışarı çıkışların da devamında zorunlu bir dinlenme olacak. Bu sizinle tanışma arzum da sizi çok korkutmasın. Sizi çok rahatsız etmem çünkü hep hastayım. Jacques Boulenger’nin ortaya çıkışına kadar, en iyi dost olduğum insanları her on yılda bir görüyordum. Siz her şeyi altüst ettiniz. Ama yine de çok sık ayağa kalkmama gücüm yetmeyecek. Şans eseri bir kez, bir akşam yemeği için, bir düello için kalkıyordum. Yirmi altı yıldır Louvre’a gitmedim. Çok sağduyulu olduğumu söylemeniz çok nazikçe. Aslında bunun doğru olduğunu düşünüyorum. Tek bir şeyin peşindeyim, o da anlaşılır kılmak.

1 Pierre Corneille’in *Cinna* trajedisinden yaklaşık alıntı (V, s. 3).

2 Henri Rochat.

3 Mektubun yazıldığı kişinin annesi orada oturmaktadır.

Bunların oldukça anlaşılmaz şeyler olduğu doğrudur. Ama bu yapılmadıkça ortada değerli bir şey olmayacaktı. Goncourt ödülünü almış olmama neden bu kadar kızıldı bilmiyorum, bu ödülü ben istemedim; M. Dorgelès'nin dostları beni affetmeyecekler, ama onun aday olduğunu bilmiyordum. Her halükârda, memnun olmalılar, zira o da ikinci ödülü aldı ve birinciden benim yararlandığımdan çok daha fazla yararlanmıştı. Ama nefretleri üzüntü verecek şekilde beni etkiliyor, bir *Revue*'de çok tesadüfen önceden 1 Ocak tarihli *Crapouillot*'nun bir özetini görmüştüm. Benim hakkımda M. Marx'ın yazdığı bir yazıyı duyuruyorlardı. Bunu çıkardılar. Sizinle sohbet etmeye devam etmeyeceğim, çünkü bunun sonu gelmeyecek ve mektup yazmak bütün gücümü tüketiyor. O halde bu Pazar akşamı yemeğe çok geç gelebilirsiniz, ama yanınızda başkaları olmadan. Ve bir kez bu uğursuz dışarı çıkışlar bittiğinde, M. Cottard'ın söylediği gibi, size “sesleneceğim”.

Size sevgilerimle,

Marcel Proust.

Souday'ın yazısının tarihi 3 değil 1 Ocak olacak (31 Aralık tarihi atılmış). Flaubert üstüne yazdığım yazı¹ hakkında da *Paris-Midi*'de Souday'ın bir yazısı çıktı; çok nazik bir biçimde yazılmıştı, hatta Flaubert üstüne o yazıda ondan bahsetmemiş olmamdan oldukça daha nazikçe. Her şeye rağmen, Flaubert'in *Mektuplar*'ı konusunda onunla hemfikir değilim. Kitapları üzerine bu kadar emek harcamış olan Flaubert için kitaplarının mektuplarından üstün olmaması gerçekten üzücü olurdu.

1 “À propos du ‘style’ de Flaubert”, *La Nouvelle Revue française*, Ocak 1920 (*Écrits sur l'art*, s. 314-329).

Jacques Rivière'e

[Temmuz başı 1920]¹

Sevgili dostum,

Hâlâ acı çekmenize üzüldüm, elektriğin size iyi gelmiş olması beni mutlu etti, bana söylediğiniz tüm güzel şeyler için size minnettarım, La Revue konusunda da, belki size beklentiniz doğrultusunda cevap vermediğim için canım sıkkın. Jacques Porel'in Réjane² üstüne bir yazı yazmamı istediği doğrudur. Ama bu yazıyı, burada yazamayacağım kadar uzun nedenler yüzünden yazamayacağım; sonra sizle ben aramızda bu nedenleri konuşuruz, ama bunların en önemlisi berbat sağlık durumum. Bu yazı kısa bile olsa, benim için yazmak mümkün olmayacaktı. Oysa Porel'in bana yazdığına göre, 26 veya 27 sayfa olmasını bekliyor. Copeau (bu sadece bir öneri) bunu benden çok daha iyi yapacaktır, *ben bunu kesinlikle yapamam*.

Sevgili Jacques (siz de bana Marcel diye hitap edin, yoksa adınızı geri alırım), sizinle *N.R.F* hakkında açık konuşmama müsaade eder misiniz?³ Son sayınız harikaydı, değişik konular ele alınmıştı, içi doluydu, uyumluydu. Ancak, bu dediklerim tamamen aramızda kalsın, bana göre gerçekten utanç verici olan yorumlardan dolayı daha fazla şaşırıamazdım. Şunu demek istiyorum. Yakın zamanda, en ufak bir hareketin bile benim için imkânsız olduğu bir anda, kalemimi elime aldım. Beklemekte olan yüzlerce mektubun bir tanesine cevap vermek için olduğunu düşünüyorsunuz belki. Hiç de değil, M. de Pierrefeu'nün (sanırım) Paul Adam, Moréas ve Stendhal üzerine yazdığı üç yazıyı art arda okumuştum.⁴ Oysaki bu yazıların çok aptalca olduğunu, bu eleştirinin son derece yüzeysel olduğunu ve ister istemez çelişkiler barındırdığını vs. ona yazmaktan kendimi alıkoyamadım. Dikkatinizi çekerim M. de Pierrefeu'yü pek tanımam, kendisini bir kere gördüm, bana çok yakın davranmıştı (bana bir kez yazmış olduğu acayip düşünceye rağmen: "İsteseydim kendimi

1 Bu mektup Rivière (s. 110-114); *Kolb*'de (XIX. cilt, s. 344-348) yayımlanmıştır.

2 Jacques Porel'in aktris olan annesi 14 Haziran 1920'de ölmüştü.

3 Bu konuda bkz. bir sonraki mektup.

4 Söz konusu yazılar, *Journal des Débats* gazetesinde Jean de Pierrefeu tarafından kaleme alınmış (23 Haziran, 31 Mart ve 12 Mayıs 1920) ve "Vie littéraire" ekinde çıkmıştır.

Pierrefeu Kontu diye çağırabileceğimi bilmiyordunuz demek” – bu özellikle aramızda kalsın çünkü çok gülünç bir durum). Elbette yüzeysel ve parlak eleştirmen benim fikrimi sormamıştı. Hakikate olan aptalca aşkı yüzünden, bunu ona ben söylemiştim. Bana cevap vermediğini ve *Guermantes Tarafı* eleştirisinde, bundan hiç şüphem yok, benim açık yürekli değerlendirmelerimin etkisinin hissedildiğini size söylememe gerek yok. Herkesin aynı düzeyde yazmamasını anlıyorum ve özetle, o da, daha uygun gelen bir şekilde, hakkında bir şey söylenmeyen yazarlardan biri. Ama M. Allard gibi ciddi bir kalemin M. de Pierrefeu için yazdığı ve onu Velasquez’e (?), Tallemant des Réaux’ya, Bussy-Rabutin’e¹ benzettiği methiyeyi okuyunca (o çok güzel *N.R.F.* sayınızda) nasıl şaşkına dönmem. Saint-Simon’a gelince, M. Allard, M. de Pierrefeu’nün ona benzemediğini kabul ediyor, ama bunun nedeni, tema ve beğeniden kaynaklanan nedenlerle kendisinin istememesi. Ah bir de isteseydi! – yaltaklanma yazıları yazmaya mecbur kalılabileceğini kabul etmemek için minnettarlığı, dostluğu (bunların M. Allard’ın değerlendirmesinde herhangi bir rol oynayıp oynamadığını kesinlikle bilmiyorum) çok yukarda bir yere koyarım. Bana kalsa, daha az acı çekiyor olsaydım, M. Élémir Bourges gibi, Goncourt Akademisi’nin tanımadığım üyelerinin, bana Goncourt ödülünü aldirtmak için etkileyici ve çılgınca bir zahmete girdiklerini, orada antipati kazandıklarını vs. bildiğim için, onların üstün yeteneklerini kabul etmenin beni küçülteceğini düşünmeyecektim. Ama bunu yapsaydım, illaki övgüye layık olandan bahsedilmeyen titiz *N.R.F.*’nin sütunlarında değil, *Le Figaro*’da ya da *Comœdia*’da ya da *Gaulois*’da yapardım (M. Élémir Bourges bu bağlamda çok yanlış seçilmiş bir örnek oldu, çünkü kendisi büyük bir yazardır). Bana gelince, benim ortaya koyduğum titizliği siz biliyorsunuz. Size Jacques Porel’in dizelerini önermiştim. Bana göre, sizin yayımladıklarınızdan daha üstündü. Bu fikir size ait olmasaydı, ısrar etmekte tereddüt gösterirdim. Mlle Charasson hakkında bir yorum istemiştim sizden (bir başka örnek), pek sıcak bakmamıştınız, ben de kendimi çekmiştim. Léon Blum ve birçok başkaları gibi zeki insanlar, ben *Swann*’ı yayımladığımda şöyle dediler: “Proust hakkında gerçek bilgi verebilecek olan şey bu değil. Pastişlerini yayımlasa, kırk baskı yapar. [”] Onların “piyasaya sürülebileceğini” ima ettim. *N.R.F.* aynı fikirde değildi.

1 1 Temmuz 1920 tarihli *La Nouvelle Revue française*’deki *G.Q.G.*, *Secteur 1* üzerine not.

Pastişler güme gitti. Kitap olarak yayımlanmadan önce, *Guermites Tarafı*’ndan yayımlanacak parçaları bir Belçika dergisine ve bir Amerikan dergisine veriyorum, çünkü N.R.F benden bunları istemedi.

Bunları, derginiz için beslediğim nerdeyse dinsel, yüksek inancı göstermek için söylüyorum. 1 Temmuz tarihli harika sayınız elbette benim inancımı sarsmak için değil, ama tam tersine onu yükseltmek için yapıldı ve bu, daha ilk sayfadan itibaren, günlük basının çok aşağılık durumlara (bu durumlar da, kendisini tanımamama rağmen M. Régis Gignoux’yu benim gözümde gerçek bir kişisel düşman, güzellik düşmanı haline getiriyor) düşürdüğü o hayran olunası “Antonius ve Kleopatra” ile başlıyor.¹ Ama bu sayıda, (*L’Opinion*’daki tiyatroyla ilgili yazıları, kabul etmeliyim ki, normalde yazdıklarından çok üstün olan) nazik ve tutarsız Pierre-feu için Velasquez’e, Saint-Simon’a, Tallemant’a, Bussy’ye rastlamak, bana pek özendirici gelmedi. Sizi sevdiğim kadar da size hayranım, sonsuza kadar.

Marcel Proust.

Sevgili dostum, sizden iki günlüğüne ödünç aldığım ve henüz okumadığım *La Nuit des roses*² kitabını size daha geri vermedim. Olmazsa, size hangi adrese göndermeliyim, yazlık evinize mi yoksa Froidevaux sokağına mı? Bana karşı çok yakın davranan Thibaudet’den güzel mektuplar.

İngilizceye bir çeviri için ortaya koyduğum *her geçen gün* çoğalan gereklilikler, İspanyolcaya bir çeviri hazırlığıyla son buldu! Bu aynı şey değil. Thibaudet’nin İsveç’te yazdığı yazısı “Un nouveau Jean-Christophe”³ (Yeni Bir Jean-Christophe) İsveççeye bir çeviriyi cazip kılacaktı. Ama bu zor olmalı. Ne olursa olsun, Gaston’la⁴ bu konuda hiçbir şey ummadan konuşacağım.

1 Tiyatro yazarı ve eleştirmen Régis Gignoux’nun, André Gide’in Fransızca çevirisi ve Florent Schmitt’in müziğiyle sahneye konan Shakespeare’in *Antony and Cleopatra* trajedisi üstüne alaycı ve düşmanca bir dille kaleme aldığı ve 15 Haziran 1920 tarihli *Le Figaro*’da yayımlanan eleştirisi ima edilmektedir.

2 Shakespeare’in bir piyesi söz konusudur.

3 Haziran 1920’de Stockholm’un *Le Forum*’unda yayımlanmıştır.

4 Gaston Gallimard.

Jacques Rivière'e

[23-24 Temmuz 1920]¹

Çok sevgili Jacques,

Bu mektubu yazarken mektubunuz elimin altında değil, dolayısıyla mektubunuza şüphesiz yanlış cevap vereceğim. Céleste mektupları kutulara yerleştiriyor, şimdi de yattı, ben de yattım (ama aynı odada değil!) ve mektubunuzu hemen bulamazdım. Oysa yazabildiğim zamanlar o kadar kısa ki uygun zamanı değerlendiriyorum. Bana söylediğiniz bütün o güzel şeyler binlerce kez gereğinden fazla ve elbette bende öyle bir mutluluk yaratıyor ki sizi daha iyi tanımanın mutluluğu bundan daha büyük olmasaydı, bu mutluluğun sonsuz olduğunu söyleyecektim. Umarım bu korkunç fırtınalı havalar iyileşmenizi yarıda kesmez. Çok yakında iyileşeceksiniz ve artık bedeninizi düşünmeden dinlenebileceksiniz. Yazarın değerinin dışında konusu ilgi çekici olan kitaplar hakkında söylediklerinizin çok doğru olduğunu düşünüyorum. *N.R.F*'nin hâlâ Rathenau'nun eserine, Einstein'ın kuramlarına yeterince yer verdiğini düşünmüyorum (sizin tasarladığınız düşüncenin hayli uzağında kalarak). Bana kalsa, sizin de bundan yana olduğunuzu bilseydim, General Mangin'in savaş üzerine yazdığı dikkate değer yazıları seve seve incelerdim. Pierrefeu'nün kitabı² hakkında, konuyu olabilecek en sürükleyici şekilde işlediğini söylüyorsunuz bana. Bunu bilmiyorum zira bu, Pierrefeu'den okumadığım tek şey. Ama bunu bilmediğimi size söyleyerek, istemeden Allard'ın yazısının tam eleştirisini yapmış olduğumun farkına vardım.³ Yazının bahanesi, tut ki konu olsun. Ama o zaman bu konu fazlasıyla sürükleyici, yine de belirtmeye gerek var mı ki. Allard'ın iğrenç yazısı da sizin hayran olunası mektubunuz gibi elimin altında değil. Ama anladığım kadarıyla, Pierrefeu'nün kitabından ne öğrenileceği konusu, bir saniyelik bir soru değil. Ya da o halde yazıyı birkaç cümle haricinde okumamışım (ki bu mümkün). Bununla birlikte, Pierrefeu'nün Mareşal Pétain'in "ayakta bir portresini kaleme aldığını" öğrendim. Ama bütün bun-

1 Bu mektup Rivière (s. 120-123) ve Kolb'de (XIX. cilt, s. 370-373) yayımlanmıştır.

2 *G.Q.G., Secteur 1*.

3 Bkz. bir önceki mektup.

lar hiç anlamı olmayan şeyler. “Ayakta portreleri”, “oymabaskıyla ayrılmış”, “uzun süre kazanmış” vs. gibi bütün bu eğretilmeler, genellikle oymabaskının ne olduğundan haberi olmayan insanların işidir. (Aynı şeyi, tüm askeri eğretilmeler, avla ilgili eğretilmeler vs., “avcı olarak eleştiri yapmak vs.” için de söyleyebilirim).

Yorulmamak için parçaları ikiye ikiye veriyorum. Mektubunuzda Lasserre¹ için bana ne dediğinizi tekrar okuyacağım, ama ondan bahsetmenizi aslında gerekli görmüyorum. Yazısı bomboş! Yazdıklarımın taklitlerini sabırsızlanmadan hoşgörüle karşılıyorum. Ama beni o kadar eleştirdikten sonra MM. Carco ve Derème’in *Le Temps Perdu* (Kayıp Zaman) adında bir dergi (ilk önce adı *Swann*’mış) kurmalarını biraz aşırı bulmuyor musunuz? Size hayranlık dolu sevgilerimi sunuyorum.

Size yürekten bağlı

Marcel Proust.

Bu notu ekliyorum. N.R.F.’de adımın çok nadiren geçtiğini düşündüğümü nereden çıkardınız ki. Sevgili dostum, gazetelerde ve dergilerde önünü kestiğim tüm o iyi niyetli talepleri, kendime düşman ettiğim tüm o eleştirmenleri bilseydiniz, buna inanmazdınız (kelimeleri bu şekilde düzelttiğimde bunu daha okunur olması için yapıyorum ve sonunda tam tersi oluyor!), okurun belki de taraflı bir yakınlık sayesinde yazdırıldığını düşüneceği² ve kitaplarım için yararı olmayacak yazıların olacağı kesinlikle tek dergi olan bu dergideki sessizlikten yakındığımıza inanmazdınız. Elbette (bana “saldırdığınız” için kendimi savunmak amacıyla yaptığım) bu açıklama, benim ve klasik Gelenek üstüne yazdığınız o harika yazının değerinden hiçbir şey eksiltmez. Herhangi bir şeyde Jacques Rivière imzası varsa, herkes bilir ki orada bağımsız bir düşünce vardır, bu da zaten, hatır işi olduğu etkisini bırakmadan, düşüncelerin o hayran olunası bağlantılarını kanıtlamaya yetecektir. Sevgili dostum, size minnettarlık ve hayranlık dolu sevgilerimi tekrar sunuyorum.

Marcel’iniz.

1 Bkz. bir sonraki mektup ve dipnot 2, s. 261.

2 Bu durum, Proust’un *Kayıp Zamanın İzinde*’yi La Nouvelle Revue française yayınlarına vermesinden itibaren böyledir. *La Nouvelle Revue française*’in yayın politikası hakkında Proust’un duyuları için bkz. bir önceki mektup.

Sanırım sizin okuduğunuz *Germantes Tarafı*, son kısımları eklenmemiş hali. Bunlar eklenince belki de izleniminiz daha iyi olur.

Başka bir not: Salmon'un çok büyük bir yazar olduğunu sanıyordum. Henüz son kitabının¹ bazı bölümlerine göz attım sadece, ama çoğu zaman üstünkörü, bayatlamış anlatım biçiminin yinelenen bayağılığı karşısında şaşakaldım. Tam tersini düşünüyordum.

Gaston'a gereğinden fazla kitap yayımladığını (kesinlikle, henüz elimize geçmeyen Salmon'la ilgili olarak değil) söyledim. Onu kızdırdığımı sanmıyorum. Bana, muhtemelen iyi nedenler sundu.

Jacques Rivière'e

[Yaklaşık 26 Temmuz 1920]²

Sevgili dostum

Size, Lasserre'e cevap olarak verilebilecek bazı bayağı sözlerden bahsetmeyi düşünmemiştim.³ Örneğin, şunun gibi.

M. Jacques Bainville'in yönettiği ve dostumuz Marcel Proust'un beğenisini açıkça dile getirdiği bir dergide, gerçekten "çok sert bir eleştiri" olan "Marcel Proust humoriste et moraliste" (Mizah ve Ahlak Yazarı Olarak Marcel Proust) yazısını okumak insanı biraz şaşırtıyor. Bir gazetenin (yanılmıyorsak *La Liberté* idi) "namuslu insanların vicdanı nihayet rahatladı" şeklinde açıklama yaptığı doğrudur.⁴ *Ombre des jeunes filles en fleurs*'ün (Çiçek açmış genç

1 1920 yılında *La Nouvelle Revue française* yayınlarından çıkmış *La Nègresse du Sacré-Cœur*.

2 Bu mektup Rivière (s. 123-126) ve Kolb'de (XIX. cilt, s. 374-376) yayımlanmıştır.

3 Proust burada, Rivière'in ona 13 Temmuz 1920 tarihli mektubunda bildirdiği projeyi (Kolb, XIX. cilt, s. 358-361) ele alır; buna göre, *La Nouvelle Revue française* dergisinin Eylül sayısına, Pierre Lasserre'in "Marcel Proust humoriste et moraliste" başlıklı ve 1 Temmuz 1920 tarihli *La Revue universelle* dergisinde yayımlanmış yazısından parçalar içeren inceleme yazılarının bir dosyası dahil edilecektir; Proust'un önerisi ise, Temmuz başından itibaren yaptığı gibi, anonim olarak yayımlanacak, "bazı çürütme satırlarını" bizzat kaleme almaktır (Kolb, XIX. cilt, s. 349).

4 4 Temmuz 1920 tarihli *La Liberté*'de çıkan bir yorumdan yaklaşık alıntı ("Bu yazı, birçok namuslu insanın vicdanını rahatlatacaktır").

kızların gölgesi) namuslu insanların vicdanında bu kadar ağırlık yaptığını bilmiyorduk. *L'Ère nouvelle* de aynı şekilde durumdan memnun ve bu yazıyı M. Proust hakkında yazılmış en iyi yazı olarak değerlendiriyor.¹ Biz aynı fikirde olmamakta bir sakınca görmüyoruz. M. Lasserre'in yazısına tercih ettiğimiz birçok Fransızca ve yabancı dillerdeki yazı arasında, *La Revue de Paris*'den M. Jacques-É. Blanche'in şu satırlarını memnuniyetle alıntılıyoruz:

“Başka hiçbir yüzyıldaki üretimle ölçülemeyecek kadar büyük olan Fransız sanat üretiminde hiçbir yerde, edebiyat alanında Marcel Proust'un romanlarına eşdeğer bir şey görmüyorum. Giderek büyüyen bu kasırga, olanları izlediğiniz dingin sahilde olay sizi hazırlıksız yakaladığında, denizi patladığı yere döndürüyor, gökyüzünü karartıyor, ısıyı düşürüyor gibi görünüyor. Böylesi eserler kayıtsız kalmamıza izin vermez; kızdırdıkları filanca yazar, bu bolluk ambarında kendini besleyecek bir şeyler bulur. Bir Marcel Proust, uzun süre oturulmamış bir eve yeni ev sahibi olarak girer ve pencereleri, yararlanılacak olan uçsuz bucaksız bir alanın manzaralarına açar. Ne de olsa taklit edilebilir olan bir Marcel Proust biçemi, bir Cézanne rengi ve şekli gibi –ama umarım aynı şekilde olmaz!– bir ekol yaratabilirse, *Kayıp Zamanın İzinde*, psikologların, edebiyatçıların nesiller boyunca, komşularını rahatsız etmeden ve tartışmadan çalışabilecekleri bir düşünsel alandır. Plastik sanatlarda buna benzer bir şey yoktur.”²

Yalnızca Marcel Proust'un kendisi, M. Lasserre'in ona yönelttiği eleştirilerin birçoğu üzerinde, M. Lasserre ile hemfikir olacaktır. N.R.F'de bilindiği üzere, Proust eserinin ortak başlığı olan “À la Recherche du Temps Perdu” (Kayıp Zamanın İzinde) başlığından nefret eder, kendisi bu esere ilk başta “Le Temps Perdu” (Kayıp Zaman) başlığını vermişti. Ama bu konuda, Marcel Proust'un etkisi, minicik şeyler yoluyla, ona karşı en sert olanlar üzerinde zaten kendisini hissettirmeyecek midir ki. M. Francis Carco yönetiminde, adı *Le Temps Perdu*³ (Kayıp Zaman) olacak bir derginin duyurusu yapılıyor.

1 8 Temmuz 1920 tarihli *L'Ère nouvelle* dergisinde çıkan bir yorum ima edilmektedir.

2 Jacques-Émile Blanche'in, 1 Mayıs 1920 tarihinde *La Revue de Paris*'de yayımlanmış “Les Arts et la Vie: Paul Gauguin et Charles Morice, initiateurs” başlıklı yazısından bir pasajın alıntısı.

3 Francis Carco'nun yönetmiş olabileceği *Le Temps perdu* adındaki kısa ömürlü derginin oluşturulması ima edilmektedir – bkz. yuk. s. 260.

Sevgili dostum, M. Lasserre'in yanlış yorumlarının tamamını tartışmaya cesaret edemedim, ama sizin pek sevmediğiniz, benimse nankör davrandığım şu Jacques Blanche'ın o sayfasını (turnak işaretlerini çizdiğim yerde bitiyor) sizin için kopyalamaktan zevk aldım (ve yoruldum). Bu yazıyı *La Revue de Paris*'de kimsenin okumadığını düşünüyorum; siz, yine de bu yazıyı çok gülünç derecede övgü dolu bulmazsanız, *N.R.F.*'de önem taşıyacağını sanıyorum.

Daha önemli olan bir diğer şey daha var. Morand'ın *Feuilles de température* kitabını¹ kendi kendinize inceleyerek onu çok sevindirirsiniz. Allard'dan gelecek bir yorumdan korkuyor ve sizden gelecek bir yorum çok hoşuna gidecek. Ama bütün bunlar tek bir şeye bağlı: *Feuilles de température* hakkında yazacağınız bu yorum bile sizin için bir yorgunluk kaynağı olmayacak mı? Dinlenmek zorunda olduğunuzu unutmayın. Dinlenmenizi tehlikeye atacak hiçbir şey yapmayın. Güzelce ve tamamen iyileşin.

Sizi bütün kalbimle seviyorum ve size o derece de hayranım.

Marcel Proust.

Natalie Clifford Barney'ye

44 Hamelin sokağı
[Kasım sonu 1920]²

Matmazel

Asla kendimi düşünmediğim için, görülme değil görme kaygısını taşı-
rım. Dolayısıyla sizinle karşılaşmak için büyük bir arzu duyuyorum,
hatta siz beni sevimsiz bulabilseniz bile, benim sizi harika bulacağım
kesin. Sadece ikimizin katılacağı ve her halükârda yüksek sosyete-
den kimsenin olmayacağı bir buluşmayı yüksek sosyeteye yaraşır
bulmam. Daha sonra, birbirimizi daha iyi tanıdıkça, nasıl bir araya
gelmemiz gerektiğine beraber karar veririz. Bu biraz gecikti, zira

1 Paul Morand, *Feuilles de température*, 1920.

2 Bu mektup Barney (s. 65-67) ve Kolb'de (XIX. cilt, s. 618-619) yayımlanmıştır.

kendimi zehirledim (bu, ölmek istediğimden değil, çünkü pamuk ipliğiyle bağlı olduğum bu korkunç hayatı çok seviyorum, lakin artık uyuyamamaktan kaynaklanan bir öfke krizi nedeniyle oldu ve bir seferde bir tam kutu veronal kaşesi, aynı anda da diyaldehit ve afyon almışım) uyumadım ama korkunç derecede acı çektim. Ve önümde beni hoş tutmuş insanlara verdiğim öldürücü sözler var. Sonra size geleceğim (eğer beni isterseniz), ne zaman olur pek bilmiyorum. Benim evimde mümkün değil. Ritz çok canlı ve buna bayılıyorum. Olabilecek en pis ev (benim dairemden sonra), ama bunun benim için önemi yok. Yirmi yaşındayken, evlerin, çirkin veya güzel olsun, benim için aynı olduğunu anlamıştım –içinde kimsenin oturmadığı mimari başyapıtlar hariç–, aynı şekilde yüksek sosyeteden akıllı insanlar ile aptal insanlar arasında hiç fark yoktu, belki de ikinci kategoriye hafif bir üstünlük verilebilir ve kendini entelektüel sanan kategoriye göre daha dinlendirici olduğu düşünülebilirdi. Ancak –sağlığıma çok iyi gelen– Ritz’i benim için çekilmez kılan şey, orada yemek yiyen beyefendiler ve hanımefendiler. İğrenç bir gülünçlükteki Rokoko tarzı tavanı, düşüncelerimi rahatsız etmiyor ve kafam için bir tehdit oluşturmuyor (Alman silahları ve uçakları sona erdiğinden veya kesildiğinden beri, ama filanca beyefendi veya filanca.¹

Louis Martin-Chauffier’ye

[Aralık başı 1920]²

Sevgili dostum,

Kısa bir süre önce öylesine hastalandım ki size cevap veremedim. Sevgili dostum yazdım, ama mektuplarımızda bu sözcüğü mü kullanıyorduk bilmiyorum, her halükârda bu hitap şekli hislerimi yansıtıyor ve sizin için de uygunsa, bana mektup yazdığınızda aynısını sizin de kullanmanızı isterim. Bu bana vaktinden önce gelen yaşlılığımı

1 Mektubun sonu kayıptır.

2 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 305-306) ve *Kolb*’de (XIX. cilt, s. 646-648) yayımlanmıştır.

unutturacaktır. – Size yine de kısa bir mektupla cevap verebilirdim, hiç olmazsa bazı günlerde, zira başka günler var ki hareket etmem mümkün olmuyor, ama yazmama nedenim sağlığım değildi. Bana, *Guermantes* hakkında bir yazıdan bahsediyordunuz (ama öyle görünüyör ki 1 Ocak tarihli sayı için). Bu konuya pek sıcak bakmamıştım, ama sizi hiçbir anlamda etkilemek istemedim. Yazılarınızı dikkate değer buluyorum (Bourget yazınız¹ muhteşemdi, türünün en iyisiydi) ve sanırım *Guermantes*’ın bir snop kitabı olmadığını açıkça ortaya koyacaksınız, zira bir snop kitap yazdığında, kendini seçkin ve üstün biri olarak gösterir, seçkin ve üstün insanlara karşı da alaycı bir tavır takınır. Gerçek şudur ki doğal mantık sırasıyla, Balbec yerinin ismine ait şiirselliği, Balbec sayfiye yerinin sıradanlığı düzeyinde ele aldıktan sonra, *Guermantes* ailesinin ismi için de aynı şekilde ilerlemem gerekiyordu. Ve işte bunlara, yetersiz bir oluşum biçimi olan ya da hiç oluşum biçimi olmayan kitaplar deniyor. (Bu arada, arkadaşınız M. Marsan ile benden bahsetmiş olan Orion aynı kişi mi? Cevabınız evetse, yeteneği için hissettiğim çok güçlü beğenin, bu “Orion”da² şahsım için ortaya koyduğu nezaketten dolayı beni çok duygulandırdığını ona söyleyerek beni çok mutlu edeceksiniz). Öte yandan, Hervieu, Hermant vs.’den itibaren, snobizm, benim göstermeye çalıştığım gibi, kişinin içinde güzel bir hayal gücü olarak değil de sık sık dışardan resmedilmiştir. Şunu dikkate alın (yazınızda dikkate alın anlamında demiyorum, zira bunu istemem), anlatıcı karakteriyle ilgili tek söylemediğim şey, nihayetinde onun bir yazar olduğudur, ama son cilde kadar bu bilinmemektedir, zira kitabın bütününe bir temayül (?) demek mümkün olabilirdi.³ Yorgunluğum bu mektubu burada bitirmemi gerektiriyor, bu haliyle mektubun bir anlamı yok, ama sizi unuttuğumu düşünmeyin ve sizi çok sevdiğimi bilin diye yine de mektubu size gönderiyorum.

Marcel Proust.

1 Louis Martin-Chauffier, “Notes. *Anomalies*, par Paul Bourget”, *La Nouvelle Revue française*, 1 Aralık 1920.

2 20 Kasım 1920 tarihli *L’Action française* gazetesinde “Orion” imzasıyla çıkan yazı ima edilmektedir.

3 Bkz. “Dolayısıyla, o güne kadarki hayatım şu başlık altında hem özetlenebilirdi, hem özetlenemezdi: Bir Temayül” (*RTP*, IV. cilt, s. 478).

Jacques-Émile Blanche'a

16 Ocak 1921¹

Sevgili dostum,

Dates'in² çıkacağı duyurulduktan bu yana, Émile-Paul'a sürekli birini gönderiyorum. Nihayet bugün, tutkuyla beklediğim kitap elime ulaştı. Üç hafta önce korkunç bir bronşit geçirirken kitabı okumaya başladım, ama bunu size söylerken biraz tereddüt ediyorum, zira astımım, uykusuzluğum, gözlerimde rahatsızlık vs. olduğunu söylemişsiniz, bu bronşitten de bahsedeceksiniz diye korkuyorum. Sevgili dostum, özetle, size tüm samimiyetimle bu *muhteşem* önsözden bahsetmeme müsaade edin lütfen. Bu önsöz beni hak edilmemiş bir övünce boğdu ve bundan dolayı size sonsuz *bir şekilde minnettarım*. Ama bunun yanı sıra, farklı bakış açılarından son derece canımı sıktı. Öncelikle siz, yüksek ve iyi eğitilmiş bir adamsınız, filanca anne-babanın oğlusunuz, ama samimiyetime kızmayın, en patavatsız gazetecinin bile yapmayacağı bir şey yapıyorsunuz. Size özel olarak yazılmış (ve hatta heyhat size yazılmamış olan) bir şeyi, mektubun alıcısının açıkça söylemeden kendine sakladığı bir şeyi, üstüne üstlük hiçbir şekilde izin almadan açıkça yayımlıyorsunuz. Benim fikrime göre, size uzun süredir yüklenmiş olan ve benim hep yalanladığım (sizle yüz yüze, ayrıca *De David à Degas* için yazdığım önsözde) kusurları düşünerek, nezaket gereği Forain'in hakaretlerine cevap vermek için gösterdiğiniz niyeti kınamış olduğum doğrudur. Bu kınamayı sizden başka kimseye ifade etmemiştim, bu uzun süredir gerekçesi olan dostane bir tavsiyeden ibaretti. Bunu da yayımlamanız karşısında duyduğum şaşkınlık, sıkıntı değil. Zira görüşümün sorumluluğunu üzerime alırım. Ama nihayetinde ben var olduğumdan bu yana, dedikodu yazarı bir gazetecinin bile, kişisel bir görüşü böyle ilan etmesine hiç tanık olmadım; bu, iki yıldır yeniden konuşmaya başladığım aynı Forain'le aramızın kaçınılmaz olarak ebediyen açılmasına neden olacak haydi haydi. Çok yorgun olduğum için, kötü anlatım biçimlerinin üzerinde

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 170-173) ve *Kolb'de* (XX. cilt, s. 66-70) yayımlanmıştır.

2 Jacques-Émile Blanche, *Propos de peintre, deuxième série. Dates. Précédé d'une réponse à la préface de M. Marcel Proust au De David à Degas*, Paris, Émile-Paul Frères, 1921.

durmuyorum (örneğin, “kadın olarak okunabilecek” erkek gibi¹ vs.). Bitkinlik gerçekten bana engel oluyor. Ama bilmenizi isterim ki hiç kimseyi sizin kadar misafir etmek istemedim. Sizse tam tersini söylüyorsunuz, hafızanız size ihanet ediyor, ben onu yeniden tazeleyeceğim. – Şu sıralar bronşitimin iyileşmesi lazım, ne ayağa kalkabiliyorum ne de konuşabiliyorum. Ama umarım iyileşecek, o zaman sizinle sohbet edeceğiz ve ben sizden davetimin şeref konuğu olmanızı istemeden “kimseyi” evimde ağırlamayacağım. *Asla*. Eğer evime nadiren gelmişseniz, bunun suçu, tekliflerimi reddeden veya kendisini davet ettirmeyen sizdedir.

Sevgili dostum, bu muhteşem sayfalar benim gururumu okşadı, minnettar bıraktı. Böyle bir ilham vermiş olmaktan gurur duyuyorum; bana karşı hoşgörölü dostluğunuz, size bunu eserime hayranlık sandırıyor ve şaşılasi alışkanlıklar (önsözümde, tam kelimeleri hatırlamıyorum, “kocaman bir kalbin ve adil bir kalbin içini dökmesi”nden² bahsederken söylemeye çalıştığım şey) sizin bunu muzip bir düşmanlık olarak görmenizi engelliyor. Size teşekkür ediyorum, size hayranlık duyuyor ve sizi seviyorum. Kırk derece ateşi olan bir adamın yazısındaki hataları mazur görün.

Marcel Proust.

Not: Size karşı uçsuz bucaksız olan minnettarlığım kısmını zayıf ve baş başa görüşmemizin sıcaklığının açıklığa kavuşturacağı si-temleri de çok sert bulursunuz korkusuyla bir not daha ekliyorum. Dahası, haberim olmadan, şimdiye kadar yazdıklarınızın en iyisi

1 “Bazen bana öyle geliyor ki, hem de en güzel sayfalarınızda, bir cinsiyetin özelliklerini ötekine ödünç alıyorsunuz; sizin bazı portrelerinizde, “cinsiyetin” kısmen yer değiştirmesi söz konusu, öyle ki özne, *kadın* yerine *erkek* olarak okunabiliyor, duruş ve davranışlarında bir ismi, bir kişiyi nitelendiren sıfatları erilden dişile geçirmek mümkün. Oysa bazı kitaplarda rahatsız edici olabilecek bu özellik, sizde bir ince düşünce halini alıyor, çözümlemedeki titizliğe rağmen, kendiniz için yaptığımız üst-deneyimde, size hakikatı daha güçlü, daha kapsamlı ve genellemeleri içeren bir söyleyiş biçimi veriyor. Yarattığınız karakterlerin en gösterişsizi olan, diyelim ki, Françoise’i, evinizde kalışıyla zenginleştirerek, tanıtmadan önce olaya katıyorsunuz” (Jacques-Émile Blanche, *Propos de peintre, deuxième série. Dates. Précédé d’une réponse à la préface de M. Marcel Proust au De David à Degas, op. cit., s. xv-xvi*).

2 Yaklaşık alıntı (“Kötü kalpliliğe” gelince, bana kalırsa, benim gördüğüm, kocaman bir kalbin değişmez bir biçimde içini dökmesi ve adil bir kalbin dinginliğiydi”, *Écrits sur l’art*, s. 296).

olan bu önsözü yazmanıza vesile olduğum için, yansız olarak, çok mutlu oldum. Sizin benim portremi yaparkenki bu tür bir portreniz –Ustaların ayırıcı niteliğidir– (Rembrandt'ın Belediye Başkanı Six,¹ aynı anda hem Six hem Rembrandt'dır), günümüzde de estetik açıdan sizin şaheserinizdir. Bu kitabı, provalarını okumadan yayımlamanızı asla istemem. Merkezkaç eğilimindeki üslubunuz, belirli bir konuda, roman veya ressam portresini merkeze taşıyor. Venedik portreniz çok daha göz alıcıydı. Ama yansımalar eskiden beri Venedik'in kendine has niteliğidir. İlk dışarı çıkışım sizin için olacak. Ama heyhat saatlerim, bronzitten öncesinden daha kötü durumda. (Bronzitten önce, Ritz'de saat dokuz buçukta birkaç akşam atıştırma yaptım, ama öncesinde hep evinize telefon ettirdim. Çok erken olmadığını biliyorum. Ama davetlilerime sorun (aynı gün davet ettiğim ve yine de gelen Mme de Noailles) []).

Size hayran ve minnettar olan

Marcel Proust.

Jacques-Émile Blanche'a

[1921]²

Sevgili dostum,
Mektubunuz için teşekkür ederim, bana yazmış olmanıza memnun oldum. Bir önceki okumayı üzücü kılan şey, cevabınızda bana karşı çok sert olduğunuzu istemeden de olsa varsaymamdı, oysa ben size karşı hep çok sevgi dolu davranmıştım, sevimli tarafınızı sadece kötüler için sakladığınızı düşündüm. Oysa bu varsayım kazara yapılmış olsa bile, son mektubunuz bunu çürütmeye yetecekti. Zira benim dostane sözlerime, siz de ne kadar dostane cevap vermişsiniz! Böylece, son mektubunuz bir öncekini geriye dönük

1 Rembrandt, *Jan Six'in Portresi*, tuval üzerine yağlı boya, Amsterdam, Six Vakfı.

2 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 159-162) ve *Kolb'de* (XX. cilt, s. 86-89) yayımlanmıştır.

olarak etkiledi ve ona yüce bir anlam verdi. Size uzun uzun yazmak için fazlasıyla yorgunum. Ama sizinle görüşmeyi beklerken, benimle yemek yediğini size söylemiş olabilecek tek kişiye gelince (hatırladığım kadarıyla), onun Prenses Lucien Murat olduğunu söyleyebilirim (bu, asla sadece onunla yemek yedim anlamına gelmez). Oysa bir yıldan daha uzun zamandır onu görmüyorum. Beraber son yemeğimiz on üç veya on dört ay öncesine kadar gider. Prenses sizin için gerçek ve sıcak bir dost, sizin olmadığınız ortamlarda, sanki siz oradaymışsınız gibi sizden bahsediyor, daha iyisini yapmasını isteyemezsiniz. Zaten büyük olasılıkla size çok hastayken yazdım, çünkü bu benim için yatma düzenimdeki aksamların sonucu. Bana Ritz'de rastlayan beyefendi (sözünü etmişsiniz) –Ritz'den söz etmişsiniz demek istiyorum– (hakkında hâlâ size mektup yazmadığım,¹ olağanüstü olan o son kitapta)² (büyük bir sertlikle)³ o iki saatlik dışarı çıkışlarımın öncesinde ve sonrasında bir yarım saat bile ayağa kalkamadığım kaç gün (ve gece) var bilmiyor. Sevgili dostum, Amerikan portreleriniz konusunda bana söylediklerinize gelince, umarım, koltuklarını, halılarını vs. satma noktasına gelen benim durumumda değilsinizdir (Bu, ikimizin arasında kalsın). Ama bu portreler için, dostum M. Walter Berry aracılığıyla hiçbir şey yapamaz mıyım? Kendim için ondan hiçbir hizmet isteyemem, ama bundan ona bahsetmemi ister misiniz? Bu sizin için gereksizse bana cevap yazarak kendinizi yormayın. –Mektubunuz, alçakgönüllülüğünüzün yeterince büyük bir kanıtı! Her şeye rağmen, mektubunuz, gururlu bir alçakgönüllülük ve tüccarlar dünyasında vs. “duruma” karşı “tarafsız” olmaya çalışan basit bir değerlendirme olarak (elbette bunun yetenekle hiç ilgisi yok), heyhat bir hakikat payı da içerebilir, ama sadece zaten geçici bir hakikat. Mantar levhalarla kaplı duvarlarımın ardında neler geçtiğini seçebildiğim kadarıyla, bana öyle geliyor ki sizin için, adınızın tanınması sürecinde yeterince anormal bir şeyler olmuş (ve bazı ressamların da, mesela La Tour'un, hayatları incelense, sanırım

1 Bununla birlikte bkz. 16 Ocak 1921 tarihli bir önceki mektup

2 Jacques-Émile Blanche, *Propos de peintre, deuxième série. Dates. Précédé d'une réponse à la préface de M. Marcel Proust au De David à Degas*, op. cit.

3 Anlaşılması zor pasaj: Proust'un kullandığı “sertlik”, Jacques-Émile Blanche'ın Ritz'deki “beyefendi” –Paul Morand– hakkındaki değerlendirmesi için kullanılıyor, çünkü bu beyefendinin Proust'un kendisine karşı ve otelin çalışanlarıyla olan dengelessiz ilişkilerinde gösterdiği sertlikten, Blanche kitabında bahsediyor.

buna benzer başka durumlar bulunacaktır). Bana öyle geliyor ki (ama bir kez daha, gözleri bağlı olmasına rağmen aşırı keskin bir duyarlılıkla okuyan, neredeyse isterik birinden gelen bir tepki bu) yüksek sosyeteden insanların zihninde çok uzun süre “harika bir amatör” olarak kaldıktan sonra, size karşı duyulan ve billurlaşan görünmez hayranlık birden aşırıdoyma noktasına geldi ve siz büyük ressam ilan edildiniz. Ama bu konumda kalmak yerine (gerçek haline dönmüş sonunda sonsuzlukla),¹ (adınızın duyulması sürecinde) geçici bir geri çekilmeyeyle belirlenen bir üçüncü dönem oldu. Biri “pastişçi” kelimesini bulmuş olacak ve bu yeterlidir. Ama bu geriye çekilme sürmeyeceği ve ikinci dönem belirleyici dönem olacağı için, önsözde bu üçüncü döneme imada bile bulunma gereği duymadım ve ikincide (elbette ki değerden değil, ünden bahsediyorum) kaldım. Bana öyle geliyor ki, bizi “gidiş-geliş”lerden kurtarmak için en kibar, en adil ve en sade yoldu bu. – Evet, sevgili dostum, gözlerim sizin x, y, z diye adlandırdıklarınızı nispeten göremese de onların arasında tek bir kötü niyet olmadığı konusunda size ant içebilirim. Size Astruc² tiyatrosu hakkında söylemiş olduklarıma gelince, o başka şey. Ama benimle önsöz hakkında konuşarlarda, ne size karşı, ne bana karşı kötü niyetin zerresi yoktu. Bir adam veya kadın, bana büyük bir nezaket içinde, hissettiğiniz (veya hissettiğiniz sanılan) filanca duygudan ve bunun bana karşı hiçbir şekilde kin dolu olmadığından söz etti. Ben, bütün bunları bir araya getirerek kendi kendime şöyle dedim: “Filanca şey Blanche’ı rahatsız edecekse, filanca başka şey de bir başkasını rahatsız edecektir, ben burada ‘kendimi zorla kabul ettirmek’ istemiyorum”. Siz de bana önemli olmadığını söylediniz, ben de bundan pek hoşnut oldum. Ama amacım yalnızca sizi “rahat ettirmektir”, tıpkı eskiden olduğu gibi, Paris’ten ayrılabilirdiğim zamanlarda, [beni]³ sayfiye-ye davet etmiş olan birinin soluduğum dumanların kokusundan kaygıya düştüğünü öğrenmişsem, randevumu iptal etmenin veya en azından iptal etmeyi önermenin daha nazik bir davranış olduğunu düşünürdüm. Birbirimizi o kadar uzun zamandır tanıyoruz

1 Stéphane Mallarmé’nin *Tombeau d’Edgar Poe* şiirinden bir dize.

2 Gabriel Astruc, 1913 yılında açılmış olan Théâtre des Champs-Élysées’nin kuruluşuna öncülük etmiş kişidir.

3 Bu mektubun ilk basımında, “beni” yerine “sizi” yazmaktadır, ancak bu şekilde anlamsızdır.

ki birbirimizle sade bir biçimde konuşmamayı saçma buluyordum. Siz beni yanlış anladınız ve üzdünüz. Ama önemli değil, zira ikinci mektubunuz o kadar kibardı ki eskiden daha da çok dost olmuşuz gibi geliyor bana (en azından bana) ve siz farkında olmadan, bu ikinci mektupta, sizin benim bildiğim en sevimli portrenizi yapmak için size fırsat vermiş olmaktan dolayı kendimi tebrik ediyorum; bu portredeki nitelikler ilk mektubunuzdan önce benim için pek değerliydi, şimdi de güçlü bir biçimde doğrulanmış oldu.

Bana inanın, sevgili dostum, sizi seven ve minnettar olan.

Marcel Proust.

Louis Martin-Chauffier'ye

[Şubat 1921]¹

Sevgili dostum,

Jacques Rivière size şu anda sağlığımın nasıl acınası bir durumda olduğunu söyleyecektir. Sağlık durumum yüzünden kimseye cevap veremiyorum, teşekkür edemiyorum. Sizin için, salt kalbimden geçenleri kâğıda dökeceğim bir istisna yapamaz mıyım ki. *La Nouvelle Revue française*'de yeni okuduğum yazı (ve bunu hemen, tatlı bir tesadüf sonucu biraz önce gördüğüm Jacques Rivière'e söyledim, nerdeyse onu hiç görmüyorum), sizin yazınız, derinliği, zenginliği, amaçlarındaki yanılmaz doğruluk açısından olağanüstü.² Gerçek olanı sonsuz sayıdaki olasılıklar arasından seçen bu doğruluk –görünmez olan yolu izleyen yaban güvercininin inancıyla– beni en çok çarpan şey oldu. Doğrular derken övgüleri kastetmediğimi bilin lütfen (beni çok etkilediler ama bir dosttan geliyorlar), öngörülerini kastediyorum. Örneğin Montesqui[e]u'nün³ tavsiyesinin eleştirisin-

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 306-308); *Kolb'de* (XX. cilt, s. 96-98) yayımlanmıştır.

2 Proust burada *Guermantes Tarafı I* kitabının, 1 Şubat 1921 tarihli *La Nouvelle Revue française* dergisinde yayımlanan bir özeti imâ etmektedir.

3 Burada birinci baskıda bir dizgi yanlış vardır: “Montesquieu” yerine “Montesquiou” yazılmıştır – söz konusu olan kişi, Martin-Chauffier'nin yazısında alıntılanmış

den alıntı yapsam, oldukça tarafsız olurum (çünkü tartışma dışıyım). Kurmacadan gerçekliğe geçiş hakkında söylediklerinizde, tam tersine taraflardan biri olsam da tarafsız olacağımı düşünüyorum; söyledikleriniz, bir eleştirmene verdiğim cevabın tam da aynısı, bu nedenle, bana ait olarak kalması için, anlamı olmasa da sözcükleri değiştirmek zorunda kaldım. Balbec ile Guermantes arasındaki benzerlikte de aynı şekilde. Geçmişin en iyi eleştirmenlerini alın, bir yazarın niyetini mükemmel olarak okuyabilmiş kimin ismini verirdiniz? Sırlarımı elimden alıyorsunuz, bir açık bulup anlaşıl-mazlığımıza sızmışsınız, benim medyumumsunuz.

Bu yazı beni gerçekten şaşırttı. Sizi etkilememek için, geçen gün size söylemek istememiştim, ama üslubunuzun, özellikle mektuplarınızdaki ve hatta yazılarınızdaki üslubun, arkaizm ve soyut özenticilik yüzünden, duyarlılığını yitirmek, soğumak tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu düşünüyorum. İşte bunlar benim oradan buradan kaygılarım! Yeni ve derin bir düşünceyle önemli kılınmış, yaşamayan tek bir cümle yok. Cümle çıkıyor, çiçekleniyor ve çok güzel söylediğiniz gibi (mektuplarınızda ve yazılarınızda çok nadiren söylediğiniz gibi) “taçyapraklarından ve yapraklardan örtüleri” oluyor.

Nezakette asla yeterince biçimci olunmaz. Tasvir edildiğinde hep fazlasıyla olunur... Size sizden daha uzun uzun bahsetmek için gücüm kalmadı (Sizden bahsetmek diyebilirim zira benim hakkımda yazmış olduğunuz bu mektupta, bir an bile akılıma gelmedi). Ama yine bütün kalbimle teşekkür ediyor ve ellerinizi sevgiyle sıkıyorum.

Marcel Proust.

Benim gözümde, zihinsel ve ahlaki olarak en yüksek yerde olan dostum Jacques Rivière, sizden bana çok sıcak bir biçimde bahsetti ve ben onu, bir yazardan bahsederken nadiren işittim. – Asıl görüşüme geri geliyorum: cümleler soyutsa, fazla uzun cümlelerin tehlikesinden kaçınmayı aklınızda tutun (benden yaptığınız pas-tişte bu çok eğlenceli). On yedinci yüzyıl biçiminden uzak durun,

Montesquieu'dür: “Montesquieu bir yerde şöyle yazar: ‘Bir konuyu, okura yapacak hiçbir şey bırakmayacak kadar çok tüketmemek gerekir.’”

o hayran olunası çağdan sadece gerçekliği ve hayatla, hissedilen duygularla dolu olan içeriği tutun, görünüşteki tumturak bizi asla saklamamalıdır.

Jacques Boulenger'ye

[Mart 1921]¹

Sevgili dostum,

Size, her halükârda elinize kuşkusuz çok geç ulaşacak kısa bir mektup gönderiyorum. Ama uzun zamandır tam anlamıyla “öl-müş” olduğum için fiziksel olarak size mektup yazacak durumda değildim. İşte böyle. *La Revue hebdomadaire* dergisinin son sayısında değil de size ekte gönderdiğim sondan bir önceki sayısında, Mauriac “l’art de Marcel Proust” (Marcel Proust’un Sanatı) başlıklı bir yazı yazmış ve bu yazıda, yakında çıkacak *Guermantes*, *Sodom ve Gomorra I* başlıklı kitabım dolayısıyla, sanırım, eksik olmayacak saldırılara karşı tedbir olarak bana kalkan görevi yapmaya soyunmuş.² Özellikle, benimle birlikte, ahlaklılık ve ahlaksızlık sorusunun sorulmaması gerektiğini söylüyor. “Söyleniyor”larda (*L’Opinion*’daki bu son kısmın başlığı neydi tam olarak bilmiyorum), ondan bu parçanın alıntılanmış olması (fazlasıyla taraflı görünebilecek ahlaklılık üzerine olan cümleden hiçbir şey alınmamış, ama ondan bir veya iki önce veya sonra gelen bu cümle alınmış sadece)³ beni çok sevindirdi. Ancak sondan bir önceki sayı olduğu için,

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 231-232) ve *Kolb*’de (XX. cilt, s. 116-118) yayımlanmıştır.

2 Burada söz konusu olan François Mauriac’ın yazısı, 5 Mart 1921 tarihli *La Revue hebdomadaire* dergisinde çıkmıştır (“[...] vicdan muhasebesi, bütün ahlak hayatının temelini oluşturur ve Proust, içimizdeki kuyulara korkunç bir ışık tutuyor. Sanatında, güneşin kayıtsızlığı var: her şey gölgeden çekip çıkarılıyor, hatta ondan önce kimsenin adlandırmaya cesaret edemediği şeyler bile”).

3 Jacques Boulenger, Mauriac’ın yazısını 12 Mart 1921 tarihli *L’Opinion*’da alıntılacaktır.

belki de “hâlâ ondan konuşmak için biraz geç kaldık”.¹ “Ektekini”, şüphesiz *La Revue hebdomadaire*’in tarihini belirtmek için değil de, sadece “*La Revue hebdomadaire*’de, Mauriac vs.” demek için kullanmak gerekecektir. Bununla birlikte, bu size en ufak bir sıkıntı bile verecekse, konuyu kapatalım, zira bu hiç önemli bir şey değil. Cevapsız bıraktığım bir dolu mektup, davetiye, kitapla kafam zaten meşgul. Lamartine, bir kereden fazla ölmek zor derken ne kadar da haklıymış. En azından, “akşama kadar didinme”² cesaretini veren son olanın, iyi olanın sizi tanımadan önce gelmemesini çok isterim! Eserimde artık Guermantes’ı görmeyeceğinizi ve ondan çok farklı kişileri göreceğinizi düşünmekten ne kadar mutlu olduğumu size anlatamam. *Guermantes II*’de Guermantes’in yine bir etkisi olacak, ama bununla birlikte benden memnun kalacaksınız.

Bütün kalbimle.

Marcel Proust.

Haykular hakkındaki yazınızla ilgili size mektup yazdım mı ki acaba. Ah! biber tohumu!

Jacques Boulenger’ye

[Haziran sonu 1921]³

Sevgili dostum,
Sanırım size, Martin-Chauffier macerası⁴ yüzünden hastalanmış olduğumu yazmıştım. Sonra da, Jacques Rivière bana (Martin-

1 Alfred de Musset, *Poésies nouvelles*, “À la Malibran”.

2 Charles Baudelaire, *Les Fleurs du Mal*, “La mort des pauvres” (“Ölümdür avutan da, heyhat! yaşatan da; [...] / Akşama kadar didinme gücü veren de odur”).

3 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 251-256); *Kolb*’de (XX. cilt, s. 370-373) yayımlanmıştır.

4 Mektubun yazıldığı kişinin *Mais l’art est difficile* başlıklı kitabı için, Louis Martin-Chauffier’nin yazdığı ve 1 Haziran 1921 tarihli *La Nouvelle Revue française* dergisinde yayımlanan hoş olmayan özet ima edilmektedir.

Chauffier yorumunun hoşnut edici olup olmadığı konusunda, onu bunaltmış olduğum soruları ima ederek), “Size cevap verdiğimde, Boulenger’yi üzmüş olan cümle gözümünden kaçmış” (gözümünden demek benim, yani her şeyden çok geç haberi olmuş Marcel Proust’un gözünden demek değil, Jacques Rivière’inkinden demektir) dediğinde ona ne cevap verebilirdim ki. Ve bunu bana öylesi bir samimiyetle söyledi ki, insanın aklına onun yorgunluğu, hastalığı geliyor ve her şeyi üzümlere anlıyorsunuz.

Bana, sizinle ilgili duygularımın değiştiğini söylüyorsunuz; işte, bu iki şeyi ifade ediyordu, bir tanesini ima bile etmek istemiyordum, çünkü, size bunu çok çok uzun zaman sonra söyleyebileceğim için, basit bir şekilde söylemeyi aptalca buluyordum.

İkincisi bir şey değil, basit bir şekilde, geldiğiniz akşam¹ size söylediğim şey: Sizi gördüğüm gibi hayal etmemiştim. Bu, yıllardan beri sizi çok fazla düşünmüş olduğumu kanıtıyor sadece; uzun zaman düşünülmüş tüm insanlar, tüm şehirler, tüm şeyler, onları gördüğünüzde, düşünmüş olduğunuzdan farklı oldukları için sizi şaşırtır ya. Bundan kaçış yoktu. O zaman hemen başka bir yola yönelir insan, hayal edilen yerine gerçek olandan yola çıkar ve o insana, o şehre vs. bir zamanlar ona adanmış olan ve yalnızca düş dünyasından tecrübe dünyasına geçen tüm duygular iade edilir. Dolayısıyla, hayal kırıklığının değil de “değişiminin” çok asil bir şeyden çıktığını düşünüyorum. Ve eminim ki sık sık görüşseydik, yeni Jacques Boulenger için, gerçek dostluğumu hissederdiniz (sizden rica ederim, Charlus ile ilgili hiçbir şey düşünmeyin!).

Çok yorgun olsam da, size bir şey sormak istiyorum, elbette kendim için değil, ama epey uzun yıllardır görmediğim biri için (ona bazen insanlarla görüştüğümü söylemeyin); bu kişinin öyle bir huyu var ki (benimle arası iyidir, zira hiçbir zaman küsmediği nadir insanlardan biriyim) bu iyi niyetimi biraz başıma kakacaktır, ama nihayetinde, sanırım onu çok sevindirmiş olacağım ve bu beni de mutlu edecek. Bu kişi Robert de Montesquiou. Yaşlılığının etrafında (sanırım üstelik para sıkıntısı içinde) sessizliklerin en haksız yoğunlaşıyor, zira o, sevdiği bir heykeltıraşın, ressamın eserini kimsenin düzyazıda yapamayacağı gibi resmeden bir sanat eleştirmeni, harika bir deneme yazarıdır. Oysa bir de şunu düşü-

1 Muhtemelen 1921 Haziranı’nda bir gün.

nün (bundan sonra söyleyeceklerim ikimizin arasında kalsın): Robert de Montesquiou'yu on sekiz yaşında, henüz ebeveynlerimin egemenliği altında genç bir adamken tanıdım; ben, *Hazlar ve Günler*'den başka bir şey yazmamıştım (*Swann*'dan oldukça daha iyi yazıldığı gerçektir), o ise sadece şan ve şöhret için yola çıktığına inanmıştı; onun gözünde ben yalnızca bir çocuktum, o ise benim için, çocuklar için “büyük biri” neyse o olarak kaldı. Bu, örneğin ona yazdığım bir mektubu asla “saygılarımla” sözcüğünü kullanmadan bitirmememde kendini belli ediyor, (onunla aramızda çok büyük bir yaş farkı olsa da) onun gibi annemin babamın evine gelen biri değil de, sonradan tanıdığım ve aramızda aynı yaş farkı olan birine yazdığım mektupta bu sözcüğü kullanmam.¹ – Ayrıca, kurbanı olduğu bu tür bir dışlanma beni üzdüğü için, bir gazetede ne zaman benden bahsedilse, kendime şöyle diyorum: “Bu kim bilir onu ne kadar üzüyordur.” Ve adının yeniden geçmesini isterdim. Bunu gerçekten hak ettiği için, siz ondan sanatçılar üzerine denemeler isteyebilirsiniz belki diye aklıma geldi. Bu pratikte gerçekleşemese bile, bir tek teklifiniz bile onun acımasız geçen yaşlılığını yatıştıracaktır. Onunla tanışmıyorsanız, ona şöyle yazabilirsiniz: “Geçen gün Marcel Proust’la konuşuyorduk, sanat konusundaki denemelerinizi bizden esirgediğiniz için üzülüyor vs.”, ama “Marcel Proust bana dedi ki” yerine “konuşuyorduk” deyin, zira tavsiye edildiğini hissederse onuru kırılacaktır. Ve ayrıca ona acıdığımızı da düşünmemeli. Öyle ki ortalarda görünmemeyi sanki kendisi istiyormuş gibi değerlendirmek daha nazik olacaktır. Bunlar, onun hakkında size söylemek istediklerimin sadece yarısı, ama çok yorgunum ve eğer ona verecek yeriniz varsa, siz de onu buyur etmek isterseniz, bu bana her halükârda yeterli gibi geldi. Ona daha da nazik mektuplar yazmaya yeniden başladım, öyle ki nerdeyse onu Charlus olarak tasvir etmiş olduğum saçmalığı dile getirildi. Bu çok daha kötü bir hal alacaktı, öyle ki yüksek sosyete de hiç kimsenin şüphe bile etmediği o kadar çok sayıda eşcinsel tanıdıysam, Montesquiou'yu tanıdığım onca yıldır, onun ne evinde, ne bir toplulukta ne de başka bir yerde bunun en ufak bir belirtisini gösterdiğini gördüm. Buna rağmen, sanırım (?) onu tasvir etmek istemiş olduğumun farkındadır. Çok zeki olduğu

1 Proust, Robert de Montesquiou'dan on altı yaş küçük, Jacques Boulenger'den sekiz yaş büyüktür.

için, inanılması zor, ama *Guermites* ve *Sodom* hakkında bana en samimi mektupları yazan ilk kişiydi.¹ Ama bence bu konuda daha az düşünmüyor. Dahası mektuplarındaki incelik bana çok acı veriyor. Çünkü bunun ona söyleneceğini tahmin ediyor ve özür diliyor gibi görünerek bile, ona hakaretlerin en büyüğünü yapmış olurdum. – Yaptığı hatalarla anne babasına çok acı çekirtmiş kötü huylu bir adamdır o. Ama sadece hakkı olduğunu düşündüğü şan ve şöhretten yoksun değil, hak bilirlikten de yoksun olan mutsuz yaşlılığı içimi sızlatıyor.

Hoşça kal, Jacques Boulenger.

Marcel Proust.

Son mektuplarından birinde, bana, kendisinin tanınmadığı bizim çağımızdan bahsederken şöyle diyordu: “Sözle anlatılanlardan geçilmeyen bu dönem! *Değeri bilinmemiş* bir *Cr...*’den² bahsediliyor!”

Ne olur ne olmaz, adresi, “Palais rose, Le Vésinet, Seine-et-Oise”. Palais rose’a hiç gitmedim. Uzun zamandır görüşmedik demek istiyorum. En son, savaşın ilk yılında bana yaptığı bir ziyarette görüşmüştük; beni yormamak için beş dakikadan daha fazla kalmayacağına söz vermişti, ama Haussmann bulvarında, yatağımın yanında yedi saat kalmıştı. – Ayrıca ona, Hamelin sokağındaki evime girilebildiğini söylemeyin, bu adresi çok iyi biliyor, ama kullanmıyor, çünkü ona çok hasta olduğumu söyledim.

1 Proust, Robert de Montesquiou’dan bir mektup almıştır; bu mektupta Montesquiou, aslında Charlus karakterinin gerçek hayattaki modeli sorusunu, “karşılık” kavramı etrafında iç içe girmiş kelime oyunları ve 19. yüzyıl sonunda Paris’in eşcinsel noteri Baron Albert (Jacques lakaplı) Doazan’ın (1840-1907) hatırasını uyandırarak ortaya atmaya kararlıdır: “*Karşılıklar* konusunda ilginç bir şekilde konu dışına çıkmamız, bunları ortaya çıkarmaya çalışan aletlerin kendi içlerinde, Baron’un *dişi çam* dalı olsalar bile, Harz tuzlalarındaki çam dalı kadar ilginç olmadıklarını kanıtıyor. Baron’u yalnızca ayaküstü görmüştüm ve *parlak* bıyıkları, *balmumlu* saçlarıyla: ona vermiş olduğunuz ve kötülüğüne albeni katan tüm o *soyluluktan* yoksundu” (Kolb, XX. cilt, s. 320).

2 Bu mektubun ilk baskısında (*Corr. Gén.*, III. cilt, s. 255) eksiltili bir biçimde verilen *değeri bilinmemiş* Croisset’nin kim olduğu bilinmektedir: Proust burada yaklaşık bir şekilde, 7 Haziran 1921 tarihli bir mektuptan alıntı yapmaktadır; bu mektupta, Robert de Montesquiou ona, Francis de Croisset’nin daha önemsiz piyeslerini dikkate alarak “günün beğenisi”nin sıradanlığından bahsetmektedir (Kolb, XX. cilt, s. 321 ve dipnot 9, s. 322).

Bu mektubu yakın, zira içinde, memnun etmeyi çok istediğim bu kontu ölümüne kızdıracak şeyler var.

Jacques Rivière'e

[12 veya 13 Eylül 1921]¹

Çok sevgili Jacques

Size telgraf gönderdim, çünkü sinirli olduğunuzu sezdim ve kızgınlığınıza bir şey daha eklemek istemedim. Sizi temin ederim ki Paulhan'a gönderdiklerimde, (söylenmesinde bir sakınca olacak) *tek kelime* ve hatta açık saçık bir ifade bile yoktu.² Bu, sizin istediğinizle satır satır uyuyor mu bilemem. Her halükârda bu aynı şey. Söz konusu olan parça bu. Biraz daha uzun olur endişesiyle (ama ben öyle sanmıyorum), Gaston,³ gerekirse bana iki sayfa daha ayırmayı Paulhan'a söyleme görevini üstlendi.

“Samimi” olmaya devam ediyorum. Geçen günkü mektubunuzda yazdıklarınızın tamamı beni rahatsız etti. Uygunsuz sözcükler kullanmaktan kaçınmam konusundaki tavsiyeniz çok yer-siz. *Revue*'yü zarar gelmesin diye Erkekler-Kadınlar kısmını (bu, eskisinden) vermeyeceğimi size söyleyen bendim, hatırlamıyor musunuz ki. Öte yandan, biraz küstah olmaktan başka bir şeyden dolayı eleştirilemeyen Boulenger'nin olayını⁴ oldukça sert bir mektupla sona erdirdikten sonra, ona mektup yazmamı “utanç verici” bulmanız (bunu da üç hafta sonra yazdınız, zira cevabınız Eylül sayısından önce değildi) beni çok üzdü. Bu, Flaubert'e devam etme-

1 Bu mektup Rivière (s. 208-211) ve Kolb'de (XX. cilt, s. 450-452) yayımlanmıştır.

2 Burada, *La Nouvelle Revue française* dergisinin Ekim 1921 sayısında yayımlanması beklenen, *Sodom ve Gomorra II* romanından parçalar söz konusudur. 1921 yılının Eylül ayı başından itibaren, Proust'la da bunu paylaşan Jacques Rivière, dergide “başibozukluk” nedeniyle telaşa düşmüştür – hiç kuşku yok ki bu, Paul Claudel'in bir itirazından sonra olmuştur (Kolb, XX. cilt, s. 435 ve dipnot 2, s. 436).

3 Gaston Gallimard.

4 Bu olayın konusuyla ilgili bkz. Jacques Boulenger'ye yazılan mektup [Haziran sonu 1921] – yuk. s. 274-275.

mi sağlayarak bana bir eleştiri kitabı sağladı. *N.R.F*'den daha özgür olan Duvernois'nın *Les Œuvres libres*'i¹ (Özgür Kitaplar) benden bir parça ve öyküler istedi, bana Gaston'un izniyle kabul ettirdi. Maalesef her şey bir kez ayarlandıktan sonra, Gaston bana, bunun onu çok kızdırdığını ama beni engellemek için söylemek istemediğini yazdı. Ona yazdığım mektupta belirttiğim gibi, iki nedenden dolayı bu beni üzdü; önce, Gaston'u kızdırdığım için, sonra da bu ilk kazancımın tek kazanç olarak kalacağı için zira bu kitaplar için devam etseydim bir servet elde edecektim. Her halükârda size gelince, onlardaki parçanın sizinkiyle ilintisi yok ve hatta *Sodom ve Gomorra* başlığı altında yayımlanmayacak. Sizi sinirlendirmek canımı sıkıyor, *Aimée*'nin² iyi gidip gitmediğini öğrenmek isterdim. Beni yücelten Morand, Allard'ın yazısını³ "vasatın altında" bulmuş. Ben aynı fikirde olmadığım için, Allard'a çok samimi bir mektup yazdım.

Thibaudet'den mitolojiyle ilgili bilgiyi almadım. Ayrıca, Paulhan'a çok sevgi dolu iki mektup yazdım.

Size, Allard'ın yazısını bulmak için bir saat uğraşarak nasıl gülünç bir yol izlediğimi anlatmış mıydım? Gerçeği söylemek gerekirse bulunamaz bir şeydi. Daudet'nin beni bir aslana benzettiği yazıyı⁴ size söylemiş miydim ki (!) Zaten size söylediğim şeyler asla söylenmedi⁵ ve M. de Rennes'in⁶ kitabım üzerine yazdığı yazının (adını unuttum) yerine, Allard'ın Fragonard üzerine yazdığı bir altıncı veya yedinci yazıyı (*La Revue universelle*'den parça) buldum. Sevgili Jacques, bütün bunlar iki dost arasındaki şakalaşmadan ibaret. Ciddi olan şey, sağlığınızın iyi olması, kitabınızın sizi yormadan harika bir şekilde tamamlanmasıdır. Gerisi boş laf bile değildir. Sevgiler,

Marcel

1 Kitap boyutundaki aylık dergi *Les Œuvres libres* konusundaki ortak çalışma için, bkz. aşağı. Gaston Gallimard'a yazılmış [Temmuz 1922] tarihli mektup ve özellikle dipnot 3, s. 288.

2 Jacques Rivière'in 1922 yılında *La Nouvelle Revue française* yayınlarından çıkan romanı.

3 1 Eylül 1921 tarihli *La Nouvelle Revue française*'de çıkan *Germantes Tarafı II – Sodom ve Gomorra I* özeti.

4 Léon Daudet, "L'orientation du roman contemporain. Premier article", *L'Action française*, 1 Eylül 1921.

5 İma edilen: *La Nouvelle Revue française* tarafından.

6 J. Gahier.

Madam Rivière sandığım gibi sizinle birlikteyse, ona saygılarımı sunun lütfen. Sizden ricam, kitabımı bu yanlışlarla dolu daktilo ettirilmiş parça üzerinden değerlendirmeyin. Kötü olmayan her şey orada bulunmamakta. Yorgun olmazsanız, sanırım Mayıs'ta yayımlandığı zaman, kitabımdan okursunuz o bölümü.

André Lang'a

[Ekim'in ikinci yarısı 1921]¹

Beyefendi ve sevgili meslektaşım,
Çözümleme romanı ifadesi benim çok hoşuma gitmiyor. Bu söz, mikroskop altında inceleme anlamını almıştır ve günlük dilde sözün kendisi yanlış anlaşılmakta ve sonsuz derecede küçük parçaların bütün içinde hiçbir şekilde önemsiz olmadıkları –tıp bunu kanıtlıyor– anlamına gelmektedir. Bana gelince, benim tercih ettiğim çalışma aracı mikroskoptan ziyade teleskoptur.² Ama bir kitaba “ben” sözcüğüyle başlama talihsizliğinde bulundum ve derhal, genel yasaları keşfetmeye çalışmak yerine, kelimenin kişisel ve berbat anlamında “kendimi çözümlediğim” anlamı çıkarıldı. Siz de uygun görürseniz, ben *çözümleme romanı* terimi yerine *içebakış romanı* terimini kullanmak isterdim. *Macera romanı*na gelince, hayatın

1 Bu mektupta Proust, gazeteci André Lang'ın kendisine sorduğu iki soruya cevap vermektedir: “Hâlâ edebiyat ekollerinden söz edilebilir mi?” ve “Çözümleme romanı ile macera romanı arasında bir ayrım yapılırsa, bu size göre, bir anlam ifade ediyor mu ve ediyorsa nedir?” – bu mektup, 26 Şubat 1922 tarihli *Les Annales politiques et littéraires* ve *Kolb* 'de (XX. cilt, s. 496-499) yayımlanmıştır.

2 Optik cihazlara yapılan göndermeler konusunda, Marcel Proust'un *Écrits sur l'art* eseri hakkındaki sunumuma başvurmakta bir sakınca görmüyorum (“À la façon des oculistes”, Paris, GF-Flammarion, 1999, s. 9-47). Burada kullanılan ifadeye yakın bir ifade şeklinde, mikroskop ve teleskop arasındaki karşıtlık, *Yakalanan Zaman*'da da vardır: “İleride tapınağıma kazıyacağım gerçeklere ilişkin algılarımı olumlu karşılayanlar bile, bu gerçekleri ‘mikroskop’la keşfettiğim için beni tebrik ettiler, oysa ben aksine, gerçekten de çok küçük olan, ama çok uzakta bulunan ve her biri bir başka âlem olan şeyleri inceleyebilmek için, bir teleskoptan yararlanmışım” (RTP, IV. cilt, s. 618).

içinde, dış hayatta büyük yasaların var olduğu kesindir ve macera romanı bu yasaları ortaya koymayı bilse, içebakış romanının değerinde olur. Yasaları keşfetmeye, bilinmeze ışık tutmaya, hayatı daha derinlemesine tanıtmaya yarayan her şey aynı şekilde önemlidir. Ancak böyle bir macera romanı, başka bir isim altında, içebakışçıdır da. Dışımızdaymış gibi görünen şeyi, aslında içimizde keşfederiz. Leonardo da Vinci'nin resim için kullandığı *cosa mentale* bütün sanat eserlerine uygulanabilir. Bununla birlikte kabullenmek gerekir ki, macera romanı, yüksek hedefleri olmasa bile, kolaylıkla romanı işleyen zihnin ayırt edici özellikleriyle dolu olabilir. Stevenson, büyük şaheserlerin yanında, tadına doyumlanmayan güzellikte basit macera romanları da yazmıştır. Bu romanların konusu, Bohemya Prensi Florizel¹ etrafında döner; yazar, kurmacasını, snobizmin neden olabileceği budalalığın gölgesinden kurtarmak için, kitabı, kahramanı Londra'da bir dükkânda sigara satarken bitirir.

Çözümleme denilen romanla ilgili son olarak şunu da söylemeliyim; bence, bunun, hiçbir şekilde salt deha ürünü bir roman olması gerekmez. Deha ürünü tek bir ışığın her nasılsa çürütmeye yeteceği bir gerçekliği, dehanın alanına dahil etmek için bilinçaltından çekip çıkarmak, ama ondaki hayat ışığını muhafaza etmek, onu bozmamak, onu olabilecek en az eksilmeye maruz bırakmak söz konusudur.² Bu kurtarma işinde başarılı olmak için, zihnin ve hatta bedeninin tüm güçlerini toplasanız fazla gelmez. Bu, hâlâ uyurken, ama uyanmaksızın, uykusunu dehasıyla kontrol etmek isteyen bir kişinin gösterdiği ihtiyatlı, uysal, yürekli ve gerekli çabanın biraz aynısı gibidir. Tedbirli olmak gerekir, ama bir çelişki içeriyor gibi görünse de bu iş imkânsız değildir.

Son olarak, bana “ekoller” konusunda soru sormuşsunuz. Ekoller, büyük bir sanatçıya tanınması ve denkleri arasında konumlanması için gereken, zamana ait maddi bir simgedir yalnızca, böylece hiç sevilmeyen *Olympia*,³ Ingres'in tablolarının yanında bulunur,

1 *The Rajah's Diamond* kitabının kahramanıdır.

2 “Deha” üzerine bu düşünce ile Proust'un 1909 sonlarına doğru bir yana bıraktığı Sainte-Beuve'e karşı yazdığı deneme tasarısındaki birçok pasaj arasında benzerlik kurulabilir – “Her geçen gün dehaya daha az önem veriyorum”; “[...] deha, o yeniden canlanmalar için hiçbir şey yapamıyor, [...] geçmişe ait o saatler, içlerinde dehanın onları canlandırmaya çalışmadığı o nesnelerin içine çekilip kalacaklardır sadece” (*Contre Sainte-Beuve*, s. 211 ve 213).

3 Édouard Manet'nin *Olympia* tablosu, 1890'da devlete verildi ve 1907'den itibaren

böylece Baudelaire, davası gözden geçirildikten sonra, Racine'le bir araya gelir (zaten Baudelaire Racine'e benzer, özellikle biçim açısından). Racine psikolojik keşifler bakımından daha zengindir, Baudelaire ise hatıranın yasaları konusunda daha öğreticidir, ayrıca hatıranın yasalarının Chateaubriand'da veya Nerval'de daha canlı bir biçimde gözler önüne serildiğini düşünüyorum.¹ Baudelaire'de hatıra sabit durumdadır, eser başladığında oradadır zaten (Gözlerim kapalı² vs., Ey dalga dalga saçlar,³ vs. vs.). Son ve küçük fark: Racine daha ahlaka aykırıdır.

Yenilikçi anlaşıldığı anda, artık ihtiyaç duyulmayan ekol açığa alınır. Zaten bu ekolün devam ettiği sürede bile, yenilikçinin ondan çok daha kapsamlı bir beğenisi vardır. Hugo kendi ekolü için romantizmi silahı olarak kullanıyordu, ama Boileau ve Regnard'dan elbette zevk alıyordu. Wagner, İtalyan müziğine karşı hiçbir şekilde Wagnerciler kadar sert değildi.

Beyefendi ve sevgili meslektaşım, size karşı en samimi duygularımı kabul edin lütfen.

Marcel Proust.

Louvre Müzesi'nde sergilenmeye başladı. Önce utanç verici olarak değerlendirilen, sonra da sanatın en büyük şaheserleri arasında – hatta Ingres'in tereddütsüz olarak klasik sayılan şaheserleri seviyesinde – kabul edilen bu tablonun statüsünün evrilmesi, *Kayıp Zamanın İzinde*'de birçok kez ele alınır ve beğeni akımlarının boyutunun gösterilmesine yarar. Böylelikle, Guermantes Düşesi, Parma Prensesi'nin karşısında haykırır: “[...] geçen gün grandüşesle birlikte Louvre'a gitmiştik, Manet'nin *Olympia*'sının önünden geçtik. Artık kimseyi şaşırtmıyor. Ingres'in bir tablosu gibi duruyor!” (RTP, II. cilt, s. 812). Başka bir örnek için bkz. RTP, II. cilt, s. 713.

- 1 *Swann'ların Tarafı*'nın başındaki çaya batırılmış madlenin yer aldığı bölümde giriştiği hatıra konusundaki gelişmenin sonucuna varmış olan Proust, *Yakalan Zaman*'da benzer bir düşünce ifade eder: “Fransız edebiyatının şaheserlerinden biri olan Gérard de Nerval'in *Sylvie*'sinde, tıpkı Combourg'u anlatan *Mezar Ötesinden Anılar*'daki gibi, madlenin tadı [...] türünden bir izlenim vardır. [...] Baudelaire'de çok daha fazla sayıda bulunan bu hatıralar, hiç kuşku yok ki, diğerleri kadar beklenmedik değildir ve dolayısıyla, bence belirleyicidir.” (RTP, IV. cilt, s. 498)
- 2 Charles Baudelaire, *Les Fleurs du Mal*, “Parfum exotique”.
- 3 Charles Baudelaire, *Les Fleurs du Mal*, “La Chevelure”.

Camille Vettard'a

[Mart civarı 1922]¹

Sevgili dostum,

Sorularınıza uzun uzun cevap vermek isterdim, ama nerdeyse ölmek üzereyim ve cevabım can çekişen birinin son dileği olacak.² Kitabımda görülmesini istediğim şey, bunun tamamen özel bir hissin hayata geçirilmesinden ortaya çıktığıdır (en azından ben öyle zannediyorum) ve bu hissi, bunu daha önce tecrübe etmemiş olanlara tasvir etmenin oldukça zor olduğudur (tıpkı bir köre görme duyusunu anlatmak gibi). Ama bu sizin için geçerli değil ve bu özel hissin ne olduğunu anlatmak için size en azından günümüzde benim gözüme en iyisiymiş gibi gelen (kuşkusuz siz kendiniz daha iyisini bulacaksınız) (çok eksik) benzetmeyi yaparsam beni anlayacaksınız. Bunu, zamana doğru çevrilmiş bir teleskopa benzetebiliriz, zira teleskop çıplak gözle görülemeyen yıldızları gösterir ve ben de bilinçli zihne, bazen geçmişte çok uzakta bulunan, tamamıyla unutulmuş, bilinçdışındaki olayları göstermeye çalıştım (ancak benzetmeme özel bir anlam yüklemiyorum).³ (Bunu bir kez daha düşününce, belki de bu özel his, bazen karşımda Bergson'u bulmama neden oldu –bu söyleniyor– zira bilebildiğim kadarıyla doğrudan bir etki olmadı).

Üsluba gelince, salt dehanın zorla kabul ettirdiği her şeyi, retorik, süsleme ve nerdeyse düşünülmüş ve yapmacık mecaz olan her şeyi (Morand'ın önsözünde⁴ açıkladığım o mecazlar), derin ve

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 194-195); *Kolb'de* (XXI. cilt, s. 77-78) yayımlanmıştır.

2 Devlet memuru, fizikçi ve yazar Camille Vettard, Proust'un eserinde geliştirdiği bazı düşüncelerle Albert Einstein'ın kuramları arasında bağlantı kurmayı istemekteydi. 1 Ağustos 1922 tarihli *La Nouvelle Revue française* dergisine bu konuda bir "Mektup" vermiş olmalıdır ("Proust et Einstein").

3 *Kayıp Zaman*'ı açıklamak için, optik cihazlara yapılan gönderme konusunda bkz. yuk. s. 280, dipnot 2.

4 "Pour un ami (remarque sur le style)" başlıklı metin, ilk defa 15 Kasım 1920 tarihli *La Revue de Paris* dergisinde yayımlanmış, sonra da –hafifçe değiştirilerek– Paul Morand'ın *Tendres Stocks* başlıklı öykü derleme kitabının (Paris, La Nouvelle Revue française yayınları, 1921) önsözü olarak kullanılmıştır. Proust, bu metinde "mecazlar" konusunda şunu açıklamaktadır: "Morand'a yönelmek isteyeceğim tek kınama, bazen kaçınılmaz olan mecazlardan başka mecazlar kullanmasıdır. Oysa yaklaşık mecazların tümü sayılmaz." (Marcel Proust, *Écrits sur l'art*, s. 340).

sahici duygularımı ifade etmek ve düşüncemin doğal ilerleyişine saygı göstermek için reddetmeye çabaladım.¹

Bütün bunları size çok kötü anlatıyorum, zira eşi görülmemiş bir acı içindeyken bunları söyleyip yazdırmak zorundayım, kalan gücümle de size ancak hayranlık ve minnettarlık dolu sevgilerimi sunabilirim.

Marcel Proust.

André Gide'e

44 Hamelin sokağı
[11 Nisan 1922]²

Sizi ne yazık ki sayfa numaralarına dikkat etmek zorunda bırakacak bu yırtık sayfalar için özür diliyorum.

Çok sevgili dostum,

Niyetinizin inceliği karşısında çok duygulandım ve mektubunuz bana çok iyi geldi; bu sözü, benim için bir zamanlar, hâlâ neşeden ya da en azından acıların yatışmasından haberdar olduğum zamanlarda sahip olduğu anlamı yükleyerek söylüyorum. Bana diyorsunuz ki, sizin beni görmekten duyacağınız sevinci hayal etseydim vs... (Bunu nasıl nazik ve iyi yüreklilikle söylüyorsunuz). Asıl siz, benim sizi görmekten duyacağım büyük mutluluğu hayal etmelisiniz ve bilin ki bunu elde etmeye çalışmayı istemediysem de, bunun nedeni maddi bir imkânsızlıkla karşı karşıya kalmış olmamdır. Yedi ay boyunca, yatağımdan bir saat bile kalkamadım, daha fazlasını söylemeye gerek yok. Yine de, mesela ayda bir kere, yatağımın yanında bir dostumu kabul edebildiğim zamanlar olduğu doğrudur. Ve kabul ettiğimde de gördüğüm dostlarım her zaman en değerli dostlarım değil, ama kendimi birkaç saatle sınırlı, geçici olarak daha iyi hissettiğim bir

1 “Deha” kavramı hakkında, bkz. yuk. s. 281, dipnot 2.

2 Bu mektup *Gide* (s. 82-85); *Kolb*'de (XXI. cilt, s. 125-126) yayımlanmıştır.

anda, gerek telefonla gerekse başka bir yolla ulaşabileceğim kişilerdi. Heyhat, (içinde, güzelliğinizdeki en asil yönleri bulacağımı düşündüğüm harika bir incelikle damgalanmış) mektubunuz sizi bu kişilerin arasına koymuyor, çünkü bana ne müsait olduğunuz saatleri söylüyorsunuz ne de benim çok arzu ettiğim ortak bir saat belirlemeye olanak sağlayacak herhangi bir bilgi veriyorsunuz; dahası mektubunuzda adresiniz belirtilmemiş, öyle ki varsayalım bir akşam kendimi iyi hissettim, size nereden ulaşabileceğimi bile bilmiyorum. Sizi son gördüğümde –ve bu çok nadir ve güzel görüşmeler, günlerimin acı verici hiçliği içinde önemli bir bölüm ve tarih oluyor– taşınmayı düşünüyordunuz. Nereye gitmek için? Bana bu konuda hiçbir şey demediniz. *Usandırma* konusuna gelince, bu acımasız bir sözcük, zira içinde bulunduğum berbat durumun bana kaybettirdiklerini gözardı ettiğimi belirtiyor gibi geliyor. Sizinle aynı çağda yaşamış olacağım ve unutulmamış ama çok seyrek bakışlar, gülüşler, sözcükler haricinde, sizinle ilgili sadece kitaplarınızı tanımış olacağım. Bu çok büyük bir şey; ama tamamı olmadığı için yeterli değil. (Bu konuda, değerli hakikatı Platon’a bile borçlu olduğumuza göre,¹ bence Wilde ile çok küçümseyici bir tonda konuşuyordunuz. Onu pek beğenmem. Ama bir zavallıyla konuşurken bazı şeyleri söylememeyi ve sert sözler söylemeyi anlamıyorum.

Sevgili dostum, bana iğneyle yapılan ve artık etkisi azalan bir ilaç sayesinde size mektup yazabildim (daktilo ettirmeye cesaret edemedim) ve size bu mektubun asıl amacı olan M. Curtis’in mektubundan bahsetmeye gücüm kalmadı. Bana teşekkürümle ilgili söylediği her şey, bunu hakettiğini gösteren ve aslında, beni duygulandırmış ve sevindirmiş olan size yazmış olduklarının tam tersi (siz de bunları iyi niyetinizle kopyalamışsınız, onun nezaketinin üstüne yeni bir nezaket eklemişsiniz!). Ama beni utandıran şey, mektubumu tatminkâr bulması oldu. Ona düşündüklerim (ve ona yazmayı planladıklarım) hakkında hiçbir şey yazmadım, öylesine hastaydım. O aptal sözcükleri yazmak benim için büyük bir dert, yine de ona ne zaman teşekkür edecek durumda olacağımı bilmediğim için, eğreti bir şeyler yazıp kendisine gönderdim.

1 Aristoteles, *Nikhomakhos’a Etik*, I, s.4 (“*Amicus Plato, sed magis amica veritas*”: “Platon benim için değerlidir, ama hakikat daha da değerlidir”). Bkz. yuk. s. 248, dipnot 1.

O da bu konuda benim hakkımda kötü düşünmedi; sezdi; anladı;
hoşgörülü ve iyi biri!
Sevgilerimle

Marcel Proust.

Laure Hayman'a

[Mayıs ortası 1922]¹

Sevgili Hanımefendi,
Geçen hafta başıma gelen bir kazadan sonra (seyreltilmesi gereken bir ilacı, bilmediğimden seyreltmeden içtiğim için, kendimden geçecek kadar sancılar çektim), sessizce acı çekmeyi ve tek mektup yazmamayı umuyordum. Ama madem bana isimlerini söylemediğiniz insanlar bu masalı uyduracak kadar kötü niyetli, siz de (bunu sizin yapmanız beni şaşırttı) buna inanacak kadar akıl yürütmeden yoksunsunuz, ben de bir kez daha itiraz etmek için size cevap vermeye mecbur kaldım, bunda başarılı olacağımı sanmıyorum, sadece doğru bulduğum için yazıyorum. Odette de Crécý yalnızca siz değil,² ama tam da sizin zıttınızdır. Bana öyle geliyor ki bu, söylediği her sözde kuvvetli bir biçimde aşıkâr. Size ait hiçbir ayrıntının, sizinle alakası olmayan bir portreye dahil olmamış olması da tuhaf. Uydurma olan karakterlerim arasında belki de, karakterin geri kalanıyla hiç ilintisi olmayan filanca başka kişinin bir hatırasına ait kendi küçük hakikat ve şiirsellik dokunuşunun eklenmediği başka bir karakter yoktur. Örneğin (sanırım bu, *Çiçek Açmış Genç Kızlar*'daydı), Odette'in salonuna, sizin söylediğiniz gibi, "Guermites tarafındaki" bir hanımın salonunda her zaman bulunan bütün o çok özel çiçekleri koydum. O da bu çiçekleri tanıdı, bana teşekkür etmek için mektup yazdı ve bunun için bir an bile

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (V. cilt, s. 220-223) ve *Kolb*'de (XXI. cilt, s. 208-210) yayımlanmıştır.

2 Laure Hayman hakkında bkz. yuk. s. 43, dipnot 2.

Odette olduğunu sanmadı. Siz ise bu konuda bana, “kafesinizin” (!) Odette’inkine benzediğini söylüyorsunuz.¹ Buna çok şaşırdım. Çok güvenilir ve cesur bir beğeniniz var! Bir mobilyanın, bir kumaşın adını öğrenmek istesem, herhangi bir sanatçıdan ziyade, doğal olarak sizden yardım isterim. Oysa belki de büyük bir beceriksizlikle, ama en azından elimden geldiğince, tam tersine Odette’in mobilya döşemesinde başka herhangi bir şeyde olduğundan daha fazla zevkli olmadığını göstermeye çalıştım, (kıyafetleri hariç) modayı hep geriden takip ediyordu. Trocadéro caddesindeki evi ya da Lapérouse sokağındaki oteli tasvir edemezdim, ama onları Odette’in evinin tam zıttı olarak hatırlıyorum. İkisinde ortak olan ayrıntılar olsa da, Odette’i yazarken sizi düşünmüş olduğum yönündeki yorumunuz, benzer şekilde, M. Doasan’a benzeyen ve kendisine birçok cildin adandığı karakterlerimden birinin hayatını ve şahsiyetini içeren on satırın M. Doasan’ı “resmetmek” istediğim anlamına gelmesi gibi olası bir yorumla mukayese edildiğinde daha zayıf kalacaktır.² *Les Œuvres libres*’de bir yazıda, gerçek bir kişinin bu şekilde bir kitabın içine katılabileceğini sanan yüksek sosyeteden insanların aptallığına dikkat çekmişim.³ Genelde de karakterin tam tersi bir kişiyi seçiyorlar diye ekleyeyim. Uzun süredir, Madame G.’nin⁴ Guermantes Düşesi değil, tam tersi olduğunu söylemeyi kestim. Tek bir kazı bile ikna etmeyecektim. Kendinizi o kuşla kıyaslıyorsunuz; hâlbuki bende bırakmış olduğunuz hatıra, bir kırlangıcın hafifliği (çabukluğunu kastediyorum), bir cennet kuşunun güzelliği, bir yaban güvercininin sadık dostluğu, bir martının veya bir kartalın cesareti, bir posta güvercininin doğru içgüdüğü. Heyhat, sizi gözümde fazla mı büyüttümüşüm? Beni okuyorsunuz ve Odette’le aranızda bir benzerlik hissediyorsunuz! Kitap yazmaktan umudunu kesmek için yeterli bir neden bu. Benimkiler şu anda tam aklımda değil.

1 Gerçekten de Laure Hayman, 1890’lı yılların başlarında, *Swann’ların Tarafı*’ndaki Odette gibi, Lapérouse sokağında oturuyordu.

2 Proust’un 1890’lı yıllarda Mme Auberon de Nerville’in evinde tanıdığı Baron Doasan (veya Doazan), *Kayıp Zaman*’daki Charlus’un fiziksel modeli olmuş gibi görünmektedir.

3 Kasım 1921’de *Les Œuvres libres*’de çıkan, *Sodom ve Gomorra II*’den alıntılanan bir parçaya gönderme yapılmaktadır; o parçada şu cümle yer alır: “Yüksek sosyeteden insanlar, kitapları kolaylıkla, bir yüzünün çıkarılmış olduğu bir çeşit küp olarak gözlerinin önüne getiriyorlar, öyle ki yazar da kitabının içine, karşılaştığı kişileri ‘katmak’ için acele ediyor.”

4 Kontes Henri Greffulhe.

Bununla birlikte size diyebilirim ki *Swann'ların Tarafı*'nda Odette arabasıyla akasyalarda¹ dolaşırken, Clomenil adında² çok güzel bir kadının bazı elbiselerini, hareketlerini vs. düşündüm, ama orada da, kuyruklu kıyafetleri içinde, Le Tir aux Pigeons'un önünde ağır ağır yürüyüşünün sizin nezaket tarzınızla uzaktan yakından alakası yoktu. Ayrıca, Odette'ten bahsederken, bu an hariç, bir kez bile Clomenil'i düşünmedim. Bir sonraki ciltte, Odette "asil" biri ile evlenmiş olacak, kızı da önemli bir ünvanla Guermantes'ların yakın akrabası olacak. Üstün nitelikli olanları hariç, yüksek sosyete kadınlarının edebi yaratıcılıkla ilgili hiç fikirleri yok. Ama hatırladığıma göre siz oldukça üstün nitelikliydiniz. Mektubunuz beni hayal kırıklığına uğrattı. Daha fazla devam edebilecek gücüm kalmadı, sadece bana acı çektirmek için yazan zalim mektup yazarına elveda derken, saygılarımı ve sevgi dolu hatıramı, bir zamanlar hakkımda daha iyi şeyler düşünen bu kişinin ayaklarına seriyorum.

Marcel Proust.

Gaston Gallimard'a

[Temmuz 1922]³

Sonuna kadar okuyun.

Çok sevgili Gaston,

Mektubunuz beni ikna etmese de etkiledi. *Sodom ve Gomorra II* kitabımın tanıtımı sadece, bana dostluk besleyen bazı yazarlar sayesinde yapıldı. M. Havard de La Montagne'a gelince, dostluktan söz edemem, ama tam da dün Çarşamba sabahı ona mektup yazıyordum. Ve Laurent Pichat sokağını veya Haussmann bulvarını takip eden mektubu (zarfı burada değil, ama atmadım, size sözlerimin

1 Akasyalar caddesi, Boulogne ormanında.

2 Léonie de Closmenil.

3 Bu mektup *Cahier* (VI. cilt, s. 236-242) ve *Kolb*'de (XXI. cilt, s. 367-371) yayımlanmıştır. Mektubun ilk basımlarındaki günü belirtilmemiş tarih yaklaşıktır.

kesin doğruluğunu gösterebileceğim), ona karşı yaptığım nazik bir davranış için bana teşekkür ettiğine göre, ben de ona, ekleyeceği kısa yazı için, eklerse eğer¹ (tahmin edebildiğim ve sizin yok yere içinde olmadığınız işin içyüzü nedeniyle, büyük ihtimalle eklemeyecektir, bu benim için daha da ilginç olacaktır. Bu durumda, ısrar etmekten kaçınmak, talebi tekrarlamamak ve *Œuvre*'ün tanıtımıyla yetinmek gerekecek ve bu da harika), tanıtım karşılığında ödeme yapmama müsaade etmesini çok istiyorum, böylece benim küçük nezaketimin karşılığında ondan yirmi dört saat içinde teşekkür bekliyordum gibi küçük düşürücü bir davranışta bulunmamış olurum. Robert de Flers² bana, benden tek bir kuruş bile almaya razı olmadığını söyledi; zaten, hepsini tek tek saymak neye yarar? Morand'ın *Ève* için benzer ifadesi: “Genç kızların okumasına izin vermeyin” ifadesi de hiçbir yerde çıkmadı; oysa benim için olmasa da, gazeteler, “Yolculukta yanınıza alın” ifadesinden geçilmiyor. Neyse iyice çekilmez olduğumu düşüneceksiniz, ama *N.R.F.*'nin Ağustos sayısı için sözünü ettiğiniz Parçalar hoşuma gitmedi. 1) *Bunlar yazıldığı andan* itibaren, kendim seçmiş olmayı isterdim; 2) Niye bunu yapıyoruz ki? *N.R.F.*'nin okurları zaten benim okurlarım. Bir de bana çok kıbarca, bu parçaları Gallimard Kitabevi'ne göndertmekten bahsediyorsunuz. Ama bunun sadece kendi yansımamızı seyretmek olacağını görmüyor musunuz? Gallimard Kitabevi'nin okurlarına “*La Revue de Paris*, M. H. Bidou'nun kaleminden M. Proust'a büyük bir övgü yaptı” diye yazmak, çocukken oynadığımız ve yazılmış olan aşk mektuplarının kendi adresine postalandığı o küçük oyuna benzemiyor mu biraz?³ Ayrı bir konuda özür dilemem gerekiyor, zira Tronche'un bu işleri daha iyi yürüttüğünü düşün-

1 Robert Havard de La Montagne, *L'Action française* gazetesinde yazmaktaydı.

2 Robert de Flers, 16 Temmuz 1922 tarihli *Le Figaro*'nun *Supplément littéraire* ekinde, Jean Schlumberger'nin “*À la recherche du temps perdu: une nouvelle Comédie humaine*” başlıklı yazısını yayımlatmıştı.

3 Teknik konular, yol yordam ve yönetimle ilgili sitemlerin örtüsü altında, Proust burada, Gallimard'da, kitaplarından olabildiğince çok para kazanmak konusundaki kesin niyetini –mektubun devamı bunu göstermektedir– belirtmektedir. Yayımlanmadan önce romanlarından *N.R.F.*'ye parçalar vermekten ziyade, yazar bu parçaları rakip yayıncılara satabilmeyi istemektedir; bu şekilde, *Œuvres Libres* 1921'de *Sodom ve Gomorra II*'den bir parçayı “*Jalousie*” başlığıyla yayımlamıştır ve Proust'un ölümünden birkaç hafta sonra, 1923'te *Mahpus*'tan bir parçayı “*Précaution inutile: roman inédit par Marcel Proust*” başlığıyla yayımlayacaktır. Bu konuda, ayrıca bkz. yuk. s. 279, [12 veya 13 Eylül 1921] tarihli, Jacques Rivière'e yazılmış mektup.

yormuş gibi görünmüşüm, size de öyle gelmiş (bu arada belirtiyim, Tronche’u aylardır görmedim, umarım iyidir?).¹ Oysa bunu hiçbir şekilde söylemek istemem, çünkü bu, sizin kendi işinizi değiştirerek gösterdiğiniz nezaketi görmezden gelmek olurdu. Söylemek istediğim şudur: “Herhangi bir beceriksiz elemanı değil, Tronche gibi sağlam sezgili birini gönderin.” Hiçbir şekilde söz konusu olan siz değilsiniz, bunu nasıl düşünebilirsiniz ki! Bambaşka bir kanaldan öğrendiğim ve size şimdi söyleyeceklerim konusunda, Tronche’un işin içinde olduğunu sanmanızı daha fazla istemiyorum. Buna göre, Gide’in değerinde ve benzer yazarlar, benim kadar veya daha fazla ücret alıyorlarmış, bu bana gayet makul geldi. Ama itiraf edeyim, yazarlarınızdan filancanın benden çok daha fazla ücret alması beni çok üzdü² (fiziksel etkisi de sızlamalarla hemen kendini belli etti); bu yazar zeki bir adam, işçilerle ilgili konularda yetkin, ama siz kendiniz onu üçüncü sınıf bir yazar olarak görüyorsunuz³ (bu konuda, tam tersine onu size karşı savunurdum, çünkü bana göre, kullandığı dile, üslubuna gereğinden fazla önem veriyorsunuz). Geçen gün ödenmemiş basımlar konusunda hiç ısrarcı olmadım. Elbette haklı olan sizsinizdir. Aylık ödemelerimin geçmiş hesapları kapatmak için yapıldığını, ama sözleşmeye göre (o olmasa asla mutabık kalamayacağız!), yeni eserler için de baskıya girince ödeme yapılacağını anlamıştım. Kuşkusuz ben yanlış anladım, hatta yapmış olduğum hataya geri dönmekten utandım. Ama duyduğuma göre başkalarının da beni geçiyor olması bana çok acımasızca geldi. Sevgili Gaston, bu yüklü para konusundaki hiç bitmeyen sorun, beni bir çamurun içine çekiyor ve ben buradan sizinle dostça el sıkışarak yıkanıp çıkmak istiyorum (böylesi tutarsız bir mecazın gülünçlüğü, beni bu tip amiyane şeyler söylerken birazcık avutuyor). Ve eminim ki bana kullanışlı iyi öğütlerde bulunsanız, bana daha fazla ücret vermenizden daha makbule geçecek. İnsan gelirlerini arttırarak olduğu kadar, masraflarını azaltarak da zenginleşir. Bunları sizinle konuşmak belki iş açısından iyi değildir, ama bunu size saygı duyan bir dostun içini dökmesi olarak görün.

1 Gustave Tronche, N.R.F yayınevinden Nisan 1921’de ayrılana kadar, Proust’un kitaplarının basımıyla ilgilenmiştir.

2 Gaston Gallimard bu konuda Proust’a cevap olarak, bu yazarın “burada en yüksek ücreti alan kişi olmaktan çok uzak” olduğunu yazacaktır (Marcel Proust ve Gaston Gallimard, *Correspondance*, Paris, Gallimard, 1989, s. 568).

3 Büyük bir olasılıkla söz konusu kişi Pierre Hamp’tır.

Hayatınızın amaçsız olduğunu söyleyerek beni çok üzüyorsunuz. Fevkalade bir hayatınız var. Zamanımızın edebi hareketlerinin en göze çarpanlarıyla isminizi birleştirdiniz. Yurtdışında (ve bunu bilmek için iyi sebeplerim var – bunları size söylemiyorum çünkü bu, başka bir konuda, aramızdaki fikir ayrılıklarını alevlendirecekti) N.R.F., Parnassus veya Symbolism gibi bir şey. Benim durumumda olduğu gibi, ürettiklerimin bana en ufak bir memnuniyet bile vermesini engelleyen sürekli bir fiziksel hastalık yüzünden bu boşa çıktığında, adını bir eserle birleştirmek hiçbir haz vermeyecektir, bunu anlıyorum. Bu durumda, rahatsızlık nedeniyle mutlulukla bağını kesmiş bir durumdayken, insan hiçbir şey hissedemez. Ama Tanrı'ya şükür, siz bu durumda değilsiniz; hem sağlığınız yerinde hem de Vittel suyu içen bir bilge kişisiniz. Dahası, adınız yalnızca tek bir bireysel eserle değil, bir Devirle, N.R.F. ile birleşmiş durumda. Hayata bu bakış açısından bakın, gururlu ve mutlu olacaksınız. Mutluluk, ona amaç olarak değil de büyük bir kaynak olarak baktığınızda gerçekleşir. Bir yaş daha yaşlandıkları için veya bu tür şeylerden dolayı mutsuz olan insanlar bilirim. Mutluluk, amaç olarak alınırsa akın akın kendini yok eder. Memnuniyet peşinde koşmayanlarda ve hayatı kendileri dışında bir düşünce için yaşayanlarda ise mutluluk bol bol akar. Tekrar edeyim, benim durumum da tam bir istisna olduğu için konuyla ilintili değildir. Benim hayatımı süren ve durmaksızın hasta olan birisi neredeyse bir ucubedir (bunu kötülük anlamında söylemiyorum zira ben tam tersiyim). Ama benim, neyse ki çok nadir olan bu istisnalar üzerinden fikir yürütmem lazım. Aksi takdirde, her şeye saçma bir örnekle itiraz edilebilirdi. Fakirlik, orta hallilik, düşünsel hayatı kamçılatabilir. Bu, kara sefalet, ekmeksiz günler, çatısız geceler verimlidir anlamına gelmez. Sevgili Gaston, burada bitiriyorum, zira sizi hayatınızın çok güzel olduğuna ikna etme (çünkü ben ikna oldum) arzumun içinde, biraz fazla yoruldum. Son bir söz, *Revue rhénane*'in Fransızca olarak Curtius'un yazısının bir kısmını yayımlayıp yayımlamadığını, olabilecek en kısa süre içinde öğrenmem gerekiyor.¹ Birçok gönderim, yanlış adres nedeniyle bana geri geldi. Bu üzücü. Listeniz² korkunçtu. Sizde, Quincey'nin *Bir İngiliz Afyon*

1 Ernest Robert Curtius, "Marcel Proust", *Der Neue Merkur*, Şubat 1922.

2 29 Nisan 1922'de çıkan *Sodom ve Gomorra II* kitabının gönderileceği kişilerin listesi.

Tiryakisinin *İtirafı* kitabı var mı? *Ecinniler'e* gelince, sanırım Morand bana ödünç verecek. Ona ihtiyacım kalmadı.

Sevgilerimle,

Marcel Proust.

Paul Brach'a

[Temmuz sonu 1922]¹

Sevgili dostum,

Yarın Cuma günü uğramanıza gerek yok.² Ayrılmanızdan önce sizi görebilmem mümkün değil. Geçen akşam daha az naziktiniz ama bende iyilik açısından öylesi bir “alacak bakiyeniz” var ki bir süre daha bundan daha da az nazik davranabilirsiniz. Bu Perşembe akşamı uğramanız gerekiyordu. Özellikle uyandırıldım (bunu asla yapmamam gerekiyordu). Sonuç öyle bir saat değişikliği oldu ki yaz saatindenmiş gibi yanılan Odilon³ bana bira almak için iki saat erken dışarı çıktı vs...

Çok iyi değilim. Yatakta fazla uzun süre kaldığım her seferde olduğu gibi, zira ter içinde kaldığım için, her on beş dakikada bir, “sevimli kişinin”⁴ söyleyeceği gibi, üstümü “değiştirmek” gerekiyor, öyle ki üşütüyorum, bu asla dışardayken başıma gelmiyor. Yeniden boynum tutuldu. Maalesef hiçbirisi sizin tarafınızdan açılmayan çok sayıdaki kapıdan gelen cereyan, beş çayı saatinde, sert bir biçimde boynumu okşadı. Dehşet içinde hayatımı düşünüyorum. *Sodom II*'den beri, *Sodom III*'ü düzeltme cesaretini gösteremedim;

1 Bu mektup *La Revue universelle* (1 Nisan 1928, s. 10-13); *Kolb*'de (XXI. cilt, s. 385-386) yayımlanmıştır.

2 Genç bir şair ve Marcel Proust'un mektuplarından oluşan *Correspondance générale* kitabının Robert Proust ile gelecekteki yayıncısı olan mektubun yazıldığı kişi, yazarın hayatının son aylarında ona yakın kişilerden biri olmuştur.

3 Odilon Albaret, Proust'un hizmetkârı ve şoförü.

4 Proust ve Brach'ın kendi aralarında, Proust'un hizmetkârı Céleste Albaret'ye taktıkları ad.

bu, aslında beni, Odilon'a Fransız tarihi dersleri vermekten çok daha az yoracaktı.

Kâğıdınızın kalmadığını söylüyorsunuz; benim de kalemimde bir sorun olmalı zira zaten çok tatsız ve içi boş olan bu satırları okunabilir bir biçimde yazamıyorum. Döndüğünüzde nereye gideceksiniz bilmiyorum. Seher vakti duasından başka, akşam dersleri verdiğim sevimli aileyi değiştirmeye karar vermezsem, belki ben de yola çıkacağım; yola çıktığımda da, bir daha geri gelmem, dostlarım böylece beni başlarından savmış olur.

Sadık dostunuz

Marcel Proust.

M.D...ye yazmış olduğumu size söyledim.¹ Bulunmadığı bir adres olan Greuze sokağı söylemiş olduğu için, mektubumu aldığından emin olmadığımı eklemeyi unuttum. Kapıcı onu tanımıyordu, ama ne olursa olsun, Odilon'un ona verdiği parayı ve mektubumu, muhtemelen bir merak ve açgözlülük karışımından dolayı kabul etti. Size teşekkürlerimi sunarken, pilici ne kadar lezzetli bulduğumu da söylemeyi unuttum. Pilici bu kadar iyi kıztarttıktan sonra, kendini, tabağı kafanıza fırlatmak zorundaymış gibi sanmak üzücü bir durum. Çok iyi tanıdığımı zannettiğim o korkunç garsonun kim olduğunu çıkaramadım.

Marcel'iniz.

Sayfayı çevirin, olur mu?

Bahsettiğim pilici, *Le Bœuf sur le toit*'da² yedim ve çatının altındaki bu piliç bana, bir gece, taksiyle Trouville'den Cabourg'a götürdüğüm Sem'i düşündürdü. Yollar çok karanlık olduğu ve her köşebaşında başıboş bir öküz olduğu için, bir tanesi arabanın önüne atladı. Mutluluğu yarıda kalmış Sem bana şöyle dedi: "Bana bir gezinti teklif ediyorsunuz ve beni, kocaman bir otluktaki boğa güreşine getiriyorsunuz." Yürekli ve sağduyulu olmanız sayesinde, çok

1 Söz konusu mektup, *Le Bœuf sur le toit* (çatının üstündeki öküz) adında popüler bir restorandaki bir atışma sonrası, bu M.D...'nin Proust'a yazmış olduğu bir özür mektubuna Proust'un verdiği cevaptır.

2 Bkz. bir önceki dipnot.

sıcak bir piliçten sonra kafamıza buz kovası yemekten kurtulduk; bu, tam olarak birkaç yıl önce, belki bildiğiniz bir çılgınlar evinde, evin önüne geçen ve –on altıncı yüzyıldan olduğu için önleyici bir başlıkla– Musa kuyusu diye adlandırılan soylu ve heykelvari antre yüzünden olmuştur.

Not: Montesquiou, *Mémoires* (Hatıralar) eserinde bana saldırıyorsa, M.P...’ye¹ dava açabileceğimi düşünüyor musunuz? Bunu size soruyorsam, bunun nedeni bu kişinin bir hafta önce bana çok uzun ve çok nazik bir mektup yazmış olmasıdır. Sanırım X... beni Académie’den zannediyor, ondan bolca kitap alıyorum.

Paul Brach’a

[Ağustos başı 1922]²

Sevgili dostum,

Bu sabah, yazmak ne kadar da zor! İşte olanlar: bana Pazartesi günü geleceğinizi söylemişsiniz. Buna öylesine inanmıştım ki, Jacques Rivière yatağımın yanı başındayken, kapı çaldığında, gelenin siz olduğundan şüphem yoktu. Oysa gelen, dostum Reynaldo Hahn’dı. Günlerce yatarak kalamadığım için, bugün Salı (dün, zira dışarı çıktığım günlerde, geceyi dışarıda geçiriyorum, sabah da ayakta oluyorum) dışarı çıkmaya karar verdim. Tam çıkacağım sırada, biraz uzaklaştırıcı bir havası olan küçük kartınız geldi: “O tarafa,³ vs. doğru şöyle bir çıkıp gelmez misiniz ki.” Şöyle yorumladım: “Gelmeyin.” Zaten orası, Ritz’de gitmediğim tek bölüm, nedendir bilmiyorum. Zavallı Vespis (veya mesut Vespis, sizin değerlendirmenize göre, adam ölmüş, bu bir mutluluk mudur? Bilmiyorum) orayı yönetiyordu ve hep gelmemi istiyordu; neyse, olmadı bir

1 Bu mektubun ilk yayıncısı, söz konusu olan kişinin Montesquiou’nun vasiyetini yerine getirme görevlisi olduğunu belirtir.

2 Bu mektup *La Revue universelle* (1 Nisan 1928, s. 8-9); *Kolb*’de (XXI. cilt, s. 409-410) yayımlanmıştır.

3 Ritz Otel’inin ızgara restoranı tarafına.

türlü. Mutfaklarını bilirim, efkârı dağıtan dondurmacının yanına inerim (hatta 1906'da, Mme d'Haussonville'in şapkasındaki tüyün uygun bir biçimde salınması için Risler'in piyanosunu getirttim). Duşları vs. kullanmasını bilirim. Sadece, o akşamki sizin yerinize, budalaca bir biçimde, hiç gitmedim. Beni o akşam özellikle engelleyen şey, M. Serge André için cana yakınlık duymam oldu. Onu görmüş olsaydım, *L'Opinion*'da, *N.R.F.*'deki Vettard'ın yazısından¹ bir parça vermelerini isterdim ondan. Duyduğum cana yakınlığın, çıkar gütmemesini yeğlerim. *L'Illustration*'dan kestiğiniz parçayla beni büyülediniz.² Oradaki insanlardan sadece Haas'ı, Edmond de Polignac'ı ve Saint-Maurice'i tanıdım; ama onları yeniden görmek ne büyük mutluluk! Sürekli bu kupürü soruyordum, beni inanılmaz derecede mutlu etti.

Şimdi dışarı çıktığıma göre (çekilmez bir durumda, saat öğleden sonra saat iki, Çarşamba günü ve hâlâ ne şapkamı ne de mantomu çıkardım) ne zaman yeniden ayağa kalkabileceğim? Şu sıralarda siz Domfront'a gitmek için yeniden yola çıkmış olacaksınız. Zaten, bu çok iyi, insanlara önem veriliyor ve onlardan çok kolayca vazgeçiliyor! Size soracağım bir şey vardı ve ne olduğunu unuttum. “Sizi bir pislik denizinde boğarım”³ sözünü biraz daha az söyler oldum. Elveda sevgili dostum.

Marcel Proust.

1 “Proust et Einstein”, *La Nouvelle Revue française*, 1 Ağustos 1922.

2 Paul Brach, 10 Haziran 1922 tarihinde *L'Illustration* dergisinde yayımlanmış, James Tissot'nun *Le Balcon du Cercle de la rue Royale en 1867* başlıklı tablosunun bir röprodüksiyonunu keserek Proust'a göndermişti. Söz konusu tablo, aralarında Prens Edmond de Polignac ve Charles Haas'ın da görüldüğü bir toplu portredir.

3 Bu mektubun ilk yayıncısına göre, Proust bu sözle çalışanlarına düzenli olarak gözdağı veriyordu.

Gaston Gallimard'a

[Eylül ortası 1922]¹

Çok sevgili Gaston

Attığım her adımda yere yığılmaya ve kelimeleri telaffuz edememeye başladıktan bu yana size mektup yazdım mı bilmiyorum. Korkunç bir şey. Ama bu sabah biraz soluklandım ve size yazmak için bundan istifade ediyorum.

Heyhat! size istediğim şeyi yazmıyorum, çünkü bizimki gibi sevgi dolu bir dostluğun sürekli olarak, özünü bozmayan ama neşesini kaçıran güçlüklerden geçmesi berbat bir şey.

Size anlatmak istediğim iki şey var. İkincisi önemsiz. Ama sadece eseri için yaşayan bir kişinin, birincisinin olmasına izin veremeyeceğini anlamamak için fazlasıyla okumuş bir insansınız. İngiliz dostlarım –özellikle kitaplarımın dostları– Schiff'ler, bana şu anda elimin altında olmayan (yatağımın içinde olmalı) üzüntü verici bir mektup yazdılar. Kitabımın, *Kayıp Zamanın İzinde* başlığı yerine (size yaklaşık olarak söylüyorum) *Geçmiş Şeylerin Hatıraları* anlamına gelen bir başlıkla duyurulduğunu görmüşler.² Bu, başlığı harap ediyor. Ama esas kaygı verici olan (ve bunu görmek için mektubu bulmam gerekiyor), *Swann'ların Tarafı* İngilizceye *Swann Gibi* olarak çevrilmiş. Buna ne inanabiliyorum ne de bunu kabul edebiliyorum. *Swann'ların Tarafı* başlığının ne anlama geldiğini biliyorsunuz, başlıca anlamı Combray'de iki gezinti hedefi olması, bir yolun Guermantes'ların şatosuna, diğerinin ise Swann'ların arazisine gitmesiydi. Bana söylenen başlık (ama mutlaka bir hata vardır, bilgi edinin), anlamdan yoksun bir başlık ve birincisi Henry Bordeaux'nun bir başlığı gibi olmuş. Dostlarımın bana yazdığına

1 Bu mektup *Cahier* (VI. cilt, s. 247-249); *Kolb'de* (XXI. cilt, s. 475-477) yayımlanmıştır. *Kayıp Zaman*'ın İngilizce çevirisinin duyurulması konusunda Schiff'lerden gelen mektuptan söz edilmesi (bkz. bir sonraki dipnot), ilk yayıncılar tarafından önerilen tarihi –“yaz 1922 (?)”– (*Cahier*, VI. cilt, s. 247) kesinleştirmemizi sağlar.

2 9 Eylül 1922'de, Sydney Schiff, Proust'a aynı tarihli *The Athenaeum* dergisinden, *Kayıp Zaman*'ın Scott Moncrief tarafından yapılan İngilizce çevirisinin Chatto & Windus yayınevinde yayımlandığını duyuran bir kupürle birlikte, ortak başlık olarak seçilen *Remembrance of Things Past* başlığıyla ilgili çekincelerini göndermiştir (*Kolb*, XXI. cilt, s. 469-470).

göre, bununla birlikte, başlıklarımı (başlıklarına bayılıyorlar, bu onların sorunu) doğru olarak çevirmenin yolları da varmış. Her halükârda, bir kitabın çeviri haklarını veren bir yayıncı, kitabın özünü bozmak hakkını da vermez. Ve eserin çevirisindeki bu başlıklar, dostlarım Schiff'leri endişelendirmiş.

Önemli olmayan şey de şudur. Beni çok seven, cerrah olan bir erkek kardeşim var. Dönüşünde beni görmeye geldi ve bana şöyle dedi: “Her yerde Morand’ın kitabını gördüm (bu, beni olduğu gibi, onu da mutlu etmiş). Bütün garlarda ve bayağı uzun da bir yol yaptım, *Sodom*’u sordum. Hiçbirinde bana veremediler. Kitaplarının tanıtımını yapmak için metelik harcamayan bir yayıncın olduğunu söyleyerek övünebilirsin. Ve sürdürdüğün bu çok masraflı kasvetli hayatla, bundan şikâyet etmemene anlam veremiyorum.”

Ama bir kez daha söyleyeyim, bu çok ikincil bir konu. Benim için önemli olan eserim, İngilizlerin onu mahvetmesine izin vermeyeceğim. Zira size sevgiyle bağlıyım.

Marcel Proust.

Geçirdiğim birçok krizin ardından yazmak için çok büyük bir çaba harcadım, size de tamamlanmamış bir mektup gönderiyorum. Özür dilerim.

Ernst Robert Curtius’a

[Eylül 1922]¹

Sevgili Beyefendi,

Bir *Sodom ve Gomorra II* kopyasıyla birlikte size gönderdiğim bu kısa mektubu, hayran olduğum, söylememde sakınca yoksa çok sevdiğim sizden, bu gecikme için, bir özür dileme olarak kabul

1 Bu mektup *Corr. Gén.* (III. cilt, s. 312-313) ve *Kolb*’de (XXI. cilt, s. 478-480) yayımlanmıştır.

edin sadece. Ama kendimden ve hastalıklarımın bahsetmekten ne kadar rahatsız olsam da, duyarsız olduğumu düşünmeniz beni daha da rahatsız edecekti. Sırasıyla, konuşmaktan, görmekten, hareket etmekten (her attığım adımda düşmedikçe) mahrum kaldım. Bu cehennem azabının daha fazla ayrıntısına girmek istemiyorum. Ama beni affetmeniz için yeteri kadar anlattım. Artık tıp gerçekten fazlasıyla gülünç bir bilim (?) olduğuna göre, bütün bunların sebebinin şöminemdeki çatlak olduğuna karar kılındı; camımı da hiç açmadığım için, her gün büyük miktarlarda karbondioksit solumuşum, soluduğum ilaç bayağı pahalıymış! Doktorlar hakkında saygısızca konuşmak istemem, babam Tıp Fakültesi'nde profesördü, erkek kardeşim de aynı şekilde Tıp Fakültesi'nde profesör ve en cesur, en bilgili, en zeki adam. Ama ne yazık ki babam öldü ve kardeşime gelince, onu evime kabul etmek için fazlasıyla hastayım. Bazı günler beni dışarıya taşıdıkları doğrudur. Ama bu, hep sabah saat dört civarında oluyor. Ve onu uyandırmak istemiyorum, çünkü saat sekizde hastanede olması gerekiyor. Gerçekten de insanın durmamacasına kendinden ve ailesinden bahsetmesi çekilmez bir şey. Ama tam da size karşı olan bu hayranlık dolu dostluğum sayesinde, size içimi döküyorum. Derin ve fevkalade bir biçimde, savaştan bu yana Almanya'nın nerede olması gerektiği konusunda bahsettiğiniz çok güzel bir yazınızı okudum. Siz de görüyorsunuz, Léon Daudet'nin *L'Action française*'de bana hiç durmadan yaptığı çok abartılı ama oldukça dokunaklı övgülere rağmen, erkek kardeşimin General Mangin'e karşı duyduğu ve savaş alanında mühürlenmiş yakınlığa rağmen, hiç de "milliyetçi" değilim (kardeşim de değildir). Size bütün bunları anlatmam oldukça görgüsüzce bir davranış, ama engelleri ortadan kaldırmak için gerekli. Zaten hiçbir şekilde politikadan konuşmak zorunda değiliz. Bizim derdimiz edebiyat ve bu çok verimli bir dert. Renan, *morbo litterario*'dan¹ mustarip olduğumuzu söylerdi herhalde, saçma bir durum. Kötü edebiyat küçültür. Ama gerçek olanı, ruhun henüz bilinmeyen kısmını ortaya çıkarır. Bu, Pascal'ın sözü gibidir, yanımda kitap olmadığı için doğru aktaramıyorum: "Biraz bilim, insanı Tanrı'dan uzaklaştırır, fazlası ise

1 "Morbus litterarius! Bu sözcüğün belirleyici özelliği, şeylerin, yarattıkları edebi etki-den daha az sevilmesidir" (Renan'ın, Académie française'e Jules Claretie'nin kabul edilme konuşmasına verdiği cevap, 1889).

O'na geri götürür.” Çok uzağa gitmekten korkmamak gerekir zira hakikat oranın ötesindedir.

Ama siz bunu çok daha iyi bilirsiniz benden, size gönülden bağlı

Marcel Proust.

Jacques Rivière'e

[20-21 Eylül 1922]¹

M. Marcel Proust, M. Jacques Rivière'e, aralarında kalması şartıyla, üç gündür daha önce hiç olmadığı gibi astım krizleri geçirdiği için, bu üç gün boyunca, dördüncü kez gözden geçirdiği kitapla ve alıntılanacak parçalarla ilgilenmesinin mümkün olmadığını söylettiriyor ve bugünden itibaren iki veya üç gün içinde, dayanılmaz olan bu astım krizlerinin genel durumunu bozmadığı oranda, M. Rivière'i kabul edecek durumda olacağını umuyor. *Albertine'in Uykusu* M. Proust'un gözüne biraz kısa görünmüş ve bunu benzer alıntılarla kuvvetlendirmek gerekiyor. Her halükârda bir nedenle bunu M. Rivière'e söyleyecek, ama sadece M. Rivière'e. O, şimdiye kadar nerede yer alacağıyla ilgilenmiyordu, bu sefer en başta yer almayı istiyor. Bu, M. Rivière için imkânsızsa, M. Proust bunu çok iyi anlayacaktır, M. Rivière'in hiç parça almaması muhtemeldir, zira Aralık ve Ocak yılın çok hareketli günleri.

M. Proust, M. Rivière'in iyi bir tatil geçirmesine memnun oldu, bu haber, çektiği acılara bir avuntu oldu.

Marcel Proust.

1 Bu mektup Rivière (s. 284-285); *Kolb*'de (XXI. cilt, s. 482) yayımlanmıştır. Proust burada, Céleste Albaret'ye Jacques Rivière için bir mektup yazdırır ve “La regarder dormir. Mes réveils” başlığı altında *La Nouvelle Revue française*'de 1 Kasım 1922'de yayımlanacak olan, *Maupassant*'tan alıntılanacak parçayla ilgili talimatlarını belirtir (özgün metinde birçok yazım hatası vardır).

Gaston Gallimard'a

[Ekim başı 1922]¹

Çok sevgili Gaston,

Size oldukça uzun zamandır borçlu olduğum ve ölmek üzere olduğum (bunu şüphesiz bilmiyorsunuz ve bütün bunlar ürkütücü biçimde sürüp gidiyor) için yazamadığım uzun mektubun yerine, size benden istenen bilgileri aktarmak istiyorum:

1) Vergi dairesi bana, 1921 yılında telif hakkı olarak ne kadar kazandığımı sordu. Birçok fizyolojik tesadüf size bu gereksiz şeyleri yazmak için benim yeterince kuvvetlenmemi sağlamamış olsaydı, Devletin saçma sapan işlerinden çok bunaldığım için, bu talebi size asla iletmeyecektim. Ama bunu size yazdığım andan itibaren, bu konuda birlikte hareket edelim diye ve ikimizden birisi istemeyerek –sizin istemediğiniz bir şeyi benim de istemediğimi varsayıyorum– ötekini yalanlama tehlikesiyle karşı karşıya kalmasın diye, mektubu alır almaz bana cevap vermek zorunda olacaksınız.

2) Dostlarım bana, hiçbir yerde ne *Guermites I* kitabını, ne *Sodom II* kitabının daha az duyulan *Sodom*'un II. cildini² (yani üç cilt) bulabildiklerini yazıyorlar. İkincisi daha yeni çıkan bu iki eser, tükendi mi demek oluyor bu? Sizden acele etmenizi istiyorum, bu yetersizlik benim için son derece olumsuz. Benim dışımdakiler dünyanın tadını çıkarıyor, ben de buna seviniyorum. Artık ne hareket edebiliyorum, ne konuşabiliyorum, ne düşünebiliyorum, ne de acı çekmiyor olmanın basit rahatlığını hissedebiliyorum. Böylece, ben de okuyamadığım için, adeta kendi içinden sürülmüş bir halde, ellerimle dokunduğum bu ciltlerin içine sığıyorum ve onlar için, Meçnikov tarafından alıntılanan ve elbette sizin de bildiğiniz Fabre'in yazdığı o hayran olunası sayfalarda anlatılan toprak kazıcı yaban arısının tedbirlerini alıyorum. O arı gibi bü-

1 Bu mektup *Cahier* (VI. cilt, s. 268-270); *Kolb'de* (XXI. cilt, s. 493-495) yayımlanmıştır. Mektubun yazıldığı kişiden gelen iki cevap (*Gaston*, s. 624-626: 4 ve 6 Kasım 1922 tarihli mektuplar), ilk yayıncılar tarafından önerilen tarihi – “Ekim (?) 1922” – (*Cahier*, VI. cilt, s. 268) kesinleştirmemizi sağlar.

2 Burada belirtilen iki kitap, sırasıyla 1920 ve 1922'de yayımlanan *Guermites Tarafı I* ile *Sodom ve Gomorra II*'dir.

z l p kalmış ve her şeyden yoksun bir halde, uğraştığım tek şey onların düşünce dünyasında tanınmalarını sağlamak, çünkü bu, bana nasip olmadı. Dolayısıyla, sevgili Gaston (bunun size sözünü verdiğim mektupla ilgisi yok), acil olarak: 1) 1921 yılındaki telif haklarımı, ayrıca sizin, *Guermites I* (*Guermites II* ve *Sodom I* hâlâ mevcut) ve *Sodom II* (   ciltlik kitap) kitaplarını basması için (yapmaktan vazgeçmesi gereken pek çok şeyin yerine) matbaacıya talimat vermenizi bekliyorum.

Çok sevgilerimle,

Marcel Proust.

Güçlükle yazdığım için, 1921'deki telif haklarımı beklediğimi söyledim yanlışlıkla, oysa hiç de bu hakları beklemiyorum, ama bana bu haklardan kazandığım gelirin ne kadar olduğunu bildir-menizi bekliyorum.¹ Kendimi daha az güçsüz hissettiğim haftanın herhangi bir günü, bir akşam, bütün bunlar hakkında konuşmak için kısa bir süreliğine gelmenizi isteyebilir miyim sizden? Ama bir an önce, bana cevap verin.

Jacques Riviere'e

[25 Ekim 1922]²

Sevgili Jacques, (günlerdir devam eden)  ks r k nöbetlerinin din-diği bir aradan istifade ederek size *Mes r veils*'den³ bana gönderdik-

1 Proust burada, 1921'de kazandığı telif hakları (Proust'un kaleme alması gereken vergi beyannamesi için söz konusu olanlar) ile 1921 yılı boyunca yapılan kitap sa-tışlarından kazandığı telif hakları arasındaki ayrım ve yayınevi ile aralarında sürüp giden para konusundaki anlaşmazlıklar üzerinde ısrarla durarak, dolaylı olarak, Gallimard'ın ve yayınevinin Proust'a olan birikmiş borcu sorununa yeniden dikkat çekmektedir (bkz. yuk. s. 290, "aylık ödemelerimin geçmiş hesapları kapatmak için" yapılması sorunu).

2 Bu mektup *Riviere* (s. 297-298); *Kolb*'de (XXI. cilt, s. 518-519) yayımlanmıştır.

3 Bkz. yuk. s. 299, dipnot 1.

lerinizde hiçbir şey olduğunu [sic] söylemek istedim; benim size gönderdiklerimde yararlı olan ise mizanpajınız. *Son satırlardan hiçbir şey koymayın.* Ama yapabilirseniz yapabilecekseniz, tren- den inerken koşan adamı, “Ey mucize Françoise denizi gerçek- dışı olarak düşünememişti vs.” sözünden önce tekrar bindirtin (Özellikle tanrıça Mnemoteknik’i unutmayın) ve “gerçeğe yeniden dönmüştüm” sözünün üstünde bitirin. Bu yer değişikliklerine fazla önem vermeyin; ama Eliot ve sersemlikleri ve bir gün önce içinde bulunduğumuz dünya vs. satırlarından bir tane bile bırakmayın, çarpıcı bir son gerekiyor. En az on iki sayfa atladık.

Ve dahası Jacques artık dayanacak hali kalmamış ve dün kendini daha iyi hissettiği için Gaston’a koca bir kitabın düzeltmelerini yapmış ve sizin için Balzac ödülü için yazı yazmış bir bedbahtı kendi haline bırakın. Hiçbiri yapılmamış düzeltmelere beni inan- dırarak aldattınız. Bugün beni rahat bırakın da acılarım felakete sürüklensin. Size artık güvenim kalmadı.

Sevgili Jacques beni affedin. İnsanlar başkalarının hayatının, başkalarının ruhunun sizin için önemsiz olduğunu, sizin için sa- dece o on satırdan ibaret olduğunu görünce, size düşman kesilir; bununla birlikte, bu on satır o kadar kötüdür ki her şeyi mahveder.

Benim için yeni işler göndermeyi unutmayın. Çabucak yaparım hepsini.

Kronoloji

- 1871: Marcel Valentin Louis Eugène Georges Proust 10 Temmuz'da Auteuil'de doğdu. Babası, taşra kökenli ve küçük bir aileden gelen Adrien Proust, doçent ünvanlı tıp doktoruydu, annesi Jeanne Weil ise Adolphe Crémieux ile akrabalığı olan, Yahudi asıllı Parisli büyük bir burjuva ailesinden geliyordu. Oğulları 5 Ağustos'ta Paris'teki Saint-Louis d'Antin Kilisesi'nde vaftiz edildi.
- 1873: Marcel'in erkek kardeşi Robert Proust dünyaya geldi. Proust ailesi kesin olarak Paris'e, Madeleine Kilisesi yakınlarındaki bir apartman dairesine taşınır. Marcel, ilerleyen yıllarda, Auteuil'e, büyük amcası (annesinin amcası) Louis Weil'in evine düzenli olarak yine gider ve halası Élisabeth Amiot'nun Chartres yakınlarındaki Illiers'deki evinde tatillerini geçirir.
- 1879: Babası Profesör Adrien Proust Tıp Akademisi'ne üye seçilir.
- 1880: 5 Eylül: ilk bilinen mektubunu bir kuzinine yazar.
- 1881: Boulogne ormanına yaptığı bir gezintide ilk astım krizini geçirir. Besteci Georges Bizet ile ileride Mme Straus adını alacak Geneviève Halévy'nin oğlu Jacques Bizet ile arkadaş olur.
- 1882: Daha sonra adı Condorcet olacak Fontanes Lisesi'nde orta-öğrenimine başlar. Marcel Proust'un, hasta olduğu ve okula gelmediği dönemler dışında oldukça parlak olan öğrenim süresinin tamamı bu kurumda geçecektir.
- 1885: Salies-de-Béarn'da annesiyle birlikte bir tedavi görür. Adrien Proust Paris Tıp Fakültesi'ne profesör olarak atanır.
- 1886: Halası Élisabeth Amiot ölür. Illiers'de son tatilini geçirir.
- 1888: Condorcet'deki arkadaşlarının birçoğuna âşık olur. Onlarla birlikte *La Revue verte*, *La Revue lilas* adlı okul dergilerini çıkarır. Felsefe dersinde Alphonse Darlu'nün öğrencisi olur. Laure Hayman'a aşkı ilan eder. Renan, Loti, Leconte de Lisle'in kitaplarını okur. Sayısız kez tiyatroya gider.

- 1889: Bakaloryasını verir. Anatole France ile tanışır. Bir yıl süreyle gönüllü olarak askerlik yapar.
- 1890: Anneannesi Mme Nathé Weil ölür. Paris Hukuk Fakültesi'ne ve özellikle Albert Sorel'in derslerini izleyeceği Siyasal Bilimler Özel Okulu'na kaydını yaptırır. *Le Mensuel* dergisini kurar. Paris salonlarında yüksek sosyetenin yaşamına katılmaya başlar.
- 1891: Mme Straus'un salonunu ziyaret etmeye başlar. *Le Mensuel* dergisinde, kendi ismiyle ve farklı takma isimlerle birçok kısa metin yayımlar. Sonbaharın başını, 1914 yılına kadar düzenli olarak gideceği Normandiya kıyılarında geçirir.
- 1892: Aralarında Daniel Halévy, Jacques Bizet, Robert Dreyfus, Fernand Gregh'nin bulunduğu, Condorcet Lisesi'nden birçok eski arkadaşıyla birlikte aylık *Le Banquet* dergisini kurar. Portreler yayımlar; *Violante ou la Mondanité* başlıklı öyküsünü yazar.
- 1893: Madeleine Lemaire'in salonunda Robert de Montesquiou ile tanışır. *La Revue blanche* dergisinde birçok "inceleme yazısı" yayımlanır. Mektup biçiminde bir roman yazmayı tasarlar. Hukuk lisansını alır; dava vekili yardımcısı olarak staj yapar.
- 1894: Reynaldo Hahn ile tanışır. Genç piyanist ve kompozitörle kısa süren tutkulu bir beraberlik ve bir ömür boyu sürecek dostluğun başlangıcı. Yüksek sosyete hakkında metinler yazar. Robert Proust intörlüğünü yazar.
- 1895: Alfred Dreyfus'un mahkûm edilmesi. Carlyle ve Emerson'un, Balzac ve Flaubert'in kitaplarını okur. Edebiyat lisansını alır. Mazarine Kütüphanesi'nde gönüllü görevli olarak çalışmaya başlar; hep izin almak zorunda kaldığı için, daha sonra bu görevinden istifa eder. Prenses Mathilde, Mme Lemaire ve Prenses de Polignac'ın salonları gibi, çeşitli edebiyat salonlarındaki toplantılara katılır. Bretonya'ya gittiği bir dönemde, yarıda bırakacağı otobiyografik bir roman (*Jean Santeuil*) yazmaya başlar.
- 1896: Daha önce yazdığı metinlerin derlemesi olan *Les Plaisirs et les Jours* (Hazlar ve Günler) adlı yapıtını, Madeleine Lemaire'in çizimleriyle ve Anatole France'ın önsözüyle yayımlar. *La Revue blanche*'de "Contre l'obscurité" ("Anlaşılmazlığa Karşı") başlıklı yazısı yayımlanır. Büyük amcası (annesinin am-

cası) Louis Weil ve büyükbabası (annesinin babası) Nathé Weil ölür. Lucien Daudet ile sık sık görüşür. Ekim ayında Fontainebleau'da kalır.

1897: Dreyfus davası başlar.

1898: Stedelijk Müzesi'nde düzenlenen *Rembrandt* sergisini görmek üzere Amsterdam'a gider.

1899: Ruskin üstüne kaleme alacağı yapıtı için çalışmaya başlar. Émile Mâle'ın *L'Art religieux du XIIIe siècle en France* (13. yüzyılda Fransa'da Dinsel Sanat) adlı kitabını okur.

1900: John Ruskin ölür. *La Gazette des Beaux-Arts* dergisinde Ruskin üstüne önemli yazılar yayımlar. Biri annesiyle birlikte olmak üzere, İtalya'ya iki seyahat yapar; Venedik'te kalır ve Padova'ya gider. Ruskin'in *The Bible Amiens* (Amiens İncil'i) adlı yapıtını, annesi ve Reynaldo Hahn'ın kuzini Marie Nordlinger'in yardımıyla Fransızca'ya çevirir. Proust ailesi Monceau parkı yakınında çok güzel ve geniş bir apartmana taşınır.

1902: İkinci kez Hollanda'ya gider; seyahatinin bir bölümünde Bertrand de Fénélon kendisine eşlik eder. Lahey'de Vermeer'in *Delft Manzarası* tablosunu görür. *Mercure de France* Yayınları'nın yayımlamayı kabul ettiği *La Bible Amiens* çevirisini bitirir. Noailles Kontesi ile sık sık görüşür.

1903: Robert Proust, Marthe Dubois-Amiot ile evlenir: yılın sonunda, çiftin daha sonra "Suzy" adı verilecek tek kız çocukları dünyaya gelir. Salonlar üstüne yazdığı yazıların ilki *Le Figaro*'da yayımlanır. La Bourgogne'a gider. 24 Kasım'da bir beyin kanaması geçiren Profesör Adrien Proust, 26 Kasım'da vefat eder.

1904: Yüksek sosyeteyle ilgili yazdığı birçok yazı *Le Figaro*'da yayımlanır. *La Bible Amiens* yayımlanır. Doçent olan tıp doktoru Robert Proust, Broca Hastanesi'nde Doktor Pozzi'nin asistanı olur.

1905: Ruskin'den yaptığı *Sésame et les lys* adlı çeviriyi tamamlar; kitap yayımlanmadan önce önsözünü kaleme alır ve bu önsöz Haziran'da *La Renaissance latine* adlı dergide yayımlanır. Uzun yıllardır hasta olan annesi, 26 Eylül'de ölür.

1907: Bir süre Versailles'da Hôtel des Réservoirs'da kaldığı, sonra da Saint-Augustin Kilisesi yakınında, Haussmann Bulvarı'ndaki apartman dairesine taşındığı bir yıllık yastan sonra, yeniden

yazmaya başlar. Anne katili Blarenberghe davasıyla ilgilenir. Genç bir taksi şoförü olan Alfred Agostinelli ile tanışır. Normandiya'da kiliseleri ziyaret eder. "Impressions de route en automobile" (Otomobille Yol İzlenimi) başlıklı yazısını *Le Figaro*'da yayımlattırır.

- 1908: En önemli pastişlerini kaleme alır ve yayımlar. Uzun zamandır kendini vakfettiği "çok önemli çalışmasını" bazı yakınlarına açıklar. Sonunda *Recherche'e Kayıp Zamanın İzinde* dönüşecek olan, eleştirel deneme ve roman türünün özelliklerini içeren *Contre Sainte-Beuve* (*Sainte-Beuve'e Karşı*) adlı çalışmasını tasarlar. Yeniden *Hôtel des Réservoirs'a* yerleşir. Robert de Montesquiou'nun, içinde Proust'un yazara 1905 yılında yazmış olduğu bir mektubun yer aldığı, *Chancelier de fleurs* yapıtı yayımlanır.
- 1909: *Contre Sainte-Beuve*'ü yazmayı sürdürür. Haziran ayı civarında bu deneme yazılarını bir romana dönüştürür. Sonunda *Le Temps retrouvé*'de (*Yakalanan Zaman*) yer alacak olan bazı sayfaları kaleme alır.
- 1910: Romanının "ilk bölümünü" toparlar; *Le Figaro*'nun yayın yönetmeni Gaston Calmette'in ona bir önceki yıl, bu bölümü tefrika halinde gazetede yayımlamaya söz vermiş olmasına rağmen, Proust bunu *Le Figaro*'da yayımlatamaz.
- 1911: Romanının başlıca bölümlerini yazmayı tamamlar. Bundan sonra, tiyatroyunun –telefonda tiyatro– yayınları sayesinde, özellikle lirik müzik olmak üzere birçok konseri takip eder.
- 1912: Romanının ilk cildini tamamlar; *Le Figaro*'da, bu ciltten, bağımsız metinler halinde üç parça yayımlanır. Romanı bastırtmak için Fasquelle ve Gallimard ile temasa geçer; her ikisinden de olumsuz cevap alır.
- 1913: *À la recherche du temps perdu*'nün (*Kayıp Zamanın İzinde*) birinci cildi *Du côté de chez Swann* (*Swann'ların Tarafı*), Proust'un hesabına Bernard Grasset'nin yayınevi tarafından basılır. Romanın devamını kaleme almaya devam eder. Proust'un sekreteri olarak işe aldığı ve kadın arkadaşı Anna ile birlikte onun evine taşınan Alfred Agostinelli, 1 Aralık'ta Paris'i aniden terk eder.
- 1914: Bernard Grasset *Le côté de Guermantes*'in (*Guermantes Tarafı*) provalarını hazırlar. 30 Mayıs'ta Alfred Agostinelli, Antibes

açıklarında bir kaza sonucu ölür. Birinci Dünya Savaşı başlar. Daha sonra *La Prisonnière* (Mahpus) olacak metnin üzerinde çalışmaya başlar. Savaşa giden şoförü Odilon'un karısı Céleste Albaret, Proust'un yanına taşınır ve hayatının sonuna kadar Proust'un kâhyası, hizmetkârı ve sırdaşı olacaktır.

1915: Daha sonra *Sodome et Gomorrhe* (Sodom ve Gomorra), *La Prisonnière* (Mahpus) ve *La Fugitive* (Kaçak) olacak metnin üzerinde çalışmaya başlar.

1916: Romanının devamını Bernard Grasset'nin basmasını istemez ve bu işi, daha önce kendisine ret cevabı vermiş olan Gallimard ve yayınevine vermeye karar verir. Jean Cocteau ve Paul Morand ile birçok kez görüşür.

1917: Gallimard *Du côté de chez Swann*'ın yeni bir baskısını yapmaya girişir ve *À l'ombre des jeunes filles en fleurs*'ün (Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde) ilk provalarını basar. Proust, savaştan önce sık sık gitmeye başladığı Ritz Oteli'nin müdavimi olur.

1918: *À la recherche du temps perdu*'nün ilk baskısı tamamlanır. Yeniden yüksek sosyete toplantılarına katılmaya başlar ve Jacques-Émile Blanche'in *Propos de peintre. De David à Degas* (Ressam Sözleri. David'den Degas'ya) kitabına önsöz yazmayı kabul eder.

1919: Gallimard *Du côté de chez Swann*, *À l'ombre des jeunes filles en fleurs* ve özellikle Ruskin hakkında kısa metinlerin ve pastişlerin derlemesi olan *Pastiches et mélanges* (Pastişler ve Karışık Yazılar) kitaplarını satışa sunar. Evinden çıkmak zorunda kalır ve Étoile yakınlarındaki, aktris Réjane'a ait bir apartmana geçici olarak taşınır; orada aktrisin kendisi ve oğlu Jacques Porel de oturmaktadır. Yılın sonunda Trocadéro yakınlarına taşınır, orada ölecektir. *À l'ombre des jeunes filles en fleurs* ile Goncourt ödülünü kazanır.

1920: *La Nouvelle Revue française* dergisi "À propos du 'style' de Flaubert" (Flaubert'in "Üslubuna" Dair) başlıklı denemesini yayımlar. Légion d'honneur nişanına layık görülür. *Le côté de Guermantes I* sonbaharda piyasaya çıkar. *La Revue de Paris* dergisinde, Paul Morand'ın *Tendres stocks* kitabı için yazdığı "Pour un ami. Remarques sur le style" (Bir Dost İçin: Üslup Üstüne Düşünceler) başlıklı önsözü yayımlanır.

- 1921: Paris'teki Jeu de Paume Müzesi'nde açılan Hollandalı ressamların sergisine gider. *Le côté de Guermantes II – Sodome et Gomorrhe I* ilkbaharda piyasaya çıkar. *La Renaissance politique, littéraire, artistique* dergisi “klasisizm ve romantizm” üstüne bir ankete verdiği cevapları yayımlar; *La Nouvelle Revue française* Jacques Rivière'e “Baudelaire hakkında” yazdığı mektubu yayımlar.
- 1922: *Sodome et Gomorrhe II* ilkbaharda ve *Sodome et Gomorrhe III – La Prisonnière* sonbaharda piyasaya çıkar. Geçirdiği bronşit yüzünden zayıf düşen Marcel Proust 18 Kasım'da evinde ölür; öldüğünde yanında kardeşi Robert ve Céleste Albaret vardır; son mektupları birkaç gün önce yazılmıştır.
- 1925: *Albertine disparue* (Albertine Kayıp) yayımlanır.
- 1926: Robert Dreyfus'un Proust'tan aldığı mektuplar ve mektup parçalarından yola çıkarak yazdığı *Souvenirs sur Marcel Proust* (Marcel Proust Üstüne Hatıralar) kitabı yayımlanır.
- 1927: *Le Temps retrouvé* (Yakalanan Zaman) iki cilt halinde yayımlanır. Robert Proust, kardeşinin yazmış olduğu yazıları derler ve Gallimard'dan *Chroniques* başlığıyla yayımlatır.
- 1928: *Autour de soixante lettres de Marcel Proust* (Marcel Proust'tan Yaklaşık Altmış Mektup) başlıklı kitap yayımlanır (Lucien Daudet).
- 1930: *Lettres et conversations* (Mektuplar ve Sohbetler) başlıklı kitap yayımlanır (Robert de Billy).
- 1930-1936: Robert Proust'un hazırladığı, daha sonra da kızının hazırlayacağı, *Correspondance générale de Marcel Proust* (Marcel Proust'un Mektupları) altı cilt olarak yayımlanır.
- 1942: *Lettres à une amie* (Bir Dosta Mektuplar) başlıklı kitap yayımlanır (Marie Nordlinger).
- 1946: *Lettres à Mme C...* (Mme C...’e Mektuplar) başlıklı kitap yayımlanır (Madame Anatole Catusse).
- 1948: *À un ami* (Bir Dosta) başlıklı kitap yayımlanır (Proust'un Georges de Lauris’e yazdığı mektuplar).
- 1949: Paul Morand'ın Proust'tan aldığı mektuplardan yola çıkarak yazdığı *Visiteur du soir* (Akşam Ziyaretçisi), *Lettres à André Gide* (André Gide’e Mektuplar), *Lettres de Marcel Proust à Bibesco* (Marcel Proust'tan Bibesco'ya Mektuplar) yayımlanır.

- 1953: *Correspondance avec sa mère* (Proust ile annesi arasındaki yazışmalar) yayımlanır.
- 1956: *Lettres à Reynaldo Hahn* (Reynaldo Hahn'a Mektuplar) yayımlanır.
- 1970-1993: Philip Kolb'un yayına hazırladığı yirmi bir ciltlik *Correspondance de Marcel Proust* (Marcel Proust'un Mektupları) yayımlanır.
- 1998: Kazuyoshi Yoshikawa yönetiminde *Index général de la correspondance de Marcel Proust* (Marcel Proust'un Mektupları için Genel Dizin) yayımlanır.

Temel Kaynakça ve Kısaltmalar

I. Marcel Proust'un Yapıtları

<i>RTP</i>	<i>À la recherche du temps perdu</i> . Paris: Gallimard, La Pléiade (Jean-Yves Tadié yönetiminde hazırlanan eleştirili basım), 4 cilt, 1987-1989.
<i>Carnets</i>	<i>Carnets</i> , Paris: Gallimard (yayına hazırlayan ve önsözünü yazan: Florence Callu ve Antoine Compagnon), 2002.
<i>Contre Sainte-Beuve</i>	<i>Contre Sainte-Beuve</i> (<i>Pastiches et mélanges</i> ve <i>Essais et articles</i> ile birlikte), Paris: Gallimard, La Pléiade (yayına hazırlayan: Pierre Clarac ve Yves Sandre), 1971.
<i>Écrits de jeunesse</i>	<i>Écrits de jeunesse</i> , Illiers-Combray: Institut Marcel Proust international (metinleri derleyen, sunan ve açıklayan: Anne Borrel), 1991.
<i>Écrits sur l'art</i>	<i>Écrits sur l'art</i> , Paris: GF-Flammarion (metinleri derleyen, sunan ve açıklayan: Jérôme Picon), 1999.
<i>Jean Santeuil</i>	<i>Jean Santeuil</i> (<i>Les Plaisirs et les Jours</i> ile birlikte), Paris: Gallimard, La Pléiade (yayına hazırlayan: Pierre Clarac ve Yves Sandre), 1972.

II. Marcel Proust'un Mektuplarından Oluşan Kitaplar

Barney	Natalie Clifford Barney, <i>Aventures de l'esprit</i> , Paris: Émile-Paul Frères, 1929.
Bibesco	<i>Lettres de Marcel Proust à Bibesco</i> , Lozan: Éditions de Clairefontaine, 1949.
Billy	Robert de Billy, <i>Marcel Proust: lettres et conversations</i> , Éditions des Portiques, 1930.
Bordeaux	Henry Bordeaux, <i>Histoire d'une vie</i> , Paris: Plon, 1951-1973.
Bulletin	<i>Bulletin de la Société des amis de Marcel Proust et des amis de Combray</i> , Illiers-Combray: Société des amis de Marcel Proust et des amis de Combray, Imprimerie de Launay, 1950-.
Cahier	<i>Cahiers Marcel Proust</i> , 8 cilt, 1927-1935.
Catusse	Marcel Proust, <i>Lettres à Mme C.</i> (Lucien Daudet'nin önsözüyle), Paris: Janin, 1947.
Corr. Gén.	<i>Correspondance générale de Marcel Proust</i> , Paris: Plon (yayıma hazırlayan: Robert Proust ve Paul Brach), 6 cilt, 1930-1936.
Dreyfus	Robert Dreyfus, <i>Souvenirs sur Marcel Proust, accompagnés de lettres inédites</i> , Paris: Grasset, 1926.
Empreintes	<i>Empreintes</i> [üç ayda bir çıkan dergi], Brüksel, 1946-.
Gide	Marcel Proust, <i>Lettres à André Gide, avec trois lettres et deux textes d'André Gide</i> , Neuchâtel ve Paris: Ides et Calendes, 1949.
Hahn	Marcel Proust, <i>Lettres à Reynaldo Hahn</i> , Paris: Gallimard, 1956.

Kolb	<i>Correspondance de Marcel Proust</i> , Paris: Plon (metinleri derleyen, sunan ve açıklayan: Philip Kolb), 21 cilt, 1970-1993.
Le Disque vert	<i>Le Disque vert</i> [aylık dergi], Brüksel: Éditions Les Écrits, 1941-1955.
La Table ronde	<i>La Table ronde</i> [aylık dergi], Paris: Éditions de la Table ronde, 1948-1969.
Lauris	Marcel Proust, <i>À un ami</i> , Paris: Amiot-Dumont, 1948.
Les Annales Politiques et littéraires	<i>Les Annales politiques et littéraires</i> [haftalık daha sonra ayda iki kez yayımlanan dergi], Paris, 1883-1939.
Mère	Marcel Proust, <i>Correspondance avec sa mère</i> , Paris: Plon, 1953.
Mes Cahiers	Maurice Barrès, <i>Mes Cahiers</i> , Paris: Plon, 14 cilt, 1929-1957.
Morand	Paul Morand, <i>Le Visiteur du soir, suivi de 45 lettres inédites de M. Proust</i> , Cenevre: La Palatine, 1949.
Nordlinger	Marcel Proust, <i>Lettres à une amie</i> , Manchester: Éditions du Calame, 1942.
Rivière	Marcel Proust ve Jacques Rivière, <i>Correspondance 1914-1922</i> , Paris: Plon (yayıma hazırlayan: Philip Kolb), 1955.
Stratégie	Léon Pierre Quint, <i>Proust et la stratégie littéraire</i> , Paris: Corrèa, 1954.

III. Eleştirel Yapıtlar

- BOUILLAGUET, Annick ve ROGERS, Brian (yay. haz., ortak çalışma), *Dictionnaire Marcel Proust*, Paris: Honoré Champion, 2004.
- BUISINE, Alain, *Proust et ses lettres*, Lille: Presses universitaires de Lille, 1983.
- FRAISSE, Luc, *La Correspondance de Proust*, Besançon, Annales littéraires de l'université de Franche-Comté, 1998.
- , *Proust au miroir de sa correspondance*, Paris: SEDES, 1996.
- KAUFMANN, Vincent, *L'Équivoque épistolaire*, Paris: Minuit, 1990.
- TADIÉ, Jean-Yves, *Proust et le roman*, Paris: Gallimard, 1971 (2. basım "Tel" dizisi, 1986).
- YOSHIKAWA, Kazuyoshi ((yay. haz., ortak çalışma), *Index général de la correspondance de Marcel Proust*, Kyoto: Presses de l'université Kyoto, 1998.

IV. Makaleler ve Dergiler

- Bulletins d'informations proustiennes* [yıllık dergi], Paris: Éditions rue d'Ulm.
- LERICHE, Françoise, "Le dernier volume de la *Correspondance*", *Bulletin Marcel Proust* no. 43, 1993.
- REEVE-KOLB, Katherine, "L'avenir de la collection Kolb à l'université de l'Illinois", *Bulletin Marcel Proust* no. 43, 1993.
- ROBITAILLE, Martin, "Études sur la correspondance de Marcel Proust: une synthèse", *Bulletin Marcel Proust* no. 46, 1996.
- Romantisme, revue du dix-neuvième siècle*, no. 90 ("J'ai toujours aimé les correspondances"), SEDES, 1995.

Dizin

- Adam, Paul (1862-1920), Fransız yazar 66, 255
- Agostinelli, Alfred (1888-1914), [Marcel Proust'un] şoförü sonra sekreteri 131, 189
- Agostinelli, Émile (önceki kişinin erkek kardeşi) (?-1918) 189
- Albaret, Céleste Gineste, Mme Odilon (1891-1984), [Marcel Proust'un evinde] hizmetkâr 227, 228, 233, 234, 235, 239, 242, 253, 258, 292, 299
- Albaret, Odilon (1881-1960), [Marcel Proust'un] şoför[ü] 172, 174, 233, 238, 291, 292
- Albu, bkz. Albufera, Louis d'
- Albufera, Anna Masséna d'Essling, Markiz sonra Düşes Louis Suchet d' (1884-1967) 126
- Albufera, Louis Suchet, Marki sonra Dük d' (1877-1953) 92, 93, 96, 126, 219, 220
- Alfassa, Georges, gazeteci 111
- Allard, Roger (1885-1961), Fransız şair ve edebiyat eleştirmeni 256, 259, 262, 279
- Amiot, Jules (1816-1912), tüccar [Marcel Proust'un eniştesi] 94
- André, Louis (1838-1913), Fransız subay 96
- André, Serge, gazete yöneticisi 294
- Angélique, [Proust ailesinin evinde] hizmetkâr 39
- Arène, Emmanuel (1856-1908), politikacı ve edebiyatçı 110
- Arman de Caillavet, Gaston, bkz. Cailavet, Gaston Arman de
- Arman de Caillavet, Léontine Lippmann, Mme Albert (1844-1910) 139, 140
- Arthur, [Proust ailesinin evinde] hizmetkâr 76
- Aspasia, MÖ 5. yüzyılda yaşamış Yunanlı kadın 44
- Astruc, Gabriel (1864-1938), tiyatro yöneticisi 269
- Auberon, Lydie Lemercier de Nerville, Mme Georges (1825-1899) 238, 286
- Auguste, [Marcel Proust'un büyük amcası Louis Weil'in] arabacı[sı], oda hizmetçisi, sofracıbaşı[sı] 39
- Aynard, Édouard (1837-1913), bankacı ve politikacı 97
- Bailby, Jeanne (sonradan Mme Victor Dupont) 67
- Bainville, Jacques (1879-1936), Fransız tarihçi ve gazeteci 260
- Bakst, Léon (Lev Samoilovitch Rosenberg namı) (1866-1924), Rus ressam ve dekoratör 147, 153
- Ballet, Gilbert (1853-1916), Fransız tıp doktoru 40
- Ballot, Marcel (1860-1930), Fransız drama yazarı ve edebiyat eleştirmeni 154
- Balzac, Honoré de (1799-1850), Fransız yazar 14, 23, 186, 187, 301
- Baptiste, [Proust ailesinin evinde] hizmetkâr 111
- Barney, Natalie Clifford (1876-1972), Amerikalı edebiyatçı 262, 263
- Barrère, Camille (1851-1925), Fransız diplomat 73
- Barrès, Maurice (1862-1923), Fransız yazar ve politikacı 17, 27, 66, 68, 107, 156, 158, 169, 180, 222
- Barthou, Louis (1862-1934), Fransız gazeteci ve politikacı 117
- Baudelaire, Charles (1821-1867), Fran-

- sız yazar 32, 45, 46, 51, 52, 61, 97, 250, 273, 281
- Béarn, Martine de Béhague, Kontes René de (1870-1939) 37, 224, 303
- Beaumont, Édith de Taisne de Ramonval, Kontes Étienne de (?-1952) 14, 224, 233
- Beaumont, Étienne, Kont (1883-1956) 14, 224, 233
- Beaunier, André (1869-1925), Fransız yazar ve gazeteci 99, 110, 126, 170
- Beauvau (veya Beauvau-Craon), Louis, Prens 253
- Becman, Edgar, aktör 148
- Beer, ailesi 47
- Beethoven, Ludwig van (1770-1827), Alman kompozitör 204, 208
- Bénac, André (1858-1937), Fransız banka yöneticisi 144
- Benardaky, Dimitri de (?-1915) 27, 220, 234, 237
- Benardaky, Marie de (bir süre Preses Michel Radziwill) (1874- ?) 27, 220, 234, 237
- Benoit, Camille (1852-1923), Fransız devlet memuru 49
- Bergson, Henri (1859-1941), Fransız filozof 204, 283
- Berl, Emmanuel (1892-1976), Fransız yazar ve gazeteci 203, 204
- Bernard, Mlle Bomsel, Mme Tristan 12, 81, 162, 178, 179, 188, 213, 214, 306, 307
- Bernard, Tristan (Paul Bernard namı) (1866-1947), Fransız yazar 12, 81, 162, 178, 179, 188, 213, 214, 306, 307
- Bernstein, Henry (1876-1953), Fransız drama yazarı ve gazeteci 19, 83, 149, 150, 240
- Berry, Walter (Walter van Resselaer namı) (1859-1927), politikacı ve işadamı 226, 269
- Berthier, Alexandre, bkz. Wagram, Alexandre Berthier, Prens ve Dük
- Bertillon, Alphonse (1853-1914), Fransız devlet memuru 68
- Bethmann-Hollweg, Theobald von (1856-1921), Alman politikacı 236
- Bethmann, Hugo, Baron 236
- Bibesco, Antoine, Prens (1878-1951), Romen asıllı diplomat 76-84, 91, 107, 111
- Bibesco, Emmanuel, Prens (bir önceki kişinin erkek kardeşi) (1877-1917) 79
- Bibesco, Hélène Costaki Epureano, Presnes Alexandre (?-1902) 76-79, 83
- Bidou, Henri (1873-1943), Fransız gazeteci ve yazar 288
- Binchniguls, bkz. Hahn, Reynaldo
- Bing, Marcel, antikacı 120
- Binibuls, bkz. Hahn, Reynaldo
- Biraben, Mme J. 37
- Bize, Maurice (1870-1962), tıp doktoru 72, 75
- Bizet, Alice Franckel, Mme Georges Sachs, sonra Mme Jacques 112
- Bizet, Jacques (1872-1922) 112, 121, 132, 134
- Blanche, Émile (1820-1893), Fransız tıp doktoru 265
- Blanche, Jacques-Émile (Émile'in oğlu) (1861-1942), Fransız ressam ve yazar 20, 188, 247, 250, 261, 265-270
- Blanche, Louise Baron-Châtillon, Mme Émile (1819 ?-1895) 265
- Blum, Léon (1872-1950), Fransız yazar ve politikacı 256
- Blum, René (bir önceki kişinin erkek kardeşi) (1878-1942) 12, 33, 90, 162, 177, 178, 212, 214, 215, 217, 257
- Boileau, Nicolas (1636-1711), Fransız yazar 281
- Boni, bkz. Castellane, Boni de
- Bonnard, Abel (1883-1968), Fransız yazar ve politikacı 148
- Bordeaux, Henry (1870-1963), Fransız yazar 103, 104, 295
- Bossuet, Jacques Bénigne (1627-1704), Fransız yüksek rütbeli papaz ve yazar 51

- Boulenger, Jacques (1879-1944), Fransız gazeteci 252-254, 273-278
- Bourges, Élémir (1852-1925), Fransız yazar 256, 257
- Bourget, Paul (1852-1935), Fransız yazar 43, 264
- Boussod, Étienne (1857-1918), Fransız matbaacı 49
- Boutroux, Émile (1845-1921), Fransız filozof 95
- Brach, Paul (1893-1939), Fransız yazar 292-295
- Brancovan, ailesi 66, 68
- Brancovan, Constantin Bassaraba, Prens (1875-1967), gazeteci 68, 74
- Brancovan, Rachel Rallouka Musurus, Prenses Grégoire de (1847-1923) 66, 107
- Brantes, Louise Lacuée de Cessac, Mme Roger Sauvage de (1842-1914) 52
- Briey, Amélie de Ludre, Kontes Théodore de 238
- Brouardel, Laure-Antoinette Lapierre, Mme Paul (1852-?) 47
- Brouardel, Paul (1837-1906), Fransız tıp doktoru ve öğretim üyesi 47
- Brun, Louis (1884-1939), Fransız yarımcı 188
- Bulteau, Augustine (1860-1922), Fransız edebiyatçı 147
- Buncht, bkz. Hahn, Reynaldo
- Bunchtniguls, bkz. Hahn, Reynaldo
- Buneltniguls, bkz. Hahn, Reynaldo
- Bussy-Rabutin, Roger, Kont (1618-1693), Fransız subay ve yazar 256
- Cahen (veya Cahen d'Anvers), Louise de Morpurgo, Kontes Louis (1845-1926) 174
- Caillaux, Henriette Raynouard, Mme Léo Claretie sonra Mme Joseph 194
- Caillaux, Joseph (1863-1944), Fransız politikacı 194
- Caillavet, Gaston Arman de veya Gaston de (1869-1915), Fransız yazar 140, 141, 148, 164
- Caillavet, Jeanne Pouquet, Mme Gaston Arman de veya Mme Gaston de (daha sonra Mme Maurice Pouquet) (1874-1961) 139, 140, 164, 165
- Caillavet, Simone Arman de veya Simone de (daha sonra Mme Georges Stoïcesco sonra Mme André Maurois) (1894-1968) 164, 165
- Calmann, bkz. Calmann-Lévy, Gaston
- Calmann-Lévy, Gaston (1864-1948), yayıncı 61
- Calmette, Gaston (1858-1914), Fransız gazeteci 88, 90, 123, 124, 162, 165, 170, 171, 173, 174, 176, 180, 182, 240
- Calvé, Emma (Emma Calvet de Roquet namı) (1858-1942), Fransız ses sanatçısı 113
- Caraman-Chimay, Alexandre, Prens (1873-1951) 66
- Caraman-Chimay, Hélène Bassaraba de Brancovan, Prenses Alexandre de (1878-1929) 66, 73
- Carco, Francis (François Carcopino-Tusoli namı) (1886-1958), Fransız yazar 259, 261
- Cardane (Jules Cardon namı) (1863?-1908), Fransız gazeteci 88
- Carlyle, Thomas (1795-1881), İskoç tarihçi, eleştirmen ve filozof 17, 97, 304
- Carpaccio, Vittore (1460-1525 veya 1526), İtalyan ressam 209, 210, 211, 253
- Carvalho (Léon Carvaille namı) (1825-1897), Fransız tiyatro yöneticisi 50
- Castellane, ailesi 55, 56, 238
- Castellane, Boni de (Boniface, önce Castellane Kontu sonra Markisi namı) (1867-1932), Fransız politikacı 210, 253
- Castiglione, Virginia Oldoini, Kontes François Verasis di (1837-1899) 106
- Catusse, Charles (bir sonraki kişinin oğlu) (1881-1953) 144, 145, 192, 193, 242

- Catusse, Marie-Marguerite Bertrin, Mme Anatole (1858-1928) 37, 38, 143-145, 191-193, 234, 240-242
- Cavaignac, Godefroy (1853-1905), Fransız politikacı 94
- Cazalis, Lucien, Fransız aktör 152
- Céleste, bkz. Albaret, Céleste
- Cézanne, Paul (1839-1906), Fransız ressam 261
- Chabert, Henri 224
- Chabrier, Emmanuel (1841-1894), Fransız kompozitör 176
- Charasson, Henriette (1884-1972), Fransız yazar 257
- Chateaubriand, François René, Vikont (1768-1848), Fransız yazar ve politikacı 97, 103, 156, 206, 282
- Chaumont, Céline (1848-1926), Fransız aktris 52
- Chauvelot, Alfred 68
- Chevigné, Laure de Sade, Kontes Adhéaume de (1859-1936) 211
- Chevilly, Pierre d'Humilly de (1872-1948), Fransız diplomat 67
- Chimay, bkz. Caraman-Chimay. 66, 73, 101
- Chopin, Frédéric (1810-1849), Polonya-lı piyanist ve kompozitör 204
- Chrissoveloni, Jean 233
- Clairin, Georges (1843-1919), Fransız ressam 54, 55, 208
- Claudé, Paul (1868-1955), Fransız yazar ve diplomat 227, 277
- Clemenceau, Georges (1841-1929), Fransız devlet adamı 99
- Clermont-Tonnerre, Élisabeth de Gramont, Markiz sonra Düşes Philibert de (1875-1954), Fransız yazar 132
- Clermont-Tonnerre, Philibert, Marki sonra Dük (1871-1940) 132
- Clomesnil, Léonie de, kibar fahişe 238
- Clovis (yaklaşık 466-511), Frank kralı 106
- Cochin, Denys, Baron (1851-1922), Fransız politikacı ve yazar 93, 97
- Cocteau, Jean (1889-1963), Fransız yazar 148, 149, 151, 195, 225
- Comte, Auguste (1798-1857), Fransız filozof 96
- Conneau, Juliette Pasqualini, Mme Henri (yaklaşık 1833-1906), ses sanatçısı 61
- Constant, Benjamin (1767-1830), Fransız yazar ve politikacı 137
- Copeau, Jacques (1879-1949), Fransız yazar, aktör ve gösteri organizatörü 11, 255
- Coppée, François (1842-1908), Fransız yazar 51, 52
- Corneille, Pierre (1606-1684), Fransız drama yazarı 45, 60, 253
- Cottet, Jules (1871-1959), tıp doktoru 66, 68
- Cottin, Céline (1879-19 ?), [Marcel Proust'un evinde] hizmetkâr 234
- Cottin, Nicolas (1873-1916), [Proust ailesinin evinde] hizmetkâr 166, 217
- Croisset, Francis de (Frantz Wiener nam-lı) (1877-1937), Belçika asıllı Fransız drama yazarı 90, 110, 132, 277
- Curtius, Ernst Robert (1886-1956), Alman edebiyatçı 291, 296-298
- Daudet, Alphonse (1840-1897), Fransız yazar 51, 52, 166
- Daudet, Julia Allard, Mme Alphonse (1844-1940), Fransız yazar 51-53, 113, 194
- Daudet, Léon (1867-1942), Fransız yazar ve gazeteci 52, 53, 64, 65, 278, 297
- Daudet, Lucien (1878-1946), Fransız ressam ve yazar 149, 193-197, 233
- Debussy, Claude (1862-1918), Fransız kompozitör 150, 153
- Delagarde, M., hokkabaz 223
- Delpit, Édouard (1844-1900), Fransız yazar 46
- Denis, Maurice (1870-1943), Fransız ressam ve yazar 229
- Derème, Tristan (Philippe Huc nam-lı) (1889-1941), Fransız yazar 259
- Desbordes-Valmore, Marceline (1785-1859), Fransız yazar 16, 113

- Deslandes, Madeleine Vivier-Deslan-
des, Barones (daha önce Kontes
N. Fleury, daha sonra Presses R.
de Broglie) (1866-1929), Fransız
yazar 68
- Dick, bkz. Proust, Robert
- Doasan (veya Doăzan), Jacques (Baron
Albert-Agapit namlı) (1840-1907)
287
- Donnay, Maurice (1859-1945), Fransız
yazar 148, 149
- Dorgelès, Roland (Roland-Maurice
Lecavelé namlı) (1886-1973), Fran-
sız yazar 254
- Doudeauville, Sosthènes, La Rochefo-
ucauld Kontu, Dük (1825-1908)
64, 249
- Dreyfus, Alfred (1859-1935), Fransız
subay 67, 116, 117, 239
- Dreyfus, Robert (1873-1939), Fransız
gazeteci 41, 42, 117, 248-249
- Duclaux, Mary Robinson, Mme James
Darmsteter, sonra Mme Émile
(1857-1944), Fransız yazar 204
- Dumas, Alexandre (1802-1870), Fransız
yazar 40, 59, 71
- Durand-Ruel, Paul (1831-1922), Fransız
tablo taciri 134
- Dürer, Albrecht (1471-1528), Alman
ressam ve oymabaskı ressamı 131
- Dussaud, Charlotte Charpiat, Mme
François 220
- Duvernois, Henri (Henri-Simon
Schwabacher namlı) (1875-1937),
Fransız yazar ve yayımcı 278
- Édouard, Julien, (kilisede) ayin görev-
lisi 70
- Edwards, Alfred (1857-1914), Fransız
gazeteci ve gazete patronu 132
- Einstein, Albert (1879-1955), Alman
fizikçi 258, 283, 295
- Eliot, Thomas Stearns (1888-1965),
Amerikan asıllı İngiliz yazar 301
- Enesco, Georges (1881-1955), Romen
asıllı kemancı ve kompozitör 236
- Ephrussi, Mme Charles 106
- Eugénie, [Proust ailesinin evinde] oda
hizmetçisi 67
- Fabre, Jean Henri Casimir (1823-1915),
Fransız bilgin ve yazar 300
- Faguet, Émile (1847-1916), Fransız
gazeteci 110
- Faisans, Léon (1851-1922), Fransız tıp
doktoru 75
- Fasquelle, Eugène (1863-1952), Fransız
yayımcı 162, 170, 171, 174, 175,
176, 177, 306
- Fauré, Gabriel (1845-1924), Fransız
kompozitör 150, 237
- Fayard, Arthème (1866-1936), Fransız
yayımcı 162
- Félicie, bkz. Fitau, Félicie
- Fénelon, Bertrand de, Salignac Kontu
(1878-1914), Fransız diplomat 76,
81, 84, 90, 96, 305
- Ferry, Jules (1832-1893), Fransız avukat
ve politikacı 93, 94
- Fichte, Johann Gottlieb (1762-1814),
Alman filozof 204
- Fitau, Félicie, [Proust ailesinin evinde]
aşçı 62, 72, 73, 111, 117
- Fitz-James, ailesi 107
- Fitz-James, Rosalie de Gutmann, Kon-
tes Robert de (1863-1923) 134, 239
- Flament, Albert (1877-1956), gazeteci
113
- Flaubert, Gustave (1821-1880), Fransız
yazar 150, 250, 254, 277
- Flers, Geneviève Sardou, Mme Robert de
(1875-1958) 24, 148, 181, 249, 289
- Flers, Robert Pellevé de La Motte-Ango,
Kont sonra Marki (1872-1927),
Fransız yazar ve gazeteci 24, 148,
181, 249, 289
- Florian, Joseph de Froidefond, Kont
(1850- ?), Fransız diplomat 52
- Forain, Jean-Louis (1852-1931), Fransız
ressam ve illüstratör 68, 152, 266
- Foucart, André (1889-1966), mühendis
167
- Fould, Thérèse Prascovia-Ephrussi,
Mme Léon (1851-1911) 106

- Fragonard, Jean-Honoré (1732-1806), Fransız ressam 278
- Framboisie, Mme de 55
- France, Anatole (Anatole François Thi-
bault namı) (1844-1924), Fransız
yazar 166, 178
- Franck, César (1822-1890), Belçika
asıllı Fransız kompozitör ve orgcu
210, 237
- Gahier, Joseph (1890-1948), gazeteci
278
- Gaigneron, Jean, Kont (1890-1976) 253
- Gaillard, Mme, [Proust ailesinin evin-
de] hizmetkâr 39
- Gallé, Charles, bkz. Gallé-Reinemer
- Gallé, Émile (bir sonraki kişinin oğlu)
(1846-1904), Fransız vitray ressamı,
marangoz ve sanayici 82
- Gallé-Reinemer (Charles Gallé), camcı,
seramikçi ve sanayici 82
- Gallieni, Joseph Simon (1849-1916),
Fransız subay 117
- Gallimard, Gaston (1881-1975), Fransız
yayıncı 257, 278, 287-291, 295-296,
299-300
- Gautier, Théophile (1811-1872), Fransız
yazar 180
- Gélon, Mme, kapıcı 111
- Gesland, Mme, bkz. Gélon, Mme. 111
- Ghéon, Henri (Henri Léon Vangeon
namı) (1875-1944), Fransız yazar
190
- Gide, André (1869-1951), Fransız yazar
149, 186-188, 216, 226-233, 283-
285, 289
- Gignoux, Régis (1878-1931), Fransız
yazar ve gazeteci 257
- Gohier, Urbain (Urbain Degoulet-Go-
hier namı) (1862-1951), Fransız
avukat ve gazeteci 94
- Gomel, Charles (1843- ?), Fransız dev-
let memuru 68
- Goncourt, Edmond Huot de (1822-
1896), Fransız yazar ve eleştirmen
51, 52, 150, 196, 254, 256
- Goncourt, Jules Huot de (1830-1870),
Fransız yazar ve eleştirmen 196,
254, 256
- Gontaut-Biron, Joseph, Kont (1851-
1924) 134
- Gounod, Charles (1818-1893), Fransız
kompozitör 37
- Gramont, Agénor, Dük (1851-1925)
52, 239
- Gramont-Lesparre, Adrien, Kont
(1885-1915) 239
- Gramont, Maria Ruspoli, Düşes Agénor
de (1888-19 ?) 237
- Gramont, Sanche, Kont (1888-1918)
239
- Grandjean, Charles (1857-1933) Fransız
üstat ve devlet memuru 47-49
- Grandjean, Claire du Locle, Mme Char-
les (1864-1905) 48, 49
- Grasset, Bernard (1881-1955), Fransız
yayıncı 162, 177-181, 212-219, 243
- Greco, [El] (Domenikos Theotokopou-
los namı) (1541-1614), Girit asıllı
İspanyol ressam, heykeltıraş ve
mimar 222
- Greffulhe, Élisabeth de Caraman-Chi-
may, Kontes Henri (1860-1952)
140, 286
- Guiche, Armand, Dük (sonra Gramont
Dükü) (1879-1962), Fransız bilin
241
- Guy, Georges-Guillaume (1859-1917),
Fransız aktör 224
- Guyon, Louise-Adèle Delpit, Mme
Félix 46
- Guyot, Yves-Prospér, bkz. Yves-Guyot
- Haas, Charles (1832-1902) 294
- Hahn, Elena de Echenagucia, Mme
Carlos (Reynaldo'nun annesi)
(1831-1912) 161, 164
- Hahn, Éliisa veya Eliza 61
- Hahn, Isabel, Mme Emil Seligman
(1859-1936) 61
- Hahn, Maria, Mme Raymond de Mad-
razo (1865-1948) 56, 61, 207-209
- Hahn, Reynaldo (Binchniguls, Binibuls,
Birnululs, Buncht, Bunchtniguls,

- Buneltniguls namlı (1875-1947), Venezüella asıllı Fransız kompozitör 50-61, 64, 106, 107, 109, 110, 119, 134, 140, 147-151, 161, 164, 169, 171, 174, 180, 207-209, 293
- Halévy, Daniel (1872-1962), Fransız tarihçi ve deneme yazarı 41, 42, 249, 250
- Hamp, Pierre (Henri Bourrillon namlı) (1876-1962), Fransız yazar 290
- Harcourt, Marie-Françoise de Brancas d'Oise, Prenses (16 ?-1715) 118, 146
- Haussonville, Pauline d'Harcourt, Kontes Othenin d' (1846-1922) 295
- Havard de La Montagne, Robert (1877-1963), Fransız gazeteci 287, 288
- Hayman, Laure (1851-1932 veya 1939), kibar fahişe 43-44, 285-287
- Hébrard, Adrien (1833-1914), Fransız gazeteci ve politikacı 181
- Helleu, Paul César (1859-1927), Fransız ressam ve oymabaskı ressamı 134, 138, 166
- Herbelin, Jeanne-Mathilde Habert, Mme (1820-1904), Fransız minyatürcü 54
- Hermant, Abel (1862-1950), Fransız yazar 147, 148, 235, 240, 265
- Hervieu, Paul (1857-1915), Fransız yazar 23, 24, 88, 155, 176, 180, 265
- Heuzey, Léon (1831-1922), Fransız arkeolog ve bilgin 48
- Hillemacher, Lucien (1860-1909), kompozitör 61
- Hillemacher, Paul (1852-1933), kompozitör 61
- Hinnisdael, ailesi 226
- Hinrichsen (veya Henriksen), Caroline 120
- Horatius (MÖ 65-8), Latin ozan 183
- Hottinguer, ailesi 236
- Hugo, Victor (1802-1885), Fransız yazar ve politikacı 70, 97, 169, 196, 197, 231, 281
- Humbert, Alphonse (1844-1922), gazeteci ve politikacı 94
- Ingres, Jean Auguste Dominique (1780-1867), Fransız ressam 280, 281
- İsa 106, 170, 226
- Jammes, Francis (1868-1938), Fransız şair ve romancı 149, 196, 230, 251
- Jaucourt, Josefina de Atucha, Markiz 224
- Jaurès, Jean (1859-1914), Fransız politikacı 68
- Jossien, [Marcel Proust'un geçici] şoför[ü] 131, 132
- Joubert, Joseph (1754-1824), Fransız ahlakçı 176
- Joyant, Édouard (1872-1953) 41, 42
- Kemm, Jean (Jean Becheret namlı) (1874- ?), Fransız aktör 152
- Keops (yaklaşık MÖ 2650), Mısır Firavunu 121, 122
- Kertanguy, M. de 67
- Kopff, Pierre Albert (1846-1907), tıp doktoru 47
- La Bruyère, Jean de (1645-1696), Fransız yazar 230
- Lacretelle, Jacques de (1888-1985), Fransız yazar 31, 131, 236
- Lacroix, Georges, aktör 148
- La Gandara, Antonio de (1862-1917), Fransız ressam 150
- Lamartine, Alphonse de (1790-1869), Fransız yazar ve politikacı 97, 157, 274
- Lambert, Zoé de Rothschild, Barones Léon (1863-1916) 106
- Lang, André (1893- ?), yazar ve gazeteci 279-281
- La Rochefoucauld, Gabriel, Kont (1875-1942) 96
- Lasserre, Pierre (1867-1930), Fransız yazar ve filozof 259, 261, 262
- Latouche, Henri de (Hyacinthe Thibaud namlı) (1785-1851), Fransız yazar 114
- La Tour, Maurice Quentin de (1704-1788), Fransız ressam ve tebeşir boya ressamı 268

- Lauris, Georges, Kont (1876-1963), Fransız yazar 84, 92-98, 115-116, 137-138, 154-155, 160-162, 173
- Lauris, Madeleine Harty de Pierrebourg, Kontes Louis Séguin de La Salle sonra Kontes Georges de (1872-1963) 155, 161
- Lauris, Marki (Georges'un babası) (1846-1934) 138, 155
- Lauris, Markiz, kızlık soyadı Van de Wynckèle (1854 -1907) 138
- Lavallée, Pierre (1872-1946), Fransız kütüphane müdürü 86
- Lavallée (veya Martin-Lavallée), Juliette Giraudeau, Mme Robert 86
- Lavallée (veya Martin-Lavallée), Robert (Pierre'in erkek kardeşi) (1867-1903) 86
- Lavisse, Ernest (1842-1922), Fransız tarihçi 95
- Lazard, Jean (1871-1950) 64, 65
- Leconte de Lisle (Charles Marie Leconte namı) (1818-1894), Fransız şair 40, 303
- Lemaire, Madeleine (Jeanne Magdeleine Coll namı) (1845-1928), Fransız ressam 49, 53-56, 62, 88, 110, 140, 171
- Lemaire, Suzanne, Suzette namı (1866 ?-1946) 53, 55, 60, 62, 110
- Lemaitre, Jules (1853-1914), Fransız yazar ve edebiyat eleştirmeni 68
- Lemarié, Berthe Blondel La Rougery, Mme Marcel (1872-1948), N.R.Éde sekreter 232
- Lenôtre, Georges (1855-1935), Fransız tarihçi ve yazar 99
- Leonardo da Vinci (1452-1519), İtalyan ressam, mimar ve bilim 281
- Lévy, Armand (namıdiğer Armand Yvel) (1840 ?-1913), gazeteci 143
- Ligne, ailesi 110
- Loti, Pierre (Julien Viaud namı) (1850-1923), Fransız deniz subayı ve yazar 40, 245
- Lyon-Caen, Charles (1843-1935), Fransız hukukçu 88
- Lyon-Caen, Louise Marguerite May, Mme Charles 52
- Madrazo, Mme Raymond de, bkz. Hahn, Maria
- Madrazo, Raymond de (Raimundo de Madrazo y Garreta namı) (1841-1920), İspanyol ressam 61, 208, 209
- Maecenas (yaklaşık MÖ 69-8), Romalı şövalye 225
- Maeterlinck, Maurice (1862-1949), Belçikalı yazar 154, 155, 180
- Mâle, Émile (1862-1954), Fransız sanat tarihçisi 127-130
- Mallarmé, Stéphane (1842-1898), Fransız yazar 53, 150
- Mangin, Charles (1866-1925), Fransız subay 259, 297
- Marcellus, M. de 115
- Marchand, Jean-Baptiste (1863-1934), Fransız subay 71
- Maret, Henry (1838-1917), Fransız politikacı 110
- Marghiloman, Prens A. Stirbey, Mme Alexandre 83
- Marguerite, [Proust ailesinin evinde] hizmetkâr 39
- Marie, [Mme Proust'un] oda hizmetçisi 71, 84, 102, 111
- Marivaux, Pierre Carlet de Chamblain de (1688-1763), Fransız yazar 110
- Marquis, Joseph (1832 ?- ?), tarihçi ve papaz 93
- Marsan, Eugène (1882-1936), Fransız yazar ve edebiyat eleştirmeni 265
- Martin-Chauffier, Louis (1894-1980), Fransız yazar ve edebiyat eleştirmeni 264, 271, 274
- Marx, M.-C. (Magdeleine Legendre, Mme Paz namı) Fransız gazeteci 254
- Massenet, Jules (1842-1912), Fransız kompozitör 37
- Mathilde, Prens (Mathilde Laetitia Wilhelmine Bonaparte, Prens Anatole Demidoff de San Donato namı) (1820-1904) 197

- Maugny, Clément, Vikont sonra Kont (1875-1944) 32, 67, 73
- Maupassant, Guy de (1850-1893), Fransız yazar 238
- Mauriac, François (1885-1970), Fransız yazar 273, 274
- Mayol, Félix (1872-1941), müzikli kafe sanatçısı 145
- Meçnikov, Élie (1845-1916), Rus bilgin 300
- Méline, Jules (1838-1925), Fransız politikacı 95
- Menier, Georges (? -1933) 110
- Mercier, Auguste (1833-1921), Fransız subay ve politikacı 117
- Meyer, Arthur (1844-1924), Fransız gazeteci 55, 56, 107, 163, 204, 237, 239
- Michel, André (1853-1925), Fransız gazeteci 73, 129, 237
- Mirbeau, Octave (1848-1917), Fransız yazar 111
- Molé, Louis Mathieu, Kont (1781-1855), Fransız politikacı 250
- Monet, Claude (1840-1926), Fransız ressam 132, 134
- Monnier, Henri veya Henry (1799-1877), Fransız desinatör, aktör ve yazar 153
- Montaigne, Michel Eyquem de (1533-1592), Fransız yazar 126, 191, 193
- Montaud, Ernest (Louisa de Mornand'ın erkek kardeşi) (? -1917) 219
- Montesquieu, Charles de Secondat, Baron de la Brède ve de (1689-1755), Fransız yazar 270
- Montesquiou-Fezensac, Pauline de Sinéty, Kontes Gontran de (1858-1887) 136
- Montesquiou-Fezensac, Robert, Kont (1855-1921), Fransız yazar 44-45, 106, 113, 123-127, 135-136, 138-139, 145-147, 159, 163, 164, 175, 225, 246, 275, 276, 293
- Montesquiou, Robert de, bkz. Montesquiou-Fezensac, Robert de
- Morand, Paul (1888-1976), Fransız yazar ve diplomat 220, 225, 233, 235, 262, 269, 279, 283, 289, 292, 297, 307, 308, 312
- Moréas, Jean (Ioannis Papadiamantopoulos namı) (1856-1910), Yunan asıllı Fransız şair 256
- Moreau, Gustave (1826-1898), Fransız ressam 124
- Mornand, Louisa de (Louise Montaud namı) (1884-1963), Fransız aktris 219-220
- Mozart, Wolfgang Amedeus, Avusturyalı kompozitör 107
- Murat, Marie de Rohan-Chabot, Prenses Lucien (daha sonra Kontes Charles de Chambrun) (1876-1951) 193, 269
- Murat, Violette Ney d'Elchingen, Prenses Eugène (1878-1936) 223
- Murger, Henri (1822-1861), Fransız yazar 51
- Musset, Alfred de (1810-1857), Fransız yazar 24, 37, 51, 75
- Nahmias, Albert Ben (1886-1979) [Marcel Proust'un sekreteri] 165-167
- Nédonchel, Sosthène, Marki (1851-1912) 110
- Nemours, Louis d'Orléans, Dük (1814-1896) 56, 65
- Nerval, Gérard de (Gérard Labrunie namı) (1808-1855), Fransız yazar 282
- Noailles, Anna de Brancovan, Kontes Mathieu de (1876-1933), Fransız yazar 13, 66, 68, 83, 98, 99, 111, 123, 125, 126, 147, 205, 221, 268, 305
- Noailles, Kont sonra Marki Mathieu de (1873-1942) 13, 66, 68, 83, 98, 99, 111, 123, 125, 126, 147, 205, 221, 268, 305
- Noailles, Mme de (Anna de Noailles'in annesi), bkz. Brancovan, Presses Grégoire de

- Nolhac, Pierre de (1859-1936), Fransız yazar ve bilgin 48
- Nordlinger, Marie-Louise, Marie namlı (daha sonra Mme Rudolph Meyer-Riefstahl) (1876-1961), İngiliz yazar ve çevirmen 69, 105, 119, 148, 305, 308, 312
- Ollone, Max d' (1875-1959), Fransız kompozitör 237
- Ollone, Vikont, subay 237
- Ovidius (MÖ 43-MS 17 veya 18), Latin dili şairi 183
- Paraf, Mme 73
- Pascal, Blaise (1623-1662), Fransız yazar ve bilgin 104, 155, 240, 298
- Pasquier, Étienne-Denis, Baron sonra Dük (1767-1862), Fransız politikacı 250
- Paulhan, Jean (1884-1968), Fransız yazar ve gazeteci 278, 279
- Pétain, Philippe (1856-1951), Fransız subay ve devlet adamı 259
- Philippe, Charles-Louis (1874-1909), Fransız yazar 51, 52
- Picquart, Georges (1854-1914), Fransız subay ve politikacı 116, 117
- Pierrebourg, Marguerite Thomas-Galline, Barones Aimery Harty de (Claude Ferval namlı) (1856-1943), drama yazarı 24, 83, 87, 155
- Pierrefeuf, Jean de (1883-1940), Fransız gazeteci 255, 256, 257
- Plançon, Pol (1854-1914), Fransız şarkıcı 112
- Platon (yaklaşık MÖ 428-348), Yunan filozof 285
- Poincaré, Raymond (1860-1934), Fransız devlet adamı 49
- Polignac, Edmond, Prens (1834-1901) 66-68, 72, 73, 172, 294
- Polignac, Pierre, Prens (1895-1964) 253
- Polignac, Winaretta Singer, Kontes Louis de Scey-Montbéliard sonra Prens Edmond de (1865-1943) 66, 72, 73
- Pons de Monboissier (17. yüzyıl), din adamı 98
- Porel, Jacques (1893-1982), Fransız yazar 14, 28, 255, 257, 307
- Potocka, Emmanuela, Prens Pignatelli, Kontes Nicolas (1852-1930) 106
- Poupetière, Pierre (1867- ?) 67
- Pozzi, Samuel (1846-1918), Fransız tıp doktoru 238, 239, 240
- Primoli, Joseph, Kont (1851-1927), İtalyan yazar ve fotoğrafçı 113
- Proust, Adrien (1834-1903), Fransız tıp doktoru [Marcel Proust'un babası] 46, 48, 62, 64, 67, 75, 84, 88, 91, 100, 101, 109, 110, 158, 274, 297
- Proust, Jeanne Weil, Mmd Adrien (1849-1905) [Marcel Proust'un annesi] 39-41, 42, 46, 48, 50, 54, 55, 60, 62-68, 71-75, 83-85, 87-92, 99-102, 108-111, 120, 140, 158, 240, 274
- Proust, Marthe Dubois-Amiot, Mme Robert (1878-1953) [Marcel Proust'un yengesi] 193
- Proust, Robert (namıdiğer Dick) (1873-1935), Fransız tıp doktoru [Marcel Proust'un erkek kardeşi] 40, 41, 42, 67, 73, 81, 88, 89, 121, 193, 195, 240, 295-298
- Puylagarde, Roger (1882- ?), aktör 148
- Rabaya, E., gazeteci 76
- Racine, Jean (1639-1699), Fransız drama yazarı 49, 81, 250, 281
- Radziwill, Léon, Prens (Loche namlı) (1880-1927) 96
- Radziwill, Prens Michel, bkz. Benardaky, Marie de
- Rambouillet, Catherine de Vivonne de Savelli, Markiz (1588-1655) 149
- Ranc, Arthur (1831-1908), Fransız politikacı 110
- Rathenau, Walther (1867-1922), Alman mühendis, sanayici ve politikacı 258
- Raudnitz, kadın terzisi 199

- Redfern, Charles Poynter, kadın terzi
199, 244
- Regnard, Jean-François (1655-1709),
Fransız şair 282
- Régnier, Henri de (1864-1936), Fransız
yazar 15, 99, 180
- Reinach, Joseph (1856-1921), Fransız
politikacı ve gazeteci 68, 117, 142,
221, 222, 223, 240
- Reinach, Salomon (1858-1932), Fransız
arkeolog ve bilgin 48
- Réjane (Gabrielle Réju namı) (1856-
1920), Fransız aktris 14, 243, 246,
255, 307
- Rembrandt (Rembrandt Harmenszoon
van Rijn namı) (1606-1669), Hol-
landalı ressam 268, 305
- Renan, Ernst (1823-1892), Fransız yazar
97, 297
- Renvoyzé (veya Ranvoyzé), Mme 64
- Reynaldo, bkz. Hahn, Reynaldo
- Richard, Georges, Fransız otomobil
yapımcısı 131
- Richelot, Louis-Gustave (1844-1924),
Fransız tıp doktoru ve öğretim üyesi
73
- Risler, Édouard (1873-1929), Fransız
piyanist 55, 204, 294
- Rivière, Isabelle Fournier, Mme Jacques
(1889-1971) 279
- Rivière, Jacques (1886-1925), Fransız
yazar 184-186, 243-245, 255-262, 270,
271, 273, 277-279, 293, 298, 300-301
- Rochat, Henri (18 ?-19 ?), otel görevlisi
[Marcel Proust'un sekreteri] 253
- Roche, [Proust ailesinin hizmetinde]
arabacı 71
- Rolland, Romain (1866-1944), Fransız
yazar 148
- Rostand, Edmond (1868-1918), Fransız
yazar 175
- Rothschild, Mme de 106
- Roujon, Henry (1853-1914), Fransız
yazar ve yönetici 49
- Rousseau, Jean-Jacques (1712-1778),
Cenevrelî yazar ve filozof 61
- Roussel, Mme 74
- Roux, Émile (1853-1933), Fransız bilgin
46
- Ruskin, John (1819-1900), İngiliz yazar
70, 79, 88, 101, 103, 179, 211
- Saglio, Edmond (1828-1911), Fransız
arkeolog ve bilgin 48
- Sainte-Beuve, Charles Augustin (1804-
1869), Fransız yazar 113-115, 170,
249, 250
- Saint-Maurice, Gaston de 295
- Saint-Paul, Diane de Feydeau de Brou,
Markiz 27, 112
- Saint-Saëns, Camille (1835-1921), Fran-
sız kompozitör 236
- Saint-Simon, Louis de Rouvroy, Dük
(1675-1755), Fransız yazar ve politi-
kacı 135, 146, 256, 257
- Salmon, André (1881-1969), Fransız
yazar 260
- Sarcey, Francisque (1827-1899), Fransız
gazeteci 110
- Scheikévitch, M. (bir sonraki kişinin
oğlu) 225
- Scheikévitch, Marie (bir süre Mme Pier-
re Carolus-Duran sonra Mme Vial)
(1884-1964) 198-203, 225, 226, 233
- Schiff, Sydney (1868-1944), İngiliz ro-
man yazarı 246, 295
- Schiff, Violet Beddington, Mme Sydney
(1875-1962) 245-247, 295
- Schlemmer, Georges, tıp doktoru 61
- Schopenhauer, Arthur (1788-1860),
Alman filozof 205
- Schubert, Franz (1797-1828), Avustur-
yalı kompozitör 237
- Sée, Edmond (1875-1959), Fransız dra-
ma yazarı 83
- Sem (Georges Goursat namı) (1863-
1934), Fransız desinatör ve karika-
türist 292
- Seminario, Clarita Hahn, Mme Miguel
(1867-1942) 210
- Sévigé, Marie de Rabutin-Chantal,
Markiz (1626-1696), Fransız yazar
60, 61, 159, 162, 221

- Sévigné, M. de (bir önceki kişinin oğlu) 159, 162
- Simone, Mme (Pauline Benda, Mme Auguste Le Bargy veya Lebargy, daha sonra Mme Claude Casimar-Périer ve Mme François Porché namı) (1877-1985), Fransız tiyatro sanatçısı ve edebiyatçı 139, 164
- Six, Jan (1618-1700), Hollandalı varlıklı politikacı 268
- Souday, Paul (1869-1929), Fransız yazar ve gazeteci 182-184, 249-251, 254
- Stendhal (Henri Beyle namı) (1783-1842), Fransız yazar 16, 184, 250, 256
- Stern, Ernesta de Hierschel, Mme Louis 174
- Stevenson, Robert Louis Balfour (1850-1894), İskoç yazar 187, 281
- Straus, Émile (1844-1929), avukat 50, 132, 133, 170, 177, 224, 239, 240
- Straus, Geneviève Halévy, Mme Goerges Bizet sonra Mme Émile (1849-1926) 50, 51, 83, 112-119, 121-123, 130-134, 141-143, 153, 154, 169-177, 210, 211, 221-224, 238-240
- Sully Prudhomme (René François Armand Prudhomme namı) (1839-1907), Fransız şair 122, 136, 253
- Tagore, Rabindranath (1861-1941), Hintli yazar 186, 187
- Thibaudet, Albert (1874-1936), Fransız edebiyat eleştirmeni 257, 278
- Thibaud, Jacques (1880-1953), Fransız kemancı 236
- Thierry, Jacques Nicolas Augustin (1795-1856), Fransız tarihçi ve yazar 40
- Thiron, Charles Jean Joseph (1830-1891), tiyatro sanatçısı 224
- Tinseau, Léon de (1842-1922), politikacı ve edebiyatçı 237
- Tirman, Mme Louis, kızlık soyadı Donckier de Donceel (?-1917) 66
- Tolstoy, Léon, Kont (1828-1910), Rus yazar 59, 97, 148
- Tronche, Gustave (1884-1974), N.R.F'de yönetici 289, 290
- Truelle, Jacques (1891-1945), Fransız diplomat 234, 235
- Turenne, Louis de, bkz. Turenne d'Aynac, Louis, Kont
- Turenne, Marguerite de, bkz. Turenne d'Aynac, Marguerite de
- Turenne d'Aynac, Louis, Kont (1844-1907) 237
- Turenne d'Aynac, Marguerite de (sonrada Mme Arthur Meyer) 238
- Twain, Mark (Samuel Longhorne Clemens namı) (1835-1910), Amerikalı yazar 72
- Uzès, Louis de Crussol, Dük (1871-19 ?) 107
- Vanderem, Fernand (Fernand-Henri Vanderheym namı) (1864-1939), Fransız yazar 148
- Vaquez, Henri (1860-1936), tıp doktoru 51, 75
- Varin-Bernier, René (?-1961), Fransız işadamı 241
- Vergilius (MÖ 70-19), Latin ozan 225
- Verlaine, Paul (1844-1896), Fransız yazar 51, 99, 151, 152, 206
- Vespis (?-1922), Ritz otel görevlisi 294
- Vestris, Gaetano (1729-1808), dansçı 147
- Vettard, Camille (1877-1947), Fransız kıdemli devlet memuru ve edebiyat eleştirmeni 282-283, 294
- Vigny, Alfred, Kont (1797-1863), Fransız yazar 10, 60
- Viollet-le-Duc, Eugène Emmanuel (1814-1879), Fransız mimar ve mimari kuramcısı 132, 193
- Voltaire (François Marie Arouet namı) (1694-1778), Fransız yazar ve filozof 96
- Vonoven, Henri (1865-1940), avukat ve gazeteci 249
- Wagner, Richard (1813-1883), Alman kompozitör 150, 185, 281

- Wagram, Alexandre Berthier, Prens ve Dük (1883-1918) 237, 239
- Wagram, Berthe de Rothschild, Prens Alexandre Berthier de (1862-1903) 237, 239
- Waru, Pierre Laurens de (1846-191 ?) 68
- Weil, Adèle Berncastel veya Berncastell, Mme Nathé (1824-1890) [Marcel Proust'un anneannesi] 40-42, 80, 100
- Weil, Amélie Oulman, Mme Georges (1853-1920), [Marcel Proust'un yengesi] 240
- Weil, Georges (1847-1906), yargıç, [Marcel Proust'un dayısı] 39, 40
- Weil, Lazard, Louis namlı (1816-1896), sanayici ve işadamı, [Marcel Proust'un büyük amcası] 40
- Weil, Nathé (1814-1896), [Marcel Proust'un anne tarafından büyük-babası] 40, 41, 80, 100
- Widmer, Adolf (1864-1930), İsviçreli tıp doktoru 161
- Wilde, Oscar (1854-1900), İrlandalı yazar 284
- Witt, Conrad de (1824-1909), Fransız politikacı 97
- Worms, Gustave (1836-1910), Fransız aktör 41
- Yturri, Gabriel de (1868-1905), sekreter 113, 135, 136
- Yvel, Armand, bkz. Lévy, Armand
- Zola, Émile (1840-1902), Fransız yazar 117

YAPI KREDİ YAYINLARI / YENİLERDEN SEÇMELER

Peter Ackroyd

Londra Yanıyor

Alphan Akgül

Güneş Yalnız Dirileri Isıtır - Oktay Rifat'ın Şiirleri Üzerine

Semra Aktunç

Yalos

Ölmek İçin Güzel Bir Gün

Filiz Ali

Yok Bi'sey Acımadı Ki...

Müzik ve Müziğimizin Sorunları

Şavkar Altınel

Tetikçiye Beklerken - Seçme Yazılar

Louis Aragon

Paris Köylüsü

Kate Atkinson

Geç Kapıdan Körebe

Marc Augé

Yassız Zaman-Kendi Etnolojini Yapmak

Bakkhylides

Bütün Şiirleri ve Fragmanları

Giorgio Bassani

Balıkçı

Bart Beaty

Sanat Karşısında Çizgi Roman

Cem Behar

Kan Dolaşımı, Ameliyat ve Müzik Makamları - Kantemiroğlu (1673-1723) ve Edvar'ının Sıradışı Müzikal Serüveni

Vüs'at O. Bener

Canım Tavşancığım: Ayşe Bener'e Mektuplar

Derya Bengi

50'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük

Şimdiki Zaman Beledir

Niyazi Berkes

Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları

Thomas Bernhard

Ucuzayiyenler

Wolfgang Borchert

Amma Fareler Uyarlar Geceleyin

Ian Buchanan

Jameson Jameson'ı Anlatıyor -

Kültürel Marksizim Üzerine Söyleşiler

Louis-Jean Calvet

Roland Barthes 1915-1980

Italo Calvino

Seçme Mektuplar (1945-1985)

Amerika'da Bir İyimsen 1959-1960

Edip Cansever

Yerçekimli Karanfil

Louis Ferdinand Céline

Taksitle Ölüm

Peter Finn-Petra Couvée

Jivago Vakası - Kremlin,

CIA ve Yasak Bir Kitabın Etrafından Dönen Savaş

Cevat Çapan

Son Duraktan Bir Önce

Burçak Çerezcioğlu

Mavi Saçlı Kız 20 Yaşında

C. Gençiz Çevik

Cicero'nun Devlet'i De Re Publica Yazıları

Fazıl Hüsnü Dağlarca

Üç Okumalı Dizeler - Göründüğüm

Haydi 2 - Kaçaklar 2

Yaşamamalarda - Kaçaklar 3

Selçuk Demirel

Yazarların Yüzünden

Sen Surat Okumayı Bilir misin?

Yücel Demirel (haz.)

Atatürk - Belgeler, Elyazısıyla Notlar, Yazışmalar

Yeliz Özay Diniz

Evliya Çelebi'nin Açıyıp ve Garip Dünyası

Mehmet Can Doğan

Camekân

Nilüfer Erdem (haz.)

Narsisizm ve Yararlılık

Tuncer Erdem

Gece Gelen Öyküler

Ebubekir Eroğlu

Bentler

Mümtaz Fırat

Kayıbolan İzler Güneydoğu'da Geleneksel Dövme ya da Dek ve Dak

Jean-Louis Fournier

Kuzeyli Annem

Janet Frame

Soframda Bir Melek

James G. Frazer

Alın Dal - Dinin ve Folklorün Kökleri

Antonio Fusco

Her Günün Derdi Kendine

Roger Martin du Gard

Thibault'lar I

Thibault'lar II

Thibault'lar III

Witold Gombrowicz

Günlük 1953-1958

Günlük 1959-1969

Levent Cantek-Levent Gönenç

Muhalefet Defteri: Türkiye'de Mizah Dergileri ve Karikatür

Hasan Gönen

Zan

John Gray

Kuklaların Ruhu - İnsan Özgürlüğüne Kısa Bir Bakış

Edith Grossman

Çeviri Neden Önemlidir?

M. Melih Güneş

Suyun Şavkı: Leipzig Bir Aile ve Nâzım Hikmet

Hermann Hesse

Klein ve Wagner

Doğan Hızlan

Şiirin Coğrafyası

Jonathan Holt

Hain

Ekmeleddin İhsanoğlu

Osmanlı Bilim Mirası

Gül İrepoğlu

Lâle-Doğada, Tarihte, Sanatta

Christopher Isherwood

Gelip Geçerken

YAPI KREDİ YAYINLARI / YENİLERDEN SEÇMELER

YAPI KREDİ YAYINLARI / YENİLERDEN SEÇMELER

Onnik Jamgoçyan

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık -
Rumlar, Museviler, Frenkler, Ermeniler (1650-1850)

Kaan İren-Çiçek Karagöz-Özgün Kasar (haz.)

Persler - Anadolu'da Kudret ve Görkem

Yaşar Kemal

Yeşil Kertenkele

Gürsel Korat

Kalenderiye

Dalgın Dağlar Çizgili Sarı Defter - Gölgenin Canı

Tuğrul Kudatgobilik

Kaç'ta Üç Nesil - Sanayi Barşına Adanmış Bir Hayat Hikâyesi

Ben Lerner

22:04

Amin Maalouf

Fransız Akademisi'ne Kabul Konuşması ve
Jean-Christophe Rufin'in Yanıtı

Henry Maguire

Bizans Saray Kültürü 829-1204

Ian McEwan

Fındık Kabuğu

İlhan Mimaroglu

New York Kapı Dışı Sanatı

Lâle Müldür

Kuzey Defterleri

Behçet Necatigil

Küçük Muharrir - Çocukluk ve Gençlik Yazıları

Mitologya

Küçük Mitologya Sözlüğü

Dorthe Nors

Karate Vuruşu

Maggie O'Farrell

Cehennem Sıcakları İçin Talimatlar

Ömer F. Oyal

Sürgün Ruhun Rüya Defteri

Emrah Öztürk

Anlatamıyorum

Limon Yağmuru

Ali Özuyar

Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922)

Boris Leonidoviç Pasternak

İnsanlar ve Haller

Michel Crubellier-Pierre Pellegrin

Aristoteles - Filozof ve Bilme Meselesi

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin

Yüzbaşının Kızı

Maurus Reinkowski

Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri
19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı
Bir Araştırması

Stella Rimington

Açık Sır - MİS Eski Genel Direktörü'nün Otobiyografisi

Philip Roth

Portmoy'un Feryadı

Oliver Sacks

Benim Periyodik Tablom

Howard M. Sachar

Avrupa'nın Katli - 1918-1942 Siyasi Bir Tarih

Gulam Hüseyin Saedi

Bayel Ağırçılan

Top

Sam Savage

Cam

Yorgo Seferis

Kapadokya Kaya Kilielerinde Üç Gün

Philippe Sollers

Roland Barthes'in Dostluğu

Claude Levi-Strauss

Bakmak Dinlemek Okumak

Yaban Düşünce

Hüzünlü Dönenceler

Cemal Süreya

Yabancı Yayınlar - Türk Dili Dergisi 1968-1975

Magda Szabó

İza'nın Şarkısı

Yavru Ceylan

Katalin Sokağı

Kapı

Barry Charles Tharoud

Cukurova - Yaşar Kemal Edebiyatının Temelleri

Haldun Taner

Berlin Mektupları - Viyana'nın Atlathığı Vartalar
(Gezi Notları)

Günün Adamı - Dışardakiler

Hak Dostum Diye Başlayalım Söze

Haldun Taner'in Timsahı / Selçuk Erez-Demet Taner

Haldun Taner'le Yaşamak -

100. Doğum Yılında Haldun Taner /
Kerem Karaboğa (haz.)

Bedirhan Toprak

"Gnossiennes" Uykuyla Uyku Arasında

Alain Touraine

Kızdan Sonra

Michel Tournier

Düşüncelerin Aynası

Turgut Uyar

Veys

Bir Şiirden

Dünyanın En Güzel Arabistanı

Richard Yates

Sessiz Sahil

Bağımsızlık Yolu

Erdal Yıldırım

Az Mı Gittik, Uz Mu Gittik?

Yeni Vakıfların 50 Yıllık Hikâyesi

XXI. YÜZYIL KİTAPLARI

Deniz Bağrıaçık

Sorsana Bizi Sevmiş mi?

Jonathan M. Metz - Anna Kirkland (haz.)

Yeni Bir Erdeme Dönüşen Sağlığa Karşı

YAPI KREDİ YAYINLARI / YENİLERDEN SEÇMELER

